Ὁ Πλάτων εἶναι ὁ πρῶτος ποὺ ἐπινόησε τὸν ὅρο *πολιτικὸς* γιὰ νὰ δηλώσει τὸ ὑποκείμενο ποὺ εἶναι κυβερνήτης μιᾶς *πόλεως*, τὴν διοικεῖ καὶ εἶναι ὑπεύθυνο γιὰ τὶς δημόσιες ὑποθέσεις. Ἀντιστοίχως, μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι μὲ τὸν ὅρο *πολιτικὴ* δηλώνεται ἡ τέχνη τοῦ κυβερνᾶν, ἡ ἐπιστήμη τῶν πολιτικῶν πραγμάτων.

Ἡ παροῦσα ἔρευνα ἐπικεντρώνεται στὸ θέμα τῆς ἡγεσίας καὶ στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖον τὸ ἀντιλαμβάνεται ὁ Πλάτων. Ἡ μελέτη ἑστιάζεται στοὺς διαλόγους *Πολιτεία* καὶ *Πολιτικός*, ὅπου γίνεται μία διεξοδικὴ ἀνάλυση τῶν ἐννοιῶν τῆς πολιτικῆς τέχνης καὶ τοῦ ἀληθινοῦ πολιτικοῦ. Ἐπιπλέον, γίνεται μελέτη τῶν διαλόγων *Γοργίας* καὶ *Φαῖδρος*, προκειμένου νὰ ἐντοπισθοῦν καὶ νὰ ἀναδειχθοῦν τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα ποὺ συνθέτουν τὴν ἀληθινὴ ρητορικὴ τέχνη, ποὺ σύμφωνα μὲ τὸν Πλάτωνα, κάθε ὀρθὸς καὶ γνήσιος πολιτικὸς ὀφείλει νὰ κατέχει.

ISBN 978-960-02-403
9 789600 24039

↪www.papazissi.gr

95

Μαρία Σωζοπούλου

Ὁ Πλάτων γιὰ τὴν ἡγεσία. Ἡ πολιτικὴ τέχνη καὶ ὁ πολιτικός

δια-ΛΟΓΟΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ / ΜΕΛΕΤΕΣ 95

Μαρία Σωζοπούλου

Ὁ Πλάτων γιὰ τὴν ἡγεσία

Ἡ πολιτικὴ τέχνη καὶ ὁ πολιτικός

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ

ΣΕΙΡΑ: δια-ΛΟΓΟΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΕΛΕΤΕΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΣΕΙΡΑΣ: Δημήτρης Ν. Λαμπρέλλης

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ ΑΕΒΕ

Μαρία Σωζοπούλου
Ὁ Πλάτων γιὰ τὴν ἡγεσία. Ἡ πολιτικὴ τέχνη καὶ ὁ πολιτικός.

ISBN: 978-960-02-4039-9

Νικηταρᾶ 2 & Ἐμμ. Μπενάκη, 106 78 Ἀθήνα,
Τηλ.: 210 3822496, 210 3838020,
Fax: 210 3809150
www.papazissi.gr • e-mail: papazisi@otenet.gr

Ὑποκατάστημα Θεσσαλονίκης
Σιατίστης 7, 54631, Τηλ.: 2310-227410
e-mail: info@papazisi.gr

Ἐκτύπωση: Printfair (digital & offset solutions)
Βιολέττας 3, Αχαρναί 136 71, τηλ.: 210-2469799
site: www.printfair.gr • e-mail: info@printfair.gr

ΜΑΡΙΑ ΣΩΖΟΠΟΥΛΟΥ

Ο ΠΛΑΤΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΗΓΕΣΙΑ
Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ
ΑΘΗΝΑ 2023

Στοὺς γονεῖς μου

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Κατὰ κοινὴ παραδοχὴ ὁ Πλάτων θεωρεῖται ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους καὶ σημαντικότερους πολιτικοὺς φιλοσόφους τῆς ἱστορίας. Εἶναι ὁ θεμελιωτὴς τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας, καὶ στὸ προσκήνιο τοῦ φιλοσοφικοῦ του στοχασμοῦ πάντοτε βρισκόταν τὸ πρόβλημα τῆς πολιτείας. Ὁ Πλάτων εἶχε ὡς σταθερό του στόχο τὴν διατύπωση πολιτικῶν προτάσεων, οἱ ὁποῖες θὰ ἦταν ἱκανὲς κατὰ τὴν ἄποψή του νὰ συμβάλουν στὴν ἐπίλυση πολιτικῶν προβλημάτων.

Ἡ παροῦσα ἔρευνα ἑστιάζει στὸ θέμα τῆς ἡγεσίας καὶ στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο σκιαγραφεῖται ἡ ἀληθινὴ πολιτικὴ τέχνη καὶ ὁ γνήσιος πολιτικὸς μέσα στὸ πλατωνικὸ ἔργο, καὶ ἔχει ὡς σκοπὸ τὴν ἀνάδειξη τῶν στοιχείων ἐκείνων ποὺ συνθέτουν τὸ πολιτικὸ πρότυπο ποὺ ὁ Πλάτων ἐπιθυμοῦσε νὰ προβάλει στοὺς ἀναγνῶστες του πρὸς μίμηση. Ἐπιπλέον, ἡ παροῦσα ἔρευνα φιλοδοξεῖ νὰ συμβάλει στὴν ἀναίρεση ὁρισμένων παρερμηνειῶν ποὺ παρουσιάζουν τὸν Πλάτωνα ὡς ἀρνητὴ καὶ ἐχθρὸ τῆς ρητορικῆς τέχνης.

Τὸ βιβλίο αὐτὸ εἶναι ἀφιερωμένο στοὺς γονεῖς μου καὶ ἰδιαίτερα στὴν μητέρα μου, ἡ ὁποία ἦταν διαρκῶς δίπλα μου ὡς φύλακας ἄγγελος στὴν δύσκολη προσπάθεια τῆς ἔρευνας καὶ τῆς συγγραφῆς.

Εὐχαριστῶ θερμὰ τὸν Καθηγητὴ φιλοσοφίας Δημήτρη Ν. Λαμπρέλλη ποὺ συμπεριέλαβε τὸ βιβλίο μου στὴν σειρὰ δια - ΛΟΓΟΣ. ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ. ΜΕΛΕΤΕΣ, καθὼς ἐπίσης καὶ τὴν Τζένη Πάλμου καὶ τὸν Παναγιώτη Ἀλεξόπουλο γιὰ τὴν ἀμέριστη ἐνθάρρυνση καὶ ὑποστήριξή τους.

Ἀγρίνιον 12/1/2022
Μαρία Σωζοπούλου

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ-ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Πλήρη βιβλιογραφικὰ στοιχεῖα δίδονται μόνο κατὰ τὴν πρώτη ἀναφορὰ βιβλίου ἢ ἄρθρου, καθὼς καὶ στὸ μέρος *Βιβλιογραφία*, στὸ τέλος τῆς ἔρευνας. Στὰ παραθέματα, καθὼς καὶ στοὺς τίτλους βιβλίων καὶ ἄρθρων ἀκολουθεῖται ὁ τρόπος γραφῆς τῶν συγγραφέων τους.

Οἱ διάλογοι τοῦ Πλάτωνα *Πολιτεία* καὶ *Πολιτικὸς* συντομογραφοῦνται *Πολ.* καὶ *Πολιτ.* ἀντίστοιχα. Γιὰ τοὺς ὑπόλοιπους πλατωνικοὺς διαλόγους, καθὼς καὶ γιὰ ἄλλες ἀρχαῖες πηγές, χρησιμοποιεῖται ὁ τρόπος συντομογραφίας ποὺ προτείνεται στὸ Συμπλήρωμα τοῦ *Μεγάλου Λεξικοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης* τῶν H. G. Liddel καὶ R. Scott.

Διατηρεῖται τὸ τελικὸ ν στὸ θηλυκὸ ὁριστικὸ καὶ ἀόριστο ἄρθρο στὴν αἰτιατικὴ πτώση τοῦ ἑνικοῦ ἀριθμοῦ.

Τὸ πολυτονικὸ σύστημα ποὺ ἀκολουθεῖται στὸ κείμενο εἶναι σύμφωνο μὲ τοὺς κανόνες τοῦ πολυτονικοῦ συστήματος, ποὺ περιλαμβάνονται στὴν *Νεοελληνικὴ γραμματικὴ (τῆς δημοτικῆς)* τοῦ Μανόλη Τριανταφυλλίδη, καθὼς καὶ στὴν *Γραμματικὴ τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης (τῆς ἁπλῆς καθαρευούσης)* τοῦ Ἀχιλλέως Ἀ. Τζάρτζανου.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ὁ Πλάτων ἐξομολογεῖται στὴν *Ἐπιστολὴ Ζ΄*[1] ὅτι ἀπὸ τὴν νεαρή του ἡλικία ὀνειρευόταν νὰ γίνει πολιτικὸς καὶ νὰ ἔχει ἐνεργὸ συμμετοχὴ στὴν πολιτικὴ ζωὴ τῆς *πόλεως*[2]. Οἱ πολιτικὲς φιλοδοξίες τοῦ Πλάτωνα μποροῦν νὰ γίνουν κατανοητὲς ἂν ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν δύο παράγοντες: α) Στὴν πολιτιστικὴ παράδοση τῆς *πόλεως* ἡ πλήρης καταξίωση τοῦ ἀνθρώπου ὡς πολίτη μποροῦσε νὰ ἐπιτευχθεῖ μόνο μέσῳ τῆς δημόσιας καὶ πολιτικῆς δράσης του πρὸς ὄφελος τοῦ συνόλου. β) Ὁ Πλάτων καταγόταν ἀπὸ ἀριστοκρατικὴ οἰκογένεια, ἡ ὁποία ὑπῆρξε μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ διαπρεπεῖς οἰκογένειες τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Περικλῆ, καὶ μάλιστα μὲ πλούσια πολιτικὴ παράδοση[3].

---

1. Ἡ *Ἐπιστολὴ Ζ΄* θεωρεῖται ὡς ἡ αὐτοβιογραφία τοῦ Πλάτωνα. Ὅμως ἀπὸ ἀρκετοὺς μελετητὲς ἀμφισβητεῖται ἡ αὐθεντικότητά της. Ἡ παροῦσα ἔρευνα τάσσεται ὑπὲρ τῆς ἄποψης ποὺ ὑποστηρίζει τὴν αὐθεντικότητα τῆς συγκεκριμένης ἐπιστολῆς. Περισσότερες πληροφορίες γιὰ τὸ θέμα τῆς αὐθεντικότητας ἢ μὴ τῆς *Ἐπιστολῆς Ζ΄* βλ. ἐνδεικτικὰ M. Levinson, A. Q. Morton, A. D. Winspear, "The Seventh Letter of Plato", *Mind*, 77 (1968), 309-325· R. S. Brumbaugh, «Digression and Dialogue: The *Seventh Letter* and Plato's Literary Form", στό: C. L. Griswold, Jr (ed.), *Platonic Writings, Platonic Readings* (London, New York: Routledge, 1988), 84-92, καὶ συγκεκριμένα σ. 84-87· M. Burnyeat, "The Pseudo-Philosophical Digression in *Epistle* VII", στό: D. Scott (ed.), *M. Burnyeat and M. Frede: The Pseudo-Platonic* Seventh Letter (Oxford: Oxford University Press, 2015), 121-133.
2. Πλάτ., *Ἐπ. Ζ΄* 324b-c: «εἰ θᾶττον ἐμαυτοῦ γενοίμην κύριος, ἐπὶ τὰ κοινὰ τῆς πόλεως εὐθὺς ἰέναι».
3. Σύμφωνα μὲ τὸν Διογένη Λαέρτιο (III,1), ὁ πατέρας του, ὁ Ἀρίστων, εἶχε καταγωγὴ ἀπὸ τὸν Κόδρο. Ἡ μητέρα του, ἡ Περικτιόνη, καταγόταν ἀπὸ τὸν μεγάλο ἀττικὸ νομοθέτη τὸν Σόλωνα, ἐνῶ ὁ ἀδερφός της, ὁ Χαρ-

Τόσο τὸ πολιτικὸ περιβάλλον τῆς Ἀθήνας ὅσο καὶ τὸ ἀμιγῶς πολιτικὸ οἰκογενειακό του περιβάλλον ἄσκησαν ἔντονη ἐπιρροὴ στὸν νεαρὸ Πλάτωνα καὶ τοῦ καλλιέργησαν τὴν ἐπιθυμία νὰ ἀσχοληθεῖ μὲ τὰ κοινά, καθὼς καὶ τὸ ὄνειρο γιὰ μιὰ λαμπρὴ πολιτικὴ σταδιοδρομία[4]. Ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν γνωριμία του μὲ τὸν Σωκράτη, γνωριμία ἡ ὁποία ἔγινε ὅταν ὁ Πλάτων ἦταν περίπου εἴκοσι ἐτῶν καὶ ἡ ὁποία ἀποτέλεσε σταθμὸ στὴν ζωή του καὶ ἄσκησε τεράστια ἐπίδραση στὴν ψυχὴ καὶ στὸ πνεῦμα του, δὲν ἔπαψε νὰ ἐπιθυμεῖ σφόδρα νὰ γίνει ἕνας ἐξέχων πολιτικός.

Ὁ Πλάτων ἀνδρώθηκε στὴν σκιὰ τῶν δραματικῶν γεγονότων τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (431-404 π.Χ.), ἑνὸς πολέμου

μίδης, καὶ ὁ ἐξάδερφός της, ὁ Κριτίας, ὑπῆρξαν ἐνεργοὶ καὶ δραστήριοι πολιτικοὶ ἄνδρες. Βιογραφικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν Πλάτωνα βλ. Apuleius, *De Platone et eius dogmate* 1-4· Διογ. Λ. III. 1· Ὀλυμπ. φιλ., *Βί. Πλ.* I-VI (190-195 Hermann)· Ἀνων., *Προλεγ.* I· Φιλόδ., *Σύνταξις* 1-37· *Λεξικὸν Σούδα*, λῆμμα *Πλάτων* b. Γιὰ τοὺς ἀρχαίους βιογράφους τοῦ Πλάτωνα βλ. G. Boas, "Fact and Legend in the Biography of Plato", *The Philosophical Review*, 57 (1948), 439-457. Σχετικὰ μὲ τὸν βίο τοῦ Πλάτωνα βλ. U. Von Wilamowitz–Moellendorff, *Πλάτων*, σ. 21-146· A. E. Taylor, *Πλάτων. Ὁ ἄνθρωπος καὶ τὸ ἔργο του*, μτφρ.: Ἰ. Ἀρζόγλου (Ἀθήνα: Μ. Ι. Ε. Τ., 2009 [ἔκδ. ἀγγλ. πρωτοτύπου 1926]), σ. 19-29· Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλος, *Εἰσαγωγὴ στὸν Πλάτωνα* (Ἀθήνα: Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἑστίας», 2000 [1941¹]), κυρίως σ. 64-111· R. S. Bluck, "Plato's Biography: The *Seventh Letter*", *The Philosophical Review*, 58 (1949), 503-509· Alice S. Riginos, *Platonica: The Anecdotes Concerning the Life and Writings of Plato* (Leiden: E. J. Brill, 1976), κυρίως σ. 9-60 καὶ 194-198· W.K.C. Guthrie, *A History of Greek Philosophy. Vol. IV. Plato. The Man and His Dialogues: Earlier Period* (Cambridge: Cambridge University Press, 1975), σ. 8-38· Debra Nails, "The Life of Plato of Athens", στὸ: H.H. Benson (ed.), *A Companion to Plato*, (Malden, Mass.; Oxford: Blackwell Publishing, 2006), 1-12.

4. Ὁ A. E. Taylor (*Πλάτων*, σ. 20) παρατηρεῖ ὅτι ἕνα βασικὸ στοιχεῖο, ποὺ οἱ περισσότεροι λησμονοῦν, εἶναι ὅτι «ὁ Πλάτων πρέπει νὰ πέρασε τὰ πιὸ δεκτικὰ χρόνια τῆς νεαρῆς του ἡλικίας στὸ σπίτι τοῦ πατριοῦ του», τοῦ Πυριλάμπη, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε «ἐξέχουσα φυσιογνωμία τοῦ καθεστῶτος τοῦ Περικλῆ». Τὸ γεγονὸς αὐτὸ συνεπάγεται ὅτι ὁ νεαρὸς Πλάτων γαλουχήθηκε «μὲ τὸ πνεῦμα τῆς "περίκλειας" πολιτικῆς».

ποὺ συγκλόνισε σύμφωνα μὲ τὸν Θουκυδίδη τὴν ζωὴ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου καὶ ἐν μέρει καὶ τοῦ βαρβαρικοῦ[5] καὶ ὁ ὁποῖος δημιούργησε μιὰ βαθιὰ ἠθικοπολιτικὴ κρίση, ἀπὸ τὴν ὁποία οἱ ἑλληνικὲς πόλεις δὲν κατάφεραν ποτὲ νὰ συνέλθουν. Παράλληλα βίωσε τὶς ἔκρυθμες κοινωνικοπολιτικὲς καταστάσεις ποὺ ἀκολούθησαν τὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο τόσο στὴν γενέτειρά του, τὴν Ἀθήνα, ὅσο καὶ σὲ πολλὲς ἄλλες πόλεις, καταστάσεις ποὺ περιγράφονται μὲ σαφήνεια καὶ ἀκρίβεια ἀπὸ τὸν Ξενοφῶντα στὰ *Ἑλληνικά* του[6]. Ἡ πολυτάραχη ἐποχὴ στὴν ὁποία ἔζησε εἶχε ἀσφαλῶς τὸν ἀντίκτυπό της στὴν σκέψη του καί, ἀνάλογα μὲ τὶς περιστάσεις, ἦταν φυσικὸ ἄλλοτε νὰ εἶναι αἰσιόδοξος γιὰ τὴν πορεία τῶν πολιτικῶν πραγμάτων καὶ ἄλλοτε ἀπαισιόδοξος.

Οἱ ἐλπίδες τοῦ Πλάτωνα γιὰ μία καλύτερη διακυβέρνηση τῆς πόλεως ἀναπτερώθηκαν τὸ 404 π. Χ., μὲ τὴν ἄνοδο στὴν ἐξουσία τῶν Τριάκοντα τυράννων, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους συγκαταλέγονταν καὶ οἱ δύο θεῖοι του, ὁ Κριτίας καὶ ὁ Χαρμίδης, οἱ ὁποῖοι τὸν παρακινοῦσαν νὰ συμμετάσχει ἐνεργὰ στὸ ἔργο τῆς διακυβέρνησης[7]. Ὅπως ἐξομολογεῖται στὴν *Ἐπιστολὴ Ζ´*

5. Βλ. Θουκ., Ι. 1. 7-9: «κίνησις γὰρ αὕτη μεγίστη δὴ τοῖς Ἕλλησιν ἐγένετο καὶ μέρει τινὶ τῶν βαρβάρων, ὡς δὲ εἰπεῖν καὶ ἐπὶ πλεῖστον ἀνθρώπων».

6. Στὰ ἑπτὰ βιβλία τῶν *Ἑλληνικῶν* καταγράφεται ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία ἀπὸ τὸ 411 ὥς τὸ 362 π.Χ. Ὁ Ξενοφῶν τερματίζει τὴν ἀφήγησή του, ἀναφερόμενος στὴν Μάχη τῆς Μαντινείας (362 π. Χ.), μὲ τὰ ἑξῆς λόγια: «ἀκρισία δὲ καὶ ταραχὴ ἔτι πλείων μετὰ τὴν μάχην ἐγένετο ἢ πρόσθεν ἐν τῇ Ἑλλάδι» (VII. 5. 27). Πράγματι ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία τῆς δεκαετίας 360-350 π.Χ. χαρακτηρίζεται ἀπὸ πλῆθος ἀναταραχῶν καὶ συγκρούσεων. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ βλ. ἐνδεικτικὰ Ἰ. Σ. Παπασταῦρος, *Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος* (Ἐν Ἀθήναις: Ἐκδ. Ἰ. Χιωτέλη, 1969), σ. 319-322· *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους*, τόμ. Γ1 καὶ Γ2 (Ἀθῆναι: Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, 2000 [1971¹]), σ. 447-461 (Μ. Σακελλαρίου) καὶ σ. 38-61 (Μ. Σακελλαρίου), ἀντίστοιχα.

7. Βλ. σχετ. Πλάτ., *Ἐπ. Ζ´* 324d: «τούτων δή τινες οἰκεῖοί τε ὄντες καὶ γνώριμοι ἐτύγχανον ἐμοί, καὶ δὴ καὶ παρεκάλουν εὐθὺς ὡς ἐπὶ προσήκοντα πράγματά με».

πίστεψε ὅτι τὸ νέο καθεστὼς θὰ ὁδηγήσει «τὴν πόλη ἀπὸ μιὰ ζωὴ ἄδικη σ' ἕνα δίκαιο τρόπο διοίκησης»[8]. Ὅμως τὰ ἐγκλήματα ποὺ διέπραξαν οἱ Τριάκοντα καὶ ὁ εἰδεχθὴς τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἄσκησαν τὴν ἐξουσία ἔκαναν κατὰ τὸν Πλάτωνα «νὰ φανεῖ χρυσὸ τὸ προηγούμενο πολίτευμα»[9]. Ὕστερα ἀπὸ τὴν πτώση τῶν Τριάκοντα καὶ τὴν ἄμεση ἀποκατάσταση τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν στὴν Ἀθήνα ὁ Πλάτων ἀνέκτησε πάλι τὶς ἐλπίδες του γιὰ μία ἐνασχόλησή του μὲ τὰ κοινά[10], ἂν καὶ μὲ λιγότερο ἐνθουσιασμό. Οἱ ἐλπίδες ὅμως αὐτὲς γρήγορα ἐξανεμίστηκαν ἐξαιτίας τῆς καταγγελίας ἐναντίον τοῦ Σωκράτη καὶ τῆς ἄδικης καταδίκης του σὲ θάνατο ἀπὸ τὸ δικαστήριο τῆς Ἡλιαίας τῆς δημοκρατούμενης Ἀθήνας. Ὕστερα ἀπὸ αὐτὸ τὸ γεγονὸς καὶ ἀφοῦ «βίωσε τα αίσχη τόσο της ακραίας δημοκρατίας όσο και της ολιγαρχικής τυραννίας», ὅπως εὔστοχα ἀναφέρει ὁ Wilamowitz[11], ὁ Πλάτων ἀπαρνήθηκε γιὰ πάντα τὸ ὄνειρό του νὰ γίνει πολιτικὸς καὶ ἔστρεψε τὸ ἐνδιαφέρον του στὴν φιλοσοφία.

Ὁ Πλάτων ὡς ἄνθρωπος μὲ γνήσια πολιτικὴ συνείδηση, δὲν ἔπαυσε ποτὲ νὰ ἐρευνᾶ καὶ νὰ ἀναζητᾶ τὸν δρόμο γιὰ μία φιλοσοφικὴ θεμελίωση τῆς πολιτικῆς καὶ ἔθεσε τὴν Ἀκαδημία στὴν ὑπηρεσία ὄχι μόνο τῆς θεωρίας, ἀλλὰ καὶ τῆς πράξης[12]. Μέσα ἀπὸ τὸ φιλοσοφικό του ἔργο ἄσκησε ὀξύτατη κριτικὴ στὰ πολιτικὰ καθεστῶτα τῆς ἐποχῆς του, καθὼς εἶχε καταλήξει στὸ

8. Πλάτ., *Ἐπ.* 324d: «ᾠήθην γὰρ αὐτοὺς ἔκ τινος ἀδίκου βίου ἐπὶ δίκαιον τρόπον ἄγοντας διοικήσειν δὴ τὴν πόλιν».

9. *Ἐπ. Ζ'* 324d: «χρυσὸν ἀποδείξαντας τὴν ἔμπροσθεν πολιτείαν».

10. *Ἐπ. Ζ'* 325a-b: «πάλιν δὲ βραδύτερον μέν, εἷλκεν δέ με ὅμως ἡ περὶ τὸ πράττειν τὰ κοινὰ καὶ πολιτικὰ ἐπιθυμία».

11. Βλ. *Πλάτων*, σ. 144.

12. Γιὰ τὴν πρακτικὴ κατεύθυνση τῆς Ἀκαδημίας βλ. Βασιλική Π. Σολωμού–Παπανικολάου, *Ανθρώπινος βίος και ηδονή κατά τον Πλάτωνα*, αδημοσ. Διδακτ. Διατρ. (Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 2003), σ. 99-104, ὅπου καὶ σχετικὴ μὲ τὸ θέμα αὐτὸ βιβλιογραφία.

συμπέρασμα ὅτι καμία *πόλις* στὶς μέρες του δὲν κυβερνᾶται ὀρθά. Σχημάτισε ἔτσι τὴν ἰδέα πὼς μόνο μέσῳ τῆς ἀληθινῆς φιλοσοφίας μπορεῖ νὰ δεῖ κανεὶς τὸ δίκαιο καὶ τὸ ἀγαθὸ μέσα στὴν ζωὴ τῶν ἀτόμων, ἀλλὰ καὶ γενικότερα στὴν ζωὴ τῆς πολιτείας, ἰδέα ποὺ τὸν ὁδήγησε στὴν θεμελιώδη γι' αὐτὸν ἄποψη ὅτι ἐὰν οἱ φιλόσοφοι πάρουν τὴν ἐξουσία στὰ χέρια τους ἢ ἐὰν οἱ πολιτικοὶ ἡγέτες φιλοσοφήσουν, θὰ βελτιωθεῖ ἡ κοινωνικοπολιτικὴ ζωὴ τῶν ἑλληνικῶν πόλεων καὶ θὰ στρωθεῖ ὁ δρόμος γιὰ τὴν εὐδαιμονία τοῦ συνόλου[13]. Τὴν ριζοσπαστικὴ αὐτὴ θεωρία γιὰ τὴν ἀνάληψη τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους ὁ Πλάτων ἀποπειράθηκε[14] νὰ θέσει σὲ πρακτικὴ ἐφαρμογὴ ὕστερα ἀπὸ τὴν σθεναρὴ προτροπὴ τοῦ ἐπιστήθιου φίλου του, Δίωνα. Ἔτσι, τὸ 367 π.Χ. καὶ σὲ ἡλικία ἑξήντα ἐτῶν, πραγματοποίησε μὲ πρόσκληση τοῦ Δίωνα τὸ δεύτερο ταξίδι του στὴν Σικελία, μὲ ἀπώτερο σκοπὸ νὰ μετατρέψει τὸν νεαρὸ τύραννο Διονύσιο τὸν Νεότερο σὲ φιλόσοφο–βασιλιά[15]. Ὁμολογεῖ μάλιστα στὴν *Ἐπιστολὴ Ζ'* ὅτι ἕνας ἀκόμη λόγος ποὺ τὸν παρακίνησε νὰ πάει στὶς Συρακοῦσες ἦταν ὁ φόβος μήπως κάποια στιγμὴ κατηγορηθεῖ ὅτι εἶναι ἱκανὸς μόνο γιὰ διατύπωση θεωριῶν, ἀλλὰ ἐντελῶς ἀνίκανος γιὰ ὁποιαδήποτε πρακτική τους ἐφαρ-

13. Ἡ ἄποψη αὐτὴ τοῦ Πλάτωνα διατυπώνεται μὲ σαφήνεια στὴν *Πολιτείαν* 473 d-e καθὼς καὶ στὴν *Ἐπιστολὴν Ζ'* 326b.

14. Βλ. *Ἐπ. Ζ'* 327e - 328b. Γιὰ τὴν σχέση Πλάτωνα καὶ Δίωνα, ὁ ὁποῖος ἦταν γυναικάδελφος τοῦ Διονυσίου Α', βλ. τὸ ἐνδιαφέρον ἄρθρο τοῦ Π. Κανελόπουλου, «Πλάτων καὶ Δίων», *Φιλοσοφία*, 7 (1977), 111-161. Πληροφορίες γιὰ τὸν βίο τοῦ Δίωνα βλ. Πλούτ., *Β. Παρ.*, *Δί.*.

15. Ὁ G. Klosko στὸ ἔργο του *The Development of Plato's Political Theory* (New York and London: Methuen, 1986), σ. 186 θεωρεῖ ἀπίθανο ὅτι ὁ Πλάτων στόχευε σοβαρὰ νὰ μετατρέψει τὸν τύραννο Διονύσιο Β' σὲ φιλόσοφο–βασιλιά. Ἡ δική του ἀνάγνωση τῆς *Ἐπιστολῆς Ζ'* τὸν ὁδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Πλάτων στὶς Συρακοῦσες ἀποσκοποῦσε σὲ κάτι περισσότερο ἐφικτό, δηλαδὴ στὴν κατάλυση τῆς τυραννικῆς διακυβέρνησης καὶ στὴν ἀντικατάστασή της ἀπὸ ἕνα πολίτευμα ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀρχῆς τοῦ νόμου, ὅπως αὐτὸ περιγράφεται στὸ τελευταῖο ἔργο του, τοὺς *Νόμους*.

μογή[16]. Ἔτσι, ἀψηφώντας τὴν κακὴ ἐμπειρία ποὺ εἶχε ἀπὸ τὸ πρῶτο του ταξίδι στὴν Σικελία[17], ὅπου παρολίγο νὰ πουληθεῖ ὡς δοῦλος ἀπὸ τὸν τύραννο Διονύσιο τὸν Πρεσβύτερο[18], ἀποφάσισε νὰ ταξιδέψει γιὰ δεύτερη φορά, προκειμένου νὰ δώσει σάρκα καὶ ὀστᾶ στοὺς πολιτικούς του ὁραματισμούς. Παρὰ τὸν ἀρχικὸ ἐνθουσιασμὸ τοῦ νεαροῦ Διονύσιου γιὰ τὴν φιλοσοφία, ἡ μετέπειτα συμπεριφορά του διέψευσε τὶς προσδοκίες τοῦ Πλάτωνα, ὁ ὁποῖος ἔχασε κάθε ἐλπίδα γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῆς ἰδέας του. Ὁ φιλόσοφος ἀπογοητεύτηκε οἰκτρὰ καί, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Π. Κανελλόπουλος[19], «ὁμολογεῖ δημόσια», μέσα ἀπὸ τὴν *Ἐπιστολὴ Ζ΄*[20], «ὅτι νικήθηκε».

Ἡ ριζοσπαστικὴ πολιτικὴ πρόταση τοῦ Πλάτωνα ἀπέτυχε νὰ ὑλοποιηθεῖ στὶς Συρακοῦσες, ἀλλὰ ἐπίσης ποτὲ δὲν ἐφαρμόστηκε πουθενὰ στὰ χρόνια ποὺ ἀκολούθησαν. Παρόλο ποὺ τὰ πολιτικὰ θέματα μὲ τὰ ὁποῖα ἀσχολεῖται ὁ Πλάτων προκαλοῦν τὸ ἐνδιαφέρον ἀκόμη καὶ στὴν δική μας ἐποχὴ καὶ θὰ μποροῦσαν νὰ χαρακτηρισθοῦν ἀκόμη καὶ διαχρονικά, ἐν

16. Πλάτ., *Ἐπ. Ζ΄* 328c: «ἀλλ᾽ αἰσχυνόμενος μὲν ἐμαυτὸν τὸ μέγιστον, μὴ δόξαιμί ποτε ἐμαυτῷ παντάπασι λόγος μόνον ἀτεχνῶς εἶναι τίς, ἔργου δὲ οὐδενὸς ἄν ποτε ἑκὼν ἀνθάψασθαι».

17. Τὸ πρῶτο ταξίδι στὴν Σικελία ἔλαβε χώρα γύρω στὸ 388 π. Χ., πρὶν τὴν ἵδρυση τῆς Ἀκαδημίας, ἡ ὁποία τοποθετεῖται περίπου στὸ 387 π. Χ.. Τὸ δεύτερο ταξίδι στὴν Σικελία, ποὺ τοποθετεῖται γύρω στὸ 367/366 π. Χ., στέφθηκε μὲ ἀποτυχία, ὅσον ἀφορᾶ τὶς φιλοσοφικοπολιτικὲς φιλοδοξίες τοῦ Πλάτωνα καὶ τὸ τρίτο ταξίδι χρονολογεῖται γύρω στὸ 361/360 π. Χ.. Γιὰ τὰ τρία αὐτὰ ταξίδια τοῦ Πλάτωνα βλ. ἐνδεικτικὰ G. R. Levy, *Plato in* Sicily (London: Faber and Faber, 1956), σ. 31-45, 78-91, 105-118· H. Thesleff, *Studies in Platonic Chronology* (Helsinki: Societas Scientiarum Fennica, 1982), σ. 27-31 καὶ 36 -37.

18. Τὸ περιστατικὸ αὐτὸ μνημονεύεται ἀπὸ τὸν Διογένη Λαέρτιο (ΙΙΙ, 19-21), ὁ ὁποῖος ἀναφέρει ὅτι ὁ Πλάτων διασώθηκε ἀπὸ τὸν Ἀννίκεριν τὸν Κυρηναῖο, ποὺ ἔδωσε 20, κατὰ ἄλλους 30, μνὲς καὶ τὸν ἐλευθέρωσε.

19. «Πλάτων καὶ Δίων», σ. 137.

20. Πλάτ., *Ἐπ. Ζ΄* 333d.

τούτοις ἡ πολιτική του σκέψη ἔχει κατὰ καιροὺς διχάσει τοὺς μελετητὲς προκαλώντας ἀπὸ τὴν μιὰ μεριὰ ἐνθουσιώδεις κριτικὲς καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη δριμύτατες ἐπικρίσεις[21], ἀφοῦ πολλοὶ ἦταν ἐκεῖνοι ποὺ δὲν δίστασαν νὰ θεωρήσουν τὸν Πλάτωνα πρόδρομο τοῦ ὁλοκληρωτισμοῦ καὶ «φιλοσοφικὸ πατέρα τῆς δικτατορίας»[22]. Εἶναι δύσκολο νὰ ἐξηγήσει κανεὶς γιὰ ποιὸν λόγο ἔχουν συσσωρευθεῖ τόσες πολλὲς καὶ διαφορετικὲς μεταξύ τους ἑρμηνεῖες τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνα. Ὁ G. C. Field[23] ἐπιχειρεῖ μία ἑρμηνεία τοῦ φαινομένου αὐτοῦ ἐπισημαίνοντας ὅτι πολλοὶ μελετητὲς ἔχουν τὴν «τάση νὰ ἑρμηνεύουν» τὶς πολιτικὲς ἀπόψεις τοῦ Πλάτωνα σύμφωνα μὲ τὶς ἐπικρατοῦσες ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς τους, ἐνῶ ταυτόχρονα «προσπαθοῦν» νὰ τὶς συνταιριάξουν μὲ τὶς δικές τους ἀπόψεις. Ὅμως, μόλις ὁδηγηθοῦν στὴν διαπίστωση ὅτι δὲν ὑφίσταται μεταξὺ τῶν ἀπόψεων τοῦ Πλάτωνα καὶ τῶν δικῶν τους κανένα κοινὸ σημεῖο ἀναφορᾶς, τότε ταυτίζουν τὶς πλατωνικὲς θέσεις μὲ ἐκεῖνες τῶν «ἀντιπάλων τους». Ἀντιλαμβάνονται, δηλαδή, τὸν Πλάτωνα «ὄχι ὡς ἕναν σημαντικὸ στοχαστή, ποὺ

21. Γιὰ τὶς ἀρνητικὲς κριτικὲς ποὺ ἔχει δεχθεῖ ἡ πλατωνικὴ πολιτικὴ σκέψη βλ. ἐνδεικτικὰ G. C. Field, "On Misunderstanding Plato", *Philosophy*, 19 (1944), 49-62 (Ἀνατύπωση στὸ R. Bambrough [ed.], *Plato, Popper and Politics. Some Contributions to a Modern Controversy* [Cambridge: W. Heffer–Sons Limited, 1967], 71-84)· E. Unger, "Contemporary Anti–Platonism", *The Cambridge Journal*, 2 (1949), 643-659 (Ἀνατύπωση στὸ R. Bambrough [ed.], *Plato, Popper and Politics.*, 91-108)· R. B. Levinson, *In Defense of Plato* (Harvard: Harvard University Press, 1953), κεφ. 1 "The Attack on Plato", σ. 3-25· J. R. Bambrough, "Plato's Modern Friends and Enemies", *Philosophy*, 37 (1962), 97-113 (Ἀνατύπωση στὸ R. Bambrough [ed.], *Plato, Popper and Politics*, 3-19), ὅπου μεταξὺ ἄλλων καταβάλλεται προσπάθεια ἀπὸ τὸν συγγραφέα νὰ δοθεῖ μία ἐξήγηση γιὰ τὴν ἐπιθετικὴ στάση πολλῶν μελετητῶν ἀπέναντι στὸν Πλάτωνα.

22. R. B. Levinson, *In Defense of Plato*, σ. 3.

23. G. C. Field, "On Misunderstanding Plato", καὶ συγκεκριμένα σ. 49 (*Philosophy*) καὶ σ. 71 (*Plato, Popper and Politics.*).

πρέπει νὰ μελετήσουν, ἀλλὰ ὡς ἕναν ἐχθρὸ ποὺ πρέπει νὰ τοῦ ἐπιτεθοῦν». Ὁ Κ. Ἰ. Δεσποτόπουλος[24] ἐπίσης παρατηρεῖ ὅτι ἡ ἔλλειψη ἐξοικείωσης μὲ τὸν πλατωνικὸ λόγο καὶ ἡ μὴ ὀρθὴ κατανόηση καὶ ἑρμηνεία τῶν ἐννοιῶν ποὺ ἀναλύει ὁ Πλάτων σὲ συνδυασμὸ πολλὲς φορὲς μὲ τὴν ἀποσπασματικὴ μελέτη τῶν διαλόγων δύνανται νὰ ὁδηγήσουν σὲ «κρίσιμες» παρερμηνεῖες τῆς πλατωνικῆς πολιτικῆς θεωρίας.

Ἀνάμεσα στοὺς πολλοὺς ἐπικριτὲς τῆς πολιτικῆς θεωρίας τοῦ Πλάτωνα ξεχωρίζουν ὁ R. H. S. Crossman καὶ ὁ K. Popper. Σύμφωνα μὲ τὸν J. Wild[25] τόσο ὁ Crossman ὅσο καὶ ὁ Popper θεωροῦν τὸν Πλάτωνα «ἐχθρὸ τῆς *σύγχρονης* δημοκρατίας». Κατὰ τὸν Crossman[26] «ἡ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνα εἶναι ἡ πιὸ ἄγρια καὶ ἡ πιὸ ἐμβριθὴς ἐπίθεση στὶς φιλελεύθερες ἰδέες ποὺ ἔχει νὰ ἐπιδείξει ἡ ἱστορία» καὶ ὅτι «ἀρνεῖται κάθε ἀξίωμα "προοδευτικῆς" σκέψης», ἐνῶ παράλληλα ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ διάλογος *Πολιτεία* δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο «παρὰ ἕνα ἐγχειρίδιο γιὰ ἐπίδοξους δικτάτορες»[27].

24. Βλ. τὸ ἄρθρο του «Ἡ πολιτικὴ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνα. Ἐπαληθεύσεις της καὶ δικαιώσεις της ἀπὸ τὴν ἱστορία», *Νέα Ἑστία*, 107 (1980), 389-396 καὶ 461-467, καὶ συγκεκριμένα σ. 389-390.

25. Βλ. "Plato as an Enemy of Democracy: A Rejoinder", στό: T. L. Thorson (ed.), *Plato: Totalitarian or Democrat?* (Englewood Cliffs, N. J.: Prentice–Hall, 1963), 105-126, καὶ συγκεκριμένα σ. 108. Ὁ Wild ἑρμηνεύει τὴν ἐπίθεση ἐναντίον τοῦ Πλάτωνα ὡς «παρερμηνεία τῆς πλατωνικῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας» (σ. 125).

26. Βλ. *Plato Today* (London: Unwin Books, 1971 [1937[1]]), σ. 84

27. *Ὀπ. π.*, σ. 7. Βλ. ἐπίσης τοῦ ἰδίου "Plato and the Perfect State", στό: T. L. Thorson (ed.), *Plato: Totalitarian or Democrat?*, 15-40, καὶ συγκεκριμένα σ. 39-40, ὅπου ὁ Crossman παρατηρεῖ ὅτι στὴν *Πολιτείαν* ἡ πολιτικὴ ἐξουσία εἶναι προνόμιο μόνο μίας τάξης «σοφῶν ἀνθρώπων», οἱ ὁποῖοι γαλουχοῦνται ἀπὸ τὰ νεανικά τους χρόνια μὲ τὴν φιλοσοφία, ἐνῶ, οἱ ὑπόλοιπες τάξεις γαλουχοῦνται μὲ τὴν «προπαγάνδα» καὶ τὸ *γενναῖον ψεῦδος*. Παρατηρεῖ ἐπίσης ὅτι «ἡ Καλλίπολις δὲν εἶναι μία δημοκρατία ἰσότιμων λογικῶν ἀτόμων, ἀλλὰ μία ἀριστοκρατία», ὅπου ἡ πολιτικὴ ἐξουσία εἶναι ἕνα «κληρονομικὸ προνόμιο» μιᾶς «τάξης μορφωμένων ἀτόμων» ποὺ «φροντίζουν» γιὰ τὴν «μάζα».

Ὁ Popper, ὁ πιὸ δριμὺς ἐπικριτὴς τοῦ Πλάτωνα, μὲ τὸ βιβλίο του *Ἡ ἀνοιχτή κοινωνία καί οἱ ἐχθροί της*[28], τὸ ὁποῖο ἐκδόθηκε καὶ κυκλοφόρησε γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1945, ἐπιτίθεται κυριολεκτικὰ στὸν φιλόσοφο καθιστώντας τον ὑπεύθυνο γιὰ τὴν παρουσία ὁλοκληρωτικῶν καθεστώτων στὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας. Ὁ Popper θεωρεῖ τὸν Πλάτωνα ὡς τὸν θεμελιωτὴ τοῦ *ἱστορικισμοῦ*[29] καὶ ὡς πηγὴ ἔμπνευσης τοῦ ὁλοκληρωτισμοῦ. Μεταξὺ ἄλλων, προβάλλει τὴν θέση ὅτι ὁ Πλάτων δὲν δέχεται τὴν κοινωνικὴ ἀλλαγὴ καὶ ὅτι «ταυτίζει τή δικαιοσύνη μέ τήν ἀρχή τῆς ταξικῆς διακυβέρνησης καί τῶν ταξικῶν προνομίων»[30]. Ἀκόμη, ὁ Πλάτων ἔχει χαρακτηρισθεῖ καὶ ἀντιπολιτικὸς ἢ μὴ πολιτικὸς στοχαστής[31].

28. Κ. Πόππερ, *Ἡ ἀνοιχτή κοινωνία καί οἱ ἐχθροί της*, Τόμ. Ι. *Ἡ γοητεία τοῦ Πλάτωνα*, εἰσ.–μτφρ.: Εἰρήνη Παπαδάκη (Ἀθήνα: Παπαζήσης, 2003 [ἔκδ. ἀγγλ. πρωτοτύπου 1945]).

29. Κριτικὴ στὸν Popper γιὰ τὴν μομφὴ τοῦ ἱστορικισμοῦ ποὺ προσάπτει στὸν Πλάτωνα βλ. ἐνδεικτικὰ R. B. Levinson, *In Defense of* Plato, καὶ κυρίως τὸ κεφάλαιο "Was Plato a Historicist?", σ. 612-629· J. Wild, *Plato's Modern Enemies and the Theory of Natural Law* (Chicago: The University of Chicago Press, 1953), σ. 9-39.

30. Κ. Πόππερ, *Ἡ ἀνοιχτή κοινωνία καί οἱ ἐχθροί της*, σ. 161. Κριτικὴ στὴν θέση τοῦ Popper ὅτι ὁ Πλάτων ἀρνεῖται ὁποιαδήποτε κοινωνικὴ ἀλλαγὴ βλ. R. Robinson, "Dr. Popper's Defence of Democracy", *The Philosophical Review*, 60 (1951), 487-507· Ἀ. Λ. Ἀντωνακόπουλος, *Ἡ ἔννοια τῆς πολιτικῆς οὐτοπίας στὸν Πλάτωνα* (Ἀθήνα: Σύγχρονη Ἐποχή, 1983), σ. 53-54· Y. Charbit, A. Virmani, "The Platonic City: History and Utopia", *Population*, 57 (2002), 207-235.

31. Βλ. F. E. Sparshott, "Plato as Anti–Political Thinker", *Ethics*, 77 (1967), 214-219, ὅπου ὁ συγγραφέας ἐντοπίζει στὸ *corpus platonicum* τὰ σημεῖα ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα, ὅπως πιστεύει, δικαιολογοῦν τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ Πλάτωνα ὡς ἀντιπολιτικοῦ στοχαστῆ. Βλ. ἐπίσης W. A. R. Leys, "Was Plato Non–Political?", *Ethics*, 75 (1965), 272-276, ὅπου ὁ συγγραφέας συμφωνεῖ μὲ τὴν ἄποψη τοῦ Popper ὅτι ὁ Πλάτων δὲν συμπαθοῦσε τὴν «ἀνοιχτὴ

Ἀπὸ τὸ πλατωνικὸ ἔργο στὸ σύνολό του οἱ διάλογοι ποὺ ἔχουν σαφῶς πολιτικὸ περιεχόμενο εἶναι ὁ *Γοργίας*, ἡ *Πολιτεία*, ὁ *Πολιτικὸς* καὶ οἱ *Νόμοι*[32]. Καὶ σὲ ἄλλα ὅμως ἔργα τοῦ Πλάτωνα γίνεται ἀναφορὰ σὲ πολιτικὰ ζητήματα, ὅπως γιὰ παράδειγμα, στοὺς πρώιμους διαλόγους *Ἀπολογία Σωκράτους*, *Κρίτων*, *Χαρμίδης*, *Εὐθύδημος*, *Λάχης*, *Μένων* καὶ *Πρωταγόρας*.[33] Ἡ παροῦσα ἔρευνα θὰ ἐπικεντρωθεῖ στὸ θέμα τῆς ἡγεσίας καὶ στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο τὸ ἀντιλαμβάνεται καὶ τὸ χειρίζεται ὁ Πλάτων. Γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ θὰ ἐστιάσουμε τὴν προσοχή μας στοὺς διαλόγους *Πολιτείαν* καὶ *Πολιτικόν*, ὅπου θὰ γίνει μία διεξοδικὴ ἀνάλυση τῶν ἐννοιῶν τῆς πολιτικῆς τέχνης καὶ τοῦ ἀληθινοῦ πολιτικοῦ. Οἱ συγκεκριμένοι διάλογοι ἀνήκουν σὲ δύο διαφορετικὲς περιόδους τῆς συγγραφικῆς δραστηριότητας τοῦ Πλάτωνα. Ἡ *Πολιτεία* εἶναι ἔργο τῆς μεσαίας περιόδου καὶ ἡ συγγραφή της τοποθετεῖται γύρω στὸ τεσσαρακοστὸ ἔτος τῆς ζωῆς τοῦ φιλοσόφου, δηλαδὴ περίπου στὸ 374 π. Χ., ὕστερα ἀπὸ τὸ πρῶτο του ταξίδι στὴν Σικελία (388 π. Χ.). Σ' αὐτὴν ἐκτίθεται τὸ ἰδανικό, ἀλλὰ κατὰ παραδοχὴ ἀκόμη καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ Πλάτωνα, οὐτοπικὸ πολίτευμα, καθὼς καὶ τὸ ἄριστο πρότυπο τοῦ φιλοσόφου–βασιλιᾶ. Ὁ *Πολιτικὸς* εἶναι ἔργο τῆς ὄψιμης περιόδου καὶ ἡ συγγραφή

κοινωνία», ἐνῶ παράλληλα ὑποστηρίζει ὅτι σύμφωνα μὲ τὴ δική του ἀντίληψη περὶ πολιτικῆς ὁ Πλάτων θεωρεῖται «μὴ πολιτικὸς ἢ ἀντιπολιτικός» στοχαστὴς καὶ συνεπῶς δὲν τίθεται θέμα ἀρνητικῆς κριτικῆς ὅσον ἀφορᾶ τὶς φιλοσοφικές του θέσεις (σ. 273 κ. ἑ.).

32. Βλ. τὸ ἄρθρο τοῦ T. J. Saunders, "Plato's Later Political Thought", στό: R. Kraut (ed.), *The Cambridge Companion to Plato* (Cambridge: Cambridge University Press, 1992), 464-521, ὅπου ἀναδεικνύεται ἡ σχέση μεταξὺ τῶν διαλόγων τοῦ Πλάτωνα, *Πολιτεία*, *Πολιτικὸς* καὶ *Νόμοι*.

33. Γιὰ τὰ πολιτικὰ ζητήματα ποὺ πραγματεύονται οἱ πρώιμοι διάλογοι τοῦ Πλάτωνα βλ. E. Barker, *Ο πολιτικός στοχασμός στην αρχαία Ελλάδα. Ο Πλάτων και οι καταβολές του*, μτφρ.: Κ. Κολιόπουλος, επιμ.: Ζωή Κωτούλα, Η. Παπαγιαννόπουλος, επιστ. επιμ.: Η. Παπαγιαννόπουλος (Αθήνα: Ποιότητα–Taylor and Francis Group, 2007 [ἔκδ. ἀγγλ. πρωτοτύπου 1918]), σ. 263-310.

του τοποθετεῖται μετὰ τὸ τρίτο ταξίδι του στὴν Σικελία (361-360 π.Χ)[34], καὶ σ' αὐτὸν σκιαγραφεῖται ἕνα πιὸ ρεαλιστικὸ καὶ κοντὰ στὰ ἀνθρώπινα πράγματα πρότυπο τῆς πολιτικῆς τέχνης καὶ τοῦ πολιτικοῦ ἀνδρός. Ἐπιπλέον, θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν οἱ διάλογοι *Γοργίας* καὶ *Φαῖδρος*, ὅπου ἐκεῖ παρουσιάζονται ἀπὸ τὸν Πλάτωνα τὰ στοιχεῖα τῆς ἀληθινῆς ρητορικῆς τέχνης, ποὺ κάθε ὀρθὸς πολιτικὸς πρέπει νὰ κατέχει.

Θὰ μποροῦσε νὰ εἰπωθεῖ ὅτι γενικότερα ἡ κατεύθυνση τῆς πολιτικῆς σκέψης τοῦ Πλάτωνα συναρτᾶται στενὰ μὲ τὰ ταξίδια του στὴν Κάτω Ἰταλία καὶ στὴν Σικελία[35]. Ἡ ἐπαφή του στὸ πρῶτο του ταξίδι μὲ τοὺς νεότερους Πυθαγόρειους, καὶ μάλιστα μὲ τὸν Ἀρχύτα τὸν ταραντίνο[36], ὅπως ἐπίσης καὶ οἱ ἀρνητικές

34. Περισσότερες πληροφορίες γιὰ τὴν χρονολόγηση τῶν ἔργων τοῦ Πλάτωνα καὶ τὴν κατάταξή τους σὲ συγγραφικὲς περιόδους βλ. ἐνδεικτικὰ H. Thesleff, *Studies in Platonic Chronology*· L. Brandwood, *The Chronology of Plato's Dialogues* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990)· τοῦ ἰδίου, "Stylometry and Chronology", στό: R. Kraut (ed.), *The Cambridge Companion to Plato*, 90-120· Ἰ. Ν. Θεοδωρακόπουλος, *Εἰσαγωγὴ στὸν Πλάτωνα*, σ. 123-130· Γ. Βλαστός, *Σωκράτης: Εἴρωνευτής καὶ ἠθικός φιλόσοφος*, μτφρ.: Π. Καλλιγᾶς, πρόλ.: Ἀ. Νεχαμᾶς (Ἀθήνα: Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἑστίας», 1993 [ἔκδ. ἀγγλ. πρωτοτύπου 1991]), σ. 92-93· K. Bormann, *Πλάτων*, μτφρ.: Ι.Γ. Καλογεράκος (Αθήνα: Ινστιτούτο του Βιβλίου–Α. Καρδαμίτσα, 2006 [ἔκδ. γερμ. πρωτοτύπου 2003]), σ. 19-26.

35. Πβ. G. Klosko, "Politics and Method in Plato's Political Theory", *Polis*, 23 (2006), 328-349, ὅπου ὁ συγγραφέας μεταξὺ ἄλλων ἀναφέρει ὅτι οἱ ἐμπειρίες τοῦ Πλάτωνα στὴν Σικελία, ὅπως αὐτὲς καταγράφονται ἀπὸ τὸν ἴδιο στὴν *Ἐπιστολὴ Ζ΄* καὶ ἐν μέρει καὶ στὴν *Η΄*, καθόρισαν σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴν μετέπειτα ἐξέλιξη τῆς πολιτικῆς του σκέψης, κάτι ποὺ ὁ Popper ἐλάχιστα ἔλαβε ὑπ' ὄψιν του, ὅταν ἔκανε τὴν κριτική του στὴν πολιτικὴ θεωρία τοῦ Πλάτωνα.

36. Ὁ Ἀρχύτας ὁ Ταραντῖνος, πυθαγόρειος φιλόσοφος καὶ μαθηματικός, ἀλλὰ καὶ ἐξέχων πολιτικός, εἶναι πιθανὸν νὰ ἐνέπνευσε τὸν Πλάτωνα, σχετικὰ μὲ τὴν ἰδέα του γιὰ τὸν φιλόσοφο–βασιλιά, καθὼς καὶ γιὰ τὴν θέση ποὺ πρέπει νὰ ἔχουν τὰ μαθηματικὰ στὴν παιδεία τῶν ἡγετῶν. Βλ. σχετ. Γ. Βλαστός, *Σωκράτης*, σ. 202-203· C. H. Kahn, *Ο Πυθαγόρας και οι Πυ-*

του ἐμπειρίες τόσο ἀπὸ τὸν Διονύσιο τὸν Πρεσβύτερο ὅσο καὶ ἀπὸ τὸν γιό του τὸν τύραννο Διονύσιο τὸν Νεότερο, ἄσκησαν ἐπίδραση στὴν διαμόρφωση τῆς πολιτικῆς του θεωρίας. Ὁ Πλάτων, ὅμως, παρὰ τὴν ἀρνητικὴ ἐμπειρία ποὺ ἀπέκτησε καὶ τὶς ἀπογοητεύσεις ποὺ βίωσε, χαρακτηρίζεται ἀπὸ αἰσιοδοξία καὶ ποτὲ δὲν παραιτεῖται ἀπὸ τὴν προσπάθεια ἔρευνας καὶ στοχασμοῦ πάνω στὴν πολιτικὴ θεωρία. Πιστεύει μὲ σθένος ὅτι οἱ ἀνθρώπινες κοινωνίες, ἐφ' ὅσον ἔχουν ἕνα ὀρθὸ πρότυπο πολιτικῆς τέχνης καὶ πολιτικοῦ ἀνδρός, θὰ μπορέσουν νὰ ὀργανωθοῦν σωστά, νὰ ἀντιμετωπίσουν μὲ ἐπιτυχία ὁποιαδήποτε κρίση καὶ νὰ ἐξασφαλίσουν στοὺς πολίτες τὸ ὕψιστο ἀγαθὸ ποὺ εἶναι ἡ εὐδαιμονία. Ὁ Πλάτων εἶναι πράγματι ἕνας φιλόσοφος ποὺ χαρακτηρίζεται ἀπὸ αἰσιοδοξία καὶ πίστη γιὰ τὴν δυνατότητα βελτίωσης τοῦ ἀνθρώπινου γένους. Ἡ αἰσιοδοξία του αὐτή, ὅπως θὰ φανεῖ στὸ πλαίσιο τῆς παρούσας ἔρευνας, εἶναι διάχυτη στὴν πολιτική του φιλοσοφία. Ὁ Πλάτων μέσα ἀπὸ τοὺς πολιτικοὺς διαλόγους διαμορφώνει ἕνα πολιτικὸ πρόγραμμα ποὺ κινεῖται μεταξὺ οὐτοπικοῦ καὶ ρεαλιστικοῦ ἐπιπέδου. Ἐπιχειρεῖ, δηλαδὴ νὰ μᾶς παρουσιάσει τόσο τὴν ἰδανικὴ πολιτικὴ τέχνη καὶ τὸν γνήσιο πολιτικὸ ὅσο καὶ μιὰ πιὸ ρεαλιστικὴ καὶ ἀνταποκρινόμενη στὶς ἱστορικὲς κοινωνίες πολιτικὴ ἐπιστήμη καὶ πολιτικὸ ἄνδρα.

θαγόρειοι, μτφρ.: Μαριάννα Σταυροπούλου, επιμ.: Γ. Κουσουνέλου (Αθήνα: Εκδ. Ενάλιος, 2005 [ἔκδ. ἀγγλ. πρωτοτύπου 2001]), σ. 71. Γιὰ τὴν ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ἀρχύτα βλ. τὸ σημαντικὸ ἔργο τοῦ C. A. Huffman, *Archytas of Tarentum. Pythagorean, Philosopher and Mathematician King* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005). Εἰδικότερα γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς σχέσης Πλάτωνα καὶ Ἀρχύτα καὶ γιὰ τὸ τί ὀφείλει ὁ ἕνας στὸν ἄλλον βλ. σ. 32-42 καὶ 83-90 τοῦ προαναφερθέντος βιβλίου τοῦ Huffman, καθὼς καὶ G. E. R. Lloyd, "Plato and Archytas in the *Seventh Letter*", *Phronesis*, 35 (1990), 159-174. Ἡ περιγραφὴ ἐπίσης τοῦ τυραννικοῦ ἀνθρώπου μὲ τόσο μελανὰ χρώματα, στὸ ἔνατο βιβλίο τῆς *Πολιτείας* (571a-576b), ἀπηχεῖ ἐνδεχομένως τὴν κακὴ εἰκόνα ποὺ εἶχε σχηματίσει ὁ Πλάτων γιὰ τὸν τύραννο Διονύσιο τὸν Πρεσβύτερο ἀπὸ τὴν προσωπικὴ ἐπαφὴ ποὺ εἶχε μαζί του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Ο ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΑ ΣΤΗΝ *ΠΟΛΙΤΕΙΑ*

1. Εἰσαγωγικὲς παρατηρήσεις

Ἔχει ὑποστηριχθεῖ ὅτι ὁ ὅρος *πολιτικὸς* εἶναι ἐπινόηση τοῦ Πλάτωνα[37] καὶ δηλώνει τὸ ὑποκείμενο ποὺ εἶναι κυβερνήτης μιᾶς *πόλεως*, ποὺ τὴν διοικεῖ καὶ ποὺ εἶναι ὑπεύθυνο γιὰ τὶς δημόσιες ὑποθέσεις. Ἀντιστοίχως, θὰ μποροῦσε νὰ εἰπωθεῖ ὅτι ἡ πολιτικὴ εἶναι ἡ τέχνη τοῦ κυβερνᾶν, ἡ ἐπιστήμη τῶν πολιτικῶν πραγμάτων. Ὁ πρῶτος διάλογος ποὺ θὰ μᾶς ἀπασχολήσει σχετικὰ μὲ τὸ θέμα τῆς πλατωνικῆς ἀντίληψης τῆς ἡγεσίας, δηλαδὴ τῆς πολιτικῆς τέχνης καὶ τοῦ πολιτικοῦ, εἶναι ἡ *Πολιτεία*. Ὁ διάλογος αὐτὸς φέρει ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα τὸν ὑπότιτλο [*ἢ περὶ δικαίου, πολιτικός*][38]. Ἂν καὶ ὁ ὑπότιτλος ὑποδηλώνει ὅτι ἡ *Πολιτεία* εἶναι ἔργο πολιτικοῦ περιεχομένου, ποὺ στοχεύει στὴν πραγμάτευση τοῦ θέματος τῆς δικαιοσύνης, ἐν τούτοις ἡ προσεκτικὴ μελέτη τοῦ κειμένου ὁδηγεῖ στὴν διαπίστωση ὅτι πρόκειται γιὰ ἔργο ἐξαιρετικὰ πολύπλοκο καὶ σύνθετο. Στὴν *Πολιτείαν* ἡ πολιτικὴ θεωρία ἀναπτύσσεται σὲ ἄρρηκτη σύν-

37. Βλ. σχετικὰ C. J. Rowe, *Plato:* Statesman. *Edited with Introduction, Translation and Commentary* (Warminster: Aris & Phillips, 2005 [1995¹]), σ. 1.

38. Βλ. Διογ. Λ. III. 60. Γιὰ τὸ πρόβλημα τῶν ὑποτίτλων στοὺς πλατωνικοὺς διαλόγους βλ. π.χ. R. G. Hoerber, "Thrasylus' Platonic Canon and the Double Titles", *Phronesis*, 2 (1957), 10-20· J. A. Philip, "The Platonic Corpus", *Phoenix*, 24 (1970), 296-308.

δεση μὲ οὐσιώδη θέματα μεταφυσικῆς, ἀνθρωπολογίας, γνωσιοθεωρίας, ἠθικῆς καὶ φιλοσοφίας τῆς παιδείας. Αὐτὸ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα πολλοὶ μελετητὲς νὰ δώσουν διαφορετικὲς καὶ πολλὲς φορὲς ἀντίθετες μεταξύ τους ἑρμηνεῖες, ὅσον ἀφορᾶ τὴν οὐσία καὶ τοὺς στόχους τοῦ σπουδαίου αὐτοῦ διαλόγου. Κατὰ κοινὴ ὅμως ὁμολογία τὸ κεντρικὸ θέμα τῆς *Πολιτείας* εἶναι ὁ προσδιορισμὸς τῆς φύσης τῆς δικαιοσύνης καὶ ἡ σύλληψη ἑνὸς πολιτεύματος ποὺ θὰ πραγματώνει τὴν ἰδέα τῆς δικαιοσύνης, ὅπως τὴν ἀντιλαμβάνεται ὁ Πλάτων.

Ἡ δικαιοσύνη εἶναι ἡ κορυφαία ἀρετή[39] ποὺ ἀφορᾶ τὴν ρύθμιση τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς πολιτικῆς κοινότητας καὶ ἀποτελεῖ σύμφωνα μὲ τὸν Πλάτωνα τὸ θεμέλιο γιὰ τὴν σύσταση τῆς ὀρθῆς πολιτείας. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο ὁ Πλάτων ἀναπτύσσει τὴν πολιτική του θεωρία μὲ ἀφετηρία τὴν διερεύνηση τοῦ θέματος τῆς δικαιοσύνης. Πρώτιστος σκοπός του εἶναι ἡ διατύπωση ἑνὸς ἱκανοποιητικοῦ ὁρισμοῦ τῆς δικαιοσύνης, ποὺ νὰ ἀναδεικνύει τὴν σπουδαιότητα καὶ τὸν ρόλο της σὲ μία κοινωνία ἀνθρώπων. Ἡ ἐπικράτηση τῆς δικαιοσύνης ἐντὸς τῆς *πόλεως*, ἀλλὰ καὶ ἐντὸς τῆς ψυχῆς, ἀποτελεῖ γιὰ τὸν Πλάτωνα, ὅπως θὰ φανεῖ στὴν συνέχεια, βασικὸ στόχο τόσο τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης ὅσο καὶ τοῦ πολιτικοῦ, γιατὶ μόνο μὲ τὴν ἐπικράτηση τῆς δικαιοσύνης θὰ καταστεῖ κατὰ τὴν γνώμη του δυνατὴ ἡ ἐπίτευξη τῆς ἀτομικῆς καὶ τῆς συλλογικῆς εὐδαιμονίας. Εἶναι ἀπαραίτητο, λοιπόν, προκειμένου νὰ προσεγγίσουμε καὶ νὰ κατανοήσουμε τὸ θέμα τῆς ἡγεσίας στὴν *Πολιτείαν*, νὰ δοῦμε πῶς ἀντιλαμβάνεται ὁ Πλάτων στὸν διάλογο αὐτὸν τὴν ἔννοια τῆς δικαιοσύνης, ποιὸν ὁρισμὸ διατυπώνει γιὰ τὴν ἔννοια αὐτὴν καὶ ποιὲς περὶ δικαιοσύνης ἀπόψεις ἀντιμάχεται.

39. Βλ. Πλάτ., *Νόμ.* 630c. Πβ. Ἀριστ., *Ἠθ. Νικ.* 1129b 26-28, ὅπου ἡ δικαιοσύνη χαρακτηρίζεται «τελεία» ἀρετή, καθὼς ἐπίσης καὶ «κρατίστη τῶν ἀρετῶν».

2. Ἡ ἐπικράτηση τῆς δικαιοσύνης ὡς θεμελιώδης στόχος τῆς πολιτικῆς τέχνης

Ὁ Πλάτων, προτοῦ προβεῖ στὴν ἀνάπτυξη τῶν ριζοσπαστικῶν πολιτικῶν του προτάσεων, θέτει τὸ ἐρώτημα γιὰ τὴν φύση καὶ τὴν οὐσία τῆς δικαιοσύνης. Στὸ πρῶτο βιβλίο τῆς *Πολιτείας*[40] ἐκθέτει ἀρχικὰ τὶς κοινὲς ἀντιλήψεις περὶ δικαιοσύνης[41], οἱ ὁποῖες ἐπικρατοῦσαν στὴν ἐποχή του, καὶ ἐν συνεχείᾳ τὶς ἀπορρίπτει ὡς μὴ κατάλληλες γιὰ νὰ ἀποτελέσουν τὰ θεμέλια τοῦ οἰκοδομήματος τῆς κατ' αὐτὸν ὀρθῆς πολιτείας. Μὲ ἀφορμὴ τὰ λόγια τοῦ Κέφαλου, τὰ ὁποῖα, μεταξὺ ἄλλων, περιλαμβάνουν καὶ ἕνα ἐγκώμιο τῆς ἀξίας ποὺ ἔχουν τὰ πλούτη γιὰ τὸν μετρημένο καὶ φρόνιμο ἄνθρωπο, ἀφοῦ συμβάλλουν σημαντικὰ στὴν ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὴν ἀδικία, καθὼς ἡ φτώχεια ἐξαναγκάζει

40. Γιὰ τὸ πρῶτο βιβλίο τῆς *Πολιτείας* καὶ τὰ προβλήματα ποὺ ἀνακύπτουν ἀπὸ τὴν μορφὴ καὶ τὸ περιεχόμενό του βλ. π.χ. K. Bormann, *Πλάτων*, σ. 49-54· N. Pappas, Πολιτεία *του Πλάτωνα. Ένας οδηγός ανάγνωσης*, μτφρ.: Δ. Παπαγιαννάκος, επιστ. επιμ.: Ιωάννα Πατσιώτη (Αθήνα: Οκτώ, 2006 [ἔκδ. ἀγγλ. πρωτοτύπου 1995]), σ. 29-32· Janet Coleman *Ιστορία της Πολιτικής Σκέψης. Από την αρχαία Ελλάδα μέχρι τους πρώτους χριστιανικούς χρόνους*, μτφρ.: Γ. Ε. Χρηστίδης, επιμ.: Π. Σ. Βαλλιάνος (Αθήνα: Κριτική, 2005 [ἔκδ. ἀγγλ. πρωτοτύπου 2000]), σ. 188-201· Ν. Ραμαντάνης, «Μορφή και περιεχόμενο του 1ου βιβλίου της *Πολιτείας*», *Υπόμνημα*, 2 (2004), 45-60. Ἐνδιαφέρουσα ἀνάλυση τῶν ἐπιμέρους θέσεων τοῦ πρώτου βιβλίου τῆς *Πολιτείας* βλ. N. P. White, *A Companion to Plato's* Republic (Indianapolis: Hackett, 1979), σ. 61-73.

41. Γιὰ τὶς κοινὲς ἀντιλήψεις περὶ δικαιοσύνης καὶ τὴν σχέση τους μὲ τὴν πλατωνικὴ δικαιοσύνη βλ. π.χ. D. Sachs, "A Fallacy in Plato's *Republic*", *The Philosophical Review*, 72 (1963), 141-158, καὶ συγκεκριμένα σ. 142-144· R. Demos, "A Fallacy in Plato's *Republic*?", *The Philosophical Review*, 73 (1964), 395-398· R. H. Weingartner, "Vulgar Justice and Platonic Justice", *Philosophy and Phenomenological Research*, 25 (1964), 248-252· J. P. Schiller, "Just Men and Just Acts in Plato's *Republic*", *Journal of the History of Philosophy*, 6 (1968), 1-14· R. W. Hall, "The Just and Happy Man of the *Republic*: Fact or Fallacy?", *Journal of the History of Philosophy*, 9 (1971), 147-158.

κάποιες φορές τὰ ἄτομα νὰ διαπράττουν, ἔστω καὶ ἀκούσια, ἄδικες πράξεις (331a-b), δίδεται ἡ εὐκαιρία νὰ διατυπωθεῖ ὁ πρῶτος ὁρισμὸς τῆς δικαιοσύνης, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο δικαιοσύνη εἶναι «ἀληθῆ τε λέγειν καὶ ἃ ἂν λάβῃ τις ἀποδιδόναι» (331d). Ὁ ὁρισμὸς τοῦ Κέφαλου ἀντιπροσωπεύει μία ἀπὸ τὶς παραδοσιακὲς ἀντιλήψεις περὶ δικαιοσύνης κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Πλάτωνα καὶ ἰσοδυναμεῖ μὲ κανόνα ὀρθῆς συμπεριφορᾶς «για επαγγελματικές δοσοληψίες ή συμφωνίες»[42]. Τὸ περιεχόμενο τοῦ πρώτου ὁρισμοῦ ἐμπλουτίζεται ἀπὸ τὸν Πολέμαρχο, ὁ ὁποῖος χρησιμοποιώντας τὰ λόγια τοῦ ποιητῆ Σιμωνίδη θεωρεῖ ὡς *δίκαιον* «τὸ τὰ ὀφειλόμενα ἑκάστῳ ἀποδιδόναι» (331e), μὲ τὴν διευκρίνιση ὅτι μὲ τὸ «ὀφειλόμενον» ὁ Σιμωνίδης θὰ πρέπει νὰ ἐννοοῦσε «τὸ προσῆκον ἑκάστῳ ἀποδιδόναι» (332c). Αὐτὸ σὲ τελευταία ἀνάλυση σημαίνει ὅτι ἡ δικαιοσύνη εἶναι τέχνη[43] μὲ τὴν ὁποία κάποιος ὠφελεῖ τοὺς φίλους του καὶ βλάπτει τοὺς ἐχθρούς του («ἡ τοῖς φίλοις τε καὶ ἐχθροῖς ὠφελίας τε καὶ βλάβας ἀποδιδοῦσα» 332d). Ἡ ἀντίληψη αὐτὴ εἶναι ταυτόσημη μὲ τὸ *ἀντιπεπονθὸς δίκαιον* (*lex talionis*), τὸ δίκαιο δηλαδὴ τῆς ἀνταπόδοσης, τὸ ὁποῖο, ὅπως ὁ G. Vlastos ἔχει δείξει, ἦταν τόσο βαθιὰ ριζωμένο στὴν ἑλληνικὴ συνείδηση, ὥστε «τό νά βλάψει

42. Μαρία Γ. Βενετῆ, *Πλάτωνος* Πολιτεία. *Ένα πολίτευμα της ψυχής (Ερμηνευτική προσέγγιση)* (Θεσσαλονίκη: Ζήτρος, 2009), σ. 48.

43. Πλάτ., *Πολ.* 332d: «ἡ οὖν δὴ τίσιν τί ἀποδιδοῦσα τέχνη δικαιοσύνη ἂν καλοῖτο;». Ἐνδιαφέροντα σχόλια γιὰ τὸν χαρακτηρισμὸ τῆς δικαιοσύνης ὡς τέχνης στὸ Α' Βιβλίο τῆς *Πολιτείας* βλ. π.χ. B.M. Laing, "The problem of Justice in Plato's *Republic*", *Philosophy*, 8 (1933), 412-421· Julia Annas, *Εισαγωγή στην* Πολιτεία *του Πλάτωνα*, μτφρ.: Χρυσούλα Γραμμένου, επιμ.: Χ. Ζαφειρόπουλος, Π. Μπουρλάκης (Αθήνα: Καλέντης, 2006 [ἔκδ. ἀγγλ. πρωτοτύπου 1981]), σ. 36-42· S. G. Salkever, "Plato on Practices: The *Technai* and the Socratic Question in *Republic*", *Proccedings of the Boston Area Colloquium in Ancient Philosophy*, 8 (1992), 243-267· N. Pappas, Πολιτεία *του Πλάτωνα*, σ. 36-37.

κανείς τόν ἐχθρό του ὅσο περισσότερο τοῦ ἐπέτρεπε ὁ νόμος τῆς πολιτείας δέν ἦταν κάτι ἁπλῶς ἀποδεκτό, ἀλλά ἀξιέπαινο»[44].

Ἡ ἀρχὴ τῆς ἀνταπόδοσης ἀντικρούεται ἀπὸ τὸν Πλάτωνα μὲ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι ὁ δίκαιος ἄνθρωπος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προξενεῖ κακὸ στοὺς ἄλλους ἀνταποδίδοντας τὴν ἀδικία, ποὺ ὑπέστη (335b-e). Ἡ *lex talionis* εἶναι ἀπορριπτέα ὡς μέγιστη ἀδικία, ἀφοῦ ἡ ἀντεκδίκηση γιὰ τὴν βλάβη ποὺ ἔχει ὑποστεῖ κάποιος συνιστᾶ μία ἐξίσου ἄδικη πράξη. Ἡ πληρωμὴ μιᾶς ἀδικίας μὲ μία ἄλλη ἀδικία δὲν ἀποκαθιστᾶ τὴν δικαιοσύνη, ἔστω καὶ ἂν προσφέρει στὸν ἀδικημένο ἕνα αἴσθημα ἱκανοποίησης. Ὁ Πλάτων εἶναι κατηγορηματικὸς ὅτι σὲ καμία περίπτωση δὲν εἶναι δίκαιο νὰ βλάπτει κανεὶς[45] καὶ ὅτι δὲν εἶναι ἴδιον τοῦ δίκαιου ἀνθρώπου νὰ κάνει τὸ κακὸ σὲ κανέναν, εἴτε αὐτὸς εἶναι ἐχθρὸς εἴτε φίλος.

Ὁ δεύτερος ὁρισμὸς τῆς δικαιοσύνης, ὁ ὁποῖος θὰ ἀναιρεθεῖ, διατυπώνεται ἀπὸ τὸν σοφιστὴ Θρασύμαχο[46], ποὺ ἐμφανίζεται

44. *Σωκράτης*, σ. 272. Γιὰ τὸ πῶς τεκμηριώνει ὁ G. Vlastos τὶς ἀπόψεις του γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ βλ. σ. 272-276. Βλ. ἐπίσης R. Seaford, *Ἀνταπόδοση καὶ τελετουργία. Ὁ Ὅμηρος καὶ ἡ τραγωδία στὴν ἀναπτυσσόμενη πόλη–κράτος*, μτφρ.: Β. Λιάπης (Ἀθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., 2003 [1994[1]]), ὅπου διατυπώνονται ἐνδιαφέρουσες ἀπόψεις γιὰ τὴν ἀρχὴ τῆς ἀνταπόδοσης στὸν ἀρχαῖο κόσμο.

45. Πλάτ., *Πολ.* 335e: «οὐδαμοῦ γὰρ δίκαιον οὐδένα ἡμῖν ἐφάνη ὂν βλάπτειν».

46. Γιὰ τὸν τρόπο ποὺ παρουσιάζει ὁ Πλάτων τὸν Θρασύμαχο, καθὼς καὶ γιὰ τὸν ὁρισμὸ τῆς δικαιοσύνης, ποὺ φέρεται ὅτι ἦταν μέρος τῆς διδασκαλίας του, βλ. π.χ. G. B. Kerferd, "The Doctrine of Thrasymachus in Plato's *Republic*", *Durham University Journal*, 9 (1947-48), 19-27· G. F. Hourani, "Thrasymachus' Definition of Justice in Plato's *Republic*", *Phronesis*, 7 (1962), 110-120· T. Y. Henderson, "In Defense of Thrasymachus", *American Philosophical Quarterly*, 7 (1970), 218-228· Γ. Μιχαηλίδης–Νουάρος, «Νέα ἀξιολόγηση τοῦ διαλόγου τοῦ Θρασυμάχου μὲ τὸν Σωκράτη», *Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, 53 (1978), 117-137· Κ. Φραγκομίχαλος, «Ἀδικεῖ τὸν Θρασύμαχον ὁ Πλάτων;», *Πλάτων*, 41 (1989), 58-64· S. Everson, "The Incoherence of Thrasymachus", *Oxford Studies in Ancient Philosophy*,

ὡς ἐκπρόσωπος τῶν νέων ἀντιλήψεων περὶ ἠθικῆς, ποὺ ἔρχονται στὸ προσκήνιο κατὰ τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 5ου π. Χ. αἰώνα. Σύμφωνα μὲ τὸν ὁρισμὸ αὐτὸν ἡ δικαιοσύνη ὁρίζεται ὡς «τὸ τοῦ κρείττονος συμφέρον» (338c), ποὺ σημαίνει ὅτι οἱ πολίτες εἶναι δίκαιοι, ὅταν συμμορφώνονται πρὸς τοὺς νόμους ποὺ θεσπίζονται ἀπὸ τοὺς κατέχοντες κάθε φορὰ τὴν ἐξουσία. Ἀδικία, ἀντίθετα, εἶναι ἡ ἐναντίωση καὶ ἡ μὴ συμμόρφωση πρὸς τοὺς νόμους τῆς παράταξης ποὺ κυβερνᾶ. Ὁ ὁρισμὸς αὐτὸς ἰσχύει κατὰ τὸν Θρασύμαχο γιὰ ὅλες τὶς *πόλεις* καὶ γιὰ ὅλα τὰ πολιτεύματα[47], ἀφοῦ ἡ ἑκάστοτε ἐξουσία, εἴτε εἶναι δημοκρατικὴ εἴτε ὀλιγαρχικὴ εἴτε μοναρχική, θέτει τοὺς κανόνες δικαίου μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ ἐξυπηρετοῦν τὰ πολιτικὰ καὶ οἰκονομικά της συμφέροντα, καὶ μάλιστα ἐπιβάλλει στοὺς πολίτες νὰ τοὺς σέβονται καὶ νὰ τοὺς ἀκολουθοῦν. Ἡ δικαιοσύνη εἶναι βέβαια κάποιου εἴδους συμφέρον κατὰ τὸν πλατωνικὸ Σωκράτη (339b), ἀλλὰ ὄχι ἐκεῖνο ποὺ ἀφορᾶ τὶς ἐπιδιώξεις τῆς καθεστηκυίας ἀρχῆς. Ἡ δικαιοσύνη πρέπει νὰ στοχεύει στὸ συμφέρον τοῦ ἀρχομένου, καὶ γενικότερα τῆς *πόλεως*, καὶ ὄχι τοῦ ἄρχοντα. Ὁ σωστὸς κυβερνήτης εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ μεριμνᾶ ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο γιὰ τὸ συμφέρον ὅλων τῶν πολιτῶν καὶ νὰ ρυθμίζει σύμφωνα μὲ αὐτὸ τοὺς νόμους τῆς πολιτείας.

Ὁ Θρασύμαχος ὑποστηρίζει ἐπιπλέον ὅτι «δίκαιος ἀνὴρ ἀδίκου πανταχοῦ ἔλαττον ἔχει» (343d) καὶ ὅτι ἡ «τελεωτάτη ἀδικία», ὅπως αὐτὴ ἐκπροσωπεῖται ἀπὸ τὸν τύραννο καὶ τὴν τυραννίδα, κάνει *εὐδαιμονέστατον* ἐκεῖνον ποὺ τὴν διαπράττει καὶ *ἀθλιότατον* τὸν ἀδικηθέντα ποὺ τὴν ὑποφέρει[48]. Διατείνεται

16 (1998), 99-131· H. Moore, "Why Does Thrasymachus Blush? Ethical Consistency in Socrate's Refutation of Thrasymachus", *Polis*, 32 (2015), 321-343· P. J. Hansen, "Thrasymachus and His Attachment to Justice", *Polis*, 32 (2015), 344-368.

47. Πλάτ., *Πολ.* 338e-339a: «ἐν ἁπάσαις ταῖς πόλεσιν ταὐτὸν εἶναι δίκαιον, τὸ τῆς καθεστηκυίας ἀρχῆς συμφέρον».

48. Βλ. σχετ. *Πολ.* 343c-344c.

ἐπίσης ὅτι ἡ δικαιοσύνη εἶναι «πάνυ γενναία εὐήθεια» (348c), ἀφοῦ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲν ἀποβαίνει γιὰ τὸν δίκαιο ἄνθρωπο ἐπωφελής, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀδικία ποὺ τὴν χαρακτηρίζει ὡς «εὐβουλίαν» (348d) γιὰ ὅσους τὴν διαπράττουν ὄντας περιβεβλημένοι μὲ δύναμη καὶ ἐξουσία.

Τέτοιες ἀντιλήψεις γιὰ τὴν δικαιοσύνη δὲν θὰ μποροῦσαν μὲ κανέναν τρόπο νὰ ἔχουν θέση στὴν *ἀρίστην* πολιτεία, ποὺ ὁ Πλάτων ὁραματίζεται, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀπορρίπτονται. Ὁ Πλάτων θέτει ὡς βασικὸ θεμέλιο τὴν γνώση γιὰ τὴν ὕπαρξη καὶ τὴν πραγμάτωση τῆς δικαιοσύνης. Ὁ δίκαιος ἄνθρωπος παρουσιάζεται ὡς κάτοχος γνώσης καὶ σοφίας, στοιχεῖα ποὺ τὸν καθιστοῦν *ἀγαθόν*[49]. Ἡ σοφία του εἶναι ἐκείνη ποὺ τὸν ὁδηγεῖ σὲ μία ὀρθὴ κοινωνικὴ συμπεριφορά, ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται ἀπὸ σεβασμὸ ἀπέναντι στοὺς συμπολίτες του. Ἀντίθετα, ὁ ἄδικος εἶναι ἀμαθὴς καὶ κακός. Ἑπομένως, ἡ δικαιοσύνη εἶναι σοφία καὶ ἀρετὴ ἐν ἀντιθέσει μὲ τὴν ἀδικία, ἡ ὁποία εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀμάθειας, συνιστᾶ κακία καὶ ἀποφέρει δυστυχία στὸν ἄνθρωπο. Ἡ δικαιοσύνη ἐπίσης συνεπάγεται «ὁμόνοιαν καὶ φιλίαν» ἐντὸς τῆς κοινότητας, ἐνῶ ἡ ἀδικία ὁδηγεῖ σὲ «στάσεις ... καὶ μίση» (351d). Μόνο ὁ δίκαιος δύναται κατὰ τὸν Πλάτωνα νὰ θεωρηθεῖ εὐδαίμων. Ὁ ἄδικος παντοῦ καὶ πάντοτε εἶναι ἄθλιος καὶ δυστυχής[50].

Ὁ Πλάτων, πρὶν προχωρήσει στὴν διατύπωση τοῦ δικοῦ του ὁρισμοῦ τῆς δικαιοσύνης, στὸ τέταρτο βιβλίο τῆς *Πολιτείας*, καταρρίπτει ἄλλη μία περὶ δικαιοσύνης ἀντίληψη, ποὺ εἶχε ἀπήχηση σὲ κύκλους διανοουμένων τῆς ἐποχῆς του καὶ ἡ ὁποία ἑδράζεται στὴν θέση ὅτι ὁ καθένας ἀπὸ τὴν φύση του θὰ προτιμοῦσε νὰ ἀδικήσει τοὺς ἄλλους παρὰ νὰ ἀδικηθεῖ ὁ ἴδιος. Ἡ ἀντίληψη αὐτὴ προβάλλεται πρὸς συζήτηση ἀπὸ τὸν

49. Πλάτ., *Πολ.* 350c: «Ὁ μὲν ἄρα δίκαιος ἡμῖν ἀναπέφανται ὢν ἀγαθός τε καὶ σοφός, ὁ δὲ ἄδικος ἀμαθής τε καὶ κακός».

50. *Πολ.* 354a: «Ὁ μὲν δίκαιος ἄρα εὐδαίμων, ὁ δ' ἄδικος ἄθλιος».

Γλαύκωνα, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο ἀποτελεῖ κοινὸ τόπο γιὰ πολλοὺς νὰ θεωροῦν «τὸ μὲν ἀδικεῖν ἀγαθόν, τὸ δὲ ἀδικεῖσθαι κακόν» (358e). Ἐπειδὴ τὸ φυσικὸ κίνητρο ὑπαγορεύει τὴν δυνατότητα νὰ βλάπτει καὶ νὰ ἀδικεῖ ὁ ἕνας τὸν ἄλλο χωρὶς περιορισμοὺς καὶ ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει ἄνθρωπος ποὺ νὰ ἐπιθυμεῖ νὰ ἀδικεῖται, συμφωνήθηκε ὅτι ἡ δικαιοσύνη πρέπει νὰ βρίσκεται κάπου ἀνάμεσα στὸ καλύτερο (*ἄριστον*), ποὺ εἶναι ἡ διάπραξη τῆς ἀδικίας καὶ ἡ ταυτόχρονη ἀποφυγὴ τῆς τιμωρίας, καὶ στὸ χειρότερο (*κάκιστον*), ποὺ εἶναι νὰ ὑφίσταται κάποιος τὴν ἀδικία καὶ νὰ ἀδυνατεῖ νὰ τὴν ἀνταποδώσει[51]. Ἡ δικαιοσύνη ἔτσι νοεῖται ὡς μία κοινωνικὴ σύμβαση[52], ποὺ κατ' οὐσίαν ἐξυπηρετεῖ τοὺς ἀσθενεστέρους, οἱ ὁποῖοι στὴν πλειονότητά τους δὲν δύνανται οὔτε νὰ ἀδικοῦν οὔτε νὰ ἀνταποδίδουν τὴν ἀδικία. Μὲ τὸ νὰ συμφωνήσουν μεταξύ τους οἱ ἄνθρωποι «μήτ' ἀδικεῖν μήτ' ἀδικεῖσθαι» (359a) καὶ νὰ ὁδηγηθοῦν στὴν θέσπιση νόμων θεωρώντας «τὸ ὑπὸ τοῦ νόμου ἐπίταγμα νόμιμόν τε καὶ δίκαιον» (359a) ἐξασφαλίζεται ἡ εὔρυθμη λειτουργία τῆς κοινωνίας. Ὁ E. Barker[53] παρατηρεῖ εὔστοχα ὅτι «ενώ ο Θρασύμαχος είχε θεμελιώσει τη δικαιοσύνη στο ένστικτο της κυριαρχίας και την είχε ορίσει ως το συμφέρον του ισχυροτέρου, ο Γλαύκων τη θεμελιώνει στο ένστικτο του φόβου και την ορίζει ως ανάγκη του ασθενεστέρου».

51. Πλάτ., *Πολ.* 359a: «μεταξὺ οὖσαν τοῦ μὲν ἀρίστου ὄντος, ἐὰν ἀδικῶν μὴ διδῷ δίκην, τοῦ δὲ κακίστου, ἐὰν ἀδικούμενος τιμωρεῖσθαι ἀδύνατος ᾖ· τὸ δὲ δίκαιον ἐν μέσῳ ὂν τούτων ἀμφοτέρων».

52. *Πολ.* 359a: «ἄρξασθαι νόμους τίθεσθαι καὶ συνθήκας». Ἐνδιαφέρουσες παρατηρήσεις γιὰ τὸν συμβατικὸ χαρακτήρα τῆς δικαιοσύνης σύμφωνα μὲ τὸν Γλαύκωνα βλ. π.χ. A. E. Taylor, *Πλάτων*, σ. 317-319· C. A. Kirwan, "Glaucon's Challenge", *Phronesis*, 10 (1965), 162-173· C. Shields, "Plato's Challenge: the Case of Justice in *Republic* II", στό: G. Santas (ed.), *The Blackwell Guide to Plato's* Republic (Oxford: Blackwell Publishing, 2006), 63-83, καὶ κυρίως σ. 70 κ. ἑ.

53. *Ο πολιτικός στοχασμός στην αρχαία Ελλάδα*, σ. 341.

Τὸ μεγάλο μειονέκτημα τῶν προαναφερθέντων ὁρισμῶν εἶναι ὅτι δὲν συνδέουν τὴν δικαιοσύνη μὲ τὴν ψυχή, ὅτι δὲν τὴν παρουσιάζουν δηλαδὴ ὡς κάτι τὸ ἐνδογενές, ἀλλὰ ὡς κάτι τὸ ἐξωγενές[54]. Δὲν προβάλλεται ἐπίσης ἡ δικαιοσύνη ὡς ἕνα ἀγαθὸ μὲ ἐγγενῆ ἀξία, ὡς ἀγαθὸ δηλαδὴ ποὺ τὸ ἐπιζητοῦμε γι' αὐτὸ τὸ ἴδιο, ἄσχετα ἂν εἶναι καλὸ καὶ ἐπιθυμητὸ καὶ γιὰ τὰ ἀποτελέσματά του[55]. Ὁ Πλάτων εἶναι πεπεισμένος ὅτι ἡ δικαιοσύνη εἶναι «μέγιστον ἀγαθόν»[56] καὶ ὅτι εἶναι μία *κατὰ φύσιν* κατάσταση τόσο τῆς ψυχῆς ὅσο καὶ τῆς *πόλεως*. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀναλογίας ψυχῆς καὶ *πόλεως*, ποὺ κατέχει κεντρικὴ θέση στὴν *Πολιτείαν*, ὁ Πλάτων θὰ ἐπιχειρήσει νὰ δείξει πῶς ἀναδύεται ἡ δικαιοσύνη, καθὼς καὶ ἡ ἀδικία, στοὺς κόλπους τῆς *πόλεως*, ποὺ εἶναι κάτι μεγαλύτερο ἀπὸ τὴν ψυχὴ καί, ἑπομένως, εἶναι πιὸ εὐδιάκριτη ἡ δικαιοσύνη ἐντός της, καὶ στὴν συνέχεια θὰ ἐξετάσει τί σημαίνει δικαιοσύνη, ὅσον ἀφορᾶ τὴν ψυχή[57]. Πρὸς ἐπίτευξη τοῦ στόχου του ὁ Πλάτων ἐπιχειρεῖ τὴν νοερὴ ἀνάπλαση τῆς γένεσης μιᾶς *πόλεως*, περιγράφει τὴν κοινωνική της σύσταση, ἐκθέτει τοὺς λόγους τῆς δημιουργίας της καὶ ἀναπτύσσει τὶς ἀπόψεις του γιὰ τὸ πῶς ἡ *πόλις* αὐτὴ μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου ἐξελίσσεται.

Ἡ πρώτη *πόλις* εἶναι προϊὸν τῆς *χρείας* (369b-d) καὶ στηρίζεται στὴν ἀρχὴ τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας[58]. Καθὼς

54. Πβ. E. Barker, *ὅπ. π.*, σ. 344.

55. Στὴν ἀρχὴ τοῦ δεύτερου βιβλίου τῆς *Πολιτείας* ἡ δικαιοσύνη κατατάσσεται ἀπὸ τὸν Πλάτωνα στὰ ἀγαθὰ ἐκεῖνα ποὺ τὰ ἐπιδιώκουμε καὶ γι' αὐτὰ τὰ ἴδια καὶ γιὰ τὶς συνέπειές τους (358a· πβ. 367c). Γιὰ τὴν κατάταξη τῶν ἀγαθῶν στὴν *Πολιτείαν* σὲ τρεῖς κατηγορίες καὶ τὴν σημασία τῆς κατάταξης αὐτῆς γιὰ τὴν πλατωνικὴ ἠθικὴ βλ. π.χ. N. White, "The Classification of Goods in Plato's *Republic*", *Journal of the History of Philosophy*, 22 (1984), 393-421.

56. Πλάτ., *Πολ.* 366e· πβ. *Πολ.* 367c.

57. Βλ. σχετ. *Πολ.* 368d-369a.

58. Σύμφωνα μὲ τὸν Κ. Ψυχοπαίδη ἡ «πρώτη κίνηση της ίδρυσης πολιτείας ανατρέχει σε ένα κεντρικό μοτίβο της ελληνικής πολιτικής θεωρίας, το οποίο

οἱ κάτοικοι αὐτῆς τῆς *πόλεως*, ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν Πλάτωνα ὡς «ἀληθινή» (372e), ὅπως ἐπίσης καὶ ὡς «ὑγιής» (372e) ἢ «ὑγιεινή» (373b), ζοῦν μὲ ἁπλὸ καὶ λιτὸ τρόπο, ἱκανοποιώντας μόνο τὶς βασικές τους ἀνάγκες, καὶ καθὼς περιορίζεται ὁ καθένας μόνο σὲ ἐκείνη τὴν ἐργασία ποὺ ἁρμόζει στὴν φύση του καὶ ἀνταποκρίνεται στὶς ἱκανότητές του, δὲν ἀναφύεται ἡ ἀδικία καί, συνακόλουθα, δὲν ἀνακύπτει τὸ αἴτημα γιὰ δικαιοσύνη[59]. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο ὁ Πλάτων θεωρεῖ ὅτι ἡ ἐμφάνιση τῆς ἀδικίας καὶ ἡ ἀνάγκη γιὰ δικαιοσύνη θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν στὰ πλαίσια τῆς «τρυφώσης»[60] ἢ «φλεγμαινούσης» *πόλεως*[61], ποὺ ἀκολουθεῖ τὴν «ὑγιῆ» καὶ διακρίνεται ἀπὸ τὶς συνεχῶς αὐξανόμενες ἀνάγκες καὶ ἐπιθυμίες τῶν ἀνθρώπων ποὺ τὴν συγκροτοῦν. Στὴν «φλεγμαίνουσαν πόλιν» τὰ ἄτομα ἄγονται καὶ φέρονται ἀπὸ μὴ ἀναγκαῖες ἐπιθυμίες καὶ καταλαμβάνονται ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς ἰδιοτέλειας καὶ τῆς πλεονεξίας. Προβάλλει ἔτσι ἡ *πόλις* αὐτή, ὅπως εὔστοχα παρατηρεῖ ὁ Κωνσταντίνος Δεσποτόπουλος, ὡς «ὁ γενέθλιος τόπος τῆς ἀπληστίας, καὶ ἄρα τῆς ἀπρέπειας καὶ τῆς ἀδικίας»[62].

υποδεικνύει ως την ουσιώδη διάσταση για την συγκρότηση κοινωνιών εκείνη του καταμερισμού της εργασίας». (*Ο φιλόσοφος, ο πολιτικός και ο τύραννος. Για την πολιτική σκέψη του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη*, [Αθήνα: Πόλις, 2006 (1999[1])], σ. 17). Γιὰ τὶς οἰκονομικὲς καὶ τὶς ἠθικὲς διαστάσεις τῆς ἀρχῆς τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας στὴ θεώρηση τοῦ Πλάτωνα βλ. Helen Karabatzaki–Perdiki, *Individual and Society in Plato and Durkheim: A Comparative and Critical Analysis*, unpubl. Ph.D. Diss. (University of East Anglia, 1988), σ. 103-106. Ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας δικαιολογεῖται ἀπὸ τὸν Πλάτωνα ὡς ἑξῆς: «ἡμῶν φύεται ἕκαστος οὐ πάνυ ὅμοιος ἑκάστῳ, ἀλλὰ διαφέρων τὴν φύσιν, ἄλλος ἐπ' ἄλλου ἔργου πράξει» (370a-b).

59. Ὁ Γλαύκων χαρακτηρίζει τὴν πρώτη *πόλιν* ὡς «ὑῶν πόλιν» (372d).

60. Ὁ χαρακτηρισμὸς «τρυφῶσα» σημαίνει ὅτι ἡ *πόλις* αὐτὴ κολυμπάει στὴν τρυφή. Ἐνδιαφέροντα σχόλια γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ βλ. Δ. Ἰ. Κουτσογιαννόπουλος, «Ἡ ἔννοια τῆς τρυφῆς παρὰ Πλάτωνι», *Πλάτων*, 17 (1965), 3-10

61. Βλ. σχετ. Πλάτ., *Πολ.* 372e.

62. «Σχόλια στὴν πολιτειολογία τοῦ Πλάτωνος», *Φιλοσοφία*, 2 (1972), 222-234, καὶ συγκεκριμένα σ. 228.

Οἱ ὑπερβολικὲς ἀνάγκες καὶ ἐπιθυμίες τῶν κατοίκων τῆς δεύτερης *πόλεως* ἀπαιτοῦν καινούρια ἐπαγγέλματα γιὰ τὴν ἱκανοποίησή τους μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἀναπόφευκτη αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ[63]. Μὲ τὴν πληθυσμιακὴ διόγκωση καταλύεται ἡ οἰκονομικὴ αὐτάρκεια τῆς χώρας. Ἡ *πόλις* χρειάζεται γιὰ τὴν συντήρηση καὶ τὴν ἐπιβίωσή της περισσότερους πόρους καὶ περισσότερο ἔδαφος. Διέξοδο στὴν κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ κρίση ποὺ ἔχει δημιουργηθεῖ δίδει κατὰ τὸν Πλάτωνα ὁ ἐπιθετικὸς πόλεμος[64]. Ἡ ἀνάγκη γιὰ ἀπόκτηση καινούριων ἐδαφῶν καὶ ἄλλων ἀγαθῶν μὲ τὸν πόλεμο καθιστᾶ ἀπαραίτητη τὴν ὕπαρξη μιᾶς τάξης πολιτῶν ἐξειδικευμένων στὴν διεξαγωγὴ τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων. Εἶναι φανερὸ ὅτι ἡ σύσταση τῆς τάξης τῶν φυλάκων, ἑνὸς δηλαδὴ σώματος μόνιμων στρατιωτῶν, ἀποτελεῖ ἀναπόφευκτα συνέπεια τοῦ ὑπερπληθυσμοῦ τῆς *τρυφώσης πόλεως* καὶ τῶν ὑπέρμετρων βιοσυντηρητικῶν της ἀναγκῶν. Ἡ δημιουργία τῆς τάξης τῶν φυλάκων σηματοδοτεῖ τὴν ἀρχὴ τοῦ ξεκαθαρίσματος τῆς τρυφηλῆς *πόλεως* ἀπὸ τὰ νοσηρά της στοιχεῖα καὶ τῆς μετατροπῆς της σὲ μιὰ πολιτεία ποὺ θὰ ἐνσαρκώνει τὴν ἰδέα τῆς δικαιοσύνης. Ἀπὸ τὴν παιδική τους ἡλικία ὣς τὴν ἐνηλικίωσή τους οἱ μέλλοντες νὰ στελεχώσουν τὴν τάξη τῶν φυλάκων θὰ πρέπει νὰ διαπαιδαγωγοῦνται μὲ βάση τὶς ἀρχὲς τῆς ὀρθῆς «μουσικῆς» παιδείας, ἡ ὁποία ἀποσκοπεῖ στὴν «ὑγιεινὴ ρύθμιση τῶν παθῶν»[65], στὴν σωστὴ δηλαδὴ διάπλαση τῶν αἰσθημάτων τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς λύπης, διάπλαση ἄκρως σημαντικὴ γιὰ τὴν γένεση τῆς ἀρετῆς[66].

---

63. Βλ. σχετ. Πλάτ., *Πολ.* 373b-d.

64. Βλ. *Πολ.* 373d-e. Γιὰ τὰ αἴτια τῆς ἐμφάνισης τοῦ πολέμου στὴ *φλεγμαίνουσαν πόλιν* βλ π.χ. Κ. Ἰ. Δεσποτόπουλος, *Πολιτικὴ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος* (Ἀθῆναι: Σεφερλής, 1975[1] καὶ Παπαζήσης, 1980[2]), σ. 48-49.

65. Γ. Βλαστός, *Σωκράτης*, σ. 147.

66. Γιὰ τὴν σπουδαιότητα τῆς ὀρθῆς «μουσικῆς» παιδείας σύμφωνα μὲ τὸν Πλάτωνα βλ. *Πολ.* 401c-402a · *Νόμ.* 653c κ.έ. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ βλ.

Ἡ *πόλις* περιλαμβάνει τώρα δύο τάξεις, τὴν τάξη τῶν παραγωγῶν καὶ τῶν δημιουργῶν καὶ τὴν τάξη τῶν φυλάκων. Ἔχει ἔτσι ἐξασφαλισθεῖ καὶ ἡ συντήρησή της καὶ ἡ διαφύλαξη τῆς ἀσφάλειας καὶ τῆς ἐλευθερίας της. Ἀπομένει νὰ λυθεῖ τὸ ζήτημα ποιοὶ ἀπὸ ὅλους αὐτοὺς θὰ κυβερνοῦν καὶ ποιοὶ θὰ κυβερνῶνται (412b). Δικαίωμα στὴν διακυβέρνηση τῆς πόλεως ἔχουν κατὰ τὸν Πλάτωνα μόνο οἱ μεγαλύτεροι σὲ ἡλικία φύλακες καὶ ἀπὸ αὐτοὺς ὄχι ὅλοι, ἀλλὰ οἱ ἄριστοι[67]. Αὐτοὶ θὰ πρέπει νὰ ὀνομάζονται «παντελεῖς» φύλακες, τέλειοι δηλαδὴ φρουροί, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι φύλακες θὰ πρέπει νὰ ἀποκαλοῦνται «ἐπίκουροι» (414b). Οἱ μέλλοντες νὰ ἐξελιχθοῦν σὲ «παντελεῖς» φύλακες, ἐκτὸς τῆς «μουσικῆς» καὶ τῆς «γυμναστικῆς» θὰ τύχουν καὶ ἄλλων βαθμίδων παιδείας, μὲ ἐπιστέγασμα τὴν μαθητεία τους στὴν διαλεκτική. Μὲ τὴν ὕπαρξη τῶν τριῶν τάξεων καὶ τὸ εἰδικὸ ἔργο ποὺ ἡ κάθε τάξη ὀφείλει νὰ ἐπιτελεῖ ἀποκαθίσταται ἡ ὑγεία τῆς *φλεγμαινούσης πόλεως* καὶ ἡ ἀδικία παραχωρεῖ τὴν θέση της στὴν δικαιοσύνη.

Ἡ δικαιοσύνη ὁρίζεται ἀπὸ τὸν Πλάτωνα ὡς «τὸ τὰ αὑτοῦ πράττειν καὶ μὴ πολυπραγμονεῖν» (433a), ὡς «ἡ τοῦ ἕκαστον ἐν αὑτῇ τὰ αὑτοῦ πράττειν δύναμις» (433d) καὶ ὡς «ἡ τοῦ οἰκείου τε καὶ ἑαυτοῦ ἕξις τε καὶ πρᾶξις» (433e-434a)[68]. Οἱ ὁρισμοὶ αὐτοὶ

τὸ σημαντικὸ ἔργο τοῦ Εὐάγγελου Μουτσόπουλου, *Ἡ μουσικὴ στὸ ἔργο τοῦ Πλάτωνος*, μτφρ.: Ν. Ταγκούλης, ἐπιμ.: Ν. Μπεζαντάκος (Ἀθῆναι: Σύλλογος πρὸς διάδοσιν Ὠφελίμων Βιβλίων, 2010). Βλ. ἐπίσης G. Vlastos, «Δικαιοσύνη καὶ εὐτυχία στὴν *Πολιτεία*», στό: G. Vlastos, *Πλατωνικὲς μελέτες*, μτφρ.: Ἰ. Ἀρζόγλου (Ἀθήνα: M.I.E.T., 1994), 169-210, καὶ κυρίως σ. 206-208.

67. Βλ. σχετ. Πλάτ., *Πολ.* 412c. Στὴν τάξη τῶν ἀρχόντων θὰ πρέπει εἰδικότερα νὰ ἐπιλεγοῦν οἱ φύλακες ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι «παρὰ πάντα τὸν βίον, ὃ μὲν ἂν τῇ πόλει ἡγήσωνται συμφέρειν, πάσῃ προθυμίᾳ ποιεῖν, ὃ δ' ἂν μή, μηδενὶ τρόπῳ πρᾶξαι ἂν ἐθέλειν» (412d-e).

68. Ὁ Roslyn Weiss ὑποστηρίζει ὅτι ὁ πραγματικὸς ὁρισμὸς τῆς δικαιοσύνης δὲν ἐντοπίζεται στὸ τέταρτο βιβλίο τῆς *Πολιτείας* ἀλλὰ στὸ πρῶτο, καὶ συγκεκριμένα στὸ χωρίο 351a6-352d2, ὅπου ἐκτίθεται ἡ ἐπιχειρηματολογία τοῦ Σωκράτη ἔναντι τοῦ Θρασύμαχου. Περισσότερα βλ. «Socrates and Thrasymachus on Perfect and Imperfect Injustice», *PLATO JOURNAL*, 22 (2021), 79-86.

καθιστοῦν τὴν ἔννοια τῆς δικαιοσύνης ταυτόσημη μὲ τὴν ἔννοια τῆς *οἰκειοπραγίας* (434c), ἡ ὁποία παραπέμπει στὴν ἀρχὴ τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας. Ἡ ἀδικία ἀντίθετα εἶναι ἄρρηκτα δεμένη μὲ τὴν *πολυπραγμοσύνην*[69]. Γιὰ νὰ ὑπάρχει, ἐπομένως, δικαιοσύνη στὴν *πόλιν*, θὰ πρέπει κάθε τάξη νὰ ἐκτελεῖ τὸ δικό της ἔργο καὶ μόνο καὶ νὰ μὴν πολυπραγμονεῖ, πράγμα ποὺ σημαίνει ὅτι οἱ *δημιουργοὶ* θὰ ἀσχολοῦνται ἀποκλειστικὰ μὲ τὴν παραγωγή, τὸ ἐμπόριο καὶ τὶς τέχνες, οἱ *ἐπίκουροι* μὲ τὴν ἐσωτερικὴ τάξη καὶ τὴν φύλαξη τῆς *πόλεως* καὶ οἱ *ἄρχοντες* μὲ τὴν ἄσκηση τῆς ἐξουσίας. Ἡ ἔννοια τοῦ *οἰκείου ἔργου* συνδέεται μὲ τὴν ἔννοια τῆς *οἰκείας ἀρετῆς*. Κατὰ τὸν Πλάτωνα καθετὶ ποὺ τοῦ ἔχει ἀνατεθεῖ νὰ κάνει ἕνα ὁρισμένο ἔργο ἔχει μιὰ ἀρετὴ ἐντελῶς δική του καὶ ἐπιτελεῖ ἄριστα τὸ ἔργο του χάρη σὲ αὐτὴν τὴν ἀρετή[70]. Ἔτσι ἡ τάξη τῶν *δημιουργῶν* θὰ πρέπει νὰ διέπεται ἀπὸ τὴν ἀρετὴ τῆς σωφροσύνης[71], ἡ τάξη τῶν *ἐπικούρων* ἀπὸ τὴν ἀρετὴ τῆς ἀνδρείας καὶ ἡ τάξη τῶν *ἀρχόντων* ἀπὸ τὴν ἀρετὴ τῆς σοφίας. Ἀποτέλεσμα τῆς ὕπαρξης τῶν τριῶν αὐτῶν ἀρετῶν στὶς τάξεις τῆς πολιτείας εἶναι ἡ ἀρετὴ τῆς δικαιοσύνης[72]. Ἡ *πόλις*

69. Ἡ *πολυπραγμοσύνη* ἐπιφέρει τὴν κατάλυση τῆς ἀρχῆς τῆς *οἰκειοπραγίας* καὶ ἰσοδυναμεῖ μὲ *κακουργίαν* καὶ *ἀδικίαν*. Βλ. σχετ. *Πολ.* 434b-c καὶ 444a-b.

70. Γιὰ τὶς ἔννοιες τοῦ *οἰκείου ἔργου* καὶ τῆς *οἰκείας ἀρετῆς* βλ. *Πολ.* 352d-353e.

71. Γιὰ τὴν σωφροσύνη ὄχι μόνον ὡς ἀρετὴ τῶν δημιουργῶν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀρετὴ καὶ τῶν ὑπολοίπων τάξεων βλ. *Πολ.* 431d-432a. Κατὰ τὸν F. M. Cornford οἱ φιλόσοφοι–βασιλεῖς διαθέτουν *σωφροσύνην μετὰ νοῦ*, οἱ φύλακες ἐπίκουροι *σωφροσύνην μετ' ὀρθῆς δόξης* καὶ οἱ δημιουργοὶ *σωφροσύνην ἀλόγιστον* ("Psychology and Social Structure in the *Republic* of Plato", *The Classical Quarterly*, 6 [1912], 246-265, καὶ συγκεκριμένα σ. 250-251.

72. Γιὰ τὶς τέσσερις βασικὲς ἀρετὲς τῆς *πόλεως* καὶ τῆς ψυχῆς βλ. K. Bormann, *Πλάτων*, σ. 210-219· Julia Annas, *Εισαγωγή στην* Πολιτεία *του*

μὲ ἄλλα λόγια εἶναι δίκαιη, ὅταν οἱ κυβερνῆτες εἶναι σοφοί, οἱ στρατιῶτες ἀνδρεῖοι καὶ οἱ παραγωγοὶ σώφρονες.

Ἀφοῦ ἔχει ἀποσαφηνιστεῖ σὲ τὶ συνίσταται ἡ δικαιοσύνη, καθὼς καὶ ἡ ἀδικία, ἐντὸς τῆς *πόλεως*, εἶναι εὔκολο, μὲ βάση τὴν ἀναλογία ψυχῆς καὶ πολιτείας[73], νὰ προσδιοριστεῖ σὲ τί συνίσταται ἡ δικαιοσύνη στὸ ἄτομο. Σύμφωνα μὲ τὸν Πλάτωνα ὁ ἄνθρωπος καθίσταται δίκαιος, ὅταν κάθε μέρος τῆς ψυχῆς, *λογιστικόν*, *θυμοειδὲς* καὶ *ἐπιθυμητικόν*[74], κάνει τὴν δουλειά του (441d-e), χωρὶς νὰ ξεπερνᾶ τὰ ὅρια ποὺ τοῦ ἔχουν δοθεῖ ἀπὸ τὴν φύση. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ ἄρχει τὸ *λογιστικόν*, ποὺ εἶναι σοφό, καὶ νὰ ὑπακούει σὲ αὐτὸ τόσο τὸ *θυμοειδές*, τὸ ὁποῖο ὀφείλει νὰ εἶναι ἀνδρεῖο, ὅσο καὶ τὸ *ἐπιθυμητικόν*, ποὺ πρέπει νὰ εἶναι σῶφρον[75]. Εἰδικότερα τὸ *θυμοειδές*, ἂν δεχθεῖ τὴν κατάλληλη ἀγωγή, θὰ εἶναι ὁ φυσικὸς σύμμαχος τοῦ *λογιστικοῦ*[76] στὴν δύσκολη προσπάθεια τοῦ τελευταίου νὰ ἔχει ὑπὸ τὸν ἔλεγχό του τὸ *ἐπιθυμητικόν*, τὸ ὁποῖο, ἂν ὑπερπληρωθεῖ μὲ τὶς σωματικὲς λεγόμενες ἡδονὲς καὶ παραδυναμώσει καὶ κατορθώσει νὰ ἀναλάβει τὰ ἡνία τῆς ψυχῆς, θὰ ἀνατραποῦν τὰ πάντα στὸν ἀνθρώπινο βίο (442a-b) καὶ θὰ κατισχύσει ἡ ἀδικία. Ἀπὸ τὰ προαναφερθέντα συνάγεται ὅτι ἡ δικαιοσύνη ὡς «οἰκειοπραγία» τοῦ «χρηματιστικοῦ», τοῦ «ἐπικουρικοῦ» καὶ τοῦ «φυλακικοῦ γένους» (434c) ἢ τῶν τριῶν μερῶν τῆς ψυχῆς ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν κυριαρχία τοῦ λόγου σὲ ὅλες τὶς ἐκφάνσεις τῆς ἀτομικῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς.

Ἡ ἀντίληψη τοῦ Πλάτωνα γιὰ τὴν δικαιοσύνη ὑπῆρξε καθοριστικῆς σημασίας γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο συνέλαβε τὴν ἔννοια τῆς ἡγεσίας στὸν διάλογο *Πολιτεία*, γιατὶ δὲν νοεῖται οὔτε πολιτικὸς οὔτε πολιτικὴ τέχνη στὴν θεώρηση τοῦ Ἀθηναίου φιλοσόφου χωρὶς τὴν ἱκανότητα πραγμάτωσης τῆς δικαιοσύνης τόσο ἐντὸς τῆς *πόλεως* ὅσο καὶ ἐντὸς τῆς ψυχῆς, ὅπως θὰ φανεῖ στὴν συνέχεια.

3. Ὁ πολιτικὸς ὡς φιλόσοφος καὶ ἡ «φυλακική» τέχνη

α) Τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ φιλοσόφου–βασιλιᾶ

Ὁ Πλάτων πίστευε ὅτι ἡ *Καλλίπολις*[77] θὰ μποροῦσε νὰ γίνει πραγματικότητα μόνο ὑπὸ μία προϋπόθεση: Ἂν οἱ φιλόσοφοι

Πλάτωνα, σ. 141-195· N. Pappas, Πολιτεία *του Πλάτωνα*, *σ*. 83-89.

73. Γιὰ τὸν ρόλο ποὺ διαδραματίζει ἡ ἀναλογία ψυχῆς καὶ πολιτείας στὴν πολιτικὴ σκέψη τοῦ Πλάτωνα στὴν *Πολιτείαν* βλ. ἐνδεικτικὰ Κ. Ἰ. Βουδούρης, *Ψυχὴ καὶ πολιτεία. Ἔρευνα ἐπὶ τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνος*, Διδακτ. διατρ., 'Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου, 7' (Ἐν Ἀθήναις: Ἐθνικὸν καὶ Καποδιστριακὸν Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, Φιλοσοφικὴ Σχολή, 1970)· T. J. Andersson, *Polis and Psyche: A Motif in Plato's* Rebublic (Göteborg: Elanders Boktryckeri Aktiebolac, 1971)· I. D. Evrigenis, "The Psychology of Politics: The City–Soul Analogy in Plato's *Republic*", *History of Political Thought*, 23 (2002), 590-610.

74. Τὸ πλατωνικὸ δόγμα γιὰ τὰ τρία μέρη τῆς ψυχῆς καὶ τὶς τρεῖς τάξεις τῆς πολιτείας εἶναι πιθανὸ νὰ ἔχει πυθαγόρεια προέλευση, καθὼς σχετίζεται μὲ τὴν διδασκαλία τοῦ Πυθαγόρα γιὰ τὰ τρία γένη ἀνθρώπων (*φιλόσοφον*, *φιλόνικον* καὶ *φιλοκερδές*) καὶ τοὺς τρεῖς βίους ποὺ ἀντιστοιχοῦν σὲ αὐτά. Βλ. σχετ. Cic., *Tusc*. V. 3. 8-9· Διογ. Λ. VIII. 8· Ἰάμβ., *Βί. Πυθ*. 58. Περισσότερες πληροφορίες γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ βλ. Barker, E., *Ο πολιτικός στοχασμός στην αρχαία Ελλάδα*, σ. 120-121· J. L. Stocks, "Plato and the Tripartite Soul", *Mind*, 24 (1915), 207-221· G. Klosko, *The Development of Plato's Political Theory*, σ. 71.

75. Σύμφωνα μὲ τὸν ὁρισμὸ τῆς σωφροσύνης ποὺ δίδεται στὸ 389d-e τῆς *Πολιτείας* ἡ σωφροσύνη προβάλλει ὡς ἡ ἀρετὴ τοῦ *ἐπιθυμητικοῦ*. Στὸ 442c-d ὅμως ἡ σωφροσύνη φαίνεται ὅτι καλύπτει καὶ τὰ τρία μέρη τῆς ψυχῆς, καθὼς *σώφρων* θεωρεῖται ὁ ἄνθρωπος τοῦ ὁποίου τὰ μέρη τῆς ψυχῆς συμφωνοῦν μεταξύ τους ὅτι πρέπει νὰ ἄρχει τὸ *λογιστικόν*.

76. Βλ. σχετ. Πλάτ., *Πολ*. 440b, 441a, e. Πβ. *Τίμ*. 70a.

77. Ἔτσι ἀποκαλεῖ ὁ Πλάτων τὴν *πόλιν* μὲ τὸ ὀρθὸ πολίτευμα στὸ ἕβδομο βιβλίο τῆς *Πολιτείας* (527c). Ἔχει ὑποστηριχθεῖ ἡ ἄποψη ὅτι ἡ *Καλλίπολις* ἔχει ἀρκετὰ κοινὰ σημεῖα μὲ τὴν *Νεφελοκοκκυγίαν*, τὴν *πόλιν* τῶν πουλιῶν, στοὺς *Ὄρνιθες* τοῦ Ἀριστοφάνη. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ βλ. π.χ. Arlene W. Saxonhouse, "Comedy in Callipolis: Animal Imagery in the *Republic*", *The American Political Science Review*, 72 (1978), 888-901.

γίνουν βασιλεῖς στὶς *πόλεις* ἢ οἱ βασιλεῖς φιλοσοφήσουν γνήσια.[78] Πίστευε ἐπίσης ὅτι ἡ ἐξουσία τῶν φιλοσόφων θὰ ἐπιφέρει εὐδαιμονία σὲ ἀτομικὸ καὶ συλλογικὸ ἐπίπεδο, καθὼς καὶ ἄρση τῆς κακοδαιμονίας τῶν *πόλεων*. Ὁ φιλόσοφος–βασιλιάς, ὁ ὁποῖος συνδυάζει τὴν πολιτικὴ δύναμη μὲ τὴν φιλοσοφία, εἶναι τὸ σημαντικότερο πολιτικὸ ὅραμα τοῦ Πλάτωνα καὶ ταυτόχρονα ἕνα ἀπὸ τὰ τέσσερα μεγάλα ριζοσπαστικὰ κοινωνικο–πολιτικὰ μέτρα ποὺ προτείνονται στὸν διάλογο *Πολιτεία*· τὰ ἄλλα τρία εἶναι ἡ ρηξικέλευθη μεταρρύθμιση τοῦ θεσμοῦ τῆς οἰκογένειας, ἡ ἀπαγόρευση τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καὶ ἡ ἰσότητα τῶν δύο φύλων στὶς τάξεις τῶν φυλάκων (*ἐπικούρων καὶ παντελῶν*), ποὺ σημαίνει ὅτι στρατιῶτες καὶ ἄρχοντες μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ γυναῖκες. Ὁ φιλόσοφος–βασιλιὰς στὴν θεώρηση τοῦ Πλάτωνα εἶναι ἕνα ἰδιαίτερα προικισμένο καὶ χαρισματικὸ ἀπὸ τὴν φύση ἄτομο, ποὺ διαθέτει μεγάλη νοητικὴ ἱκανότητα, ταχεία ἀντίληψη καὶ πραγματικὸ ζῆλο γιὰ μάθηση, ὅπως θὰ δοῦμε διεξοδικότερα στὴν συνέχεια. Ἐλάχιστοι ἔχουν ἐκ φύσεως τὶς καταβολὲς καὶ τὰ κατάλληλα προσόντα νὰ γίνουν φιλόσοφοι, ὥστε νὰ ἀνέλθουν στὴν τρίτη καὶ ἀνώτερη κοινωνικὴ τάξη τῆς ἰδανικῆς πολιτείας, στὴν τάξη τῶν *φυλάκων–παντελῶν*, καὶ δικαιωματικὰ νὰ μποροῦν νὰ ἀσκήσουν τὴν πολιτικὴ τέχνη.

Οἱ φιλόσοφοι–βασιλεῖς προέρχονται, ὅπως ἔχει ἤδη αναφερθεῖ, ἀπὸ τὴν τάξη τῶν *φυλάκων ἐπικούρων*[79]. Ὁρισμένοι ἐξαιρετικὰ ἀνδρεῖοι *ἐπίκουροι*, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ὕστερα

78. Πλάτ., *Πολ.* 473c-d: «ἢ οἱ φιλόσοφοι βασιλεύσωσιν ἐν ταῖς πόλεσιν ἢ οἱ βασιλῆς τε νῦν λεγόμενοι καὶ δυνάσται φιλοσοφήσωσι γνησίως τε καὶ ἱκανῶς, καὶ τοῦτο εἰς ταὐτὸν συμπέσῃ, δύναμίς τε πολιτικὴ καὶ φιλοσοφία»· πβ. *Ἐπ. Ζ΄* 326a-b.

79. Γιὰ τὴν σχέση *ἐπικούρων* καὶ φιλοσόφων–βασιλέων βλ. ἐνδεικτικὰ P. J. Steinberger "Ruling: Guardians and Philosophers–Kings", *The American Political Science Review*, 83 (1989), 1207-1225· C. M. Duncan, P. J. Steinberger, "Plato's Paradox? Guardians and Philosophers–Kings", *The American Political Science Review*, 84 (1990), 1317–1322.

ἀπὸ πολύχρονη καὶ πολυεπίπεδη ἐκπαίδευση[80], ποὺ τοὺς ὁδηγεῖ στὴν ἐνατένιση τοῦ κόσμου τῶν ἰδεῶν, καὶ ἀφοῦ προηγουμένως ἔχουν περάσει ἀπὸ πολλὲς καὶ σκληρὲς δοκιμασίες, γίνονται *φύλακες* καὶ *φυλακίδες*[81] *παντελεῖς*, δηλαδὴ τέλειοι φύλακες, *ἄρχοντες* καὶ *ἄρχουσαι*[82] ἱκανοὶ νὰ ἀναλάβουν τὴν ἐξουσία. Ὁ Πλάτων στὴν *Πολιτείαν*, ἀλλὰ καὶ στὸ τελευταῖο ἔργο του τοὺς *Νόμους*[83], ὑποστηρίζει τὴν ἰσοτιμία τῶν δύο φύλων καὶ πιστεύει

80. Συνοπτικὴ παρουσίαση τῆς ἐκπαίδευσης τῶν καλύτερων φυλάκων βλ. N. Pappas, Πολιτεία *του Πλάτωνα*, σ. 134. Διεξοδικὴ ἀνάλυση τῆς ἐκπαίδευσης αὐτῆς βλ. W. Jaeger, *Παιδεία. Ἡ μόρφωσις τοῦ Ἕλληνος ἀνθρώπου*, μτφρ.: Γ. Π. Βέρροιος, τόμ. Α΄–Γ΄, (Ἀθῆναι: Παιδεία, 1968-1974), τόμ. Γ΄, σ. 3-74.

81. Πλάτ., *Πολ.* 457c: «τούς τε φύλακας ἡμῖν καὶ τὰς φυλακίδας».

82. *Πολ.* 540c: «Καὶ τὰς ἀρχούσας».

83. Ὁ Πλάτων στὸ 451d-e καὶ 454c τῆς *Πολιτείας* χρησιμοποιεῖ τὸ παράδειγμα τῶν σκύλων–φυλάκων καὶ τῶν φαλακρῶν καὶ τριχωτῶν σκυτοτόμων προκειμένου νὰ δείξει ὅτι ἡ βιολογικὴ διαφορὰ τῶν δύο φύλων δὲν μπορεῖ νὰ ἀποτελεῖ κριτήριο γιὰ τὸν καθορισμὸ τοῦ ρόλου ποὺ πρέπει νὰ ἔχει τὸ κάθε φύλο στὴν κοινωνία. Στοὺς *Νόμους* δηλώνει ρητά (ἕβδομο βιβλίο 806c) ὅτι ὁ νομοθέτης ποὺ ἀποκλείει ἀπὸ τὴν νομοθεσία του ρυθμίσεις γιὰ τὶς γυναῖκες στερεῖ τὴν *πόλιν* ἀπὸ τὸ μισὸ δυναμικό της καὶ διασφαλίζει μόνο τὴν μισή εὐδαιμονία της. Ὁ Πλάτων ἔχει χαρακτηρισθεῖ ἀπὸ διάφορους μελετητὲς ὡς φεμινιστής. Περισσότερες πληροφορίες καθὼς καὶ ἐνδιαφέρουσες ἑρμηνεῖες γιὰ τὴν στάση τοῦ Πλάτωνα ἀπέναντι στὸ γυναικεῖο φύλο στὴν *Πολιτείαν* βλ. ἐνδεικτικὰ Dorothea Wender, "Plato: Misogynist, Paedophile, and Feminist", *Arethusa*, 6 (1973), 75-90· Susan Moller Okin, "Philosopher Queens and Private Wives: Plato on Women and the Family", *Philosophy and Public Affairs*, 6 (1977), 345-369· N. Smith, "The Logic of Plato's Feminism", *Journal of Social Philosophy*, 11 (1980), 5-11· N. D. Smith, "Plato and Aristotle on the Nature of Women", *Journal of the History of Philosophy*, 21 (1983), 467-478, καὶ συγκεκριμένα σ. 468-474· Natalie H. Bleustone, *Women and the Ideal Society. Plato's* Republic *and Modern Myths of Gender* (Oxford/Hamburg/New York: Berg, 1987)· W. Soffer, "Socrates' Proposals Concerning Women: Feminism or Fantasy?", *History of Political Thought*, 16 (1995), 157-173· Joanne Waugh, «Οι γυναίκες, οι πολίτες και η δημοκρατία: Η πρόκληση της *Πολιτείας*», στό: Κ. Ἰ. Βουδούρης (ἐκδ.), *Πλατωνική Πολιτική Φιλοσοφία*, Πρακτικά 8ου Διεθνοῦς Συνεδρίου Ἑλληνι-

στὴν δυνατότητα τοῦ γυναικείου φύλου νὰ ἀσχοληθεῖ ἐπάξια μὲ τὰ δημόσια πράγματα καὶ νὰ ἀσκήσει ὀρθὰ τὴν πολιτικὴ τέχνη[84]. Συνεπῶς εἶναι κατανοητὸ ὅτι τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ φιλοσόφου–βασιλιᾶ ποὺ μᾶς δίδει ὁ Πλάτων στὴν *Πολιτείαν* ἀφοροῦν τόσο τὸν ἄνδρα *φύλακα* ὅσο καὶ τὴν γυναίκα *φυλακίδα*.

Γιὰ τὴν συγκρότηση, λοιπόν, τῆς τάξης τῶν *φυλάκων* καὶ τῶν *φυλακίδων* ὁ Πλάτων προτείνει τὴν ἐπιλογὴ ἐκείνων τῶν *ἐπικούρων*, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τὴν ἐνηλικίωσή τους καὶ ὕστερα φρόντιζαν συνεχῶς μὲ τὶς πράξεις καὶ τὶς ἐπιλογές τους νὰ ἐξασφαλίζουν πάντοτε τὸ συμφέρον τῆς *πόλεως*, ἐνῶ οὐδέποτε διανοήθηκαν νὰ πράξουν κάτι ἀντίθετα πρὸς αὐτό[85]. Μάλιστα ἐπιβάλλεται κατὰ τὸν Πλάτωνα νὰ παρακολουθοῦνται συστηματικὰ οἱ φύλακες σὲ ὅλες τους τὶς ἡλικίες προκειμένου νὰ διαπιστωθεῖ ἂν πράγματι ἔμειναν πιστοὶ στὴν ἀρχὴ ποὺ ὑπαγορεύει πλήρη ἀφοσίωση στὴν προάσπιση τῶν συμφερόντων τῆς *πόλεως*[86].

Στὸ ἕκτο βιβλίο τῆς *Πολιτείας* ὁ Πλάτων μᾶς δίδει συνοπτικὰ ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ καὶ τὶς ἀρετὲς ποὺ θὰ πρέπει νὰ ἔχει κάποιος προκειμένου νὰ ἀνέλθει στὴν τάξη τῶν φιλοσόφων–

κῆς Φιλοσοφίας, Ἀθήνα–Πυθαγόρειον Σάμου, Ἰούλιος 1996 (Ἀθήνα: Διεθνὲς Κέντρο Φιλοσοφίας καὶ Πολιτισμοῦ, 1997), 198-216· Χλόη Μπάλλα, «Γιατί ο Πλάτων δέχεται τις γυναίκες στην τάξη των φυλάκων;», *Υπόμνημα*, 2 (2004), 105-115.

84. Στὴν παροῦσα ἔρευνα κρίθηκε ἀπαραίτητο νὰ μὴν γίνει ἀναλυτικὴ ἀναφορὰ στὸ θέμα τῆς πλατωνικῆς ἄποψης γιὰ τὸ γυναικεῖο φύλο καὶ τὴν θέση του στὸν πολιτικὸ βίο, διότι τὸ θέμα αὐτὸ ἔχει συζητηθεῖ διεξοδικὰ σὲ προηγούμενη ἔρευνα. Περισσότερα βλ. Μαρία Σωζοπούλου, *Ἐκφάνσεις τῆς δημοσιότητας στὴν φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνα* (Ἀθήνα: Ἐκδόσεις Παπαζήσης, 2020), σ. 70-74 καὶ 108-112.

85. Πλάτ., *Πολ.* 412 e: «ὃ μὲν ἂν τῇ πόλει ἡγήσωνται συμφέρειν, πάσῃ προθυμίᾳ ποιεῖν, ὃ δ' ἂν μή, μηδενὶ τρόπῳ πρᾶξαι ἂν ἐθέλειν».

86. *Πολ.* 412e: «Δοκεῖ δή μοι τηρητέον αὐτοὺς εἶναι ἐν ἁπάσαις ταῖς ἡλικίαις, εἰ φυλακικοί εἰσι τούτου τοῦ δόγματος»· πβ. 413c-d: «ζητητέον τίνες ἄριστοι φύλακες τοῦ παρ' αὐτοῖς δόγματος, τοῦτο ὡς ποιητέον ὃ ἂν τῇ πόλει ἀεὶ δοκῶσι βέλτιστον εἶναι αὐτοῖς ποιεῖν».

βασιλέων. Συγκεκριμένα θὰ πρέπει νὰ εἶναι «φύσει ... μνήμων, εὐμαθής, μεγαλοπρεπής, εὔχαρις, φίλος τε καὶ συγγενὴς ἀληθείας[87], δικαιοσύνης, ἀνδρείας, σωφροσύνης» (487a). Ἔχοντας ἔμφυτη κλίση γιὰ τὴν γνώση οἱ ἐπιθυμίες του θὰ κατευθύνονται πρὸς τὶς ψυχικὲς ἢ πνευματικὲς ἡδονὲς καὶ ὄχι πρὸς τὶς σωματικές (485d), πράγμα ποὺ σημαίνει ὅτι θὰ εἶναι «σώφρων ... καὶ οὐδαμῇ φιλοχρήματος» (485e), ἀφοῦ τὰ χρήματα εἶναι τὸ κυριότερο μέσο γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τῶν ἐπιθυμιῶν τοῦ σώματος καὶ τὴν ἐξασφάλιση τῶν ἀντίστοιχων ἡδονῶν[88], οἱ ὁποῖες σὲ καμιὰ περίπτωση δὲν εἶναι ὁ στόχος του. Αὐτοὶ ποὺ ἀξίζουν νὰ ὀνομάζονται φιλόσοφοι κατὰ τὸν Πλάτωνα καὶ δικαιοῦνται τὴν ἀνάληψη τῆς ἐξουσίας εἶναι «οἱ τοῦ ἀεὶ κατὰ ταὐτὰ ὡσαύτως ἔχοντος δυνάμενοι ἐφάπτεσθαι» (484b), *οἱ φιλοθεάμονες τῆς ἀληθείας* (475e), οἱ «ἐπ' αὐτὸ τὸ καλὸν δυνατοὶ ἰέναι τε καὶ ὁρᾶν καθ' αὑτό» (476b). Οἱ γνήσιοι φιλόσοφοι ἀγαποῦν ἐκ φύσεως τὴν συμμετρία, ποὺ συγγενεύει μὲ τὴν ἀλήθεια (486d) καὶ ἀποστρέφονται τὸ ψεῦδος ποὺ δὲν συνάδει μὲ τὴν σοφία (485c-d).

Ἀπὸ τὰ παραπάνω, γίνεται φανερὸ ὅτι ὁ φιλόσοφος–βασιλιὰς εἶναι ἕνα σπάνιο εἶδος ἀνθρώπου ποὺ ἀγγίζει τὴν τελειότητα, μία ὁλοκληρωμένη προσωπικότητα, μὲ ἀρετὲς καὶ γνωρίσματα, τὰ ὁποῖα δύσκολα ἀνευρίσκονται ὅλα μαζὶ συγκεντρωμένα σὲ ἕναν ἄνθρωπο. Εἶναι τὸ ὂν στὸ ὁποῖο ὁ λόγος βρίσκεται στὴν πλήρη του ἐκδίπλωση καὶ ἀντιπροσωπεύει ἔτσι τὸν ὕψιστο βαθμὸ τελειότητας τῆς ἀνθρώπινης φύσης. Ὁ φιλόσοφος–βασιλιὰς διακατέχεται ἀπὸ ἀγάπη γιὰ τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν δικαιοσύνη, δὲν φοβᾶται τὸν θάνατο καὶ τὸν χαρακτηρίζουν ἡ μεγαλοπρέπεια, ἡ κοινωνικότητα καὶ ἡ πραότητα[89]. Εἶναι ὁ *σωτὴρ*[90] καὶ ὁ

87. Πβ. Πλάτ., *Πολ.* 485d, ὅπου ὁ μελλοντικὸς φιλόσοφος–ἄρχοντας θὰ πρέπει ἀπὸ τὴ νεαρή του ἡλικία νὰ ἔχει ἀσίγαστη ἐπιθυμία γιὰ κάθε μορφῆς ἀλήθεια.

88. Βλ. σχετ. *Πολ.* 580e-581a· πβ. *Πολ.* 553c.

89. Βλ. σχετ. *Πολ.* 486a-b.

90. Γιὰ τὸν φιλόσοφο–βασιλιὰ ὡς σωτήρα τῆς πολιτείας βλ. Γ. Ν. Μανιά-

ἐπίκουρος τῆς πόλεως (463b), ὑπεύθυνος γιὰ τὴν φύλαξη καὶ τὴν διατήρηση τῶν νόμων καὶ τῶν θεσμῶν της[91].

β) Φιλόσοφος–βασιλιὰς καὶ γενναῖον ψεῦδος

Εἴδαμε παραπάνω ὅτι ὁ Πλάτων τονίζει μὲ ἰδιαίτερη ἔμφαση ὡς στοιχεῖο τοῦ χαρακτήρα τοῦ φιλοσόφου–βασιλιᾶ, τὴν φιλαλήθεια καὶ ταυτόχρονα τὸ μίσος καὶ τὴν ἀποστροφὴ πρὸς τὸ ψεῦδος[92]. Τὸ ψεῦδος δὲν συνάδει μὲ τὸν ἔρωτα ποὺ νιώθει ὁ φιλόσοφος–βασιλιὰς γιὰ τὴν σοφία, καθὼς μάλιστα, σύμφωνα μὲ τὸν Πλάτωνα, τὸ πλησιέστερο καὶ τὸ πιὸ συγγενικὸ πράγμα πρὸς τὴν σοφία εἶναι ἡ ἀλήθεια (485c). Εἶναι λοιπὸν ἀδύνατον ἡ φιλοσοφικὴ φύση τοῦ ἄρχοντα νὰ τὸν κατευθύνει πρὸς τὴν σοφία καὶ ταυτόχρονα πρὸς τὸ ψεῦδος[93]. Δὲν μπορεῖ δηλαδὴ ὁ ἄρχοντας νὰ εἶναι καὶ φιλαλήθης καὶ φιλοψευδής. Ὅμως στὸ 459c-d τῆς *Πολιτείας* ἀναφέρεται ὅτι ὁ ἄρχοντας, προκειμένου νὰ ἐπιτύχει τοὺς πολιτικούς του στόχους καὶ νὰ ὠφελήσει τοὺς πολίτες, θὰ πρέπει νὰ μεταχειρίζεται συχνὰ τὸ ψεῦδος καὶ τὴν ἀπάτη ὡς εἶδος φαρμάκου. Πρόκειται γιὰ τὸ *γενναῖον* ἢ ἀλλιῶς τὸ *λυσιτελὲς ψεῦδος*[94], τὸ ὁποῖο εἶναι ἀπαραίτητο κατὰ τὸν Πλάτωνα εἴτε γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῆς ἑνότητας τῆς *πόλεως* καὶ τὴν διατήρηση τῆς δικαιοσύνης ὡς *οἰκειοπραγίας* εἴτε γιὰ τὴν δημιουργία ὀρθῶν πίστεων στὶς ψυχὲς τῶν πολιτῶν πάνω

της, *Φιλοσοφία και πολιτεία στον Πλάτωνα: Ο φιλόσοφος–βασιλεύς και η αρίστη πολιτεία* (Αθήνα: Εκδ. Έννοια, 2005), σ. 161-172.

91. Πλάτ., *Πολ.* 484b: «δυνατοὶ φαίνωνται φυλάξαι νόμους τε καὶ ἐπιτηδεύματα πόλεων».

92. Βλ. *Πολ.* 485c: «τὸ ψεῦδος ... μισεῖν, τὴν δ' ἀλήθειαν στέργειν»· 485d: «Τὸν ἄρα τῷ ὄντι φιλομαθῆ πάσης ἀληθείας δεῖ ... ὀρέγεσθαι»· 487a: «φίλος τε καὶ συγγενὴς ἀληθείας»· 490a: «πρῶτον μὲν ἀλήθεια, ἣν διώκειν αὐτὸν πάντως καὶ πάντῃ ἔδει».

93. Βλ. σχετ. *Πολ.* 485 c-d.

94. Βλ. σχετ. *Πολ.* 414 b-c καὶ *Νόμ.* 663d-664a.

σὲ θέματα ἠθικῆς πρὸς ἐπίτευξη τοῦ κοινοῦ καλοῦ καὶ τῆς εὐδαιμονίας.

Θὰ μποροῦσε νὰ εἰπωθεῖ ὅτι δημιουργεῖται μία ἀντίφαση μεταξὺ τῆς φιλαλήθειας τοῦ ἄρχοντα καὶ τῆς χρήσης τοῦ ψεύδους ἐκ μέρους του ἐνῶ παράλληλα ἀνακύπτουν πολλὰ ἐρωτήματα, ὅσον ἀφορᾶ τὴν δυνατότητα συνύπαρξης καὶ τῶν δύο αὐτῶν στοιχείων στὸ πρόσωπο ἑνὸς *σωτῆρος τῆς πολιτείας* (502d). Πολλοὶ μελετητὲς ἐκφράζουν ἔντονο προβληματισμὸ γιὰ τὴν ἀντίφαση αὐτὴ ποὺ παρατηρεῖται στὸ ἦθος τοῦ φιλοσόφου–βασιλιᾶ. Ὁ J. Ferguson[95], γιὰ παράδειγμα, διατείνεται ὅτι ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ οἱ ἄρχοντες ἐπιθυμοῦν σφοδρὰ τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν ἀναζητοῦν πάντοτε, δεδομένου ὅτι ἔχουν θεαθεῖ τὸ ὕψιστο ἀγαθό, τότε «θὰ ὑποφέρουν ἀπὸ τὸ ψεῦδος στὴν ψυχή τους» μὲ ἀποτέλεσμα «ἡ ψυχή τους νὰ μὴν βρίσκεται στὴν κατάσταση τῆς ἀρετῆς». Ὁ K. Popper[96] ἐξάλλου ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ «ὅτι οἱ ὠφελιμιστικές καί ὁλοκληρωτικές ἀρχές τοῦ Πλάτωνα ὑποσκελίζουν τά πάντα, ἀκόμα καί τά προνόμια τοῦ κυβερνήτη νά γνωρίζει τήν ἀλήθεια καί νά ἀπαιτεῖ νά λέγεται ἡ ἀλήθεια».

Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ τονιστεῖ ὅτι τὸ συγκεκριμένο εἶδος ψεύδους, στὸ ὁποῖο ἀναφέρεται ὁ Πλάτων ὡς «φάρμακον χρήσιμον» (382c), ἀποτελεῖ ἕναν σημαντικὸ μηχανισμὸ τῆς ρητορικῆς τέχνης. Ὅπως ἔχουμε ἤδη δείξει σὲ προηγούμενη ἔρευνα[97], ὁ Πλάτων ἐνσωματώνει καὶ νομιμοποιεῖ στὴν πολιτική του θεωρία τὸ πολιτικὸ ψεῦδος καὶ τὸ ἔχει εντάξει στὴν δημόσια σφαίρα ὡς ρητορικὴ *μηχανὴν* ἀπαραίτητη γιὰ τὴν δραστηριότητα τοῦ πολιτικοῦ. Τὸ εἶδος τοῦ πολιτικοῦ ψεύδους ποὺ προτείνει ὁ Πλάτων εἶναι μέρος τῆς ρητορικῆς τέχνης ποὺ

95. "The ethics of the *γενναῖον ψεῦδος*", *Liverpool Classical Monthly*, 6 (1981), 259-267, καὶ συγκεκριμένα σ. 265.

96. *Ἡ ἀνοιχτὴ κοινωνία καί οἱ ἐχθροί της*, σ. 233-234.

97. Βλ. Μαρία Σωζοπούλου, *Ἐκφάνσεις τῆς δημοσιότητας στὴν φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνα*, καὶ συγκεκριμένα τὸ Κεφάλαιο «Ρητορική, ψεῦδος καὶ δημόσια σφαίρα», σ. 123-139.

πρέπει νὰ κατέχει ὁ γνήσιος πολιτικὸς καὶ χρησιμοποιεῖται μόνο σὲ ἐξαιρετικὲς περιπτώσεις, ὅταν ἀπουσιάζει ἡ δυνατότητα πειθοῦς μὲ λογικὰ ἐπιχειρήματα, καὶ στόχο ἔχει τὴν ἀποφυγὴ τῆς πολιτικῆς βίας καὶ τὴν ὠφέλεια τῶν πολιτῶν καὶ ὄχι τὴν ἐξαπάτησή τους.

Προκειμένου νὰ γίνει πιὸ κατανοητὸ τὸ εἶδος τοῦ ψεύδους ποὺ ὁ Πλάτων ἐπιτρέπει στοὺς ἄρχοντες νὰ χρησιμοποιοῦν, θὰ πρέπει νὰ ἑστιάσουμε τὴν προσοχή μας σὲ ὅσα ἀναφέρονται σχετικὰ μὲ τὸ ψεῦδος στὸ χωρίο 382a-e τῆς *Πολιτείας*[98]. Κατ' ἀρχὰς γίνεται διάκριση ἀνάμεσα σὲ δύο εἴδη ψεύδους, τὸ *ὡς ἀληθῶς ψεῦδος* (382a) καὶ τὸ *ἐν τοῖς λόγοις ψεῦδος* (382c[99]). Τὸ *ὡς ἀληθῶς ψεῦδος*, τὸ ὁποῖο «πάντες θεοί τε καὶ ἄνθρωποι μισοῦσιν»[100], σχετίζεται κατὰ τὸν Πλάτωνα μὲ τὴν ἐγκατάσταση ψευδῶν ἀντιλήψεων στὴν ψυχή, ὅσον ἀφορᾶ τὰ *ὄντως ὄντα* καὶ ταυτίζεται κατ' οὐσίαν μὲ τὴν ἄγνοια, ποὺ συνιστᾶ «πάθημα» τῆς ψυχῆς (382b). Τὸ *ἐν τοῖς λόγοις ψεῦδος* (τὸ ψεῦδος ποὺ ἐκφράζεται μὲ τὰ λόγια), εἶναι στὴν οὐσία μίμηση τοῦ ἀληθινοῦ καὶ δὲν ἀποτελεῖ καθαρὸ ἢ γνήσιο ψεῦδος[101], οὔτε ἀπομακρύνει κάποιον ἀπὸ τὸν δρόμο πρὸς τὸ ἀγαθό, ὅπως τὸ *ὡς ἀληθές*. Τὸ *ἐν τοῖς λόγοις ψεῦδος* μάλιστα εἶναι πολὺ χρήσιμο νὰ λέγεται στοὺς ἐχθροὺς ἢ ἀκόμη καὶ στοὺς φίλους, ὅταν πρόκειται νὰ τοὺς ἀποτρέψει ἀπὸ τὴν διάπραξη κάποιου κακοῦ[102]. Στὴν περί-

98. Γιὰ μία ἐνδιαφέρουσα ἀνάλυση τοῦ χωρίου 382a-e καὶ κυρίως τοῦ 382a-d, βλ. Rasmus Sevelsted, «Myth and Truth in *Republic* 2-3», *PLATO JOURNAL*, 22, (2021), 115-131, καὶ πιὸ συγκεκριμένα σ. 121-124.

99. Ἐνδιαφέροντα σχόλια γιὰ τὰ δύο αὐτὰ εἴδη ψεύδους βλ. J. Adam, *The* Republic *of Plato, Edited with Critical Notes, Commentary and Appendices*, Second Edition with an Introduction by D. A. Rees, 2 Vols. (1902[1], Cambridge: Cambridge University Press, 1963[2]), Vol I, σ. 121-122.

100. Πλάτ., *Πολ.* 382a· πβ. 382b-c.

101. *Πολ.* 382b: «τό γε ἐν τοῖς λόγοις μίμημά τι τοῦ ἐν τῇ ψυχῇ ἐστὶν παθήματος καὶ ὕστερον γεγονὸς εἴδωλον, οὐ πάνυ ἄκρατον ψεῦδος».

102. *Πολ.* 382c: «πρός τε τοὺς πολεμίους καὶ τῶν καλουμένων φίλων, ὅταν διὰ μανίαν ἤ τινα ἄνοιαν κακόν τι ἐπιχειρῶσιν πράττειν».

πτωση αὐτὴ τὸ ψεῦδος λειτουργεῖ ὡς «ἀποτροπῆς ... φάρμακον χρήσιμον» (382c), καὶ μπορεῖ νὰ ἔχει τὴν μορφὴ μιᾶς ἁπλῆς μυθικῆς ἱστορίας, εὔκολα κατανοητῆς ἀπὸ ὅλους. Χρήσιμα κατὰ τὸν Πλάτωνα μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ τὰ ἀληθοφανῆ ψεύδη ὑπὸ μορφὴ μυθολογικῶν διηγήσεων γιὰ πράγματα καὶ γεγονότα ποὺ ἀφοροῦν τὸ πολὺ μακρινὸ παρελθὸν καὶ τῶν ὁποίων τὴν ἀλήθεια εἶναι δύσκολο νὰ γνωρίσουμε[103]. Ὠφέλιμοι, τέλος, εἶναι καὶ οἱ ψευδεῖς λόγοι ποὺ ὡς μῦθοι καὶ ἱστορίες προβλέπονται ἀπὸ τὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα τῆς ὀρθῆς πολιτείας νὰ λέγονται στὰ παιδιὰ γιὰ ἠθικο–πολιτικοὺς σκοπούς[104].

Τὸ ψεῦδος ὡς *χρήσιμον φάρμακον* ἀπευθύνεται κυρίως στὸ *θυμοειδὲς* καὶ στὸ *ἐπιθυμητικὸν* μέρος τῆς ψυχῆς, καὶ ὡς μέσο πειθοῦς ἐπιδρᾶ στὸ συναίσθημα περισσότερο, παρὰ στὴν λογική. Θὰ μποροῦσε ἐνδεχομένως τὸ ψεῦδος αὐτὸ νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἕνα εἶδος ἐπιχειρήματος ἐκ μέρους τῶν ἀρχόντων, στὸ ὁποῖο γίνεται εὐρεία χρήση συμβολισμῶν. Ὁ Πλάτων τονίζει ὅτι ἐπειδὴ μόνον ὁ φιλόσοφος–βασιλιὰς ἔχει θεαθεῖ τὸ πραγματικὸ ὄν, μόνον αὐτὸς δικαιοῦται νὰ ψεύδεται «ἐπ' ὠφελίᾳ τῆς πόλεως» (389b), ὅπως ἀκριβῶς ἕνας ἔμπειρος γιατρὸς χρησιμοποιεῖ ὁρισμένες φορὲς τὸ ψέμα πρὸς ἀνακούφιση τῶν ἀσθενῶν. Ὅλοι οἱ ἄλλοι πολίτες ἀπαγορεύεται αὐστηρὰ νὰ μεταχειρίζονται ψέματα στὶς σχέσεις τους μὲ τοὺς συμπολίτες τους, καὶ μάλιστα νὰ ψεύδονται ἀπέναντι στοὺς ἄρχοντες[105].

103. Βλ. π.χ. τὸν μύθο τῆς βασιλείας τοῦ Κρόνου στὸν διάλογο *Πολιτικός* (268d-274d).

104. Βλ. σχετ. Πλάτ., *Πολ.* 376e-377a. Σύμφωνα μὲ τὸν L. Brisson «ο Πλάτων αναγνωρίζει στο *μύθο* μια κάποια χρησιμότητα στους τομείς της ηθικής και της πολιτικής, όπου αποτελεί, τόσο για το φιλόσοφο όσο και για το νομοθέτη, ένα αξιόλογο εργαλείο πειθούς, ανεξάρτητα από κάθε αλληγορική ερμηνεία» [*Ο Πλάτων, οι λέξεις και οι μύθοι*, μτφρ.: Στ. Οικονόμου (Αθήνα: Μεταίχμιο, 2006 [έγκ. ἀγγλ. πρωτοτύπου 1998], σ. 180).

105. Βλ. σχετ. Πλάτ., *Πολ.* 389b-d.

Ὁ Πλάτων στὸ τρίτο βιβλίο τῆς *Πολιτείας* (414c-415d) μᾶς δίδει ἕνα χαρακτηριστικὸ παράδειγμα *γενναίου ψεύδους*[106], ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ λειτουργήσει ὡς *φάρμακον στὴν ἀρίστην πολιτείαν*. Πρόκειται γιὰ τὸν μύθο τῶν Μετάλλων, ὁ ὁποῖος διδάσκει ὅτι ὅλοι οἱ πολίτες εἶναι παιδιὰ τῆς Γῆς, ἔχουν δηλαδὴ τὴν ἴδια μητέρα, ποὺ σημαίνει ὅτι εἶναι ἀδέλφια. Ὅμως αὐτοὶ ποὺ ἀσκοῦν τὴν ἐξουσία, δηλαδὴ οἱ *παντελεῖς φύλακες*, εἶναι πλασμένοι ἀπὸ τὸν θεὸ στὸ ἐσωτερικὸ τῆς γῆς μὲ χρυσάφι στὰ συστατικά τους, γεγονὸς ποὺ τοὺς καθιστᾶ πολυτιμότερους ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους[107]. Τὸ μέταλλο τοῦ χρυσοῦ συμβολίζει τὴν ἐκ φύσεως ἱκανότητα τοῦ ἄρχοντα νὰ κυβερνᾶ

106. Ἐνδιαφέρουσες ἐρνηνευτικὲς προσεγγίσεις, ὅσον ἀφορᾶ τὸ «γενναῖον ψεῦδος» τῆς *Πολιτείας*, βλ. ἐνδεικτικὰ R. B. Levinson, *In Defence of Plato*, σ. 424-437· J. Wild, *Plato's Modern Enemies and the Theory of Natural Law*, σ. 51-53· D. E. Hahm, "Plato's Noble Lie and Political Brotherhood", *Classical et Mediaevalia*, 30 (1969), 211-227· C. D. C. Reeve, *Philosopher–Kings. The Argument of Plato's* Republic (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1988), σ. 191-195 καὶ σ. 208-213· E. Andrew, "Equality of Opportunity as the Noble Lie", *History of Political Thought*, 10 (1989), 577-595· D. Dombrowski, "Plato's 'Noble' Lie", *History of Political Thought*, 18 (1997), 566-578· Ελένη Κακλαμάνου, «Περιπτώσεις απάτης στην Πλατωνική *Πολιτεία*», *Υπόμνημα*, 2 (2004), 61-86· K. R. Moore, "Platonic Myths and Straussian Lies: The Logic of Persuasion", *Polis*, 26 (2009), 89-115· D. L. Williams, "Plato's Noble Lie: From Kallipolis to Magnesia", *History of Political Thought*, 34 (2013), 363-392· O. Pettersson, "Political Reluctance: On the Noble Lie in Plato's *Republic*", *E - Logos: Electronic Journal for Philosophy*, 18 (2014), 1-32· Catherine Rowett, "Why the Philosopher Kings Will Believe the Noble Lie", *Oxford Studies in Ancient Philosophy*, 50 (2016), 67-100· J. Gonda, "A New Interpretation of the Noble Lie", *Plato Journal*, 21 (2021), 71-85· Alice Orrù, "Hos Pharmakon Chresimon: Il Mito Come 'Rimedio Retorico' nella Kallipolis Platonica", *Rivista Italiana di Filosofia del Linguaggio*, 15 (2021), 18-29 (ἀγγλικὸς τίτλος: «Hos Pharmakon Chresimon: Myth as a 'rhetorical remedy" within Plato's Kallipolis").

107. Πλάτ., *Πολ.* 415a: «ὁ θεὸς πλάττων, ὅσοι μὲν ὑμῶν ἱκανοὶ ἄρχειν, χρυσὸν ἐν τῇ γενέσει συνέμειξεν αὐτοῖς, διὸ τιμιώτατοί εἰσιν».

τὴν *πόλιν* καθὼς καὶ τὴν κατοχὴ ἐκ μέρους του τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης. Ἀντίστοιχα, ὅσοι προορίζονται ἀπὸ τὴν φύση τους γιὰ *φύλακες–ἐπίκουροι* εἶναι κατασκευασμένοι ἀπὸ ἀσήμι, ἐνῶ ὅσοι προορίζονται γιὰ *δημιουργοί* (γεωργοί, τεχνίτες, ἔμποροι καὶ ἄλλοι) φέρουν στὰ συστατικά τους σίδερο καὶ χαλκό[108]. Ὁ μύθος ἐπίσης ἀναφέρει ὅτι τὸ ζευγάρωμα ἀτόμων, ποὺ φέρουν ἐντὸς τους τὸ ἴδιο μέταλλο, δὲν ἐξασφαλίζει ὁπωσδήποτε τὴν γέννηση τέκνων μὲ μέταλλο ἴδιο μὲ ἐκεῖνο τῶν γονέων τους (415b). Γιὰ παράδειγμα δύο χρυσοὶ γονεῖς, δηλαδὴ ἕνας ἄρχοντας καὶ μία ἀρχόντισσα, ἐνδέχεται νὰ γεννήσουν ἀσημένιο ἢ καὶ χάλκινο παιδί, τὸ ὁποῖο θὰ εἶναι ἀκατάλληλο γιὰ τὴν ἄσκηση τῆς ἐξουσίας. Τὸ ἴδιο μπορεῖ νὰ συμβεῖ καὶ ἀντίστροφα, δηλαδὴ δύο ἀσημένοι ἢ χάλκινοι καὶ σιδερένιοι γονεῖς (*ἐπίκουροι* καὶ *δημιουργοί*) μπορεῖ νὰ γεννήσουν ἕνα χρυσὸ παιδί, μὲ ἔμφυτη τὴν ἱκανότητα τοῦ *ἄρχειν*. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο, σύμφωνα μὲ τὸν μύθο, οἱ ἄρχοντες ὀφείλουν, κατ' ἐντολὴν τοῦ θεοῦ, νὰ παρακολουθοῦν μὲ ἰδιαίτερη φροντίδα καὶ προσοχὴ ποιὸ μέταλλο ὑπάρχει σὲ κάθε παιδὶ καὶ ἀνάλογα νὰ τὸ τοποθετοῦν στὴν κοινωνικὴ τάξη ποὺ τοῦ ἁρμόζει[109], προκειμένου νὰ ἐξασφαλιστεῖ ἡ φυσικὴ ἑνότητα τῆς πόλεως καὶ νὰ διατηρηθεῖ ἡ ἀρχὴ τῆς *οἰκειοπραγίας*. Τὸ *γενναῖον ψεῦδος* τοῦ μύθου τῶν Μετάλλων ὁλοκληρώνεται μὲ τὴν ἀπειλητικὴ προειδοποίηση ἑνὸς θεϊκοῦ χρησμοῦ, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο, ἂν οἱ πολίτες δὲν κατανεμηθοῦν ὀρθὰ στὴν ἀντίστοιχη μὲ τὸ μέταλλό τους κοινωνικὴ τάξη καὶ ἀναλάβει κατὰ λάθος τὴν ἐξουσία χάλκινος ἢ σιδερένιος πολίτης, ὁλόκληρη ἡ *πόλις* θὰ καταστραφεῖ καὶ θὰ ἀφανιστεῖ[110].

108. Πλάτ., *Πολ.* 415a: «ὅσοι δ' ἐπίκουροι, ἄργυρον · σίδηρον δὲ καὶ χαλκὸν τοῖς τε γεωργοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις δημιουργοῖς».

109. Βλ. σχετ. *Πολ.* 415b-c· πβ. *Πολ.* 423 c-d. Λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν αὐτὰ τὰ χωρία ὁ A. E. Taylor διατείνεται ὅτι «στὴν *Πολιτεία* δὲν ὑπάρχει σύστημα "*κάστας*"» (*Πλάτων*, σ. 323).

110. *Πολ.* 415c: «ὡς χρησμοῦ ὄντος τότε τὴν πόλιν διαφθαρῆναι, ὅταν αὐτὴν ὁ σιδηροῦς φύλαξ ἢ ὁ χαλκοῦς φυλάξῃ».

Ὁ Πλάτων στὸ σημεῖο αὐτὸ ἐκπλήσσει τοὺς μελετητὲς τῆς *Πολιτείας*, καθὼς ἐπιτρέπει στὸν *κηδεμόνα τῆς πόλεως* (412c) νὰ χρησιμοποιεῖ ἀκόμη καὶ τὸν θρησκευτικὸ ἐκφοβισμό, προκειμένου νὰ πείσει τοὺς πολίτες ὅτι εἶναι θέλημα θεοῦ νὰ χωρισθοῦν σὲ τρεῖς κοινωνικὲς τάξεις[111]. Ὁ J. Adam σχολιάζοντας τὸν μύθο τῶν Μετάλλων παρατηρεῖ ὅτι χωρὶς τὸ *γενναῖον* αὐτὸ *ψεῦδος* «ἡ παροῦσα σκιαγράφηση ἑνὸς Κράτους θὰ ἦταν ἀνολοκλήρωτη. Χρειαζόμαστε κάποια ἐγγύηση γιὰ τὴν σταθερότητα τῆς *πόλεως* καὶ τῶν θεσμῶν της» καὶ αὐτὴν τὴν ἐγγύηση ὁ Πλάτων τὴν βρίσκει «στὴν πίστη περισσότερο παρὰ στὸν λόγο», πράγμα τελείως συμβατὸ «μὲ τὸ δεσπόζον ἠθικὸ καὶ θρησκευτικὸ πνεῦμα τῆς *μουσικῆς* παιδείας» ποὺ εἰσηγεῖται[112]. Τὸ *γενναῖον ψεῦδος*, σύμφωνα μὲ τὴν Janet Coleman, ἀποτελεῖ μία μορφὴ πολιτικῆς προπαγάνδας, ἕναν μύθο «για την κοινωνία, η οποία με φυσικό τρόπο θεσμοθετεί τρεις τάξεις που αποτελούν απόρροια του φυσικού ταλάντου»[113]. Ὁ K. Popper χαρακτηρίζει αὐτὸν τὸν μύθο «μύθο τοῦ ρατσισμοῦ», ἀφοῦ βασικός του στόχος εἶναι νὰ πιστέψουν ὅλοι οἱ πολίτες, ἀκόμη

111. Πβ. τὶς φράσεις ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ Πλάτων στὸ χωρίο 415a-b: «ὁ θεὸς πλάττων ... καὶ μάλιστα παραγγέλλει ὁ θεός». Σχετικὰ μὲ τὸ θέμα αὐτὸ ὁ K. Popper (*Η ἀνοιχτή κοινωνία καί οἱ ἐχθροί της*, σ. 237) παρατηρεῖ ὅτι ὁ Πλάτων «δέν διστάζει ἀκόμα καί νά ἐγκαθιδρύσει μιά θρησκευτική πίστη "κατά σύμβαση"» ἐπηρεασμένος προφανῶς ἀπὸ τὸν θεῖο του, τὸν Κριτία, ὁ ὁποῖος «ἦταν ὁ πρῶτος πού ἐξύμνησε τά προπαγανδιστικά ψεύδη», ἐπινοώντας τὸν φόβο τῶν θεῶν γιὰ τὴν ἐπιβολὴ στὴν κοινωνία τοῦ νόμου καὶ τῆς τάξης.

112. J. Adam, *The* Republic *of Plato*, Vol. I, σ. 193, σημ. 414b. Ὁ Adam συνεχίζοντας ἐπισημαίνει ὅτι «ὅταν ἡ πλατωνικὴ πόλις κατακτᾶ τὴν πλήρη της ὡριμότητα», τότε ἡ τελικὴ ἐγγύηση τῆς μονιμότητας καὶ τῆς σταθερότητάς της θὰ πρέπει νὰ εἶναι «ὁ Λόγος ποὺ ἐνσαρκώνεται στοὺς κυβερνῆτες».

113. *Ιστορία της Πολιτικής Σκέψης*, σ. 210-211. Πβ. N. Pappas, Πολιτεία *του Πλάτωνα*, σ. 81, ὅπου ὁ συγγραφέας ἐπισημαίνει ὅτι «ο Πλάτων θέλει να στηρίξει τις ταξικές διακρίσεις στην ικανότητα και όχι στην κληρονομικότητα».

καὶ «οἱ ἴδιοι οἱ κυβερνῶντες τό προπαγανδιστικό ψέμα», μὲ στόχο νὰ ἐνδυναμωθεῖ ἡ ἐξουσία «τῆς κυρίαρχης ράτσας καί, τελικά» νὰ ἀναχαιτιστεῖ «κάθε πολιτική ἀλλαγή»[114].

Εἶναι εὔλογο ὅτι ὁ Πλάτων προκαλεῖ ἀρνητικὰ συναισθήματα στοὺς ἀναγνῶστες του, καθὼς ἐπιχειρεῖ νὰ δείξει ὅτι ὁ συγκεκριμένος μύθος εἶναι ἀκίνδυνος καὶ ὅτι ἡ χρησιμοποίηση τῆς ψευδολογίας ἐκ μέρους τοῦ ἄρχοντα εἶναι εὐεργετική, ἀφοῦ στοχεύει στὴν πραγμάτωση ἑνὸς ἀνώτερου στόχου. Πρόκειται, ὅπως εὔστοχα παρατηρεῖ ἡ Julia Annas, γιὰ τὴν «ετοιμότητα του Πλάτωνα να αναθεωρήσει το περιεχόμενο της ηθικής χάριν της εδραίωσης της ηθικής»[115]. Ὁ Πλάτων ἔχει συναίσθηση ὅτι ἡ πρώτη γενιὰ τῶν πολιτῶν τῆς ἰδανικῆς πολιτείας ποὺ θὰ ἀκούσει αὐτὸν τὸν μύθο θὰ εἶναι ἐξαιρετικὰ δύσκολο νὰ τὸν πιστέψει. Ἐλπίζει ὅμως ὅτι οἱ κατιόντες αὐτῶν τῶν πολιτῶν θὰ τὸν ἀποδεχθοῦν καὶ ὅτι δὲν θὰ εἶναι δύσπιστοι ἀπέναντί του (415b-c). Ἀφήνεται ἔτσι νὰ διαφανεῖ ὅτι ὁ μύθος τῶν Μετάλλων θὰ πρέπει νὰ ἀνήκει στὸ πρῶτο στάδιο τῆς ἐκπαίδευσης τῶν πολιτῶν καὶ οὐσιαστικὰ νὰ εἶναι ἕνα ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ παιδαγωγικὰ *ψεύδη*[116] (μυθολογικὲς ἱστορίες καὶ παραμύθια), ποὺ πρέπει νὰ λέγονται στὰ νεαρὰ ἄτομα, προκειμένου νὰ προσλαμβάνουν εὔκολα καὶ εὐχάριστα ὁρισμένες ἀλήθειες ποὺ ἐμπεριέχονται μὲ συμβολικὸ τρόπο στοὺς ἐγκεκριμένους ἀπὸ τοὺς ἄρχοντες μύθους.

Ἀπὸ τὰ προαναφερθέντα καθίσταται σαφὲς ὅτι ὁ Πλάτων μὲ τὸν μύθο τῶν Μετάλλων ἐπιθυμεῖ νὰ στηρίξει τὴν πολιτική του θεωρία, ἡ ὁποία θεμελιώνεται στὴν πίστη ὅτι ἡ ἄσκηση τῆς ἐξουσίας ἀνήκει στὸν καλύτερο. Ἐπίσης ἐπιχειρεῖ νὰ ἐνισχύσει τὴν ὀρθὴ ἄσκηση τῆς πολιτικῆς τέχνης («φυλακικῆς» 428d) τῶν φιλοσόφων-βασιλέων. Πιὸ συγκεκριμένα, ὁ μύθος τῶν Μετάλ-

114. *Ἡ ἀνοιχτή κοινωνία καί οἱ ἐχθροί της*, σ. 234-235.

115. *Εισαγωγή στην Πολιτεία του Πλάτωνα*, σ. 140.

116. Πλάτ., *Πολ.* 377a: «Παιδευτέον ... πρότερον δ' ἐν τοῖς ψεύδεσιν;».

λων ἐξυπηρετεῖ τὴν ἀνάγκη διαχωρισμοῦ τῶν πολιτῶν σὲ τρεῖς κοινωνικὲς τάξεις ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀρχῆς τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας. Μὲ τὸν μύθο αὐτὸν θὰ πρέπει νὰ γαλουχοῦνται ἀπὸ τὰ παιδικά τους χρόνια οἱ ἄρχοντες, ἀλλὰ καὶ οἱ ὑπόλοιποι πολίτες[117], ὥστε ὅλοι νὰ ἀποδέχονται χωρὶς ἐνστάσεις τὴν θέση ποὺ τοὺς ἁρμόζει στὴν ὀρθὴ πολιτεία καὶ νὰ ἐπιτελοῦν πρόθυμα τὸ ἔργο τους. Ἕνας ἀκόμη ρόλος τοῦ *γενναίου ψεύδους* εἶναι ἡ ἐνθάρρυνση τῶν ἀρχόντων–φιλοσόφων στὸ δύσκολο ἐγχείρημά τους τῆς διακυβέρνησης τῆς πόλεως, κάνοντάς τους νὰ πιστεύουν ὅτι διαθέτουν ἐκ φύσεως τὰ ἐφόδια ποὺ ἀπαιτοῦνται γιὰ τὴν ἄσκηση τῆς ἐξουσίας, ὥστε νὰ θέτουν ἔτσι οἰκειοθελῶς τοὺς ἑαυτούς τους στὴν ὑπηρεσία τοῦ συνόλου, νὰ ἀποδέχονται τὸν θεσμὸ τῆς κοινοκτημοσύνης[118] συζύγων καὶ παιδιῶν, καθὼς καὶ τὴν ἀπαγόρευση κατοχῆς πλούτου καὶ ἰδιοκτησίας, καὶ νὰ γίνονται θεματοφύλακες τῆς πολιτικῆς ἑνότητας. Θὰ πρέπει ἐπίσης τὸ ψεῦδος αὐτὸ νὰ τοὺς ἐμψυχώνει καὶ στὸ δύσκολο ἔργο τοῦ διαφωτισμοῦ τῶν συμπολιτῶν τους, τὸ ὁποῖο ὀφείλουν, σύμφωνα μὲ τὸν μύθο τοῦ Σπηλαίου (514a-517c), νὰ ἀναλάβουν, ἀφοῦ προηγουμένως ἔχουν θεαθεῖ τὴν ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ. Τὸ ἔργο αὐτὸ μπορεῖ νὰ θέσει σὲ κίνδυνο ἀκόμη καὶ τὴν ἴδια τους τὴν ζωή, καθὼς ὅσοι ζοῦν στὸ σκοτάδι τῆς ἀμάθειας θὰ προβάλουν σθεναρὴ ἀντίσταση στὸν διαφωτιστικό τους λόγο, μὴ διστάζοντας ἀκόμη καὶ νὰ τοὺς θανατώσουν[119]. Μὲ τὸν μύθο, τέλος, τῶν Μετάλλων ὁ Πλάτων ἀποσκοπεῖ στὴν ἐνίσχυση τοῦ

117. Βλ. σχετ. *Πολ.* 414c-d.

118. Γιὰ τὴν σχέση τῶν περὶ κοινοκτημοσύνης ἰδεῶν τοῦ Πλάτωνα μὲ τὶς περὶ κοινοκτημοσύνης ἰδέες τοῦ Ἀριστοφάνη στὴν κωμωδία *Ἐκκλησιάζουσαι* βλ. E. Barker, *Ο πολιτικός στοχασμός στην αρχαία Ελλάδα*, σ. 442-443.

119. Πλάτ., *Πολ.* 517a: «εἴ πως ἐν ταῖς χερσὶ δύναιντο λαβεῖν καὶ ἀποκτείνειν, ἀποκτεινύναι ἄν;». Εἶναι ἀναμφισβήτητο ὅτι ἐδῶ ὁ Πλάτων κάνει μία ἔμμεση ἀναφορὰ στὴν καταδίκη καὶ τὸν θάνατο τοῦ Σωκράτη.

αἰσθήματος τῆς φιλοπατρίας[120] καὶ στὴν ἀνάπτυξη τοῦ πνεύματος τῆς ἀδελφοσύνης μεταξὺ τῶν πολιτῶν[121], καθὼς ὅλοι οἱ πολίτες προέρχονται ἀπὸ τὴν ἴδια μάνα, τὴν ὁποία ὀφείλουν νὰ προστατεύουν καὶ νὰ ἀγαποῦν.

Τὸ ὅτι ὁ Πλάτων δὲν ἀπαγορεύει στὸν ἄρχοντα νὰ κάνει χρήση τῆς ψευδολογίας πρὸς ἐπίτευξη τῶν ὑψηλῶν ἠθικο–πολιτικῶν του στόχων φανερώνει ὅτι τὸ στοιχεῖο τῆς *μήτιδος*[122], τῆς πολυμήχανης δηλαδὴ νόησης, ποὺ προσπαθεῖ μὲ κάθε τρόπο νὰ εἶναι πρακτικὰ ἀποτελεσματική, δὲν εἶναι ξένο πρὸς τὸν φιλόσοφο–βασιλιά. Σύμφωνα μὲ τοὺς J.–P. Vernant καὶ M. Detienne[123] ὁ Πλάτων «καταδικάζει αὐτή τή μορφὴ νόησης ... στό ὄνομα τῆς μιᾶς καί μοναδικῆς Ἀλήθειας, πού διακηρύσσει ἡ Φιλοσοφία». Ἡ θέση αὐτὴ εἶναι ὀρθὴ ἀπὸ τὴν ἄποψη ὅτι ὁ λόγος τοῦ φιλοσόφου στὴν σχέση του μὲ τὸ ὂν δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ λειτουργεῖ ὡς *μῆτις*. Δὲν εἶναι ὅμως ὀρθή, ὅσον ἀφορᾶ τὴν σχέση τοῦ φιλοσόφου μὲ τὴν πολιτική, ἡ ὁποία ἀνήκει στὸν χῶρο τοῦ γίγνεσθαι, καθὼς ὁ Πλάτων δὲν διστάζει νὰ προσγράψει στὸν λόγο τοῦ φιλοσόφου–πολιτικοῦ καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς *μήτιδος*. Ὁ Πλάτων γενικότερα καταδικάζει τὶς μικροπανουργίες, τὰ πονηρὰ τεχνάσματα, τὰ ψεύδη καὶ τὶς πλάγιες μεθόδους στὶς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων σχέσεις. Στοὺς *Νόμους*[124] ἐπίσης καταδικάζει ἀκόμη καὶ τὸ κυνήγι, ὅπως καὶ τὸ ψάρεμα, ποὺ γίνονται μὲ δόλια μέσα (ἀγκίστρι, παγίδες, δίκτυα), μὲ τεχνικὲς

120. Βλ. σχετ. Κ. Πόππερ, *Ἡ ἀνοιχτὴ κοινωνία καὶ οἱ ἐχθροί της*, σ. 235.

121. Βλ. D. E. Hahm, "Plato's 'Noble Lie' and Political Brotherhood", σ. 226-227, ὅπου τονίζεται ὅτι ἡ ἰδέα τῆς ἀδελφοσύνης τῶν πολιτῶν, ποὺ προβάλλεται στὸν μύθο τῶν Μετάλλων, κατέχει ἰδιαίτερα σημαντικὴ θέση στὴν εὐρύτερη ἱστορία τῆς ἰδέας τῆς ἑνότητας τοῦ ἀνθρώπινου γένους.

122. Γιὰ μιὰ διεξοδικὴ διερεύνηση τῆς ἔννοιας τῆς *μήτιδος* βλ. τὸ σημαντικὸ ἔργο τῶν J. P. Vernant, – M. Detienne, *Μῆτις. Ἡ πολύτροπη νόηση στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα*, μτφρ.: Ἰωάννα Παπαδοπούλου (Ἀθήνα: Ἰ. Ζαχαρόπουλος, 1993 [ἔκδ. γαλλ. πρωτοτύπου 1974[1]]).

123. *Μῆτις*, σ. 368.

124. Βλ. σχετ. 823d-824a.

δηλαδὴ ἐξαπάτησης, ποὺ καλλιεργοῦν κατὰ τὴν γνώμη του στὶς ψυχὲς τῶν ἀνθρώπων τὴν τάση γιὰ δολερὴ συμπεριφορά. Μὲ δεδομένη τὴν στάση του αὐτὴ προκαλεῖ πράγματι ἀπορία γιατὶ ἐπιτρέπει στὸν φιλόσοφο–βασιλιὰ νὰ διαθέτει τὶς διανοητικὲς ἱκανότητες τοῦ *μητιόεντος* ἀνθρώπου καὶ νὰ τὶς χρησιμοποιεῖ.

Ἡ χρήση τοῦ ψεύδους καὶ τῆς ἀπάτης ὡς φαρμάκων ἐκ μέρους τῶν ἀρχόντων–φιλοσόφων γίνεται ἰδιαίτερα ἐμφανὴς στὴν προσπάθειά τους νὰ ρυθμίσουν τὴν ἐρωτικὴ ζωὴ τῶν φυλάκων μέσῳ τοῦ θεσμοῦ τῶν «ἱερῶν γάμων», ἑνὸς θεσμοῦ ποὺ ἀποσκοπεῖ στὴν γέννηση ὅσο τὸ δυνατὸν καλύτερων σωματικὰ καὶ πνευματικὰ τέκνων πάνω στὴν βάση αὐστηρῶν κανόνων εὐγονικῆς καὶ ἐλέγχου τῶν γεννήσεων. Μὲ τοὺς γάμους αὐτούς, ποὺ θεωροῦνται «ὠφελιμώτατοι»[125] ἀπὸ τὸν Πλάτωνα, ἐξασφαλίζεται ἀφ' ἑνὸς ἡ διατήρηση τῆς καθαρότητας τοῦ γένους τῶν φυλάκων (*ἐπικούρων καὶ παντελῶν*)[126] καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ διατήρηση ἑνὸς σταθεροῦ ἀπὸ ἄποψη πληθυσμοῦ μεγέθους τῆς *πόλεως* (460a). Προκειμένου οἱ ἐρωτικὲς συνευρέσεις τῶν *ἀρίστων* γυναικῶν καὶ ἀνδρῶν νὰ γίνονται ὅσο τὸ δυνατὸν πιὸ συχνὰ καὶ τῶν *φαυλοτάτων* ὅσο τὸ δυνατὸν πιὸ σπάνια (459d), οἱ ἄρχοντες θὰ πρέπει μὲ πλάγια μέσα, ψεύδη καὶ τεχνάσματα, νὰ ἐμφανίζουν τὰ προσχεδιασμένα ζευγαρώματα ὡς τυχαῖα, ὥστε νὰ μὴν δημιουργοῦνται ἀντιζηλίες καὶ αἰσθήματα ἀδικίας καὶ ἡ «ἀγέλη τῶν φυλάκων» νὰ παραμένει «ἀστασίαστος» (459e). Ἐπειδὴ οἱ ἄρχοντες γνωρίζουν τοὺς φυσικοὺς γονεῖς καὶ τὰ φυσικὰ ἀδέλφια ὅλων τῶν φυλάκων, ὀφείλουν νὰ ἔχουν ὡς βασικό τους μέλημα νὰ μὴν συνευρεθοῦν ποτὲ μεταξύ τους συγγενεῖς πρώτου βαθμοῦ καὶ συντελεστεῖ ἔτσι ἡ εἰδεχθὴς πράξη τῆς αἱμομιξίας (461b-c). Γιὰ νὰ δεχθοῦν οἱ φύλακες χωρὶς

125. Βλ. Πλάτ., *Πολ.* 458e: «Δῆλον δὴ ὅτι γάμους τὸ μετὰ τοῦτο ποιήσομεν ἱεροὺς εἰς δύναμιν ὅτι μάλιστα · εἶεν δ' ἂν ἱεροὶ οἱ ὠφελιμώτατοι».

126. Βλ. *Πολ.* 460c: «Εἴπερ μέλλει, ἔφη, καθαρὸν τὸ γένος τῶν φυλάκων ἔσεσθαι».

ἀντιρρήσεις τὸ *φάρμακον* τῆς εὐγονικῆς, ἐπιστρατεύεται ὡς μέσο πειθοῦς καὶ ὁ θρησκευτικὸς παράγοντας, καθὼς δίδεται θρησκευτικὸς χαρακτήρας στὴν τέλεση τῶν *ἱερῶν γάμων*[127].

Τὰ *ἐν τοῖς λόγοις ψεύδη*, καθὼς καὶ ἄλλες μεθοδεύσεις ἐξαπάτησης τῶν πολιτῶν, ὅσο καὶ ἂν προσπαθεῖ ὁ Πλάτων νὰ τὰ ἐξωραΐσει ἰσχυριζόμενος ὅτι ἡ χρήση τους ἐπιβάλλεται, γιατὶ ὠφελοῦν τὴν *πόλιν* ὡς σύνολο[128], δύσκολα θὰ μποροῦσε νὰ ἀρνηθεῖ κανεὶς ὅτι συνιστοῦν μελανὰ σημεῖα τῆς πολιτικῆς του θεωρίας. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, ἡ συναίνεσή του στὴν ψευδολογία τῶν ἡγετῶν ἀποδεικνύει ὅτι ὁ Πλάτων, ἀκόμη καὶ στὴν οὐτοπιστικοῦ χαρακτήρα *Πολιτείαν*, προσεγγίζει ρεαλιστικὰ τὸ φαινόμενο τῆς ἐξουσίας. Ὁ Ἀθηναῖος φιλόσοφος γνωρίζει καλὰ ὅτι ὅσο τέλεια κι ἂν εἶναι ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως τοῦ φιλοσόφου–βασιλιᾶ, ἔχει ἀδυναμίες καὶ παρουσιάζονται περιπτώσεις ὅπου αὐτὸς ἀρνεῖται νὰ ὑπακούσει στὸν ὀρθὸ λόγο, γεγονὸς ποὺ καθιστᾶ τὴν χρήση τοῦ ψεύδους ἀπαραίτητο μέσο πειθοῦς. Ὁ Πλάτων, κάτοχος ἐμπειρίας ποὺ τοῦ ἔχει δείξει ὅτι οἱ ἑκάστοτε κυβερνῶντες προσφεύγουν συχνὰ σὲ προπαγανδιστικοὺς μύθους καὶ ψεύδη, προκειμένου νὰ ἑδραιώσουν τὴν τάξη πραγμάτων ποὺ ἐκπροσωποῦν, ἐγκρίνει καὶ ἐνσωματώνει στὴν πολιτική του θεωρία τὸ *γενναῖον ψεῦδος* καὶ τὸ καθιστᾶ ἀπαραίτητο ρητορικὸ τέχνασμα ἀκόμη καὶ γιὰ τὴν διακυβέρνηση τῆς τέλειας καὶ οὐτοπικῆς *Καλλιπόλεως*.

γ) Φιλόσοφος–βασιλιὰς καὶ «φυλακική» τέχνη

Ὁ φιλόσοφος–βασιλιὰς ἔχει φτάσει ἀπὸ ἄποψη ἐπιπέδου γνώσεως στὴν κατάσταση τῆς *νοήσεως* ἢ *ἐπιστήμης* σύμφωνα μὲ τὴν κλίμακα τῶν ψυχικῶν γνωσιακῶν καταστάσεων, ποὺ απα-

127. Βλ. σχετ. Πλάτ., *Πολ.* 459c-460a.

128. Σύμφωνα μὲ τὸν K. Popper «ἡ ἐπίκληση τῆς ἀρχῆς τῆς συλλογικῆς ὠφέλειας ἀποτελεῖ ἔσχατο ἠθικὸ ἔρεισμα» γιὰ τὸν Πλάτωνα (*Ἡ ἀνοιχτὴ κοινωνία και οἱ ἐχθροί της*, τόμ. I, σ. 231).

ντοῦν στὴν ἀλληγορία τῆς διαιρεμένης γραμμῆς (509d-511e), γιατὶ ἔχει θεαθεῖ τὰ «ὄντως ὄντα», καὶ μάλιστα τὸ ὑπέρτατο ἀνάμεσά τους, δηλαδὴ τὴν ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ[129], ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν Πλάτωνα ὡς «τὸ ἄριστον ἐν τοῖς οὖσι» (532c). Ἡ γνώση τῆς ἰδέας τοῦ ἀγαθοῦ ἔχει μεγάλη πολιτικὴ σπουδαιότητα, διότι καθιστᾶ τὸν φιλόσοφο ἱκανὸ γιὰ τὴν ἀνάληψη τῆς ἐξουσίας καὶ τὴν ἄσκηση τῆς πραγματικῆς πολιτικῆς τέχνης. Χάρη σὲ αὐτὴν τὴν γνώση οἱ πράξεις τοῦ φιλοσόφου–βασιλιᾶ τόσο στὸν ἰδιωτικὸ ὅσο καὶ στὸν δημόσιο βίο θὰ ἀποπνέουν φρόνηση[130] καὶ ὁ ἴδιος θὰ καταστεῖ δημιουργὸς «σωφροσύνης τε καὶ δικαιοσύνης καὶ συμπάσης τῆς δημοτικῆς ἀρετῆς» (500d), ἱκανὸς νὰ διαμορφώσει κατὰ τὸν καλύτερο δυνατὸ τρόπο τὰ ἤθη τῶν πολιτῶν[131], κατευθύνοντάς τους ἔτσι πρὸς τὴν εὐδαιμονία. Ἡ ἐπαφὴ τοῦ φιλοσόφου μὲ τὰ νοητὰ ὄντα, ποὺ ἔχουν ἄριστη μεταξύ τους διάταξη καὶ ἀπουσιάζει ἀπὸ τὸν κόσμο τους τὸ στοιχεῖο τῆς ἀδικίας, τὸν κάνει νὰ νιώθει γι' αὐτὰ θαυμασμὸ καὶ θαυμάζοντάς τα νὰ θέλει νὰ τὰ μιμηθεῖ (500c). Ἡ μίμηση αὐτὴ θὰ τὸν ὁδηγήσει «στη δημιουργία ψυχικής και πολιτικής τάξης κατά το πρότυπο του κόσμου των

129. Γιὰ τὴν ὀντολογική, τὴν ἐπιστημολογικὴ καὶ τὴν ἀξιολογικὴ σημασία τῆς ἰδέας τοῦ ἀγαθοῦ βλ. ἐνδεικτικὰ Ρ. Δῆμος, «Ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ κατὰ Πλάτωνα», *Ἀρχεῖον Φιλοσοφίας καὶ Θεωρίας τῶν Ἐπιστημῶν*, 7 (1936), 290-345· G. Santas, "The Form of the Good in Plato's *Republic*", *Philosophical Inquiry*, 2 (1980), 374-403 (ἑλλ. μτφρ.: Γ. Αραμπατζής: G. Santas, «Η ιδεά του αγαθού στην *Πολιτεία* του Πλάτωνος», στό: Γ. Αραμπατζής (επιμ.), *Πλάτων [Οντολογία, Γνωσιοθεωρία, Ηθική Πολιτική Φιλοσοφία, Φιλοσοφία της Γλώσσας, Αισθητική] Αφιέρωμα στον Δημήτρη Ζ. Ανδριόπουλο*, Μεταφράσεις: Γ. Αραμπατζής, Ν. Σ. Μελισσίδης, Κ. Περιστεράκη, τόμ. Α–Β, Αθήνα: Παπαδήμας, 2002, τόμ. Β, 801-848)· R. Ferber, *Platos Idee des Guten* (Sankt Augustin: Verlag H. Richarz, 1984).

130. Βλ. Πλάτ., *Πολ.* 517c: «ἐμφρόνως πράξειν ἢ ἰδίᾳ ἢ δημοσίᾳ».

131. Ὁ Ν. Pappas (Πολιτεία *του Πλάτωνα, σ.* 172) διατείνεται ὅτι μὲ τὴν ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ ὁ Πλάτων προσπαθεῖ «να ενοποιήσει τις θεωρητικές αναζητήσεις των φιλοσόφων με τις ηθικές γνώσεις που απαιτούνται από τους κυβερνήτες».

ιδεατών μορφών»[132] καὶ θὰ ἐνσαρκώσει στὸ πρόσωπό του τὸν ἄρρηκτο δεσμὸ θεωρίας καὶ πράξης.

Ὁ Πλάτων θεωρεῖ ὅτι ὁ φιλόσοφος–βασιλιὰς εἶναι ὁ μόνος ποὺ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἀσκεῖ τὴν ἐξουσία ὄχι μόνον ἐπειδὴ εἶναι κάτοχος τῆς ἀληθινῆς γνώσης καὶ ἐπειδὴ ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη τὴν ὁποία κατέχει, μὲ τὰ γερὰ ὀντολογικά της θεμέλια, τὸν καθιστᾶ ἱκανὸ νὰ διακρίνει τὸ καλὸ καὶ τὸ κακό, τὸ δίκαιο καὶ τὸ ἄδικο καὶ νὰ ἐπιδιώκει τὸ *ἄριστον* γιὰ ὅλα τὰ μέλη τῆς πολιτικῆς κοινότητας, ἀλλὰ καὶ διότι ὡς γνήσιος φιλόσοφος δὲν διακατέχεται ἀπὸ τὸ πάθος τῆς φιλαρχίας[133], ποὺ εἶναι συνδεδεμένο μὲ τὰ ὀφέλη τῆς ἐξουσίας καὶ ὄχι μὲ τὶς ὑποχρεώσεις τοῦ ἄρχοντα. Ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη εἶναι ταυτόσημη μὲ τὴν ἐπιστήμη τῆς «εὐβουλίας»[134], ἡ ὁποία καθιστᾶ αὐτὸν ποὺ τὴν κατέχει ἱκανὸ νὰ κρίνει καί, κατ' ἐπέκταση, νὰ ἀποφασίζει ὀρθά. Ἡ ἐπιστήμη αὐτή, ἐπειδὴ εἶναι τὸ ἀποκλειστικὸ προνόμιο τῶν *παντελῶν* ἢ *τελέων φυλάκων*[135], ἀποκαλεῖται ἄλλιῶς «φυλακική» (428d) καὶ ἐγγυᾶται τὴν καλύτερη δυνατὴ διευθέτηση τόσο τῶν ἐσωτερικῶν ζητημάτων τῆς πόλεως ὅσο καὶ τῶν ἐξωτερικῶν της ὑποθέσεων (428c-d).

Οἱ *παντελεῖς φύλακες* ἔχοντας θεαθεῖ τὸ ἀγαθὸ καθίστανται *φυλακικώτατοι* καὶ *κηδεμόνες τῆς πόλεως* (412c) καὶ ἐκδηλώνουν ἔμπρακτα τὴν ἀγάπη τους πρὸς αὐτήν, φροντίζοντας, ὅπως ἐπισημαίνεται ἀπὸ τὸν Ε. Barker[136], α) νὰ μὴν παραδώσουν τὴν *πόλιν* στὴν ἀγκαλιὰ τοῦ πλούτου ἢ τῆς πενίας (421e-422a), γιατὶ καὶ οἱ δύο αὐτὲς καταστάσεις προκαλοῦν μεγάλα δεινά[137], β) νὰ

132. Βασιλική Π. Σολωμού–Παπανικολάου, *Ανθρώπινος βίος και ηδονή κατά τον Πλάτωνα*, σ. 111.

133. Πλάτ., *Πολ.* 521b: «βίον ἄλλον τινὰ πολιτικῶν ἀρχῶν καταφρονοῦντα ἢ τὸν τῆς ἀληθινῆς φιλοσοφίας;».

134. *Πολ.* 428b: «ἡ εὐβουλία, δῆλον ὅτι ἐπιστήμη τίς ἐστιν».

135. Βλ. *Πολ.* 428c-d · πβ. 428e-429a.

136. Βλ. σχετ. *Ο πολιτικός στοχασμός στην Αρχαία Ελλάδα*, σ. 436.

137. Γιὰ τὸν τρόπο ποὺ ἀντιμετωπίζει ὁ Πλάτων τὸ πρόβλημα τοῦ πλούτου

μὴν ἐπιτρέψουν νὰ γίνει μεγάλη ἡ *πόλις* σὲ μέγεθος οὔτε ἐπίσης μικρή, ἀλλὰ νὰ εἶναι πάντα αὐτάρκης καὶ ἑνιαία (423c), γ) νὰ μὴν καταστρατηγηθεῖ ἡ ἀρχὴ τῆς *οἰκειοπραγίας* (423d), γιατὶ διαφορετικὰ θὰ καταρρεύσει ἡ *πόλις*, καὶ δ) νὰ μὴν ἀφήσουν νὰ εἰσχωρήσουν νεωτερισμοὶ στὴν γυμναστικὴ καὶ τὴν μουσική, γιατὶ «οὐδαμοῦ γὰρ κινοῦνται μουσικῆς τρόποι ἄνευ πολιτικῶν νόμων τῶν μεγίστων» (424b-c).

Ὁ Πλάτων, προκειμένου νὰ ἐξασφαλίσει τὴν καλύτερη δυνατὴ ἄσκηση τῆς *φυλακικῆς* τέχνης, ἐπιβάλει ἕνα καθεστὼς κοινοκτημοσύνης[138] στὶς τάξεις τῶν φυλάκων μὲ δύο ριζοσπαστικὲς προτάσεις: τὴν ριζικὴ μεταρρύθμιση τῆς οἰκογένειας καὶ τὴν αὐστηρὴ ἀπαγόρευση κατοχῆς ἔγγειας ἢ κινητῆς περιουσίας, καὶ μάλιστα χρυσοῦ καὶ ἀσημιοῦ. Συγκεκριμένα, στὸ πέμπτο βιβλίο τῆς *Πολιτείας* ($457c_{10}$-464c) ὁ Πλάτων παρουσιάζει τὴν νέα μορφὴ οἰκογένειας ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν κοινωνία παιδιῶν καὶ γυναικῶν καὶ κατὰ τὴν ἄποψή του εἶναι συμβατὴ μὲ τὸν τρόπο ζωῆς τῶν *φυλάκων*. Ἡ κοινὴ κτήση τέκνων καὶ γυναικῶν εἶναι «μέγιστον ἀγαθόν» γιὰ τὴν *πόλιν* (457d· πβ. 464b) καὶ θὰ προστατεύσει τοὺς *φύλακες* ἀπὸ τὸ φαινόμενο τῆς *ἰδιώσεως*[139], ποὺ ἔχει τὴν δύναμη νὰ ἐπιφέρει τὴν διάσπαση

καὶ τῆς πενίας στὴν *Πολιτεία* βλ. π.χ. A. Fuks, "The Conditions of 'Riches' (πλοῦτος) and of 'Poverty' (πενία) in Plato's *Republic*", *Rivista storica dell' Antichità*, 6-7 (1976-77), 63-73.

138. Ὁ Ἀριστοτέλης στὰ *Πολιτικά* του (1261a 4 - 1264b 25) ἀσκεῖ κριτικὴ στὴν πλατωνικὴ πρόταση τῆς κοινοκτημοσύνης ἀμφισβητώντας τὴν ὠφελιμιστική της ἀξία στὸ ἔργο τῆς *φυλακικῆς* τέχνης. Σχόλια γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ βλ. Μαρία Σωζοπούλου, *Ἐκφάνσεις τῆς δημοσιότητας στὴν φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνα*, σ. 66-70.

139. Ὁ ὅρος «ἰδίωσις» ἀπαντᾶ μόνο μία φορὰ στὸ πλατωνικὸ ἔργο, στὸ 462b τῆς *Πολιτείας*. Ἐνδιαφέρουσες παρατηρήσεις γιὰ τὴν σημασία καὶ τὰ αἴτια τῆς *ἰδιώσεως* στὴν ἀντίληψη τοῦ Πλάτωνα βλ. Α. Μπαγιόνας, *Ἱστορία τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἠθικῆς ἀπό τούς Προσωκρατικούς ὥς τήν Ἀρχαία Ἀκαδημία* (Θεσσαλονίκη: Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 1978), σ. 216-217.

τῆς *πόλεως*. Ἐπιπλέον, ἡ κοινὴ οἰκογένεια δὲν θὰ εἶναι ἐμπόδιο στὴν ὀρθὴ ἄσκηση τῆς *φυλακικῆς* τέχνης, ἀφοῦ θὰ τοὺς ἀπαλάσσει ἀπὸ τὰ βάρη, τὶς ἔγνοιες καὶ τὴν ἀφοσίωση ποὺ ἀπαιτεῖ ἡ παραδοσιακὴ μορφὴ τῆς οἰκογένειας[140].

Τὸ ἄλλο ριζοσπαστικὸ μέτρο κοινοκτημοσύνης, ἡ ἀπαγόρευση κατοχῆς ἰδιωτικῆς περιουσίας, εἶναι ἰδιαίτερα σημαντικό. Κατὰ τὸν Πλάτωνα, γιὰ νὰ γίνει ἐφικτὴ ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῆς τῆς ἀπαγόρευσης θὰ πρέπει οἱ *φύλακες* μέσῳ τῆς ἐκπαίδευσής τους νὰ γαλουχηθοῦν μὲ τὴν πίστη ὅτι ὁ θεὸς τοὺς δημιούργησε μὲ γνήσιο χρυσάφι ἢ ἀσήμι στὴν ψυχή, γι' αὐτὸ καὶ δὲν ἔχουν καμία ἀνάγκη ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινο[141]. Θὰ εἶναι μάλιστα ἀσυγχώρητοι, ἂν ἀπὸ τὴν κατοχὴ χρήματος στὰ χέρια τους, ἀπὸ τὸ ὁποῖο προέρχονται «πολλὰ καὶ ἀνόσια» πράγματα, μιάνουν τὸ θεϊκὸ χρυσάφι ποὺ βρίσκεται μέσα τους (416e-417a). Ἀποτελεῖ ἀκλόνητη πεποίθηση τοῦ Πλάτωνα ὅτι ἡ ἐξουσία καὶ ὁ πλοῦτος εἶναι μεγέθη ἀσυμβίβαστα μεταξύ τους, γιατὶ ἡ συσσώρευση πλούτου ἐκ μέρους τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν ὑπόλοιπων φυλάκων τοὺς μεταβάλλει σὲ ἐχθροὺς καὶ τυράννους τοῦ λαοῦ, ἀντὶ γιὰ φίλους καὶ προστάτες του (417a-b). Ὅταν οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ στρατιῶτες ἐπιδιώκουν τὴν πρόσκτηση πλούτου καὶ ἄλλων ἀγαθῶν, ἀναπτύσσεται τὸ πνεῦμα τῆς ἰδιοτέλειας, καθὼς τὸ ἀτομικὸ συμφέρον τίθεται πάνω ἀπὸ τὸ συμφέρον τοῦ συνόλου καὶ ἐμφανίζεται τὸ παθολογικὸ στοιχεῖο τῆς *ἰδιώσεως*. Ἑπομένως, κύριο μέλημα τοῦ φιλοσόφου–βασιλιᾶ καὶ τῆς *φυλακικῆς* τέχνης εἶναι νὰ μὴν ἐπιτρέψει ποτὲ νὰ φυτρώσει στὴν *Καλλίπολιν* ὁ σπόρος αὐτοῦ τοῦ κακοῦ. Ἡ κατοχὴ ἰδιοκτησίας

140. Ὁ S. Sayers διατείνεται ὅτι ὁ Πλάτων στοχεύει μὲ τὴν μεταρρύθμιση τῆς οἰκογένειας στὴν ἐξασφάλιση τῆς ἑνότητας καὶ τῆς ὁμόνοιας καὶ παράλληλα στὴν ἀποτροπὴ τῶν κοινωνικῶν ἀναταραχῶν. Βλ. *Πλάτωνος* Πολιτεία: *Μια εισαγωγή*, μτφρ.:Χ. Κεφαλῆς (Αθήνα:Εκδόσεις Τόπος, 2015 [ἔκδ. ἀγγλ. πρωτοτύπου 1999]), σ. 108-109· πβ. σ. 62.

141. Πλάτ., *Πολ.* 416e: «χρυσίον δὲ καὶ ἀργύριον εἰπεῖν αὐτοῖς ὅτι θεῖον παρὰ θεῶν ἀεὶ ἐν τῇ ψυχῇ ἔχουσι καὶ οὐδὲν προσδέονται τοῦ ἀνθρωπείου».

ὁποιασδήποτε μορφῆς ἀπομακρύνει τοὺς φύλακες ἀπὸ τὴν ἄσκηση τοῦ κυβερνητικοῦ τους ἔργου καὶ τοὺς ὑποβιβάζει οὐσιαστικὰ στὴν τάξη τῶν *δημιουργῶν*, στὴν μόνη δηλαδὴ τάξη ποὺ τὰ μέλη της δύνανται νὰ εἶναι κάτοχοι κινητῆς καὶ ἀκίνητης περιουσίας. Μιὰ τέτοια κατάσταση ὁδηγεῖ ἀναπόφευκτα στὴν καταστροφὴ τῆς *πόλεως*, ἀφοῦ ἐπιφέρει ἀνεπανόρθωτη βλάβη στὴν ἀρχὴ τῆς *οἰκειοπραγίας*.

Ἀξίζει νὰ ἀναφερθεῖ ὅτι ἡ στέρηση ἀπὸ τοὺς *ἐπικούρους* καὶ τοὺς *παντελεῖς* φύλακες χρημάτων, οἰκογένειας, γῆς, καθὼς καὶ ὅλων τῶν ἄλλων ἀγαθῶν, στὰ ὁποία *οἱ πολλοὶ* προσγράφουν εὐδαιμονιστικὴ ἀξία, δὲν θεωρεῖται στοιχεῖο ἀποτρεπτικὸ γιὰ τὴ δική τους εὐδαιμονία. Ὅλοι αὐτοὶ εἶναι «εὐδαιμονέστατοι» κατὰ τὸν Πλάτωνα (420b) καὶ ζοῦν πιὸ μακαριστὴ ζωὴ ἀπὸ ἐκείνη ποὺ ζοῦν οἱ ὀλυμπιονίκες, ἀφοῦ εἶναι ἀπαλλαγμένοι ἀπὸ τὶς ἔγνοιες ποὺ προκαλοῦνται ἀπὸ τὴν κατοχὴ περιουσίας, ἀπὸ τὸ ἄγχος γιὰ τὴν φροντίδα τῆς οἰκογένειας καὶ τῶν παιδιῶν καὶ ἀπὸ πολλὰ ἄλλα προβλήματα ποὺ κατατρύχουν τὸν κοινὸ ἄνθρωπο (465d). Ἡ εὐδαιμονία ὅλων τῶν φυλάκων πηγάζει κατὰ κύριο λόγο ἀπὸ τὴν πίστη τους ὅτι εἶναι κάθε μέρα νικητὲς στὸν ἀγώνα γιὰ τὴν σωτηρία «συμπάσης τῆς πόλεως» (465d). Εἶναι ἀναγκαῖο κατὰ τὸν Πλάτωνα νὰ πεισθοῦν καὶ οἱ τρεῖς κοινωνικὲς τάξεις τῆς *Πολιτείας* ὅτι πρέπει νὰ ἀπολαμβάνει ἡ καθεμιὰ τὸ εἶδος ἐκείνης τῆς εὐδαιμονίας ποὺ ἁρμόζει στὴν φύση της[142]. Καθίσταται ἔτσι σαφὲς ὅτι ἀκόμη καὶ ἡ εὐδαιμονία τῶν κατοίκων τῆς *Καλλιπόλεως* ὑπόκειται στὴν ἀρχὴ τῆς *οἰκειοπραγίας*, ἡ διατήρηση τῆς ὁποίας, ὅπως ἔχει ἤδη ἀναφερθεῖ, ἀποτελεῖ τὸ βασικότερο μέλημα καὶ ἔργο τοῦ φιλοσόφου–βασιλιᾶ καὶ τῆς *φυλακικῆς* τέχνης. Ἡ εὐδαιμονία εἶναι ἐπίσης συνάρτηση τῆς δικαιοσύνης ποὺ ὑπάρχει στὴν ψυχή. Δεδομένου ὅτι ὁ φιλόσοφος–βασιλιὰς εἶναι ὁ πιὸ δίκαιος ἄνθρωπος, ἕπεται ὅτι εἶναι

142.Πλάτ., *Πολ.* 421c: «ὅπως ἑκάστοις τοῖς ἔθνεσιν ἡ φύσις ἀποδίδωσι τοῦ μεταλαμβάνειν εὐδαιμονίας».

καὶ ὁ πιὸ εὐδαίμων. Ἐπιπλέον, ζεῖ «ἥδιστα», σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν τύραννο, ὁ ὁποῖος ἐνσαρκώνοντας τὴν ἀδικία στὸν ὕψιστο βαθμὸ ζεῖ «ἀηδέστατα» (587b).

Ἕνα ἀκόμη στοιχεῖο ποὺ πρέπει νὰ τονιστεῖ εἶναι ὅτι μέσα στὸ πλαίσιο ἄσκησης τῆς *φυλακικῆς* τέχνης ὁ φιλόσοφος–βασιλιὰς ὀφείλει νὰ ἔχει ὑπὸ τὴν ἐποπτεία του τὸ παιδαγωγικὸ σύστημα τῆς πολιτείας. Εἶναι ὁ ἀνώτατος λειτουργὸς τῆς παιδείας καὶ εἶναι ὑπεύθυνος γιὰ τὴν ἐπιλογὴ καὶ τὴν διάπλαση τῶν μελλοντικῶν φυλάκων[143], ἀπὸ τοὺς ὁποίους θὰ προέλθουν οἱ ἡγέτες τὶς *πόλεως*. Ἐπειδὴ κατὰ τὸν Πλάτωνα «τροφὴ ... καὶ παίδευσις χρηστὴ σῳζομένη φύσεις ἀγαθὰς ἐμποιεῖ» (424a), ὁ φιλόσοφος–βασιλιὰς πρέπει νὰ εἶναι ἰδιαίτερα προσεκτικός, ὅσον ἀφορᾶ τὸ περιεχόμενο τῆς παιδείας, καὶ νὰ μὴν διστάζει νὰ ἀπομακρύνει ἀπὸ τὸ περιεχόμενο αὐτὸ ὅ,τι θεωρεῖ ἐπιβλαβὲς γιὰ τὸ ἦθος τῶν πολιτῶν.

Συνοψίζοντας μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ὁ φιλόσοφος ὡς πολιτικὸς σύμφωνα μὲ τὸν Πλάτωνα λειτουργεῖ ὡς ζωγράφος καὶ σχεδιάζει ἀρχικὰ τὸ περίγραμμα τοῦ ὀρθοῦ πολιτεύματος. Μὲ τὸ πινέλο του στὴν συνέχεια καὶ στρέφοντας συχνὰ τὰ μάτια του πρὸς τὸ πρότυπο τοῦ νοητοῦ κόσμου θὰ πρέπει νὰ δημιουργήσει μέσα σ' αὐτὸ τὸ περίγραμμα τὸ ἀντίγραφο τοῦ νοητοῦ προτύπου, ποὺ θὰ ἀπεικονίζει «ἀνθρώπεια ἤθη ... θεοφιλῆ»[144], προσφέροντας ἔτσι ἕναν πίνακα πραγματικὸ ἔργο τέχνης. «Πολιτειῶν ζωγράφος» (501c) εἶναι λοιπὸν ὁ φιλόσοφος, εἴτε εἶναι ἄνδρας εἴτε γυναίκα, καὶ ἀξίζει νὰ τοῦ ἐμπιστευθεῖ ἡ *πόλις* τὴν τύχη της, γιατὶ μόνον ἔτσι θὰ βασιλεύει στοὺς κόλπους της ἡ δικαιοσύνη. Ἀκόμη, ὁ φιλόσοφος συνδυάζει στὴν ἄσκηση τῆς *φυλακικῆς* τέχνης θεωρία καὶ πράξη: Ἂν καὶ ἔχει ἐπιλέξει συ-

143. Γιὰ τὸν ρόλο τῶν *φυλάκων* στὸ πλατωνικὸ κράτος καὶ τὴν σημασία ποὺ ὁ Πλάτων ἀποδίδει στὴν ἐκπαίδευσή τους βλ. A. Koyré, *Φιλοσοφία και πολιτεία: Εισαγωγή στην ανάγνωση του Πλάτωνα*, μτφρ.: Λένα Κασίμη (Αθήνα: Εκδ. Αλεξάνδρεια, 1990), σ. 114-128.

144. Βλ. σχετ. Πλάτ., *Πολ.* 501a-c.

νειδητὰ τὴν ζωὴ τῆς θεωρίας, δὲν διστάζει νὰ πάρει τὸν δρόμο τῆς καθόδου πρὸς τὸ σπήλαιο τῶν δεσμωτῶν[145], προκειμένου νὰ ἐμφυσήσει στὶς ψυχές τους τὴν *ὀρθὴν δόξαν*, ὅσον ἀφορᾶ τὶς ἠθικὲς ἀξίες, καὶ νὰ δείξει μὲ ἔργα καὶ ὄχι μὲ λόγια ὅτι ὁ «ἀληθινὸς ἄρχων οὐ πέφυκε τὸ αὑτῷ συμφέρον σκοπεῖσθαι ἀλλὰ τὸ τῷ ἀρχομένῳ» (347d), ἐκδηλώνοντας ἔτσι ἔμπρακτα τὸ φιλάνθρωπο πνεῦμα του.

145. Σύμφωνα μὲ τὴν Hannah Arendt ὁ μύθος τοῦ Σπηλαίου «αποτελεί τον πυρήνα της πολιτικής ... φιλοσοφίας» τοῦ Πλάτωνα. [*Υπόσχεση πολιτικής*, επιμ. και εισ.: Τ. Κόν, μτφρ.: Κατερίνα Χαλμούκου (Αθήνα: Κέδρος, 2009, ἔκδ. ἀγγλ. πρωτοτύπου 2005), σ. 78.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΡΕΑΛΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΚΕΨΗ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΑ ΣΤΟΝ *ΠΟΛΙΤΙΚΟ*

1. Εἰσαγωγικὲς παρατηρήσεις

Ὁ διάλογος *Πολιτικὸς* τοποθετεῖται στὴν ὄψιμη συγγραφικὴ περίοδο τοῦ Πλάτωνα, καὶ συγκεκριμένα, μετὰ τὸ τρίτο καὶ τελευταῖο ταξίδι τοῦ φιλοσόφου στὴν Σικελία (361-360 π.Χ)[146]. Ἔχει ὑποστηριχθεῖ ἀπὸ πολλοὺς μελετητὲς ὅτι τὰ ταξίδια τοῦ Πλάτωνα στὴν Μεγάλη Ἑλλάδα, καθὼς καὶ τὰ βιώματα ποὺ ἀπέκτησε σὲ αὐτά, ἐπηρέασαν σημαντικὰ τὴν φιλοσοφική του σκέψη καὶ ἔπαιξαν καθοριστικὸ ρόλο στὴν πορεία καὶ ἐξέλιξη τῆς πολιτικῆς του φιλοσοφίας. Ὁ G. Klosko[147] γιὰ παράδειγμα διατείνεται ὅτι οἱ ἀρνητικὲς ἐμπειρίες ποὺ βίωσε ὁ φιλόσοφος στὸ τελευταῖο του ταξίδι, φαίνεται ὅτι ἄσκησαν «σημαντικὴ ἐπίδραση» στὴν διαμόρφωση «τῆς πολιτικῆς του θεωρίας», ὅπως αὐτὸ καθίσταται σαφὲς ἀπὸ τὴν μελέτη «τοῦ *Πολιτικοῦ*

146. Ὁ H. Thesleff (*Studies in Platonic Chronology*, σ. 198) θεωρεῖ ὅτι ὁ *Πολιτικὸς* γράφτηκε κατὰ τὸ πρῶτο μισὸ τῆς δεκαετίας τοῦ 350 π.Χ., δηλαδὴ μεταξὺ 360-355 π.Χ.. Ἀντίθετα ὁ J. B. Skemp (*Plato's* Statesman: *A Translation of the Politicus of Plato with Introductory Essays and Footnotes* [London: Routledge & Kegan Paul, 1952], σ.17) πιστεύει ὅτι ὁ *Πολιτικὸς* δημοσιεύτηκε μεταξὺ 366-361 καὶ τὸ πιθανότερο μεταξὺ 366-362 π.Χ..
147. *The Development of Plato's Political Theory*, σ. 187. Πβ. T.A. Sinclair, *Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτικῆς Σκέψεως*, μτφρ.–πρόλ.: Γ. Κ. Βλάχος (Ἀθῆναι: Παπαζήσης, 1969), σ. 258-263.

καὶ κυρίως τῶν *Νόμων*». Συγκεκριμένα ὁ Klosko[148] ἀναφέρει ὅτι ὁ Πλάτων στὸν *Πολιτικόν*, ἀπομακρυνόμενος ἀπὸ τοὺς πολιτικοὺς ὁραματισμοὺς τῆς *Πολιτείας*, ἐκδηλώνει ἐνδιαφέρον γιὰ τὶς ἱστορικὲς πολιτεῖες καὶ γιὰ τὸν τρόπο λειτουργίας τους, ἐνῶ «τὸ ἔργο του στοὺς *Νόμους* βασίζεται σὲ μιὰ τεράστια συσσώρευση λεπτομεροῦς γνώσης τῶν νόμων καὶ τῶν θεσμῶν ἀναρίθμητων Ἑλληνικῶν πόλεων».

Ἐπίσης ὁ E. Barker ἐπισημαίνει ὅτι στὸν *Πολιτικὸν* ἡ στάση τοῦ Πλάτωνα ἀπέναντι στὴν δημοκρατία καὶ τὸν νόμο μεταβάλλεται καὶ γίνεται «λιγότερο ἐχθρική»[149], ἐνῶ ὁ Κ. Ἰ. Βουδούρης φρονεῖ ὅτι ὁ Πλάτων στὸν διάλογο αὐτὸν στοχεύει «νά διατυπώσει νέες ἀπόψεις καί ἀντιλήψεις πάνω στήν πολιτική καί τόν πολιτικό»[150]. Γιὰ στροφὴ τοῦ Πλάτωνα σὲ μία «πιὸ σωκρατικὴ εἰκόνα τοῦ πολιτικοῦ» στὸν διάλογο ποὺ ἐξετάζουμε κάνει λόγο ὁ J. B. Skemp[151], καθὼς κατὰ τὴν γνώμη του ὁ πολιτικὸς παρουσιάζεται ἐδῶ «ὡς ἕνας ἐπαΐων, ποὺ ἀσκεῖ μία τέχνη σὲ μία ὁλόκληρη κοινότητα μὴ ἐπαϊόντων» καὶ καθὼς ὁ Ἀθηναῖος φιλόσοφος δὲν διστάζει νὰ προσγράψει τὸν τίτλο τοῦ ἀληθινοῦ πολιτικοῦ καὶ σὲ κάποιον, ποὺ δὲν ἀσκεῖ τὴν ἐξουσία, ἀλλὰ ποὺ ἔχει ἐξειδικευμένη γνώση στὸν τομέα τῆς πολιτικῆς καὶ δύναται, ὡς ἐκ τούτου, νὰ συμβουλεύει τὸν ἐν ἐνεργείᾳ πολιτικό.

148. *The Development of Plato's Political Theory*, σ. 187.

149. *Ο πολιτικός στοχασμός στην αρχαία Ελλάδα*, σ. 571.

150. «Εἰσαγωγή: Ὁ *Πολιτικός* καί ἡ θέση του στήν Πλατωνική Φιλοσοφία», στό: Κ. Ἰ. Βουδούρης (ἐκδ.), *Ἡ Πολιτική καί ὁ* Πολιτικός (Ἀθήνα: Διεθνής Ἑταιρεία Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, 1990), 15-19, καὶ συγκεκριμένα σ. 16. Ἀντίθετα ὁ Κ. Καστοριάδης εἶναι τῆς γνώμης ὅτι «τό πραγματικό ἀντικείμενο τοῦ διαλόγου» δὲν εἶναι νὰ δοθεῖ «ἕνας ὁρισμός τοῦ πολιτικοῦ ..., ἀλλά νά προετοιμαστεῖ ὁ ὁρισμός τῆς πόλης, τήν ὁποία θά περιγράψει ὁ Πλάτων στούς *Νόμους*, καί νά σκιαγραφηθεῖ ὁ ρόλος τῶν κυβερνώντων τήν πόλη αὐτή» (Ὁ Πολιτικός *τοῦ Πλάτωνα. Ἑπτά σεμινάρια στήν EHESS*, μτφρ.: Ζωή Καστοριάδη, πρόλ.: Π. Βιντάλ-Νακέ [Ἀθήνα: ΠΟΛΙΣ, 2001], σ. 178).

151. *Plato's Statesman*, σ. 40.

Ὁ *Πολιτικὸς* εἶναι ὁ δεύτερος κατὰ σειρὰ διάλογος μιᾶς προαναγγελθείσας ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Πλάτωνα τριλογίας[152] μὲ πρῶτο διάλογο τὸν *Σοφιστὴν* καὶ τρίτο τὸν *Φιλόσοφον*, ὁ ὁποῖος δὲν γράφτηκε ποτὲ γιὰ ἄγνωστους λόγους. Ἡ συζήτηση, ποὺ διεξάγεται στὸν *Πολιτικόν*, ἀποτελεῖ συνέχεια τῆς συζήτησης ποὺ λαμβάνει χώρα στὸν *Σοφιστήν*. Στὴν δομικὴ καὶ ἰδεολογικὴ συγγένεια τῶν δύο αὐτῶν ἔργων τοῦ Πλάτωνα ἀναφέρονται πολλοὶ ἐρευνητές[153]. Παράλληλα δὲν εἶναι λίγοι ἐκεῖνοι ποὺ διακρίνουν στενὴ σχέση τοῦ *Πολιτικοῦ* μὲ προγενεστέρους διαλόγους, ὅπως εἶναι ὁ *Πρωταγόρας* καὶ ἡ *Πολιτεία*, καθὼς καὶ μὲ μεταγενεστέρους, ὅπως ὁ *Τίμαιος* καὶ ὁ *Κριτίας*[154]. Ἔχει

152. Βλ. Πλάτ., *Σοφ.* 217a· πβ. *Πολιτ.* 257a. Κατὰ τὸν J. B. Skemp, εἶναι ὀρθότερο νὰ μιλᾶμε γιὰ τετραλογία μὲ πρῶτο διάλογο τὸν *Θεαίτητο* καὶ ὄχι γιὰ τριλογία (*Plato's* Statesman, σ. 20). Πβ. G. Klosko, *The Development of Plato's Political Theory*, σ. 189. Σύμφωνα ὅμως μὲ τὸν Καστοριάδη ἡ προαναφερθείσα τετραλογία εἶναι «τεχνητή ὡς τετραλογία», λόγω ἔλλειψης ἑνότητας «ἀνάμεσα στόν *Θεαίτητο* ἀπό τή μία καί τόν *Σοφιστή* καί τόν *Πολιτικό* ἀπό τήν ἄλλη». Μέσα ἀπὸ τὴν ὀπτικὴ γωνία τοῦ «δομικοαποδομητισμοῦ» ἡ ὀρθὴ τετραλογία θὰ ἔπρεπε κατὰ τὸν Καστοριάδη νὰ εἶχε τὴ μορφὴ «*Φιλόσοφος*, *Πολιτικός*, *Σοφιστής* καί *Δημαγωγός*», πράγμα ποὺ σημαίνει ὅτι οἱ διάλογοι ποὺ δὲν γράφτηκαν ἀπὸ τὸν Πλάτωνα εἶναι δύο (Ὁ Πολιτικός *τοῦ Πλάτωνα*, σ. 56-58).

153. Βλ. π.χ. A. E. Taylor, *Πλάτων*, σ. 449 · Κ. Γ. Ὀρφανουδάκης, «Κοινωνεῖν, συμπλέκειν καί ὑφαίνειν στό *Σοφιστή* καί τόν *Πολιτικό*», στό: Κ. Ἰ. Βουδούρης (ἐκδ.), *Ἡ Πολιτική καί ὁ* Πολιτικός, 233-240· Σ. Σινανίδης–Ανεμογιάννης, «Η γνωσιολογία και οντολογία του *Σοφιστή* ως προϋπόθεση της υφαντικής τέχνης στον *Πολιτικό*», στό: Κ. Ἰ. Βουδούρης (ἐκδ.), *Ἡ Πολιτική καί ὁ* Πολιτικός, 260-265.

154. Βλ. ἐνδεικτικά H. Cherniss, "The Relation of the *Timaeus* to Plato's Later Dialogues", *American Journal of Philology*, 78 (1957), 225-266· R. D. Mohr, "Plato, *Statesman* 284c-d: An "Argument from the Sciences"", *Phronesis*, 22 (1977), 232-234, ὅπου ὁ συγγραφέας ἐπιχειρεῖ νὰ ἀναδείξει τὴν σχέση τοῦ Δημιουργοῦ στὸν *Πολιτικὸ* μὲ τὸν Δημιουργὸ στὸν *Τίμαιο*· C. Gill, "Plato and Politics: The *Critias* and the *Politicus*", *Phronesis*, 24 (1979), 148-167 καὶ συγκεκριμένα σ. 148, ὅπου τονίζεται ὅτι ὑπάρχει ἄμεση σχέση ἀνάμεσα στὴν πολιτικὴ σκέψη τοῦ Πλάτωνα στὸν *Κριτία*, ὅπως αὐτὴ σκιαγραφεῖται

ἐπίσης ὑποστηριχθεῖ ἀπὸ διάφορους μελετητὲς ὅτι ὁ διάλογος *Πολιτικὸς* ἀποτελεῖ τὸ μεταβατικὸ στάδιο ἀπὸ τὴν πολιτικὴ σκέψη τῆς *Πολιτείας* σὲ ἐκείνη τῶν *Νόμων*[155]. Ὁ C. H. Kahn[156] γιὰ παράδειγμα σχολιάζει χαρακτηριστικὰ ὅτι στὴν *Πολιτείαν* ὁ Πλάτων θεμελιώνει τὴν *Καλλίπολιν* «πάνω στὴ σοφία τῶν φυλάκων», ἀφοῦ ἡ ἐπικράτηση τῆς δικαιοσύνης ἐξασφαλίζεται μόνο μὲ τὴν παρουσία τοῦ φιλοσόφου–βασιλιᾶ, στὸν ὁποῖο κυριαρχεῖ τὸ *λογιστικὸν* μέρος τῆς ψυχῆς, καθὼς ἐπίσης καὶ τὸ φῶς τῆς ἰδέας τοῦ ἀγαθοῦ. Ἀντίθετα, «στοὺς *Νόμους* ... ἡ ἀρχηγία θὰ ἀνήκει σὲ ὅποιον εἶναι περισσότερο ὑπάκουος στοὺς κείμενους νόμους», ποὺ σημαίνει ὅτι οἱ νόμοι βρίσκονται πάνω ἀπὸ τοὺς κυβερνῆτες, οἱ ὁποῖοι παρουσιάζονται ὡς ὑπηρέτες τους. Στὸν *Πολιτικόν*, ποὺ βρίσκεται ἀνάμεσα στοὺς δύο προαναφερθέντες διαλόγους, ἔχουμε συνδυασμὸ τοῦ βασιλικοῦ ὑφαντῆ καὶ τῶν νόμων, δηλαδὴ τῆς προσωποπαγοῦς μοναρχίας καὶ τῆς ἀπρόσωπης συνταγματικῆς τάξης.

Λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν τὶς παραπάνω ἀπόψεις τῶν διαφόρων μελετητῶν, ἡ παροῦσα ἔρευνα ὑποστηρίζει τὴν θέση ὅτι τελικὰ ὑπάρχει μία ἑνότητα καὶ μία συνέχεια στὴν πολιτικὴ

στὸν μύθο τῆς Ἀτλαντίδας, καὶ στὸν *Πολιτικόν*· C. Rowe, "The *Politicus* and Other Dialogues", στό: C. Rowe–M. Schofield (eds.), *The Cambridge History of Greek and Roman Political Thought* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), 233-257, καὶ κυρίως σ. 254-257.

155. Βλ. ἐνδεικτικὰ T. A. Sinclair, *Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτικῆς Σκέψεως*, σ. 253-254· G. Klosko, *The Development of Plato's Political Theory*, σ. 197· C. H. Kahn, "The Place of the *Statesman* in Plato's Later Work", στό: C. J. Rowe (ed.), *Reading the* Statesman. *Proceedings of the III Symposium Platonicum* (Sankt Augustin: Academia Verlag, 1995), 49-60, καὶ συγκεκριμένα σ. 51· Q. P. Taylor, "Political Science or Political Sophistry? A Critique of Plato's *Statesman*", *Polis*, 17 (2000), 91-109, καὶ συγκεκριμένα σ. 91-92· C. H. Kahn, "The Myth of the *Statesman*", στό: Cataline Partenie (ed.), *Plato's Myths* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), 148-165, καὶ συγκεκριμένα σ. 160-161.

156. Βλ. "The Place of the *Statesman* in Plato's Later Work", σ. 51.

σκέψη τοῦ Πλάτωνα, ἡ ὁποία ἐπηρεάζεται καὶ ἐμπλουτίζεται ἀπὸ τὶς ἐμπειρίες του, καὶ ὅτι ὁ κάθε διάλογος μὲ πολιτικὸ θέμα ἀποτελεῖ ἕνα ξεχωριστὸ καὶ διαφορετικὸ στάδιο «μιᾶς ἑνιαίας ἔρευνας»[157] γιὰ τὸ θέμα τῆς ἡγεσίας. Συνεπῶς, δὲν πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὅτι τὸ περιεχόμενο τοῦ *Πολιτικοῦ* ἀντικρούει τὸ περιεχόμενο τῆς *Πολιτείας*, ποὺ ἐξετάσαμε στὸ πρῶτο μέρος, ἀλλὰ ὅτι θὰ πρέπει νὰ εἰδωθεῖ ὡς μία ἐξελικτικὴ συνέχεια τῆς πλατωνικῆς ἔρευνας γιὰ τὴν ἡγεσία, ἡ ὁποία προσεγγίζει τὴν πολιτικὴ τέχνη καὶ τὸν πολιτικὸ μὲ ἕναν διαφορετικὸ τρόπο.

Στὴν συνέχεια, θὰ γίνει μὲ συντομία λόγος γιὰ τὴν φιλοσοφικὴ μέθοδο ποὺ ἐφαρμόζεται στὸν διάλογο *Πολιτικός*, τὴν μέθοδο τῆς διαίρεσης[158], ἡ ὁποία ἀπαντᾶ ἐπίσης καὶ στοὺς διαλόγους *Φαῖδρος*, *Σοφιστὴς* καὶ *Φίληβος*. Ἡ μέθοδος τῆς διαίρεσης συνιστᾶ ὡς γνωστόν, τὴν «καθοδική» κατεύθυνση τῆς διαλεκτικῆς

157. Τὴν φράση αὐτὴν χρησιμοποιεῖ ὁ V. B. Lewis κάνοντας λόγο γιὰ τὴν *Πολιτεία* καὶ τοὺς *Νόμους* ὑποστηρίζοντας ὅτι δὲν ἔχουν ἀντικρουόμενο περιεχόμενο ἀλλὰ ἀποτελοῦν δύο «στάδια μιᾶς ἑνιαίας ἔρευνας». Βλ. "The *Seventh Letter* and the Unity of Plato's Political Philosophy", *The Southern Journal of Philosophy*, 38 (2000), 231-250, καὶ συγκεκριμένα σ. 231.

158. Γιὰ τὴν μέθοδο τῆς διαίρεσης καὶ τὸν τρόπο ποὺ αὐτὴ ἐφαρμόζεται στὸν *Πολιτικόν*, καθὼς καὶ γιὰ τὸν σκοπὸ ποὺ αὐτὴ ὑπηρετεῖ βλ. ἐνδεικτικὰ S. Benardete, "Eidos and Diaeresis in Plato's *Statesman*", *Philologus*, 107 (1963), 193-226· M. Miller, "The God–Given Way", *Proceedings of the Boston Area Colloquium in Ancient Philosophy*, 6 (1990), 323-359· K. Dorter, *Form and Good in Plato's Eleatic Dialogues. The* Parmenides, Theaetytus, Sophist, *and* Statesman (Berkeley. Los Angeles. London: University of California Press, 1994), σ. 209-216· W. Cavini, "Naming and Argument: Diaeretic Logic in Plato's *Statesman*", στό: C. J. Rowe (ed.), *Reading the* Statesman, 123-138· S. Rosen, *Plato's Statesman: The Web of Politics* (New Haven and London: Yale University Press, 1995), σ. 14-36, 67-80 καὶ 98-105· Deborah de Chiara–Quenzer, "The Purpose of the Philosophical Method in Plato's *Statesman*", *Apeiron*, 31 (1998), 91-126· Melissa S. Lane, *Method and Politics in Plato's* Statesman (Cambridge: Cambridge University Press, 1998), καὶ συγκεκριμένα σ. 13-97· K. M. Sayre, *Metaphysics and Method in Plato's* Statesman (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), κυρίως σ. 191-240.

πορείας πρὸς τὴν ἀλήθεια[159]. Μὲ τὴν μέθοδο αὐτὴν οἱ ἰδέες, ποὺ κάθε φορὰ ἐπέχουν θέση γένους, διαιροῦνται στὰ φυσικά τους εἴδη, μὲ ἀπώτερο σκοπὸ τὴν χαρτογράφηση τοῦ κόσμου τῶν ἰδεῶν καὶ τὴν γνώση ὅλων τῶν ἰδεατῶν ὀντοτήτων, γνώση ποὺ θὰ καταστήσει δυνατὸ τὸν οὐσιολογικὸ ὁρισμό τους. Στὸν *Σοφιστήν* (253d) δηλώνεται μὲ σαφήνεια ὅτι ἡ διαίρεση ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστο κομμάτι τῆς διαλεκτικῆς[160], ἡ ὁποία εἶναι ἡ κορωνίδα τῶν ἐπιστημῶν (*Πολ.* 534e), ἀφοῦ ὡς ἀντικείμενό της ἔχει τὸ «ὄντως ὄν», τὶς ἀσώματες δηλαδὴ ἰδέες, μὲ ὑπέρτατη ἀνάμεσά τους τὴν ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ (*Πολ.* 532a-b). Στὸν *Πολιτικόν*, ὅπως καὶ στὸν *Σοφιστήν*, ἡ διαίρεση εἶναι διχοτομική[161], ποὺ σημαίνει ὅτι ἐκκινεῖ μὲ τὴν διμερὴ διαίρεση μιᾶς γενικῆς ἔννοιας, ποὺ ἀντιστοιχεῖ σὲ μία γενικὴ ἰδέα, καὶ ὅτι προχωρεῖ μὲ τὴν κατάτμηση σὲ δύο μέρη τοῦ δεξιοῦ πάντα σκέλους τοῦ τμηθέντος κάθε φορὰ γένους[162]. Ὁ διάλογος περιλαμβάνει δύο διαιρέσεις, οἱ ὁποῖες ὁδηγοῦν σὲ δύο διαφορετικοὺς ὁρισμοὺς τόσο τοῦ πολιτικοῦ *ἀνδρὸς* ὅσο καὶ τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης. Ἡ πρώτη διαίρεση ὁδηγεῖ σὲ ἕναν ὁρισμό, ὁ ὁποῖος σύντομα ἐγκαταλείπεται ὡς μὴ ὀρθός. Ἡ δεύτερη διαίρεση καταλήγει

159. Ὑπάρχει καὶ ἡ «ἀνοδική» ἢ «συνοπτική» κατεύθυνση τῆς διαλεκτικῆς, μὲ τὴν ὁποία ἐπιτυγχάνεται ἡ μετάβαση ἀπὸ τὰ «πολλά» στὸ «ἕν», στὴν σύλληψη δηλαδὴ τῆς ἰδέας ὡς «ὑποθέσεως», καθὼς καὶ ἡ μετάβαση ἀπὸ «ὑπόθεσιν» σὲ «ὑπόθεσιν» «μέχρι τοῦ ἀνυποθέτου ἐπὶ τὴν τοῦ παντὸς ἀρχήν» (*Πολ.* 511b), δηλαδὴ τὴν ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ (βλ. π.χ. *Φαίδ.* 101d-e· *Πολ.* 510b). Γιὰ τὶς δύο κατευθύνσεις τῆς διαλεκτικῆς βλ. Πλάτ., *Πολ.* 511b-c).

160. Συγκεκριμένα ἀναφέρονται τὰ ἑξῆς: «ΞΕ. Τὸ κατὰ γένη διαιρεῖσθαι καὶ μήτε ταὐτὸν εἶδος ἕτερον ἡγήσασθαι μήτε ἕτερον ὂν ταὐτὸν μῶν οὐ τῆς διαλεκτικῆς φήσομεν ἐπιστήμης εἶναι;».

161. Γιὰ τοὺς κανόνες τῆς ὀρθῆς διχοτομικῆς διαίρεσης βλ. Δ. Γληνός, *Πλάτων*, Σοφιστής. *Εἰσαγωγή, μετάφραση, σχόλια*, Βιβλιοθήκη Ἀρχαίων Συγγραφέων «Ἰ. Ζαχαρόπουλος» (Ἀθήνα: [1940[1]]· «Ἰ. Ζαχαρόπουλος», χ.χ.), σ. 133-134.

162. Βλ. Πλάτ., *Σοφ.* 264 d-e: «σχίζοντες διχῇ τὸ προτεθὲν γένος, πορεύεσθαι κατὰ τοὐπὶ δεξιὰ ἀεὶ μέρος τοῦ τμηθέντος».

σὲ ἕναν περισσότερο ἀποδεκτὸ ὁρισμὸ τοῦ πολιτικοῦ καὶ τῆς πολιτικῆς, ὁρισμὸ ποὺ στοχεύει στὴν ἀνάδειξη τῆς φύσης τοῦ ἀληθινοῦ πολιτικοῦ καὶ στὴν πλήρη διάκρισή του ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὸν πιὸ ἱκανὸ σοφιστή, «τὸν πάντων τῶν σοφιστῶν μέγιστον γόητα», ὅπως ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ ὁ Πλάτων, καὶ τῆς σοφιστικῆς τέχνης «ἐμπειρότατον»[163], καθὼς ἐπίσης καὶ στὴν ἀνάδειξη τοῦ χαρακτήρα τῆς ἀληθινῆς πολιτικῆς τέχνης.

Ἡ χρήση τῆς διαίρεσης γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τῶν στοιχείων ποὺ συνθέτουν τὴν ταυτότητα τοῦ γνήσιου πολιτικοῦ *ἀνδρός*, καθὼς ἐπίσης καὶ τῆς τέχνης ποὺ αὐτὸς κατέχει καὶ ἀσκεῖ, δείχνει ὅτι καὶ στὸν *Πολιτικὸν* εἶναι καταφανὴς ἡ πρακτικὴ σπουδαιότητα τῆς διαλεκτικῆς[164], ἀφοῦ χάρη στὴν γνώση ποὺ ἀποφέρει ἡ ἐφαρμογὴ τῆς μεθόδου τῆς διαίρεσης καθίσταται δυνατὴ ἡ διάκριση τοῦ πραγματικοῦ πολιτικοῦ ἀπὸ τὶς κίβδηλες ἐκφάνσεις του καὶ ἀναπτερώνεται ἔτσι ἡ ἐλπίδα γιὰ τὴν ὀρθὴ διακυβέρνηση τῆς πόλεως καὶ τὴν κατάκτηση τῆς πολιτικῆς εὐδαιμονίας. Οἱ ἀναλογίες, ποὺ ὑπάρχουν ἀνάμεσα στὴν πολιτικὴ καὶ τὴν διαλεκτικὴ στὸν *Πολιτικόν*, ἐπισημαίνονται, μεταξὺ ἄλλων, καὶ ἀπὸ τὸν Κ. Ἰ Βουδούρη, ὁ ὁποῖος θεωρεῖ ὅτι «ἡ πολιτική ... συνάπτεται στενά πρός τή διαλεκτική, γιατί εἶναι τέχνη διαιρετική, ἀναλυτική ἀλλά καί συνδυαστική καί συνθετική, πού ὑφαίνει διαρκῶς τόν ἱστό τῆς πολιτικῆς κοινωνίας»[165]. Ὁ L. Strauss[166] μάλιστα χαρακτηρίζει τὸν *Πολιτικὸν* ὡς πιὸ «ἐπιστημονικό» ἀπὸ τὸν διάλογο *Πολιτεία*, ἀπὸ τὴν

163. Πλάτ., *Πολιτ.* 291c.

164. Γιὰ τὴν πρακτικὴ σπουδαιότητα τῆς διαλεκτικῆς στὴν σκέψη τοῦ Πλάτωνα βλ. π.χ. Βασιλικὴ Π. Σολωμοῦ-Παπανικολάου, *Ανθρώπινος βίος και ηδονή κατά τον Πλάτωνα*, σ. 104-118.

165. «Στασιμότητα καί πολιτική μεταβολή», στό: Κ. Ἰ. Βουδούρης (ἐκδ.), *Ἡ Πολιτική καί ὁ* Πολιτικός, 20-36, καὶ συγκεκριμένα σ. 32.

166. Βλ. "Plato", στό: L. Strauss and J. Cropsey (eds.), *History of Political Philosophy* (Chicago and London: The University of Chicago Press, 1987 [1963[1]]), 33-89 καὶ συγκεκριμένα σ. 69.

ἄποψη ὅτι σὲ αὐτὸν κυριαρχεῖ ἡ ἐπιστήμη τῆς διαλεκτικῆς μὲ τὴν μορφὴ τῆς διαίρεσης. Ὁ ἴδιος ὁ Πλάτων, ἄλλωστε, πίσω ἀπὸ τὸ προσωπεῖο τοῦ Ἐλεάτη Ξένου[167], τονίζει ὅτι ὁλόκληρη ἡ συζήτηση γιὰ τὸν πολιτικὸ ἄνδρα γίνεται μὲ σκοπὸ τὴν ἐξάσκηση στὴν διαλεκτική[168].

2. Ἡ ἀληθινὴ πολιτικὴ ἐπιστήμη

α) Ὁ πρῶτος ὁρισμός: Ἡ πολιτικὴ ὡς νομευτικὴ καὶ ἀνθρωπονομικὴ τέχνη

Ἡ ἀναζήτηση γιὰ τὸν ὁρισμὸ τοῦ πολιτικοῦ ἐκκινεῖ ἀπὸ τὴν παραδοχὴ ὅτι αὐτὸς εἶναι *ἐπιστήμων* (258b), ὅτι εἶναι δηλαδὴ κάτοχος ὑψηλοῦ ἐπιπέδου γνώσεων σὲ ἕναν τομέα τοῦ ἐπιστητοῦ. Ὁ προσδιορισμὸς τοῦ χαρακτήρα καὶ τοῦ περιεχομένου τῆς ἐπιστήμης στὴν ὁποία εἶναι καταρτισμένος ὁ πολιτικὸς *ἀνὴρ* ἔχει μεγάλη σημασία γιὰ τὴν κατανόηση τῆς ἰδιαίτερης φύσης του καὶ ἀποτελεῖ βασικὴ προϋπόθεση γιὰ τὸν ὀρθό ὁρισμό του. Ἡ μέθοδος τῆς διαίρεσης ἐφαρμόζεται ἀρχικὰ στὴν γενικὴ ἔννοια τῆς ἐπιστήμης, ὅπου διακρίνονται δύο μεγάλες κατηγορίες

167. Ὁ Πλάτων προτίμησε νὰ κρυφτεῖ πίσω ἀπὸ τὸ προσωπεῖο τοῦ Ἐλεάτη ξένου καὶ ὄχι τοῦ μεγάλου δασκάλου του, τοῦ Σωκράτη. Ἔχουν διατυπωθεῖ διάφορες ὑποθέσεις γι' αὐτήν του τὴν ἐπιλογή. Ἐνδεικτικὰ βλ. G. K. Plochman, "Socrates, The Stranger from Elea, and Some Others", *Classical Philology*, 49 (1954), 223-231· Μ. Μίλερ, *Ο Φιλόσοφος στον* Πολιτικό *του Πλάτωνα*, μαζί με το *«Διαλεκτική εκπαίδευση και Άγραφα δόγματα στον* Πολιτικό *του Πλάτωνα»*, μτφρ.: Δ. Καπράλος (Αθήνα: Ενάλιος, 2009), σ. 79-86· Δ. Ν. Λαμπρέλλης, *Φιλοσοφία και κοινωνικά συγκεκριμένο στον Πολιτικό του Πλάτωνα. Η περίπτωση της ανομοιότητας ή διαφοράς* (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2014 [2007¹]), σ. 144-159 καὶ 223-234.

168. Πλάτ., *Πολιτ.* 285d: «ἡ περὶ τοῦ πολιτικοῦ ζήτησις; ἕνεκα αὐτοῦ τούτου προβέβληται μᾶλλον ἢ τοῦ περὶ πάντα διαλεκτικωτέροις γίγνεσθαι». Αὐστηρὴ κριτικὴ στὴν δήλωση αὐτὴν τοῦ Ἐλεάτη Ξένου βλ. Κ. Καστοριάδης, Ὁ Πολιτικός τοῦ *Πλάτωνα*, σ. 64 καὶ 178.

ἐπιστημῶν, οἱ πρακτικὲς καὶ οἱ θεωρητικές (*γνωστικαί*)[169]. Κατὰ τὴν πορεία τῆς διαιρετικῆς διαδικασίας ἡ πολιτικὴ κατατάσσεται στὶς θεωρητικὲς τέχνες ἢ ἐπιστῆμες (259c-d)[170]. Εἰδικότερα ἡ πολιτικὴ χαρακτηρίζεται ὡς ἡ τέχνη ποὺ περιλαμβάνει τὶς γνώσεις καὶ τὶς δεξιότητες ποὺ κατέχει ὁ ἀληθινὸς βασιλιάς (259b). Ἡ πολιτικὴ τέχνη δηλαδὴ ταυτίζεται μὲ τὴν βασιλικὴ τέχνη[171] καὶ ἀφορᾶ ἀποκλειστικὰ τὴν φροντίδα τῆς ἀνθρώπινης ἀγέλης (267c). Στὴν συνέχεια διατυπώνεται ἡ ἄποψη ὅτι ἡ πολιτικὴ ἀνήκει στὸ ἐπιτακτικὸ μέρος τῆς γνωστικῆς ἐπιστήμης[172], εἶναι

169. Πλάτ., *Πολιτ.* 258e.

170. Οἱ ὅροι *τέχνη* καὶ *ἐπιστήμη* ἐμφανίζονται ὡς συνώνυμοι ὅροι στὸν *Πολιτικὸν* τοῦ Πλάτωνα. Βλ. σχετικὰ C. L. Griswold, Jr., "Politikē Epistēmē in Plato's *Statesman*", στό: J. Anton and A. Preus (eds.), *Essays in Ancient Greek Philosophy III Plato* (U. S. A.: State University of New York, 1989), 141-167, καὶ συγκεκριμένα σ. 162, σημ. 6· πβ. Χριστίνα Λεωνιδοπούλου, «Η πολιτική τέχνη και οι τέχνες», στό: Κ. Ἰ. Βουδούρης (ἐκδ.), *Ἡ Πολιτική καὶ ὁ* Πολιτικός, 163-171, καὶ συγκεκριμένα σ. 168. Ἐπίσης ἡ Ευγενία Νικολαΐδου–Κυριανίδου («Η πολιτική ως τέχνη: Πράξη και κατασκευή», στό: Κ. Ἰ. Βουδούρης [ἐκδ.], *Ἡ Πολιτική καὶ ὁ* Πολιτικός, 211-232, καί συγκεκριμένα σ. 219) παρατηρεῖ ὅτι «ο ορισμός της πολιτικής ως τέχνης θεμελιώνεται στην αντίληψη ότι είναι δυνατόν να γίνουμε "κύριοι και κάτοχοι της ιστορικής πραγματικότητας", όπως ακριβώς με τη βοήθεια της τεχνικής μπορούμε να γίνουμε "κύριοι και κάτοχοι της φύσης"». Περισσότερα γιὰ τὴν σημασία τοῦ ὅρου *τέχνη* στὸν Πλάτωνα καὶ τὶς ποικίλες ἐφαρμογές του βλ. M. Kato, *Techne und Philosophie bei Platon* (Frankfurt am Main · Bern · New York: Peter Lang, 1986)· Yasumasa Yumoto, «Τα χαρακτηριστικά της τέχνης κατά τον Πλάτωνα και ιδιαίτερα στον *Πολιτικό*», στό: Κ. Ἰ. Βουδούρης (ἐκδ.), *Ἡ Πολιτική καὶ ὁ* Πολιτικός, 297-310· S. Rosen, *Plato's* Statesman, σ. 4-8. Γιὰ τὴν πολιτικὴ ὡς τέχνη βλ. π.χ. *Γοργ.* 521d καὶ *Πρωτ.* 318e-319a. Στὸν *Κρατύλο* ἡ τέχνη ὁρίζεται ὡς *ἕξις τοῦ νοῦ* (414b).

171. Πλάτ., *Πολιτ.* 259b: «Τὴν ἄρα πολιτικὴν καί ... βασιλικήν ... εἰς ταὐτὸν ὡς ἓν πάντα ταῦτα συνθήσομεν»· πβ. 267c: «ἅμα βασιλικὸν ταυτὸν κληθὲν καὶ πολιτικόν».

172. *Πολιτ.* 260c: «μᾶλλον τῆς ἐπιτακτικῆς ὡς ὄντα αὐτὸν τέχνης θήσομεν»· πβ. 267a.

δηλαδὴ ἡ θεωρητικὴ ἐπιστήμη[173], ἡ ὁποία εἶναι ἁρμόδια γιὰ νὰ διευθύνει καὶ νὰ δίδει προσταγές. Ἐπειδὴ οἱ προσταγὲς εἶναι δικές της καὶ δὲν προέρχονται ἀπὸ ἀλλοῦ, ἡ πολιτικὴ χαρακτηρίζεται καὶ ὡς ἐπιστήμη *αὐτεπιτακτική* (260e).

Ὁ πρῶτος ὁρισμὸς τῆς πολιτικῆς στὸν ὁποῖο ὁδηγοῦνται οἱ συνομιλητὲς τοῦ διαλόγου μὲ τὴν βοήθεια τῆς διαίρεσης μπορεῖ νὰ διατυπωθεῖ ὡς ἑξῆς: Ἡ πολιτικὴ εἶναι μία τέχνη[174] ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἀντικείμενό της τὴν φροντίδα καὶ τὴν κοινὴ ἀνατροφὴ τῆς δίποδης ἀγέλης τῶν ἀνθρώπων. Ὁ ὁρισμὸς ὅμως αὐτὸς δὲν ὁδηγεῖ σὲ ἀσφαλῆ συμπεράσματα, ὅσον ἀφορᾶ τὴν πραγματικὴ φύση τῆς πολιτικῆς τέχνης. Ὁ χαρακτηρισμός της ὡς *νομευτικῆς* (267b) καὶ ὡς *ἀνθρωπονομικῆς* (266e) ἐπιστήμης ὁδηγεῖ παράλληλα καὶ σὲ ἕναν ἐξίσου ἐσφαλμένο ὁρισμὸ τοῦ πολιτικοῦ, ὁρισμὸ ὁ ὁποῖος περιγράφει τὸν βασιλικὸ *ἄνδρα* ὡς «νομέα καὶ τροφὸν ἀγέλης ἀνθρωπίνης» (268c). Συνεπῶς, εἶναι ἀπαραίτητο νὰ διερευνηθεῖ ἡ σημασία τοῦ πρώτου ὁρισμοῦ προκειμένου νὰ ἀναδειχθοῦν τὰ λάθη καὶ τὰ ἀσαφῆ σημεῖα του. Πρὸς ἐκπλήρωση αὐτοῦ τοῦ στόχου ὁ Πλάτων εἰσάγει τὸν μύθο τῆς βασιλείας τοῦ Κρόνου καὶ τῆς ἀντιστροφῆς τοῦ

173. Ἡ πολιτικὴ κατατάσσεται στὶς θεωρητικὲς ἐπιστῆμες. Στὴν συνέχεια ὅμως ἀναφέρεται (305c-d) ὅτι γιὰ τὴν ἄσκηση τῆς πολιτικῆς εἶναι ἀπαραίτητη καὶ ἡ πρακτικὴ γνώση, ποὺ ἐμπεριέχεται στὶς τρεῖς κορυφαῖες πρακτικὲς ἐπιστῆμες, ἤτοι τὴν στρατηγική, τὴν δικαστικὴ καὶ τὴν ρητορική. Γιὰ τὴν σχέση θεωρίας καὶ πράξης στὸν *Πολιτικὸν* βλ. π.χ. X. Márquez, "Theory and Practice in Plato's *Statesman*", *Ancient Philosophy*, 27 (2007), 31-53· D. Roochnik, "Residual Ambiguity in Plato's *Statesman*", *Plato: The Internet Journal of the International Plato Society*, 5 (2005), 1-13· X. Márquez, *A Stranger's Knowledge. Statesmanship, Philosophy & Law in Plato's* Statesman (Las Vegas: Parmenides Publishing, 2012), σ. 57-67.

174. Πλάτ., *Πολιτ.* 267d: «ΞΕ. Οὐκοῦν τῶν νομευτικῶν ἡμῖν πολλῶν φανεισῶν ἄρτι τεχνῶν μία τις ἡ πολιτικὴ καὶ μιᾶς τινος ἀγέλης ἐπιμέλεια;/ ΝΕ. ΣΩ. Ναί./ΞΕ. Ταύτην δέ γε διώριζεν ὁ λόγος οὐχ ἵππων εἶναι τροφὸν οὐδ' ἄλλων θηρίων, ἀλλ' ἀνθρώπων κοινοτροφικὴν ἐπιστήμην».

κόσμου (268d-274d)[175], μύθο ὁ ὁποῖος μὲ εὐχάριστο καὶ ψυχαγωγικὸ τρόπο[176] θὰ συμβάλει στὴν κατανόηση τῆς λανθασμένης διαλεκτικῆς πορείας ποὺ ὡς τώρα ἀκολουθήθηκε καὶ ἡ ὁποία κατέληξε σὲ ἐσφαλμένα πορίσματα.

Ὁ συγκεκριμένος μύθος ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία ἐπιμέρους τμήματα στὰ ὁποῖα γίνεται λόγος α) γιὰ τὴν ἀντιστροφὴ τῆς πορείας τοῦ ἥλιου[177], β) γιὰ τὴν Χρυσὴ Ἐποχὴ τῆς βασιλείας

175. Ἐκτενὴ ἀνάλυση τοῦ μύθου αὐτοῦ, καθὼς καὶ ἐνδιαφέροντα σχόλια βλ. π.χ. R. L. Campbell, *The* Sophistes *and* Politicus *of Plato, with a Revised Text and English Notes*, σ. xxviii-xli· E. Barker, *Ο πολιτικός στοχασμός στην αρχαία Ελλάδα*, σ. 575-579· A. E. Taylor, *Πλάτων*, σ. 451-454· J. B. Skemp, *Plato's* Statesman, σ. 82-111· R. D. Mohr, "The Formation of the Cosmos in the *Statesman* Myth", *Phoenix*, 32 (1978), 250-252· P. Vidal–Naquet, "Plato's Myth of the *Statesman*, the Ambiguites of The Golden Age and of History", *Journal of Hellenic Studies*, 98 (1978), 132-141· S. Rosen, "Plato's Myth of the Reversed Cosmos", *The Review of Metaphysics*, 33 (1979), 59-85· P. Vidal–Naquet, *Ὁ Μαῦρος Κυνηγός*, μτφρ.: Γ. Ἀνδρεάδης–Πέπη Ρηγοπούλου (Ἀθήνα: Λιβάνης, 1983), σ. 382-402· H. R. Scodel, *Diaeresis and Myth in Plato's* Statesman (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1987), σ. 74-89· Χρ. Μαλεβίτσης, «Ὁ πολιτικὸς καὶ ὁ μύθος στὸν Πλάτωνα», *Εὐθύνη*, 224 (1990), 353-357· J. Tomasi, "Plato's *Statesman* Story: The Birth of the Fiction Reconceived", *Philosophy and Literature*, 14 (1990), 348-358· S. Rosen, *Plato's* Statesman, σ. 37-66· Melissa S. Lane, *Method and Politics in Plato's* Statesman, σ. 99-136· K. Καστοριάδης, Ὁ Πολιτικός *τοῦ Πλάτωνα*, σ. 183-202 καὶ 205-222· M. Μίλερ, *Ο Φιλόσοφος στον Πολιτικό του Πλάτωνα*, σ. 130-170· D. A. White, *Myth, Metaphysics and Dialectic in Plato's* Statesman (Burlington: Ashgate, 2007), σ. 37-59· C. H. Kahn, "The Myth of the *Statesman*", σ. 148-165· X. Márquez, *A Stranger's Knowledge*, σ. 119-176· Σ. Δημητρίου, *Ἡ πολιτικὴ στὸν* Πολιτικὸ *τοῦ Πλάτωνα: Μηδέποτε μηδὲν ἡσυχίαν ἄγειν τῶν ἀνθρωπίνων*, ἐπιμ.: Ἀναστασία Καραστάθη (Ἀθήνα: M.I.E.T., 2016), σ. 51-83.

176. Πλάτ., *Πολιτ.* 268e: «παιδιὰς ἔτη».

177. *Πολιτ.* 269a: «τὸ περὶ τῆς μεταβολῆς δύσεώς τε καὶ ἀνατολῆς ἡλίου καὶ τῶν ἄλλων ἄστρων, ὡς ἄρα ὅθεν μὲν ἀνατέλλει νῦν εἰς τοῦτον τότε τὸν τόπον ἐδύετο, ἀνέτελλε δ' ἐκ τοῦ ἐναντίου, τότε δὲ δὴ μαρτυρήσας ἄρα ὁ θεὸς Ἀτρεῖ μετέβαλεν αὐτὸ ἐπὶ τὸ νῦν σχῆμα».

τοῦ Κρόνου[178] καὶ γ) γιὰ τοὺς «γηγενεῖς» ἀνθρώπους[179]. Ὁ Τάσος Μπουγᾶς διακρίνει τρεῖς διαστάσεις σ' αὐτὸν τὸν μύθο, καθώς, ὅπως διατείνεται, εἶναι «κοσμολογικός», ἀφοῦ «περιγράφει τη διπλή κίνηση του σύμπαντος», «ανθρωπολογικός», καθὼς «αφηγείται την προέλευση και την ιστορία των δύο ανθρώπινων γενών», δηλαδὴ τοῦ γένους τῶν «γηγενῶν» καὶ τοῦ γένους τῶν «φυσιολογικῶν» ἀνθρώπων, καὶ «κοινωνικός», ἀφοῦ «περιγράφει τα δύο διαδοχικά βασίλεια: την *εποχή του Κρόνου* και την *εποχή του Δία*»[180].

Τὸ πρῶτο τμῆμα τοῦ μύθου, ἀναφέρεται στὴν γνωστὴ διαμάχη μεταξὺ Ἀτρέα καὶ Θυέστη[181], ἡ ὁποία εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀντιστροφὴ τῆς πορείας τοῦ ἡλίου ἀπὸ τὸν Δία ὡς ἔνδειξη τῆς εὔνοιάς του πρὸς τὸν Ἀτρέα. Τὸ δεύτερο τμῆμα τοῦ μύθου κάνει λόγο γιὰ τὴν περίοδο τῆς βασιλείας τοῦ Κρόνου, τὴν περίφημη Χρυσὴ Ἐποχή, ὅπου οἱ ἄνθρωποι ζοῦσαν εὐτυχισμένοι ὑπὸ τὴν φροντίδα τοῦ ποιμένα–Κρόνου[182]. Στὸ τρίτο

178. Πλάτ., *Πολιτ.* 269a: «τὴν γε βασιλείαν ἣν ἦρξε Κρόνος πολλῶν ἀκηκόαμεν».

179. *Πολιτ.* 269b: «τὸ τοὺς ἔμπροσθεν φύεσθαι γηγενεῖς καὶ μὴ ἐξ ἀλλήλων γεννᾶσθαι». Ὁ Πλάτων ἀναφέρεται σὲ «γηγενεῖς» ἀνθρώπους καὶ στοὺς διαλόγους *Πολιτεία* (414e), *Σοφιστής* (248c) καὶ *Νόμοι* (727e).

180. «Πολιτική: Μύθος, λόγος, ιδεολογία», στό: Κ. Ἰ. Βουδούρης (ἐκδ.), *Ἡ Πολιτικὴ καὶ ὁ* Πολιτικός, 193-210, καὶ συγκεκριμένα σ. 194.

181. Πολλοὶ μελετητὲς ἐκφράζουν τὴν ἀπορία γιὰ ποιὸν λόγο ὁ Πλάτων χρησιμοποιεῖ τὸ κομμάτι αὐτὸ τοῦ μύθου, ἀφοῦ ἐκ πρώτης ὄψεως μοιάζει ἀσύνδετο μὲ ὅσα ἀκολουθοῦν. Ὁ H. R. Scodel (*Diaeresis and Myth in Plato's* Statesman, σ. 74-89) ἐπιχειρεῖ νὰ ἐξηγήσει τὴν ἀναφορὰ τοῦ Πλάτωνα στὴν διαμάχη Ἀτρέα–Θυέστη, παρατηρώντας ὅτι δικαιολογεῖται μόνο ἀπὸ πολιτικὴ ἄποψη, καθὼς σχετίζεται κατὰ κάποιον τρόπο μὲ τὸ γενικὸ θέμα τοῦ *Πολιτικοῦ*, ποὺ εἶναι ὁ ὁρισμὸς τοῦ πολιτικοῦ ἀνδρός.

182. Ἐδῶ εἶναι καταφανὴς ἡ ἐπίδραση ποὺ ἔχει δεχθεῖ ὁ Πλάτων ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Ἡσιόδου *Ἔργα καὶ Ἡμέραι*, καὶ κυρίως ἀπὸ τοὺς στίχους 109-126, ὅπου ὁ Ἡσίοδος κάνει λόγο γιὰ τὴν χρυσὴ γενιὰ τῶν θνητῶν ἀνθρώπων. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ βλ. ἐνδεικτικὰ C. L. Griswold, Jr., "Politikē Epistēmē in Plato's *Statesman*", σ. 149-150· Γ. Ν. Βασίλαρος, «Πολιτική

τμῆμα γίνεται λόγος γιὰ τοὺς «γηγενεῖς» ἀνθρώπους, δηλαδὴ τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους ποὺ γεννιοῦνταν ἀπευθείας ἀπὸ τὴν γῆ, ὅπως τὰ φυτά, χωρὶς νὰ προηγεῖται συνεύρεση μεταξὺ τῶν δύο φύλων, ἀνδρὸς καὶ γυναικός. Ὁ μύθος ἐπίσης κάνει λόγο γιὰ δύο κοσμικὲς περιόδους τοῦ σύμπαντος. Κατὰ τὴν πρώτη περίοδο ἡ ζωὴ τῶν ὄντων κινεῖται ἀντίθετα ἀπὸ τὴν δική μας σήμερα, τὸ σύμπαν στρέφεται μὲ τὴν βοήθεια τοῦ Δημιουργοῦ του, ὁ ὁποῖος κρατᾶ τὸ πηδάλιο, ἐνῶ ταυτόχρονα ἔχει ἀναθέσει σὲ κατώτερες ἀπὸ αὐτὸν θεότητες νὰ φροντίζουν ὡς ποιμένες τὶς διάφορες ἀγέλες τῶν ζωντανῶν ὄντων. Ἀνάμεσα στὶς ἀγέλες ξεχωρίζει ὡς ἀνώτερη καὶ καλύτερη ἡ ἀνθρώπινη, τὴν ὁποία ἔχει ὑπὸ τὴν προστασία του ὁ Κρόνος ὡς ὁ ἀνώτερος ὅλων τῶν ὑπολοίπων θεοτήτων.[183]

Οἱ ἄνθρωποι ὡς τρόφιμοι τοῦ Κρόνου[184], καθὼς καὶ τὰ ζῶα, γεννιοῦνται ἀπὸ τὴν γῆ γέροι, μὲ λευκὰ μαλλιά. Μὲ τὸ πέρασμα τῶν χρόνων γίνονται ὅλο καὶ πιὸ νέοι φτάνοντας στὴν κατάστα-

μυθολογία. Από τον Ησίοδο έως τον *Πολιτικό* του Πλάτωνος», στό: Κ. Ἰ. Βουδούρης (ἐκδ.), *Ἡ Πολιτικὴ καὶ ὁ* Πολιτικός, 37-47· Μ. Μίλερ, *Ο Φιλόσοφος στον* Πολιτικό *του Πλάτωνα*, σ. 140-145· C. H. Kahn, "The Myth of the *Statesman*", σ. 150-153.

183. Πολλοὶ μελετητὲς ἐκφράζουν ἀπορίες, ὅσον ἀφορᾶ τὴν ἀσάφεια ποὺ δημιουργεῖται γιὰ τὸ ἂν ὁ Κρόνος–*ποιμὴν* ταυτίζεται μὲ τὸν Δημιουργὸ ποὺ κινεῖ τὸ σύμπαν, καθώς, ὅπως ὑποστηρίζουν, δὲν ξεκαθαρίζεται ἀπὸ τὸν Πλάτωνα κάτι τέτοιο. Ἀνάμεσά τους ὁ S. Rosen ὑποστηρίζει ὅτι ἐκεῖνο ποὺ ἀντιλαμβάνεται κάποιος διαβάζοντας τὸν μύθο εἶναι ὅτι τελικὰ ὁ δημιουργὸς τοῦ σύμπαντος, ὁ κυβερνήτης, ποὺ εἶναι ὑπεύθυνος γιὰ τὴν περιστροφή του, καὶ ὁ *βασιλεὺς–ποιμὴν* τῶν ἀνθρώπων εἶναι τὸ ἴδιο καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπο, δηλαδὴ ὁ θεός Κρόνος (*Plato's* Statesman, σ. 37-66). Μία ὅμως πιὸ προσεκτικὴ ἀνάγνωση τοῦ μύθου καὶ κυρίως τῶν χωρίων 269e-270a, 271d-272a καὶ 272e, ὁδηγεῖ μᾶλλον στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Δημιουργὸς καὶ ὁ θεὸς–*ποιμὴν* Κρόνος δὲν ταυτίζονται. Ὁ «μέγιστος δαίμων» (272e) τῆς ἀνθρώπινης ἀγέλης εἶναι χωρὶς ἀμφιβολία ὁ Κρόνος, ποὺ ἔχει ὁριστεῖ *βασιλεὺς–ποιμὴν* ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Δημιουργό, γιὰ νὰ φροντίζει καὶ νὰ κυβερνᾶ τοὺς ἀνθρώπους.

184. Βλ. σχετ. Πλάτ., *Πολιτ.* 272a κ. ἑ.

ση τοῦ νεογέννητου παιδιοῦ, ὥσπου στὸ τέλος συρρικνώνονται, γιὰ νὰ ἐξαφανιστοῦν μὲ τὴν μορφὴ σπέρματος στὴν γῆ. Ἔπειτα, καθὼς βρίσκονται στὸ ἐσωτερικό της, παίρνουν ἐκεῖ σχῆμα καὶ ἐπιστρέφουν στὴν ζωή, φυτρώνοντας ἀπὸ τὴν γῆ, ὅπως τὰ δέντρα καὶ τὰ φυτά. Ὁ Κρόνος ὡς *βασιλεὺς–ποιμὴν* εἶναι ὑπεύθυνος γιὰ τὴν εὐδαιμονία τῆς ἀνθρώπινης ἀγέλης. Ἕνα σημεῖο τοῦ μύθου ἄξιο προσοχῆς εἶναι ὅτι κατὰ τὴν Χρυσὴ Ἐποχὴ δὲν ὑπάρχουν πολιτεῖες, οὔτε νόμοι, ἐνῶ δὲν γίνεται πουθενὰ λόγος γιὰ τὴν ὕπαρξη πολιτικῆς τέχνης καὶ πολιτικῶν. Οἱ ἄνθρωποι δὲν δημιουργοῦν οἰκογένειες, διότι ἀπουσιάζει ἡ ἕλξη μεταξὺ τῶν δύο φύλων καὶ ἡ ἀνάγκη γιὰ ἀπόκτηση παιδιῶν, ἐνῶ τὸν περισσότερο καιρὸ ζοῦν στὴν ὕπαιθρο, χωρὶς ροῦχα καὶ χωρὶς σπίτια καὶ θρέφονται ἀπὸ τοὺς καρποὺς τῶν δέντρων καὶ ἄλλων φυτῶν ποὺ φυτρώνουν ἐπίσης ἀπὸ μόνα τους, χωρὶς τὴν μεσολάβηση τῆς γεωργίας καὶ τῆς ἀγροτικῆς καλλιέργειας.

Οἱ *γηγενεῖς* ἄνθρωποι δὲν γνώρισαν ποτὲ τὴν ἀδικία, τὴν δυστυχία, οὔτε τὸν πόλεμο, καθὼς ζοῦσαν πάντοτε σὲ εὐνοϊκὲς ἐποχὲς εἰρηνικὰ καὶ χωρὶς προβλήματα. Ὁ P. Vidal–Naquet παρατηρεῖ ὅτι ἡ ἐποχὴ τῆς βασιλείας τοῦ Κρόνου εἶναι σύμβολο τῆς ἁπλῆς καὶ ἥσυχης ζωῆς. Οἱ *γηγενεῖς* ἦταν τόσο εὐδαίμονες, ὥστε ἡ φράση «Στὴν ἐποχὴ τοῦ Κρόνου» νὰ «χρησιμοποιεῖται ἀργότερα ἀπὸ ὅσους ἤθελαν νὰ ἐκφράσουν τὴν ἀγανάκτηση καὶ τὴν λύπη τους γιὰ τὴν τωρινὴ πολιτικὴ καὶ θρησκευτικὴ τους κατάσταση»[185]. Κατὰ τὸν Πλάτωνα οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς τῆς βασιλείας τοῦ Κρόνου θὰ ἦταν ἀσυγκρίτως εὐδαιμονέστεροι ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς του, ἡ ὁποία τοποθετεῖται στὴν περίοδο τῆς βασιλείας τοῦ Δία, ἂν μποροῦσαν, καθὼς εἶ-

185. "Plato's Myth of the *Statesman*, the Ambiguites of the Golden Age and History", σ. 132. Ὁ συγγραφέας θέτει ἐπίσης τὸ ἐρώτημα πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ χαρακτηρίζεται «Χρυσὴ Ἐποχή» ἡ βασιλεία ἑνὸς καννίβαλου θεοῦ, ὅπως ὁ Κρόνος, ποὺ ἔτρωγε τὰ παιδιά του, καὶ πῶς εἶναι δυνατὸν αὐτὸ νὰ συνεπάγεται τὴν εὐτυχία τῶν φυτοφάγων ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς αὐτῆς (σ.133).

χαν στὴν διάθεσή τους ἐλεύθερο χρόνο καὶ ἦταν ἀπαλλαγμένοι ἀπὸ τὰ προβλήματα τῆς καθημερινότητας, νὰ φιλοσοφοῦν καὶ νὰ γίνονται πλουσιότεροι σὲ φρόνηση[186].

Ἡ κοινωνία τῶν *γηγενῶν* ἀνθρώπων θυμίζει σὲ ἀρκετὰ σημεῖα τὴν *ὑγιῆ πόλιν*, γιὰ τὴν ὁποία γίνεται λόγος στὸ δεύτερο βιβλίο τῆς *Πολιτείας*[187]. Καὶ στὶς δύο κοινωνίες ἀπουσιάζουν οἱ ἔννοιες τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀδικίας, ὅπως ἐπίσης καὶ ἡ ἀνάγκη γιὰ τὴν ὕπαρξη πολιτικῆς τέχνης καὶ νόμων. Ὅπως στὴν *ὑγιῆ πόλιν* ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας λειτουργεῖ ὡς πολιτικὴ–κυβερνητικὴ ἀρχή, κατ' ἀνάλογο τρόπο στὴν Χρυσὴ Ἐποχὴ ὁ ἴδιος ὁ Κρόνος–*ποιμὴν* φροντίζει τὴν ἀνθρώπινη ἀγέλη καὶ τὴν κυβερνᾷ ὀρθὰ καὶ μὲ σύνεση, ἐξασφαλίζοντας μία ἄριστα ὀργανωμένη ζωὴ στὸ ποίμνιό του. Ἑπομένως, ἂν στὴν *ὑγιῆ πόλιν* δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναζητηθεῖ ἡ ἔννοια τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀδικίας, ἔτσι καὶ στὴν πρώτη κοσμικὴ περίοδο, ὅπου ἄρχει ἕνας θεϊκὸς ποιμένας, δηλαδὴ ἕνα ὂν ἀνώτερο ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναζητηθεῖ οὔτε ἡ ἔννοια τοῦ πολιτικοῦ ἄνδρα οὔτε καὶ τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης. Στὸν *Πολιτικὸν* μὲ τὴν εἰσαγωγὴ τοῦ μύθου ὁ Πλάτων ἐπιθυμεῖ νὰ δείξει παραστατικὰ ὅτι ἡ πολιτικὴ τέχνη καὶ ὁ πολιτικὸς ἄνδρας θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν σὲ μία κοινωνία ἀνθρώπων, τῆς ὁποίας ὁ βίος δὲν εἶναι τακτοποιημένος καὶ γι' αὐτὸ χρειάζεται ὀρθὴ διακυβέρνηση. Τέτοιου εἴδους κοινωνία θὰ ἐμφα-

186. Πλάτ., *Πολιτ.* 272b-c. Μέσα ἀπὸ αὐτὸ τὸ χωρίο προβάλλει ἡ πίστη τοῦ Πλάτωνα στὸν εὐδαιμονιστικὸ χαρακτήρα τῆς φιλοσοφίας, πίστη ἡ ὁποία παρέμεινε σταθερὴ καὶ ἀκλόνητη καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς φιλοσοφικῆς του διαδρομῆς.

187. *Πολ.* 369b-372e. Ἡ ἐποχὴ τοῦ Κρόνου θυμίζει κατὰ πολλοὺς τὴν *ὑγιῆ πόλιν* ἢ τὴν *πόλιν τῶν χοίρων* τῆς *Πολιτείας*. Βλ. π.χ. S. R. L. Clark, "Herbs of Free Bipdes", στό: C. J. Rowe (ed.), *Reading the* Statesman, σ. 240-245, καὶ συγκεκριμένα σ. 236-252· Σ. Δημητρίου, *Ἡ πολιτικὴ στὸν Πολιτικὸ τοῦ Πλάτωνα*, σ. 63-73, ὅπου ἐπιχειρεῖται ἕνας ἐνδιαφέρον συσχετισμὸς μέσῳ τῆς σύγκρισης τοῦ μύθου τοῦ Κρόνου καὶ τῆς *ὑγιοῦς πόλεως* τοῦ δεύτερου βιβλίου τῆς *Πολιτείας* (369b-373e).

νισθεῖ στὴν δεύτερη κοσμικὴ περίοδο, ὅπου ὁ κόσμος μετὰ τὴν ἀντιστροφὴ τοῦ σύμπαντος ὑπέστη θεμελιώδεις ἀλλαγές, ποὺ ὁδήγησαν σὲ καινούριες καὶ διαφορετικὲς καταστάσεις. Τώρα τὸ σύμπαν ἔχει πλήρη ἔλεγχο καὶ ἐξουσία τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ μία ἀνεξάρτητη δική του πορεία (274a), καθὼς περιστρέφεται ἐλεύθερο καὶ μόνο του πρὸς τὴν ἀντίθετη φορά. Ὁμοίως καὶ ὅλα τὰ μέρη ποὺ τὸ ἀποτελοῦν εἶναι ἐλεύθερα καὶ ἀνεξάρτητα, καθὼς τρέφονται καὶ ἀναπαράγονται ἀπὸ μόνα τους, ὑπακούοντας στὸν νόμο τοῦ σύμπαντος[188]. Ἐπιπλέον, στὴν δεύτερη κοσμικὴ περίοδο οἱ ἄνθρωποι, ἔχοντας χάσει τὴν ἐπιμέλεια τοῦ θεοῦ–ποιμένα Κρόνου, ζοῦν μόνοι τους ἀναλαμβάνοντας οἱ ἴδιοι τοὺς ἑαυτούς τους καὶ κάνοντας χρήση τῶν δώρων ποὺ τοὺς χάρισαν οἱ θεοί[189].

Στὸ σημεῖο αὐτὸ εἶναι εὔκολο νὰ ἀντιληφθοῦμε τὴν λανθασμένη θέση τοῦ ὁρισμοῦ τῆς πολιτικῆς ὡς «νομευτικῆς» καὶ «ἀνθρώπων κοινοτροφικῆς ἐπιστήμης» (267d). Ἕνας τέτοιος ὁρισμὸς εἶναι ἀδύνατον νὰ εὐσταθεῖ στὴν τωρινὴ κοσμικὴ περίοδο, ὅπου οἱ ἄνθρωποι εἶναι αὐτόνομοι καὶ στηρίζονται στὶς δικές τους δυνάμεις. Τὰ ἐλεύθερα σκεπτόμενα ὄντα τῆς ἐποχῆς τοῦ Δία, ποὺ ἔχουν μνήμη καὶ μποροῦν νὰ φιλοσοφήσουν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δεχθοῦν ἕναν ἀπόλυτο ἄρχοντα κατὰ τὸ πρότυπο τοῦ Κρόνου–ποιμένα. Ἡ πολιτικὴ τέχνη ὡς ποιμαντικὴ καὶ «ἀγελαιοκομική» (275e) τέχνη ἔχει ἕναν ὁλοκληρωτικὸ καὶ δεσποτικὸ χαρακτήρα καὶ συνεπάγεται μία ἀπολυταρχικὴ ἄσκηση τῆς ἐξουσίας. Ἡ *νομευτικὴ* τέχνη ἀσκεῖται ἀπὸ ἕναν ἀπόλυτο μονάρχη, τὸν θεὸ Κρόνο, ποὺ καθορίζει μὲ τὴν θεϊκή του γνώση ὅλες τὶς ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἀπολυταρχία, ὅπως ὁ μύθος ὑποδηλώνει, μπορεῖ νὰ ἀσκηθεῖ μόνο

188. Βλ. σχετ. Πλάτ., *Πολιτ.* 274a.

189. *Πολιτ.* 274c-d. Πβ. *Πρωτ.* 320d-323a. Γιὰ δωρήτριες θεότητες στὶς ἀρχὲς τῆς πορείας τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν πολιτισμὸ βλ. καὶ Ξενοφ., DK 21 B 18.

ἀπὸ ἕναν θεό, δηλαδὴ ἀπὸ ἕνα ὂν ἀνώτερο ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, τὸ ὁποῖο ἔχει τὴν ἐξουσία τῆς ἀνθρώπινης ἀγέλης καὶ φροντίζει γιὰ τὴν ἀνατροφή της. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὁ δεσποτισμὸς δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀποδεκτὸς κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Δία, ὅπου ὁ Κρόνος–*ποιμὴν* ἔχει ἐγκαταλείψει τοὺς ἀνθρώπους καὶ κατὰ συνέπεια ἀπουσιάζει ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη ἀγέλη ἕνα ἀνώτερο ὂν γιὰ νὰ τὴν ἀναθρέψει.

Ἀναφορικὰ μὲ τὸ παραπάνω θέμα, τὸ ὁποῖο θὰ ἀναλυθεῖ διεξοδικότερα στὸ ἑπόμενο κεφάλαιο, ὁ M. Miller εἶναι τῆς γνώμης ὅτι «η αρχική διαίρεση» ποὺ ἐπιχειρήθηκε στὸν διάλογο, καθὼς καὶ «ο μύθος, ως θέση και αναίρεση, αποτελούν μία ξεκάθαρη απόρριψη» ἐκ μέρους τοῦ Πλάτωνα «της επανεμφάνισης του δεσποτισμού στην ελληνική πολιτική σκηνή»[190]. Ἐπιθυμώντας, λοιπόν, ὁ Πλάτων νὰ ἐπιτεθεῖ στὶς ἀπολυταρχικὲς καὶ δεσποτικὲς τάσεις, ποὺ πρόβαλλαν στὸ πολιτικὸ γίγνεσθαι τῆς ἐποχῆς του, τονίζει ὅτι ἡ δεσποτικὴ καὶ ἀπόλυτη ἐξουσία δύναται νὰ ἀσκηθεῖ μόνο ἀπὸ ἕνα ὂν ἀνώτερο ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο καὶ ὄχι ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ἀνθρώπους. Ἀπόλυτη μοναρχία στὴν κοσμικὴ περίοδο ποὺ διανύουμε εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάρξει. Μιὰ τέτοια μοναρχία ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν ἐχθίστη μορφὴ τυραννίδας[191]. Ὁ Πλάτων προβάλλει τὴν ἀπολυταρχία ὡς μὴ πολιτικὴ κατάσταση, ἀφοῦ τὴν τοποθετεῖ σὲ μία κοσμικὴ περίοδο, στὴν ὁποία δὲν ὑφίσταται ἡ ἔννοια τῆς πολιτικῆς τέχνης[192]. Ἡ ἀλη-

190. Βλ. *Ο φιλόσοφος στον* Πολιτικό *του Πλάτωνα*, σ. 168. Βλ. ἐπίσης Τ. Μπουγᾶς, «Πολιτική: Μύθος, λόγος, ιδεολογία», σ. 195, ὅπου ὁ συγγραφέας παρατηρεῖ ὅτι ὁ Πλάτων στὸν *Πολιτικὸν* «ἐπιχειρεῖ ... μία *κριτικὴ* τῆς πολιτικῆς ἰδεολογίας τῆς ἐποχῆς του». Ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ μύθου στὸν διάλογο ἀποτελεῖ ἐκ μέρους τοῦ Πλάτωνα «ἕνα ἐγχείρημα ἀπομυθοποίησης καὶ ἐκκοσμίκευσης τῆς πολιτικῆς», ὥστε νὰ χάσει μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο τὰ «χαρακτηριστικὰ τῆς θείας λειτουργίας».

191. Πβ. Ἡρόδ. III. 80, ὅπου ὁ Ὀτάνης κάνει λόγο γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς ἀπόλυτης μοναρχίας σέ τυραννίδα.

192. Κατὰ τὸν S. Rosen (*Plato's* Statesman, σ.47) «ἡ πολιτικὴ εἶναι ἡ φυσικὴ συνέπεια τῆς κοσμολογίας», καθὼς κάνει τὴν ἐμφάνισή της στὴν δεύτερη

θινὴ πολιτικὴ τέχνη ἀσκεῖται μόνο ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ἐνῶ ὁ δεσποτισμός, εἶναι ἴδιον ὄντων ἀνώτερων ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο καὶ ἀποκλείεται ἀπὸ τὸ πλαίσιο τῆς πολιτικῆς τέχνης.

Κατὰ τὸν Πλάτωνα ἕνα ἀπὸ τὰ σφάλματα[193] τοῦ πρώτου ὁρισμοῦ ἐντοπίζεται στὴν ἔννοια τῆς *τροφῆς* καί, ὡς ἐκ τούτου, τονίζεται ἡ ἀνάγκη νὰ ἀναζητηθεῖ ἕνας ὁρισμὸς γιὰ τὴν πολιτικὴ ἐπιστήμη, ὁ ὁποῖος νὰ περιλαμβάνει κυρίως τὴν ἔννοια τῆς «ἐπιμελείας»[194] καὶ τῆς φροντίδας τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας καὶ ὄχι τῆς ἀνατροφῆς ἀπὸ ἕναν βασιλιὰ–ποιμένα. Στὸ χωρίο 276b-c ὁ Πλάτων, μέσῳ τοῦ Ξένου Ἐλεάτη, παρατηρεῖ ὅτι ὑπάρχει μία τέχνη ποὺ ἔχει ὡς ἀντικείμενό της τὴν «ἐπιμέλειαν» τῆς «ἀνθρωπίνης συμπάσης κοινωνίας». Ἡ τέχνη αὐτὴ δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴν τέχνη τῆς διακυβέρνησης τῶν ἀνθρώπων καὶ ἁρμόζει ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο στὸν ἄνθρωπο βασιλιὰ–πολιτικό. Ἡ διαίρεση ἑπομένως, θὰ πρέπει νὰ ἐφαρμοστεῖ καὶ στὴν ἔννοια τῆς *ἐπιμελείας*, ἡ ὁποία προσδίδει στὴν πολιτικὴ τέχνη τὸν χαρακτήρα τῆς *ἐπιμελητικῆς*[195]. Ἡ πολιτικὴ ὡς *ἐπιμελητικὴ* ἐπιστήμη περιλαμβάνει δύο μορφὲς διακυβέρνησης μιᾶς *πόλεως*. Ἡ πρώτη ἀφορᾶ τὴν πολιτικὴ τέχνη ὅσων κυβερνοῦν μὲ τὴν βία (*τῷ βιαίῳ*) καὶ ὀνομάζεται *τυραννική*, καὶ ἡ δεύτερη τὴν τέχνη ὅσων κυβερνοῦν μὲ τὴν θέληση τῶν ὑπηκόων τους (*τῷ ἑκουσίῳ*) καὶ ὀνομάζεται *πολιτική* [196]. Ἐδῶ ἐντοπίζεται ἄλλη μία ἀδυναμία τοῦ πρώτου ὁρισμοῦ τῆς πο-

κοσμικὴ περίοδο μαζὶ μὲ τὸν Ἔρωτα.

193. Γιὰ τὰ σφάλματα τοῦ πρώτου ὁρισμοῦ, τὰ ὁποῖα διορθώνει ὁ μύθος βλ. ἐνδεικτικὰ S. Rosen, *Plato's* Statesman, σ. 64-69· Μ. Μίλερ, *Ο Φιλόσοφος στον* Πολιτικό *του Πλάτωνα*, σ. 161-162· D. A. White, *Myth, Metaphysics and Dialectic in Plato's* Statesman, σ. 61-62· C. H. Kahn, "The Myth of the *Statesman*", σ. 148-149.

194. Βλ. S. Rosen, *Plato's* Statesman, σ. 64-69, ὅπου γίνεται ἐκτενὴς σχολιασμὸς τῆς λέξης «ἐπιμέλεια».

195. Πλάτ., *Πολιτ.* 276d.

196. *Πολιτ.* 276e.

λιτικῆς. Ὁ ὅρος *νομευτικὴ* ἐπιστήμη δὲν δύναται νὰ ἀναδείξει τὴν διαφορὰ μεταξὺ τῆς τυραννικῆς καὶ αὐταρχικῆς ἐξουσίας καὶ τῆς ἐξουσίας ποὺ ἀσκεῖται μὲ δικαιοσύνη καὶ μὲ τὴν κοινὴ ἀποδοχὴ τῶν πολιτῶν. Συνεπῶς ἡ διάκριση μεταξὺ *τυραννικῆς* καὶ *πολιτικῆς* τέχνης συνιστᾶ ἄλλη μία διόρθωση τοῦ ὁρισμοῦ τῆς βασιλικῆς ἐπιστήμης, ἡ ὁποία σύμφωνα μὲ τὰ νέα στοιχεῖα, ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴν διαιρετικὴ διαδικασία, ἀσκεῖται ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο ἀπὸ τὸν πολιτικὸ–βασιλιὰ καὶ μάλιστα μὲ τὴν θέληση τῶν πολιτῶν καὶ τὴν ἑκούσια ἀνοχή τους.

β) Δεύτερος ὁρισμός: Ἡ πολιτικὴ ὡς ὑφαντικὴ τέχνη καὶ βασιλικὴ συμπλοκὴ

Ὁ Πλάτων προχωρᾶ ἕνα ἀκόμη βῆμα στὴν ἀναζήτηση τοῦ ὁρισμοῦ τῆς πολιτικῆς, χρησιμοποιώντας ὡς παράδειγμα τὴν ἀναλογία[197] ἀνάμεσα στὴν πολιτικὴ καὶ τὴν ὑφαντικὴ τέχνη. Ἡ ὑφαντικὴ τέχνη ἢ ἀλλιῶς *ἱματιουργικὴ*[198] ἔχει ὡς ἔργο της τὴν πλέξη τοῦ μαλακοῦ ὑφαδιοῦ καὶ τοῦ στέρεου στημονιοῦ[199], ὑφαίνοντάς τα σὲ μάλλινο ὕφασμα. Ἡ *ἱματιουργικὴ* περιλαμβάνει τρία βασικὰ στοιχεῖα κατ' ἀναλογία μὲ τὴν πολιτικὴ τέχνη: α) τὴν ὕφανση (*συμπλοκή*, 281a), β) τὰ δύο ὑλικά, τὸ στέρεο στημόνι καὶ τὸ μαλακὸ ὑφάδι, καὶ γ) τὴν ποιοτικὴ μεταξύ τους ἀντίθεση. Ἡ ἀντίθεση αὐτή, μεταξὺ τῶν δύο ὑλικῶν, ἀντιστοιχεῖ κατὰ τὸν Πλάτωνα στὶς ἔννοιες τῆς *ὑπερβολῆς* καὶ τῆς *ἐλλείψεως*[200]. Σύμφωνα μὲ τὸν Πλάτωνα, ἡ *ὑπερβολὴ*

197. Γιὰ τὴν ἐκ μέρους τοῦ Πλάτωνα χρήση τῆς ἀναλογίας στὸ φιλοσοφικὸ του ἔργο βλ. ἐνδεικτικὰ E. Barker, *Ο πολιτικός στοχασμός στην αρχαία Ελλάδα*, σ. 260-261.

198. Πλάτ., *Πολιτ.* 280a: «ὑφαντικὴν ... μηδὲν διαφέρειν πλὴν ὀνόματι ταύτης τῆς ἱματιουργικῆς, καθάπερ κἀκεῖ τότε τὴν βασιλικὴν τῆς πολιτικῆς;».

199. *Πολιτ.* 283b: «πλεκτικὴν εἶναι κρόκης καὶ στήμονος ὑφαντικήν».

200. *Βλ. Πολιτ.* 283b-287b, ὅπου γίνεται ἀναφορὰ στίς ἔννοιες τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἔλλειψης καθὼς καὶ στὴν πραγματικὴ τέχνη τῆς μέτρησης.

καὶ ἡ *ἔλλειψις* μποροῦν νὰ διαταράξουν τὴν ἰσορροπία καὶ νὰ καταστρέψουν τὶς διάφορες τέχνες καὶ τὰ ἔργα τους, καὶ συνεπῶς νὰ καταστρέψουν καὶ τὶς τέχνες τῆς ὑφαντικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς[201]. Γιὰ νὰ ἀποφευχθεῖ κάτι τέτοιο ὅλες οἱ τέχνες θὰ πρέπει μὲ τὴ βοήθεια τῆς *μετρητικῆς* τέχνης νὰ διαφυλάσσουν καὶ νὰ διατηροῦν τὸ ὀρθὸ μέτρο (*τὸ μέτριον*)[202], ποὺ «εἶναι ἡ ρυθμιστικὴ ἀρχὴ καὶ τὸ κριτήριο τῆς κανονιστικότητας»[203] καὶ ἐξασφαλίζει μία ἰσορροπία ἀνάμεσα στὸ λιγότερο (*ἔλαττον*)

201. Βλ. Πλάτ., *Πολιτ.* 284a.

202. Βλ. σχετ. *Πολιτ.* 283c-285b. Γιὰ τὶς ἔννοιες τοῦ *μετρίου* καὶ τῆς *μετρητικῆς* τέχνης στὸν *Πολιτικὸν* τοῦ Πλάτωνα καὶ τὴν σχέση τους μὲ τὴν πολιτικὴ ἐπιστήμη βλ. ἐνδεικτικὰ L. M. Hammond, "Plato on Scientific Measurement and the Social Sciences", *The Philosophical Review*, 44 (1935), 435-447· C. L. Griswold Jr., "Politikē Epistēmē in Plato's *Statesman*", 141-167, καὶ συγκεκριμένα σ. 154-156· Δ. Κούτρας, «Ἡ *μετρητική τέχνη καί* ἡ πολιτικὴ φρόνηση», στό: Κ. Βουδούρης (ἐκδ.), *Ἡ Πολιτικὴ καὶ ὁ* Πολιτικός, 94-106· K. Dorter, *Form and Good in Plato's Eleatic Dialogues*, σ. 202-209, ὅπου τονίζεται ἰδιαίτερα ἡ σχέση τοῦ *μετρίου* μὲ τὴν ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ· S. Rosen, *Plato's* Statesman, σ. 119-138· Κ.Π. Μιχαηλίδης, «Τὸ Μέτρο ὡς ἠθικὴ καὶ πολιτικὴ ἀρχὴ στὸν Πλάτωνα», στό: Κ. Ἰ. Βουδούρης (ἐκδ.), *Πλατωνική Πολιτική Φιλοσοφία*, Πρακτικά 8[ου] Διεθνοῦς Συνεδρίου Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, Ἀθήνα–Πυθαγόρειον Σάμου, Ἰούλιος 1996 (Ἀθήνα: Διεθνές Κέντρο Φιλοσοφίας καί Πολιτισμοῦ, 1997), 73-86· Μ. Μίλερ, *Ο Φιλόσοφος στον* Πολιτικό *του Πλάτωνα*, σ. 187-203· K. Sayre, "Excess and Deficiency at *Statesman* 283C-285C", *Plato: The Internet Journal of the International Plato Society*, 5 (2005), 1-25· X. Márquez, "Measure and the Arts in Plato's *Statesman*", *Plato: The Internet Journal of the International Plato Society*, 6 (2006), 1-12.

203. Σ. Δημητρίου, *Ἡ πολιτικὴ στὸν* Πολιτικὸ *τοῦ Πλάτωνα*, σ. 123. Βλ. ἐπίσης τοῦ ἰδίου «Έλεγχος, δικαιολόγηση και τρία πρωτοφιλοσοφικά προβλήματα», στό: Μ. Αγγελίδης, Δ. Γράβαρης, Δ. Σακκάς (επιμ.), *Κοινωνική θεωρία και πολιτική ευθύνη: Συντροφικό αντιχάρισμα στον Νίκο Πετραλιά* (Αθήνα: Gutenberg, 2008), 281-312, καὶ συγκεκριμένα σ. 296. Σύμφωνα μὲ τὸν συγγραφέα «Η έννοια του μέτρου στον *Πολιτικό* του Πλάτωνος οδηγεί στην εύρεση του κριτηρίου και ως ζητητική του κριτηρίου είναι και ελεγκτική των αντιφάσεων» (σ. 303).

καὶ στὸ περισσότερο (*πλέον*), ὥστε ὅλα ὅσα δημιουργοῦν καὶ παράγουν νὰ εἶναι ἀγαθὰ καὶ ὄμορφα[204].

Ὁ Πλάτων, λοιπόν, τοποθετεῖ τὴν βασιλικὴ τέχνη στὴν κατηγορία τῶν τεχνῶν ποὺ σχετίζονται μὲ τὴν ὀντολογικὴ καὶ ἀξιολογικὴ ἔννοια τοῦ *μετρίου* καὶ ἐπιπλέον τὴν χαρακτηρίζει ἐπιστήμη *κριτικὴν* καὶ *ἐπιστατικήν*[205] (ἐπιστήμη τῆς κρίσης καὶ τῆς ἐπίβλεψης). Ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη συναρτᾶται μὲ τὴν ἔννοια τοῦ *μετρίου*, ἀλλὰ καὶ μὲ τὶς ἔννοιες τοῦ *πρέποντος*, τοῦ *καιροῦ* καὶ τοῦ *δέοντος*[206], οἱ ὁποῖες δίδουν στὸν πολιτικὸ τὴν φρόνηση νὰ ἀποφασίζει ὀρθὰ γιὰ τὰ πολιτικὰ ζητήματα[207]. Ἡ ἐπιστήμη *τῆς περὶ ἀνθρώπων ἀρχῆς* εἶναι *χαλεπωτάτη* καὶ *μεγίστη* (ἡ πιὸ δύσκολη καὶ σπουδαία ἀπ' ὅλες) καὶ ἡ σπουδαιότητά της ἔγκειται στὸ ὅτι ἀποτελεῖ τὸ μέσο γιὰ τὴν διάκριση τοῦ *φρονίμου βασιλέως* ἀπὸ ἐκείνους, ποὺ *προσποιοῦνται* τοὺς πολιτικούς, καὶ παρασύρουν σὲ αὐτὴν τὴν πλάνη καὶ τοὺς πολίτες[208]. Ἡ βασιλικὴ

204. Πλάτ., *Πολιτ.* 284a-b: «ἅπασαι γὰρ αἱ τοιαῦταί που τὸ τοῦ μετρίου πλέον καὶ ἔλαττον οὐχ ὡς οὐκ ὄν, ἀλλ' ὡς ὂν χαλεπὸν περὶ τὰς πράξεις παραφυλάττουσι, καὶ τούτῳ δὴ τῷ τρόπῳ τὸ μέτρον σῴζουσαι πάντα ἀγαθὰ καὶ καλὰ ἀπεργάζονται».

205. *Πολιτ.* 292b.

206. Οἱ ἔννοιες αὐτὲς ἀποτελοῦν κατὰ τὸν H. R. Scodel συνώνυμα τῆς ἔννοιας τοῦ *μετρίου* (*Diaeresis and Myth in Plato's* Statesman, σ. 134), ἐνῶ κατὰ τὸν M. Miller κάνουν συγκεκριμένη τὴν σημασία τοῦ *μετρίου* (*Ο φιλόσοφος στον* Πολιτικό *του Πλάτωνα*, σ. 192). Ἐνδιαφέρουσα ἀνάλυση τῶν ἐννοιῶν αὐτῶν βλ. Δ. Κούτρας, «*Ἡ μετρητική τέχνη καί ἡ πολιτική φρόνηση*», σ. 97-99.

207. Κατὰ τὸν C. L. Griswold Jr. ("Politikē Epistēmē in Plato's *Statesman*", σ. 152) «τὸ κλειδὶ γιὰ τὴν πολιτικὴ ἐπιστήμη στὸν κοσμικὸ κύκλο τοῦ Δία εἶναι ἡ φρόνηση (*φρόνησις*), δηλαδὴ ἡ «πρακτικὴ γνώση τοῦ πῶς νὰ δημιουργηθεῖ μία *πόλις* ποὺ θὰ ἀντέχει στὶς προκλήσεις τῆς ἐποχῆς» καὶ ἡ γνώση «γιὰ τὸ τὶ πρέπει νὰ γίνει καὶ πότε, προκειμένου νὰ κρατηθεῖ ἡ *πόλις* ἀσφαλής».

208. Πλάτ., *Πολιτ.* 292d: «δεῖ γὰρ ἰδεῖν αὐτήν, ἵνα θεασώμεθα τίνας ἀφαιρετέον ἀπὸ τοῦ φρονίμου βασιλέως, οἳ προσποιοῦνται μὲν εἶναι πολιτικοὶ καὶ πείθουσι πολλούς, εἰσὶ δὲ οὐδαμῶς».

τέχνη, καθὼς εἶναι ἄρρηκτα δεμένη μὲ τὴν ὀντολογικὴ καὶ ἀξιολογικὴ ἔννοια τοῦ *μετρίου*, συνιστᾶ τὸ ἀσφαλὲς κριτήριο γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τοῦ ὀρθοῦ πολιτεύματος. Καθορίζει, δηλαδὴ τὴν «ὀρθὴν ἀρχήν»[209], ἡ ὁποία ἀσκεῖται ἀπὸ ἐπιστήμονες κυβερνῆτες[210]. Ἡ *ὀρθὴ πολιτεία* λοιπὸν κατὰ τὸν Πλάτωνα, εἶναι μία πολιτεία ἐπιστημονική[211], προϊὸν τῆς ἀπόλυτης γνώσης τῶν ἐπαϊόντων, ἡ ὁποία χωρὶς νὰ ἔχει τὴν ἀνάγκη γιὰ παρουσία νόμων (γραπτῶν καὶ ἀγράφων) δύναται νὰ ἐξασφαλίσει ἕναν εὐδαίμονα βίο στοὺς πολίτες. Σὲ αὐτὸ τὸ στοιχεῖο ἄλλωστε ἐντοπίζεται καὶ ἡ διαφορὰ τῆς *ὀρθῆς πολιτείας* ἀπὸ τὰ πολιτεύματα ποὺ χαρακτηρίζει ὁ Πλάτων ὡς *μιμήματα* αὐτῆς[212]. Ἐνῶ ἡ ὀρθὴ πολιτεία δὲν χρειάζεται νόμους, ἀλλὰ μόνο τὴν ἀληθινὴ πολιτικὴ τέχνη, τὴν ὁποία ἀσκοῦν *ἔμφρονες ἄρχοντες* (σοφοὶ κυβερνῆτες), τὰ *μιμήματα* εἶναι ἐκεῖνα τὰ πολιτεύματα, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀναγκασμένα νὰ θεσπίζουν νόμους, προκειμένου νὰ διατηρηθοῦν[213]. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο ἄλλωστε στὶς πόλεις ποὺ

209. Πλάτ., *Πολιτ.* 293a.
210. *Πολιτ.* 293c: «τοὺς ἄρχοντας ἀληθῶς ἐπιστήμονας».
211. Βλ. σχετ. *Πολιτ.* 303b-c.
212. *Πολιτ.* 297a-c.
213. *Πολιτ.* 297d: «τὰς ἄλλας δεῖ τοῖς ταύτης συγγράμμασι χρωμένας οὕτω σῴζεσθαι». Στὸ 291a-e ὁ Πλάτων παραθέτει ἕξι *μιμήματα* τοῦ ὀρθοῦ πολιτεύματος, τρία ὑγιῆ, τὴν μοναρχία, τὴν ἀριστοκρατία καὶ τὴν νόμῳ δημοκρατία, τὰ ὁποῖα πλησιάζουν τὴν ἔννοια τοῦ *μετρίου* καὶ σέβονται τοὺς νόμους, καὶ τρία νοσηρά, τὴν τυραννίδα, τὴν ὀλιγαρχία καὶ τὴν ἄνομη δημοκρατία, τὰ ὁποῖα ἀπομακρύνονται ἐντελῶς ἀπὸ τὸ *μέτριον* καὶ δὲν σέβονται τοὺς νόμους. Γιὰ τὴν ὀρθὴ πολιτεία καὶ τὰ μιμήματά της βλ. ἐνδεικτικὰ G. Klosko, *The Development of Plato's Political Theory*, σ. 194-197· Deborah de Chiara–Quenzer, "The Purpose of the Philosophical Method in Plato's *Statesman*", σ. 109-115· Γ. Καραγιάννης, «Ἡ ἔννοια τοῦ *Μετρίου* καὶ τὰ εἴδη τῶν πολιτευμάτων στὸν διάλογο *Πολιτικὸς* τοῦ Πλάτωνος», *Ἑλληνικὴ Φιλοσοφικὴ Ἐπιθεώρηση*, 15 (1998), 24-37· Melissa S. Lane, *Method and Politics in Plato's* Statesman, σ. 157-161· C. Rowe, "The Treatment of Non–Ideal Constitutions in the *Politicus*: Further Considerations", *Plato: The Internet Journal of the International Plato Society*, 5 (2005). 1-13· D. A. White,

ἔχουν ἀτελῆ πολιτεύματα προβλέπονται αὐστηρὲς ποινὲς ἀκόμη καὶ θάνατος γιὰ ἐκείνους ποὺ περιφρονοῦν καὶ δὲν ὑπακούουν τοὺς νόμους[214].

Στὴν συνέχεια ὁ Πλάτων προβάλλεί γιὰ ἄλλη μία φορὰ τὸν θεωρητικὸ χαρακτήρα τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης ἐπισημαίνοντας ὅτι τὸ βασικὸ ἔργο της εἶναι ὁ ἔλεγχος τῶν ἐπιστημῶν ποὺ τὴν ἐπικουροῦν. Ἡ ἴδια ὡς θεωρητικὴ ἐπιστήμη περισσότερο (259c-d) καὶ λιγότερο ὡς πρακτικὴ δὲν ἐνεργεῖ[215], ἀλλὰ ἀφήνει τὸ πρακτικὸ μέρος στὶς συγγενικές της ἐπιστῆμες, δηλαδὴ τὴν ρητορική, τὴν στρατηγικὴ καὶ τὴν δικαστική, οἱ ὁποῖες ὑπακούουν στὶς προσταγές της[216]. Στὸν *Πολιτικὸν* ὁ Πλάτων παρουσιάζει τὴν ρητορικὴ ὡς «συναίτιον»[217] τέχνη στὴν ὑπηρεσία τῆς πολιτικῆς. Ὅπως θὰ δοῦμε στὸ ἑπόμενο κεφάλαιο, ὁ Πλάτων ἀναφέρεται σ' ἕνα φιλοσοφικὸ–διαλεκτικὸ εἶδος ρητορικῆς τέχνης, τὸ ὁποῖο εἶναι ἱκανὸ νὰ πείσει τοὺς πολίτες νὰ σέβονται καὶ νὰ ἀκολουθοῦν τὶς προσταγὲς τῶν νόμων χωρὶς τὴν χρήση βίας. Ἡ βασιλικὴ ἐπιστήμη περιλαμβάνει ἐπιπλέον καὶ τὴν νομοθετικὴ ἐπιστήμη[218], ἐνῶ ταυτόχρονα ἐπιμελεῖται ὅλα τὰ πολιτικὰ ζητήματα τῆς *πόλεως* συνυφαίνοντάς τα ὀρθότατα. Ἀκόμη καθιστᾶ τὸν πολιτικὸ ἱκανὸ νὰ γνωρίζει πότε ἀκριβῶς εἶναι ὁ κατάλληλος καιρὸς καὶ πότε ὄχι, γιὰ νὰ λάβουν χώρα οἱ σπουδαιότερες ἐπιχειρήσεις μέσα στὶς *πόλεις*[219]. Ἡ γνώση τοῦ

Myth, Metaphysics and Dialectic in Plato's Statesman, σ. 113-118.
214. Πλάτ., *Πολιτ.* 297e: «Τὸ παρὰ τοὺς νόμους μηδὲν μηδένα τολμᾶν ποιεῖν τῶν ἐν τῇ πόλει, τὸν τολμῶντα δὲ θανάτῳ ζημιοῦσθαι καὶ πᾶσι τοῖς ἐσχάτοις».
215. *Πολιτ.* 305d: «τὴν γὰρ ὄντως οὖσαν βασιλικὴν οὐκ αὐτὴν δεῖ πράττειν ἀλλ' ἄρχειν τῶν δυναμένων πράττειν».
216. Βλ. σχετ. *Πολιτ.* 303e-304d· 305e.
217. *Πολιτ.* 281d· 289c.
218. *Πολιτ.* 294a: «τῆς βασιλικῆς ἐστιν ἡ νομοθετική».
219. *Πολιτ.* 305d: «γιγνώσκουσαν τὴν ἀρχήν τε καὶ ὁρμὴν τῶν μεγίστων ἐν ταῖς πόλεσιν ἐγκαιρίας τε πέρι καὶ ἀκαιρίας· τὰς δ' ἄλλας τὰ προσταχθέντα δρᾶν». Γιὰ τὴν σημαντικὴ ἔννοια τοῦ *καιροῦ* γενικὰ στὸν *Πολιτικὸν*

καιροῦ[220], ποὺ συνεπάγεται ὀρθὴ καὶ πρέπουσα δράση στὴν κατάλληλη χρονικὴ στιγμή, συνιστᾶ τὴν εἰδοποιὸ διαφορὰ τῆς πολιτικῆς ἔναντι τῶν τεχνῶν ποὺ τὴν ἐπικουροῦν.

Ἡ «κατὰ φύσιν ἀληθῶς οὖσα ἡμῖν πολιτική» (308d) ἐπιστήμη, ἔχει ὅμως καὶ ἕνα ἀκόμη βασικὸ ἔργο νὰ ἐπιτελέσει. Ὁ Πλάτων, ὅπως γίνεται φανερὸ ἀπὸ τὸ χωρίο τοῦ *Πολιτικοῦ* 305e-311a, ἀναγνωρίζει τὴν παρουσία τῆς διαφορετικότητας στὶς ἀνθρώπινες κοινωνίες, αὐτὸ ποὺ μὲ σύγχρονη ὁρολογία ἀποκαλεῖται πλουραλισμός. Μία κοινωνία ἀπαρτίζεται ἀπὸ ἀνθρώπους διαφορετικοὺς μεταξύ τους μὲ διαφορετικὸ χαρακτήρα, ἦθος καὶ τρόπο σκέψης ποὺ καθορίζει τὴν ζωή τους. Ὅμως,

βλ. π.χ. Melissa Lane, "A New Angle on Utopia: The Political Theory of the *Statesman*", στό: C. J. Rowe (ed.), *Reading* the Statesman, 276-291, ὅπου ἡ συγγραφέας μεταξὺ ἄλλων παρατηρεῖ ὅτι τὸ θέμα *καιρός*, ὅσον ἀφορᾶ τὰ πολιτικὰ ἐνεργήματα, ἀπαντᾶ καὶ στὴν *Πολιτείαν* (546d: «παρὰ καιρόν»), ὅπου οἱ φύλακες πρέπει νὰ κανονίζουν τοὺς ἱεροὺς γάμους τὸν κατάλληλο καιρό (σ. 277). Στὸ ἔργο της *Method and Politics in Plato's* 'Statesman', σ. 139-146, καὶ συγκεκριμένα σ. 145-146, ἡ Melissa S. Lane ἐντοπίζει μία σημαντικὴ διαφορὰ μεταξὺ *Πολιτείας* καὶ *Πολιτικοῦ*, ὅσον ἀφορᾶ τὴν ἔννοια τοῦ *καιροῦ*. Συγκεκριμένα στὴν *Πολιτείαν* ἡ ἔννοια τοῦ *καιροῦ* ἔχει μαθηματικὴ χροιά, ὅπως ὑποστηρίζει, καθὼς οἱ φιλόσοφοι–βασιλεῖς ἐνδέχεται νὰ ὁδηγηθοῦν σὲ λανθασμένους ὑπολογισμοὺς σχετικὰ μὲ τὸν χρονικὸ καθορισμὸ τῶν *ἱερῶν γάμων*, γεγονὸς ποὺ ἀποτελεῖ τὴν ἀρχὴ τοῦ «ἐκφυλισμοῦ τῆς ἰδανικῆς πολιτείας» (σ. 145), ἐνῶ ἀντιθέτως στὸν *Πολιτικὸν* ἔχει χρονικὴ χροιά, καθὼς «ἡ γνώση τῆς χρονικῆς ἔννοιας τοῦ *καιροῦ* εἶναι τὸ γνωστὸ σὲ ὅλους χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τῆς πολιτικῆς τέχνης» καὶ «δὲν ὑπάρχει κανένα ἴχνος καμιᾶς ἔμφυτης ἐνδεχόμενης ἀποτυχίας σὲ αὐτὴν τὴν κρίσιμη πλευρὰ τῆς πολιτικῆς ἱκανότητας» (σ. 146). Βλ. ἐπίσης X. Márquez, *A Stranger's Knowledge*, σ. 313-318 καὶ 322-324· Σ. Δημητρίου, *Ἡ πολιτικὴ στὸν Πολιτικὸ τοῦ Πλάτωνα*, σ. 313-330.

220. Γιὰ τὸ πρόβλημα γενικὰ τοῦ *καιροῦ* καὶ τὶς ἐπιστημολογικές, τὶς ὀντολογικὲς καὶ τὶς ἀξιολογικές του διαστάσεις βλ. E. Moutsopoulos, *Thought, Culture, Action: Studies in the Theory of Values and it's Greek Sources* (Athens: Academy of Athens, Center for Research on Greek Philosophy, 2006), σ. 15-39.

πολλὲς φορὲς παρατηρεῖται μία καλλιέργεια μὴ ἀνεκτικότητας στὴν διαφορετικότητα ἐξ αἰτίας τῆς γενικότερης τάσης τῶν ἀνθρώπων νὰ ἕλκονται ἀπὸ τὸν ὅμοιόν τους καὶ νὰ ἀποστρέφονται τὸν ἀνόμοιο. Ὁ Πλάτων ἔχει ἀντιληφθεῖ ὅτι τὸ φαινόμενο τῆς μὴ ἀνοχῆς στὴν διαφορετικότητα, ὅταν ἐκδηλώνεται ἔντονα καὶ κυριαρχεῖ, μπορεῖ νὰ ἀποβεῖ καταστρεπτικὸ γιὰ τὴν ἁρμονικὴ κοινωνικὴ συνύπαρξη καὶ συνοχή της διότι προκαλοῦνται *στάσεις* ποὺ ἀπειλοῦν καὶ διαταράσσουν τὴν ἰσορροπία τῆς κοινωνίας. Ἡ πολιτικὴ τέχνη θὰ πρέπει κατὰ τὸν Πλάτωνα νὰ ἐξασφαλίσει αὐτὴν τὴν ἰσορροπία, καθιστώντας μὲ τὸ ἔργο της ἐφικτὴ τὴν ἁρμονικὴ συνύπαρξη ἀνόμοιων ἀτόμων[221].

Προκειμένου νὰ γίνει κατανοητὸ τὸ ἔργο αὐτὸ τῆς πολιτικῆς τέχνης ὁ Πλάτων θὰ χρησιμοποιήσει γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ ἀκόμη τὸ παράδειγμα τῆς ὑφαντικῆς, κάνοντας χρήση τῆς ἀναλογίας μεταξὺ ὑφαντικῆς καὶ πολιτικῆς τέχνης. Αὐτὴν τὴν φορὰ ἡ ἀναλογία περιλαμβάνει τὰ δύο εἴδη νημάτων ποὺ χρησιμοποιοῦνται στὴν κατασκευὴ τοῦ ὑφάσματος καὶ τὰ δύο εἴδη ἀρετῆς ποὺ ἐντοπίζονται στὸν χαρακτήρα τῶν ἀνθρώπων, τὰ ὁποῖα συμβολίζουν τὴν παρουσία τῆς διαφορετικότητας καὶ τὴν ὕπαρξη ἀνόμοιων ἀτόμων στὸ πλαίσιο μιᾶς κοινωνίας. Πρόκειται γιὰ τὶς ἀρετὲς τῆς *ἀνδρείας* καὶ τῆς *σωφροσύνης* (306b), οἱ ὁποῖες ἀντιστοιχοῦν στοὺς δύο ἀνθρώπινους χαρακτῆρες, τοὺς ἀνδρείους καὶ τοὺς σώφρονες[222]. Ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ σωφροσύνη,

221. Ὁ Δημήτρης Λαμπρέλλης, μάλιστα, ὑποστηρίζει ὅτι τὸ «κατ' εξοχήν αντικείμενο του *Πολιτικού* είναι η διαφορά και η ανταπόκριση προς αυτήν» (Βλ. *Φιλοσοφία και κοινωνικά συγκεκριμένο στον* Πολιτικό *του Πλάτωνα*, σ. 106).

222. Ὁ G. Klosko ἐντοπίζει τοὺς δύο ἀντίθετους χαρακτῆρες καὶ στὴν *Πολιτείαν*, στὸ 375c καὶ στὸ 410b-e, καὶ διαπιστώνει ὅτι ὑπάρχει μία «συνέχεια μεταξὺ τῶν ἀπόψεων τῆς *Πολιτείας* καὶ τοῦ *Πολιτικοῦ*» σχετικὰ μὲ αὐτὸ τὸ θέμα. (*The Development of Plato's Political Theory*, σ. 193). Πβ. Ν. Δενδρινός, «Η *Συνύφανσις* και οι πολιτειακές της υποδηλώσεις στον *Πολιτικό*», στό: Κ. Ἰ. Βουδούρης (ἐκδ.), *Ἡ Πολιτική καὶ ὁ* Πολιτικός, 77-93 καὶ συγκεκριμένα σ. 78.

τὰ δύο αὐτὰ *ὑπενάντια γένη* (306e), ὅπως τὰ χαρακτηρίζει ὁ Πλάτων, βρίσκονται μέσα σὲ πολλὰ ὄντα σὲ μία κατάσταση μεγάλης ἔχθρας καὶ ἀντίθεσης μεταξύ τους[223]. Ἡ πολιτικὴ τέχνη μὲ ὄργανο τὴν κατάλληλα διαμορφωμένη ἐκπαίδευση ὀφείλει νὰ διαπλάσει τὸν χαρακτήρα τῶν πολιτῶν, ὥστε νὰ παύσει ἡ ἀντίθεση ὑπερβολῆς καὶ ἔλλειψης στοὺς κόλπους τῆς πολιτείας, νὰ τεθεῖ δηλαδὴ ἕνα τέλος στὴν ἀντιπαλότητα μεταξὺ ἀνδρείων καὶ σωφρόνων νὰ ἀποδεχθοῦν τὴν ὕπαρξη τῆς ἀνομοιότητας καὶ τῆς διαφορετικότητας καὶ νὰ ἀποκατασταθεῖ ἔτσι τὸ μέτρο καὶ ἡ ἰσορροπία στὴν πολιτικὴ κοινότητα.

Τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ἀρετῶν τῆς ἀνδρείας καὶ τῆς σωφροσύνης δίδονται στὸ χωρίο 306c-308a, ὅπου γίνεται φανερὸ ὅτι ἡ ἀνδρεία χαρακτηρίζεται ἀπὸ «τάχος καὶ σφοδρότητα καὶ ὀξύτητα διανοήσεως τε καὶ σώματος, ἔτι δὲ καὶ φωνῆς», ἐνῶ ἡ σωφροσύνη ἀπὸ «τὸ τῆς ἠρεμαίας αὖ γενέσεως εἶδος», καθὼς καὶ ἀπὸ τὰ «βραδέα καὶ μαλακά». Βάσει τῶν δύο αὐτῶν ἀρετῶν οἱ πολίτες κατατάσσονται σὲ δύο διαφορετικὲς κατηγορίες, τοὺς ἀνδρείους καὶ τοὺς σώφρονες, οἱ ὁποῖοι διακρίνονται γιὰ τὰ ἰδιαίτερα στοιχεῖα τῆς φύσης τους[224]. Ἡ κάθε

223. Πλάτ., *Πολιτ.* 306b: «Ὡς ἐστόν, κατὰ δή τινα τρόπον, εὖ μάλα πρὸς ἀλλήλας ἔχθραν καὶ στάσιν ἐναντίαν ἔχοντε ἐν πολλοῖς τῶν ὄντων».

224. *Πολιτ.* 308b. Γιὰ τὴν ἀνομοιότητα τῶν δύο αὐτῶν ἀνθρώπινων χαρακτήρων καὶ τὴν ἐναντιότητα ποὺ αὐτὴ συνεπάγεται βλ. π.χ. Δ. Ν. Λαμπρέλλης, *Φιλοσοφία και κοινωνικά συγκεκριμένο στον* Πολιτικό *του Πλάτωνα*, σ. 107-117. Γιὰ τὴν ἀνδρεία καὶ τὴν σωφροσύνη ὡς ἀρετὲς τῶν ἁπλῶν, συνηθισμένων καὶ καθημερινῶν ἀνθρώπων, καθὼς καὶ γιὰ τὴν συνύφανσή τους ὡς μέγιστο ἔργο τοῦ βασιλικοῦ ὑφαντῆ βλ. C. Bobonich, "The Virtues of Ordinary People in Plato's *Statesman*", στό: C. J. Rowe (ed.), *Reading the* Statesman, 313-329· T. Mishima, "Courage and Moderation in the *Statesman*", στό: C. J. Rowe (ed.), *Reading the* Statesman, 306-312. Κατὰ τὸν G. Klosko (*The Development of Plato's Political Theory*, σ. 194) «ἡ διαμάχη μεταξὺ ἀνδρείας καὶ σωφροσύνης προφανῶς ἐκφράζει μία ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸ Σωκρατικὸ δόγμα τῆς ἑνότητας τῶν ἀρετῶν». Κατὰ τὸν J. B. Skemp (*Plato's* Statesman, σ. 223) οἱ ἀντίθετες ἀρετὲς στὸν *Πολιτικὸν* ἀποτελοῦν

κατηγορία φέρει τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἀντίστοιχης ἀρετῆς, τὰ ὁποῖα, ὅταν ξεπερνοῦν τὸ μέτρο, θεωροῦνται ἄξια ψόγου καὶ προκαλοῦν προβλήματα στὴν πολιτεία. Ἡ ἀντίθεση μεταξὺ ἀνδρείας καὶ σωφροσύνης ἀποτελεῖ νόσο μισητὴ καὶ ἐπικίνδυνη γιὰ τὴν κοινωνία. Στὸ χωρίο 307d-308a ὁ Πλάτων ἐπισημαίνει ὅτι οἱ σώφρονες ἐπιθυμοῦν νὰ ἔχουν μία ἥσυχη ζωή, εἰρηνικὴ κι εὐτυχισμένη, εἶναι φιλόξενοι, ἔχουν εὐγενικὴ συμπεριφορὰ καὶ καλοὺς τρόπους, καὶ ἀποφεύγουν γενικῶς κάθε εἴδους συγκρούσεις καὶ πολέμους (307e). Ὅμως ἡ ἔντονη ἐπιθυμία γιὰ εἰρηνικὴ ζωὴ τοὺς καθιστᾶ νωθροὺς καὶ ἀνίκανους γιὰ πόλεμο[225], μὲ ἀποτέλεσμα νὰ εἶναι εὐάλωτοι καὶ ἀδύναμοι καὶ νὰ τίθενται πολὺ συχνὰ στὴν διάθεση τῶν ἐπιτιθεμένων, ἐνῶ παράλληλα ἡ ἑκούσια αὐτὴ παραίτηση ἀπὸ κάθε ἄμυνα καὶ γενικὰ ἡ ἀποφυγὴ τοῦ πολέμου ὁδηγεῖ μακροπρόθεσμα στὴν τελικὴ ὑποδούλωση τῆς *πόλεως* καὶ τὴν καταστροφή της[226]. Ἀντίθετα, «οἱ πρὸς τὴν ἀνδρείαν μᾶλλον ῥέποντες» (308a) ἐπιθυμοῦν ἔντονη ζωὴ καὶ γεμάτη συγκρούσεις, διακρίνονται γιὰ τὸ ἐπιθετικό, ἐριστικὸ καὶ ἐχθρικό τους ἦθος, καθὼς καὶ γιὰ τοὺς σκληρούς τους τρόπους. Ἀρέσκονται νὰ ἐμπλέκονται σὲ ἐχθροπραξίες, παρασύροντας πολλὲς φορὲς τὶς *πόλεις* τους σὲ πόλεμο, ἐνῶ παράλληλα ὁ πολεμοχαρὴς χαρακτήρας τους προκαλεῖ συχνὰ πόνο καὶ δυστυχία καὶ μπορεῖ νὰ ἔχει ὀλέθριες συνέπειες γιὰ τὴν πολιτικὴ κοινότητα[227].

μία «κατὰ μέτωπον ἐπίθεση» στὴν θεωρία γιὰ τὴν ἑνότητα τῶν ἀρετῶν στὴν *Πολιτείαν*. Ὁ G. Klosko (*The Development of Plato's Political Theory*, σ. 194) διαφωνεῖ μὲ τὸν Skemp, ὑποστηρίζοντας ὅτι μία τέτοια ἄποψη εἶναι «ὑπερβολική», ἀφοῦ καὶ στὰ δύο ἔργα ἡ κατάλληλη ἐκπαίδευση εἶναι σχεδιασμένη νὰ ἐμφυσήσει ὅλες τὶς ἀρετές». Τόσο ὁ ἀληθινὸς πολιτικὸς ὅσο καὶ ὁ φιλόσοφος–βασιλιὰς ἔχουν ὡς καθῆκον νὰ «ἐκπαιδεύσουν τὶς κατώτερες τάξεις τῆς πολιτείας».

225. Πλάτ., *Πολιτ.* 307e: «ἀπολέμους ἴσχοντες».

226. Βλ. σχετ. *Πολιτ.* 307e-308a.

227. Βλ. σχετ. *Πολιτ.* 308a.

Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὸ παράδειγμα τῆς ὑφαντικῆς τέχνης ἡ ἀνδρεία ἀντιστοιχεῖ στὸ στέρεο στημόνι καὶ ἡ σωφροσύνη στὸ μαλακὸ ὑφάδι. Ὅπως σκοπὸς τῆς ὑφαντικῆς τέχνης εἶναι νὰ συμπλέκει τὸ στημόνι μὲ τὸ μαλακὸ ὑφάδι, προκειμένου νὰ κατασκευαστεῖ ἕνα ὕφασμα, ἔτσι καὶ ἡ πολιτικὴ τέχνη ἔχει ὡς βασικό της σκοπὸ τὴν *συμπλοκὴν* τῶν δύο αὐτῶν χαρακτήρων, τῶν ἀνδρείων καὶ τῶν σωφρόνων, οὕτως ὥστε νὰ παραχθεῖ ἕνα μεγαλοπρεπὲς πολιτικὸ ὕφασμα. Ἡ *συμπλοκὴ* τῆς διαφορετικότητας γίνεται πρὸς ὄφελος τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου καὶ δὲν στοχεύει στὴν ἐξάλειψή της. Ὁ πραγματικὸς στόχος εἶναι ἡ ἁρμονικὴ συνύπαρξη τῶν διαφορετικῶν ἀνθρώπινων ἠθῶν καὶ ἡ ἀποφυγὴ τῶν ἔντονων συγκρούσεων καὶ *στάσεων* ποὺ προκαλοῦνται ἀπὸ τὴν μὴ ἀνοχὴ στὴν διαφορετικότητα. Σύμφωνα μὲ τὸν Πλάτωνα ἡ συμπλοκὴ τῶν δύο χαρακτήρων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνει ποτὲ ἑκούσια ἐκ μέρους τῶν πολιτῶν. Εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη θὰ πρέπει νὰ δοκιμάσει τὴν σύνθεση τῶν δύο ἀντίθετων φύσεων ἀπὸ τὴν παιδική τους ἡλικία[228], πρῶτα στὸ παιχνίδι[229] καὶ ἔπειτα στὴν ἐκπαίδευση. Τὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα τῆς *πόλεως* εἶναι ὑπεύθυνο γι' αὐτὴν τὴν σύνθεση καὶ ἀποβλέπει στὴν καλλιέργεια τῆς ὁμοδοξίας τῶν πολιτῶν[230], ἡ ὁποία εἶναι ἀπαραίτητος ὅρος γιὰ τὴν πολιτικὴ ἑνότητα. Μὲ τὴν κατάλληλη παιδεία ἐπιτυγχάνεται ἡ ἐξισορρόπηση τῆς διαφορᾶς μεταξὺ *ἀνδρείας* καὶ *σώφρονος φύσεως*. Οἱ πολίτες ἐκπαιδεύονται στὸ νὰ ἀποδέχονται τὴν διαφορετικότητα καὶ νὰ συνυπάρχουν καὶ νὰ συνεργάζονται ὁμαλὰ μεταξύ τους. Ἐπιτυγχάνεται ἔτσι, μία μεσότητα ὁμοιότητας καὶ διαφορᾶς, ποὺ εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ τὴν ὁμαλὴ διαβίωση στοὺς κόλπους τῆς κοινωνίας. Ἡ μεσότητα αὐτὴ ποὺ προβάλλεται στὸν *Πολιτικὸν* μέσῳ τῆς ὕφανσης τῶν δύο ἀρετῶν, εἶναι πρόδρομος τοῦ μεικτοῦ πολιτεύματος[231] ποὺ εἰσηγεῖται ὁ Πλάτων στοὺς *Νόμους*. Ἀρκετοὶ μελετητές, μάλιστα, διατείνονται ὅτι πίσω ἀπὸ τὴν θεωρία γιὰ τὴν ὕφανση τῶν δύο ἀρετῶν, ὑπολανθάνει μία ἄλλη θεωρία, ἡ ὁποία ἀφορᾶ ἕνα «μεικτὸ πολίτευμα», ἀποτελούμενο ἀπὸ δημοκρατικὰ καὶ ὀλιγαρχικὰ στοιχεῖα[232]. Σύμφωνα μὲ αὐτὴ τὴν θεωρία ἡ ἀρετὴ τῆς ἀνδρείας ἀντιστοιχεῖ στὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα, ἐνῶ ἡ ἀρετὴ τῆς σωφροσύνης στὸ ὀλιγαρχικό. Ἡ πολιτικὴ–ὑφαντικὴ τέχνη, ἢ ἀλλιῶς *βασιλικὴ συμπλοκή* (306a), ὡς ἡ τέχνη ποὺ καθορίζεται ἀπὸ τὸ *μέτριον* ὁμοιότητας καὶ διαφορετικότητας, εἶναι ἱκανὴ νὰ ἐξομαλύνει τὴν

228. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ *γενναῖον ψεῦδος* στὴν *Πολιτεία*. Πρέπει οἱ πολίτες νὰ τὸ συνηθίσουν ἀπὸ τὴν παιδική τους ἡλικία. Ἀπὸ αὐτὸ διαφαίνεται πόσο σημαντικὸ ρόλο παίζει ἡ κατάλληλη ἀγωγὴ στὴν πολιτικὴ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνα.

229. Πλάτ., *Πολιτ.* 308d: «ὅτι παιδιᾷ πρῶτον βασανιεῖ».

230. Γιὰ τὴν σπουδαιότητα τῆς ὁμοδοξίας τῶν πολιτῶν στὴν πολιτικὴ σκέψη τοῦ Πλάτωνα βλ. π.χ. Χρυσὴ Μανωλοπούλου, «Ἠθική καί πολιτική», στό: Κ. Ἰ. Βουδούρης (ἐκδ.), *Ἡ Πολιτική καὶ ὁ* Πολιτικός, 172-178, καὶ συγκεκριμένα σ. 173-174.

231. Ἔχει ὑποστηριχθεῖ ὅτι ὁ Πλάτων εἶναι ὁ πρῶτος ποὺ εἰσηγήθηκε τὴν ἰδέα τοῦ μεικτοῦ πολιτεύματος στὴν πολιτικὴ θεωρία, παρόλο ποὺ «ὁ ὅρος πολιτείας *μεικτὴ ἢ μεμειγμένη*» δὲν ἐντοπίζεται σὲ κανέναν διάλογο. Γιὰ τὸ θέμα αὐτό βλ. G. Morrow, *Plato's Cretan City: A Historical Interpretation of the* Laws (Princeton, New Jersey: Pronceton University Press, 1993 [1960¹]), σ. 521· G. Klosko, *The Development of Plato's Political Theory*, σ. 220· D. E. Hahm, "The Mixed Constitution in Greek Thought," στό: R. K. Balot (ed.), *A Companion to Greek and Roman Political Thought* (United Kindom: Wiley-Blackwell, 2009), 178-198, καὶ συγκεκριμένα σ. 180.

232. Βλ. π.χ. G. Klosko, *The Development of Plato's Political Theory*, σ. 193· Ν. Δενδρινός, «Η "συνύφανσις" και οι πολιτειακές της υποδηλώσεις στον *Πολιτικό*», 77-93, ὅπου ὁ συγγραφέας παρατηρεῖ ὅτι στὸν διάλογο *Πολιτικός*, ἔχουμε «την πρώτη φιλοσοφική θεμελίωση του μεικτού πολιτεύματος» (σ. 87). Κατὰ τὸν Ν. Δενδρινὸ ἡ ἀνδρεία «υποδηλώνει το ήθος της λαϊκής μάζας, της δημοκρατικής παράταξης και των ριζοσπαστικών της τάσεων» ἐνῶ ἡ σωφροσύνη «υποδηλώνει τη συντηρητική νοοτροπία, την περίσκεψη, το ήθος που θα μπορούσε να αναζητηθεί στα κατάλοιπα της παλαιάς αριστοκρατίας» καὶ «στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα που συγκροτούσαν την ολιγαρχική παράταξη» (σ. 86). Ἔμμεση ἀναφορὰ στὸ «μεικτὸ πολίτευμα» γίνεται ἀπὸ τὸν Πλάτωνα στὸ χωρίο 310e-311b.

ὑπερβολὴ καὶ τὴν ἔλλειψη, νὰ συνδυάσει τοὺς δύο ἀντίθετους χαρακτῆρες, τοὺς ἀνδρείους καὶ τοὺς σώφρονες, τὴν δημοκρατικὴ δηλαδὴ λαϊκὴ μάζα μὲ τὰ ἀνώτερα ὀλιγαρχικὰ στρώματα, καὶ νὰ ὑφάνει ἔτσι ἕνα ὀρθὸ καὶ στέρεο πολίτευμα.

Στὸ χωρίο 308e-309a ὁ Πλάτων τονίζει ὅτι ἡ *βασιλικὴ ἐπιστήμη* ὑποχρεοῦται νὰ ἐπιβλέπει τὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα καὶ νὰ ἐλέγχει τὴν ποιότητα καὶ τὸ περιεχόμενο τῆς διδασκαλίας. Εἶναι ὑπεύθυνη γιὰ τὸν καθορισμὸ τοῦ περιεχομένου τῶν μαθημάτων, ὥστε νὰ ἐξυπηρετοῦν τὴν διαμόρφωση χαρακτήρων κατάλληλων γιὰ τὴν πολιτικὴ ὕφανση, ἀπαγορεύοντας ρητὰ σὲ ὅλους τοὺς παιδαγωγούς (*παιδευτάς*) καὶ κηδεμόνες (*τροφεῖς*) νὰ διδάσκουν ὁτιδήποτε πέρα ἀπὸ ὅσα ἔχουν προταθεῖ. Σκοπὸς τῆς ἐκπαίδευσης εἶναι νὰ μετριάσει τὴν ἀντίθεση μεταξὺ τῶν ἀνδρείων, ποὺ ἔχουν «στερεὸν ἦθος», ὅπως στέρεο εἶναι καὶ τὸ στημόνι τοῦ ἀργαλειοῦ[233], καὶ τῶν σωφρόνων, ποὺ τείνουν «ἐπὶ τὸ κόσμιον» καὶ μοιάζουν μὲ τὸ παχύ, μαλακὸ καὶ κροκῶδες νῆμα[234]. Αὐτὸ ἐπιτυγχάνεται μὲ θείους καὶ ἀνθρώπινους δεσμούς[235]. Ὁ θεῖος δεσμὸς συνεπάγεται τὸν συνδυασμὸ ἀνδρείας καὶ σωφροσύνης στὸ πνεῦμα καὶ τὴν ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων, ὥστε νὰ ἐπικρατεῖ ἰσορροπία καὶ μέτρο ἐντός τους. Ὁ θεῖος δεσμὸς πραγματοποιεῖται στὶς ἀνθρώπινες ψυχές, καὶ μάλιστα στὸ ἀθάνατο μέρος τους, μέσῳ μίας καθολικῆς ἐκπαίδευσης, ἡ ὁποία ἐμφυσᾶ στὸ σύνολο τῶν πολιτῶν τὴν «ὄντως οὖσαν ἀληθῆ δόξαν»[236] γιὰ τὸ δίκαιο καὶ τὸ ἄδικο, τὸ καλὸ καὶ τὸ κακό

233. Πλάτ., *Πολιτ.* 309b: «οἷον στημονοφυὲς νομίσασ' αὐτῶν εἶναι τὸ στέρεον ἦθος».

234. *Πολιτ.* 309b: «τὰς δὲ ἐπὶ τὸ κόσμιον πίονί τε καὶ μαλακῷ καὶ κατὰ τὴν εἰκόνα κροκώδει διανήματι προσχρωμένας».

235. *Πολιτ.* 309c: «πρῶτον μὲν κατὰ τὸ συγγενὲς τὸ ἀειγενὲς ὂν τῆς ψυχῆς αὐτῶν μέρος θείῳ συναρμοσμένη δεσμῷ, μετὰ δὲ τὸ θεῖον τὸ ζῳογενὲς αὐτῶν αὖθις ἀνθρωπίνοις».

236. Ἡ «ὀρθή» ἢ «ἀληθὴς δόξα» εἶναι στὰ πλαίσια τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας ἡ ἀνώτερη μορφὴ γνώσης, ποὺ μπορεῖ νὰ κατακτήσει ὁ κοινὸς

(309c)[237]. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ἐπιτυγχάνεται ὣς ἕνα βαθμὸ ἡ ὁμοφροσύνη τῶν πολιτῶν, ὅσον ἀφορᾶ τὶς ἠθικὲς ἀξίες, ἡ ὁποία συμβάλλει στὴν ἐξομάλυνση καὶ τὴν συμπλοκὴ τῶν ἀνομοιοτήτων καὶ ἀποτελεῖ ἀπαραίτητη προϋπόθεση, προκειμένου νὰ ἐξασφαλιστεῖ ἡ ἑνότητα καὶ ἡ δικαιοσύνη στὴν πολιτεία.

Στὴν ἄρση τῶν ἀνομοιοτήτων καὶ τῶν διχογνωμιῶν μεταξὺ τῶν πολιτῶν, ποὺ δὲν εἶναι εὔκολο νὰ ἐξαλειφθοῦν ἐντελῶς, συμβάλλουν καὶ οἱ ἀνθρώπινοι δεσμοί. Χάρη σὲ αὐτοὺς οἱ ἀντίθετοι χαρακτῆρες ἀλληλοσυμπληρώνονται καὶ ἐπέρχεται ἁρμονικὴ συνεργασία. Ὡς ἀνθρώπινο δεσμὸ ὁ Πλάτων ἐννοεῖ τὶς ἐπιγαμίες καὶ τὶς ἀνταλλαγὲς παιδιῶν[238]. Ἡ κάθε φύση εἴτε

ἄνθρωπος, καὶ ὁ Πλάτων διάκειται γενικὰ θετικὰ πρὸς αὐτήν. Βλ. σχετ. *Μεν.* 97b-c, 98c· *Πολ.* 413a· *Πολιτ.* 309c. Σὲ καμιὰ ὅμως περίπτωση ἡ «ὀρθὴ δόξα» δὲν μπορεῖ νὰ ταυτιστεῖ μὲ τὴν ἐπιστήμη, στὴν ὁποία ἔχουν πρόσβαση μόνο λίγοι ἐκλεκτοί.

237. Κατὰ τὸν C. Bobonich ("The Virtues of Ordinary People in Plato's *Statesman*", 313-329, καὶ συγκεκριμένα σ. 322) στὸν *Πολιτικόν*, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν *Πολιτείαν*, «ὅλοι οἱ πολίτες μποροῦν νὰ δεχθοῦν τὶς ἴδιες βασικὲς ἠθικὲς ἀλήθειες καὶ νὰ ἀποκτήσουν τὰ ἴδια ἠθικὰ κίνητρα». Ὅμως, μία προσεκτικὴ μελέτη τοῦ δεύτερου, τρίτου καὶ ἕβδομου βιβλίου τῆς *Πολιτείας* (376c-415d καὶ 521c-540c) δείχνει ὅτι ὁ Πλάτων καταρτίζει ἕνα δημόσιο ἐκπαιδευτικὸ σύστημα, τοῦ ὁποίου τὸ πρῶτο στάδιο ποὺ διαρκεῖ εἴκοσι ἔτη εἶναι κοινὸ γιὰ τὰ τέκνα ὅλων τῶν πολιτῶν ὅλων τῶν κοινωνικῶν τάξεων. Εἶναι φανερό, λοιπόν, ὅτι ὁ Πλάτων ὑποστηρίζει τὴν κοινὴ ἐκπαίδευση ὅλων τῶν πολιτῶν στὴν *Πολιτείαν* καὶ παραμένει σταθερὸς σ' αὐτὴν τὴν ἄποψη καὶ στὸν *Πολιτικόν*. Γι' αὐτὸ τὸ θέμα βλ. Μαρία Σωζοπούλου, *Ἐκφάνσεις τῆς δημοσιότητας στὴν φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνα*, σ. 60-63.

238. Πλάτ., *Πολιτ.*, 310b: «Τοὺς τῶν ἐπιγαμιῶν καὶ παίδων κοινωνήσεων καὶ τῶν περὶ τὰ ἰδίας ἐκδόσεις καὶ γάμους». Γιὰ τοὺς δύο δεσμούς, τὸν θεῖο καὶ τὸν ἀνθρώπινο, βλ. ἐνδεικτικά T. Mishima, "Courage and Moderation in the *Statesman*", 306-312, καὶ συγκεκριμένα σ. 308-309· Κ. Μιχαηλίδης, «Ὁ πολιτικός καί οἱ συναίτιοι τοῦ πολιτικοῦ καί ἡ πολιτική ὡς ὑφαντική τέχνη», στό: Κ. Ἰ. Βουδούρης (ἐκδ.), *Ἡ Πολιτική καὶ ὁ* Πολιτικός, 179-185, καὶ συγκεκριμένα σ. 182· Μ. Μίλερ, *Ο Φιλόσοφος στον* Πολιτικό *του Πλάτωνα*, σ. 277-278· D. A. White, *Myth, Metaphysics and Dialectic in Plato's* Statesman, σ. 125-127.

ἀνδρεία εἶναι αὐτὴ εἴτε *σώφρων* ἔχει τὴν τάση νὰ συνάπτει σχέσεις μόνο μὲ τοὺς ὁμοίους της, ὁπότε ἡ *βασιλικὴ συμπλοκὴ* ἔχει ὡς καθῆκον νὰ μὴν ἐπιτρέπει ποτὲ νὰ ἀπομακρυνθοῦν οἱ συνετοὶ καὶ σώφρονες ἀπὸ τοὺς ἀνδρείους χαρακτῆρες. Οἱ ἀνθρώπινοι δεσμοὶ τῶν *ὑπεναντίων γενῶν*, δηλαδὴ οἱ γάμοι μεταξὺ ἀνθρώπων ποὺ ἔχουν ἀντίθετες φύσεις (γάμοι, οἱ ὁποῖοι θυμίζουν τοὺς *ἱεροὺς γάμους* τῆς *Πολιτείας* ἀπὸ τὴν ἄποψη ὅτι ἔχουν καὶ αὐτοὶ ὡς βάση τὴν ἀρχὴ τῆς εὐγονικῆς), δύνανται νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν δημιουργία ἑνὸς γένους πολιτῶν, οἱ ὁποῖοι θὰ φέρουν τὰ χαρακτηριστικὰ τόσο τῶν ἀνδρείων ὅσο καὶ τῶν σωφρόνων, ποὺ θὰ ἔχουν δηλαδὴ ἕναν ἰσορροπημένο χαρακτήρα, ὁ ὁποῖος θὰ ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιο τῆς ἑνότητας τῆς *πόλεως*. Εἶναι ἐμφανές, λοιπόν, ὅτι ὁ Πλάτων προβάλλει ἔντονα τὴν ἀνάγκη γιὰ παρουσία ἀτόμων μέσα στὴν πολιτικὴ κοινωνία ποὺ νὰ ἔχουν ψυχικὴ ἁρμονία, νὰ εἶναι ἔξυπνα, γενναῖα, ἀλλὰ καὶ ἐγκρατῆ[239].

Θὰ πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι οἱ δύο προαναφερθέντες δεσμοὶ ἀφοροῦν κατὰ τὸν Πλάτωνα μόνο ἐκείνους τοὺς χαρακτῆρες, οἱ ὁποῖοι ἐκ φύσεως γεννήθηκαν *εὐγενεῖς* (310a) καὶ ἔχουν λάβει ἀπὸ τὴν παιδική τους ἡλικία τὴν ἁρμόζουσα παιδεία. Γιὰ ὅσους ἔχουν κακὴ ἰδιοσυστασία καὶ ἀδυνατοῦν ὡς ἐκ τούτου νὰ ἀποκτήσουν χαρακτήρα ἀνδρεῖο καὶ ταυτόχρονα συνετό, καθὼς ρέπουν πρὸς τὴν ἀθεΐα, τὴν ἀλαζονεία καὶ τὴν ἀδικία, προβλέπονται αὐστηρὲς τιμωρίες, ὅπως ἐξορία, στέρηση πολιτικῶν δικαιωμάτων ἀκόμη καὶ θανατικὴ ποινή (309a). Ἐπιπλέον, γιὰ ὅσους ἐπιμένουν νὰ παραμένουν στὴν ἀμάθεια καὶ τὴν ἀθλιότητα προβλέπεται ἡ ὑποβίβασή τους στὴν κατηγορία τῶν δούλων[240]. Ὁ συνδυασμὸς τῶν ἀρετῶν ἀνδρείας καὶ σωφροσύνης στὸν ἀνθρώπινο χαρακτήρα προβλεπόταν, ὅπως ἔχουμε δεῖ, γιὰ τὰ οὐτοπικὰ πλάσματα τῆς *Πολιτείας*, τοὺς φύλακες. Θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι ὁ *Πολιτικός*, ποὺ ἀποτελεῖ ἕνα πιὸ ρεαλιστικὸ στάδιο τῆς πλατωνικῆς ἔρευνας γιὰ τὴν ἡγεσία, δίδει ἕνα παράδειγμα γιὰ τὸ πῶς οἱ πολίτες μιᾶς πραγματικῆς κοινωνίας μποροῦν νὰ μιμηθοῦν ὡς ἕναν βαθμὸ τοὺς φύλακες τῆς *Καλλιπόλεως* καὶ νὰ συμμετέχουν στὰ κοινὰ μὲ τὸν καλύτερο δυνατὸ τρόπο. Στὸν *Πολιτικὸν* δὲν ὑπάρχει καμία ρητὴ ἀπαγόρευση γιὰ μείξη τῶν κοινωνικῶν τάξεων καὶ τῶν γενῶν, ὅπως στὴν *Πολιτείαν* (547a), διότι πλέον γίνεται λόγος γιὰ πολίτες μιᾶς πραγματικῆς κοινωνίας, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν τέλεια φύση, ὅπως οἱ *φύλακες*. Ἑπομένως, ἡ μείξη τῶν ἀνόμοιων χαρακτήρων καί, κατ' ἐπέκταση, τῶν διαφορετικῶν κοινωνικῶν τάξεων καὶ πολιτικῶν ἰδεολογιῶν, ποὺ ἀποτελεῖ κατὰ τὸν Πλάτωνα *βασιλικῆς συνυφάνσεως ἔργον* (310e), συμβάλλει στὴν βελτίωση τοῦ ἤθους τῶν πολιτῶν καὶ τοὺς συνενώνει σὲ μία κοινὴ καὶ ἁρμονικὴ ζωή, ἐξομαλύνοντας τὶς ἀντιθέσεις ποὺ προκαλοῦνται ἀπὸ τὴν μὴ ἀνοχὴ στὴν διαφορετικότητα.

Ἡ βασιλικὴ συμπλοκὴ ὑφαίνει ἕνα πυκνό, λεῖο καὶ ὑπέροχο ὕφασμα, τὸ ὁποῖο σταθεροποιεῖται καὶ ἐνισχύεται μὲ τὴν κατάλληλη παιδεία, καθὼς καὶ μὲ τὸν θεῖο καὶ τοὺς ἀνθρώπινους δεσμούς. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν δημιουργοῦνται πολίτες ἄξιοι ἐμπιστοσύνης γιὰ τὰ ἀξιώματα μέσα στὴν *πόλιν*[241], καθὼς ἐπίσης καὶ πολίτες ποὺ θὰ ζοῦν εὐτυχισμένοι, ὄντας συνυφασμένοι στὸ *μεγαλοπρεπέστατον* καὶ *ἄριστον* ὕφασμα τῆς *πόλεως*[242]. Ἡ πολιτικὴ ἔτσι προβάλλει ὡς ἡ τέχνη τοῦ ἐναρμονισμοῦ τῶν

239. Κατὰ τὸν E. Barker (*Ο πολιτικός στοχασμός στην αρχαία Ελλάδα.*) «το ιδεώδες του *Πολιτικού* δεν είναι η δικαιοσύνη υπό την έννοια της διεκπεραίωσης μιας ειδικής λειτουργίας αλλά η αρετή που στην *Πολιτεία* ονομάζεται εγκράτεια ή αυτοέλεγχος, και η έμφαση δεν δίνεται στην εξειδίκευση των διαφόρων τάξεων στις διαφορετικές λειτουργίες τους αλλά στην ανάμειξη των διαφόρων τύπων σε μία ενότητα» (σ. 596). Παραπλήσια ἄποψη ἐκφράζει καὶ ὁ Κ. Μιχαηλίδης («Ὁ πολιτικός καί οἱ συναίτιοι τοῦ πολιτικοῦ καί ἡ πολιτική ὡς ὑφαντική τέχνη», σ. 183).

240. Πλάτ., *Πολιτ.* 309a: «εἰς τὸ δουλικὸν ὑποζεύγνυσι γένος».
241. *Πολιτ.* 311a.
242. *Πολιτ.* 311c.

ἀντιθέσεων, ποὺ προκαλοῦνται ἀπὸ τὴν παρουσία τῆς διαφορετικότητας καὶ τῆς ἀνομοιότητας ἐντὸς τῆς πολιτικῆς κοινότητας, καὶ ὡς ἡ προϋπόθεση *sine qua non* γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς εὐδαιμονίας, τοῦ ὕψιστου δηλαδὴ ἀνθρώπινου ἀγαθοῦ.

3. Τὸ πρότυπο τοῦ ἀληθινοῦ πολιτικοῦ

α) Πρῶτος ὁρισμός: Ὁ πολιτικὸς ὡς βασιλεὺς–ποιμὴν

Ὅπως γιὰ τὴν πολιτικὴ ἐπιστήμη, ἔτσι καὶ γιὰ τὸν πολιτικὸ ἄνδρα δίδονται δύο ὁρισμοὶ ἐκ μέρους τοῦ Πλάτωνα, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ δεύτερος ἀποτελεῖ ἀναίρεση τοῦ πρώτου. Ἀρχικά, ὁ πολιτικὸς κατατάσσεται στὴν κατηγορία τῶν ἐπιστημόνων[243]. Χαρακτηρίζεται μάλιστα ὡς *ἀληθινὸς βασιλεύς* (259b) καὶ ὡς *βασιλικὸς ἀνήρ*[244], ὁ ὁποῖος, μὲ τὴ γνώση ποὺ κατέχει, κρατᾶ τὰ ἡνία τῆς *πόλεως*, στὰ χέρια του[245] καὶ μὲ «τὴν τῆς ψυχῆς σύνεσιν καὶ ῥώμην» (259c) φροντίζει γιὰ τὸ συμφέρον τῆς *πόλεως*, καθὼς καὶ γιὰ τὴν εὐδαιμονία τῶν πολιτῶν της. Στὸν πρῶτο ὁρισμὸ τοῦ πολιτικοῦ, ὅπως αὐτὸς προκύπτει ἀπὸ τὴ

243. Πλάτ., *Πολιτ.* 258b: «τῶν ἐπιστημόνων τιν' ἡμῖν καὶ τοῦτον θετέον». Γιὰ τὸν πολιτικὸ ὡς ἐπιστήμονα βλ. ἐνδεικτικὰ R. Weiss, "Statesman as Ἐπιστήμων: Caretaker, Physician, and Weaver", στό: C. J. Rowe (ed.), *Reading the* Statesman, 213-222.

244. Ὁ Πλάτων ἀναφέρει ὅτι ἡ βασιλικὴ τέχνη ἀποδίδει στὸν κυβερνήτη ἢ τὸν ἰδιώτη ποὺ τὴν κατέχει τὸν χαρακτηρισμὸ *βασιλικός*. Βλ. σχετ. 259b: «Ταύτην δὲ ὁ κεκτημένος οὐκ, ἄντε ἄρχων ἄντε ἰδιώτης ὢν τυγχάνῃ, πάντως κατά γε τὴν τέχνην αὐτὴν βασιλικὸς ὀρθῶς προσρηθήσεται»· 292e-293a: «δεῖ γὰρ δὴ τόν γε τὴν βασιλικὴν ἔχοντα ἐπιστήμην, ἄν τ' ἄρχῃ καὶ ἐὰν μή, κατὰ τὸν ἔμπροσθε λόγον ὅμως βασιλικὸν προσαγορεύεσθαι». Γιὰ τὴν ταύτιση τοῦ πολιτικοῦ μὲ τὸν βασιλικὸ ἄνδρα στὸν *Πολιτικό*, καθὼς καὶ γιὰ τοὺς προβληματισμοὺς ποὺ ἔχει δημιουργήσει ἡ ταύτιση αὐτὴ βλ. π.χ. Ν. Δενδρινός, «Η *Συνύφανσις* και οι πολιτειακές της υποδηλώσεις στον *Πολιτικό*», σ. 79-80· Κ. Καστοριάδης, Ὁ Πολιτικός *τοῦ Πλάτωνα*, σ. 88-89.

245. Πλάτ., *Πολιτ.* 266e: «φέροντα τὸν πολιτικὸν καὶ βασιλικὸν οἷον ἡνίοχον».

διαιρετικὴ διαδικασία, ὁ πολιτικὸς παρουσιάζεται ὡς «νομεὺς καὶ τροφὸς ἀγέλης ἀνθρωπίνης» (268c)[246], μιᾶς ἀγέλης, ἡ ὁποία εἶναι ἥμερη, δίποδη, ζεῖ στὴν ξηρά, δὲν ἔχει κέρατα καὶ φτερὰ καὶ ἀναπαράγεται ἀμιγῶς[247]. Ὅμως ὁ ὁρισμὸς τοῦ πολιτικοῦ ὡς ποιμένα δύσκολα θὰ μποροῦσε νὰ χαρακτηρισθεῖ ἀσφαλής, καθὼς δὲν σκιαγραφεῖ μὲ ἀκρίβεια τὴν φύση τοῦ ἀληθινοῦ πολιτικοῦ καὶ τὴν φύση τῆς τέχνης τὴν ὁποία αὐτὸς ἀσκεῖ. Ὁ ἀνώνυμος Ἐλεάτης Ξένος, κεντρικὸ πρόσωπο αὐτοῦ τοῦ διαλόγου, εἶναι πεπεισμένος ὅτι ὁ προαναφερθεὶς ὁρισμὸς δὲν εἶναι πλήρως ἐπεξεργασμένος (267d). Ἐπιπλέον, ὑπάρχουν πολλὲς κατηγορίες ἀνθρώπων κατὰ τὴν γνώμη του, ποὺ θὰ μποροῦσαν ἀλλὰ καὶ θὰ εἶχαν τὸ δικαίωμα νὰ διεκδικήσουν τὸν τίτλο τοῦ πολιτικοῦ–ποιμένα μέσα στὴν κοινωνία, γιατὶ θεωροῦν ὅτι εἶναι καὶ αὐτοὶ *νομεῖς* καὶ *τροφεῖς* τῆς ἀνθρώπινης ἀγέλης, ὅπως «ἔμποροι», «γεωργοί», «σιτουργοί», «γυμνασταί» καὶ «τὸ τῶν ἰατρῶν γένος»[248]. Ἐπιβάλλεται, λοιπόν, νὰ καταστεῖ σαφὲς σὲ τί διαφέρει ὁ βασιλιὰς–ποιμένας ἀπὸ ἄλλους ποιμένες τῶν ἀνθρώπινων κοινωνιῶν. Ἡ ἀφήγηση τοῦ μύθου τῆς βασιλείας τοῦ Κρόνου καὶ τῆς ἀντιστροφῆς τοῦ κόσμου, θὰ βοηθήσει νὰ διορθωθοῦν τὰ σφάλματα τοῦ πρώτου ὁρισμοῦ, καὶ νὰ ἀποκαλυφθοῦν ἔτσι τὰ οὐσιώδη γνωρίσματα τοῦ πραγματικοῦ πολιτικοῦ.

Ὁ μύθος, ἐκτενὴς ἀνάλυση τοῦ ὁποίου ἔγινε στὸ προηγούμενο κεφάλαιο, κάνει λόγο γιὰ δύο ἀντίθετες κοσμικὲς περιόδους, οἱ ὁποῖες διαδέχονται ἡ μία τὴν ἄλλη. Ἡ πρώτη κοσμικὴ περίοδος χαρακτηρίζεται, ὅπως ἔχει ἤδη ἀναφερθεῖ, ἀπὸ τελειότητα καὶ ἁρμονία, ἀφοῦ τὸ πηδάλιο τοῦ κόσμου κρατᾶ ὁ

246. Ἡ παρομοίωση τοῦ πολιτικοῦ μὲ ποιμένα ἐμφανίζεται ἀπὸ τὴν ὁμηρικὴ ἐποχή. Περισσότερα βλ. Μ. Μίλερ, *Ο Φιλόσοφος στον* Πολιτικό *του Πλάτωνα*, σ.140-145. Ἐπίσης ἡ ἀναλογία τοῦ ἄρχοντα μὲ τὸν ποιμένα ἐντοπίζεται καὶ στὴν *Πολιτεία* στὸ 345c-d.

247. Βλ. σχετ. Πλάτ., *Πολιτ.* 266e καὶ 267b-c.

248. *Πολιτ.* 267e-268a.

Δημιουργός του, ἐνῶ ἡ δεύτερη περίοδος χαρακτηρίζεται ἀπὸ σταδιακὴ φθορὰ καὶ ἀποσύνθεση, καθὼς ὁ κόσμος ἔχει ἐγκαταληφθεῖ ἀπὸ τὸν Δημιουργό. Ἡ ἀνθρωπότητα βιώνει ἔτσι δύο ἐκ διαμέτρου ἀντίθετες καταστάσεις: Κατὰ τὴν πρώτη περίοδο τὴν ἀπόλυτη ἡγεμονία τοῦ *μεγίστου δαίμονος* (272e), δηλαδὴ τοῦ Κρόνου, καὶ κατὰ τὴν δεύτερη περίοδο τὴν ἀπόλυτη ἐλευθερία ἀπὸ τὴν ὁποιασδήποτε μορφῆς ἀπολυταρχία. Ὑπὸ τὴν ἡγεμονία τοῦ Κρόνου τὸ ἀνθρώπινο γένος ὑποτάσσεται, ὅπως καὶ ὅλα τὰ ἄλλα ὄντα, στὸν θεῖο δαίμονά του καὶ ἀπολαμβάνει τὴν προστασία του. Ὁ Κρόνος ἔχει ἀναλάβει τὴν νομὴ καὶ τὴν φροντίδα τῆς ἀνθρώπινης ἀγέλης, καὶ εἶναι ὑπεύθυνος γιὰ ὅλες τὶς δραστηριότητές της σὲ ὅλες τὶς φάσεις τῆς ζωῆς της. Τὰ ἀνθρώπινα ὄντα κατὰ τὴν Χρυσὴ Ἐποχὴ τοῦ Κρόνου φαίνεται ἔτσι ὅτι δὲν ἔχουν αὐτονομία καὶ ἐλεύθερη βούληση. Φαίνεται ἐπίσης ὅτι δὲν τοὺς κινεῖ ἡ *χρεία* γιὰ τὴν ἀπόκτηση τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, ποὺ ἐξασφαλίζουν τὴν ἐπιβίωση, καθὼς «ὅλα γεννιῶνται ἀπὸ μόνα τους γιὰ τὴ χρήση τῶν ἀνθρώπων» (271d)[249]. Ἡ παντελὴς ἔλλειψη ἀγριότητας καὶ ἀντιπαλότητας μεταξὺ ὅλων τῶν ζώων καὶ ἡ ἀπουσία πολέμων καθιστοῦν ἄγνωστες τὶς ἔννοιες τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀδικίας στοὺς *γηγενεῖς* ἀνθρώπους καί, συνακόλουθα, περιττὴ τὴν ἀνάγκη γιὰ θέσπιση νόμων, βάσει τῶν ὁποίων θὰ ρυθμίζεται ἡ κοινωνικὴ ζωή, ἢ γιὰ τὴν ὕπαρξη ἑνὸς ἡγέτη, ποὺ θὰ κυβερνᾶ καὶ θὰ ἀπονέμει δικαιοσύνη. Οἱ *γηγενεῖς* ἄνθρωποι προφανῶς ἀπολαμβάνουν τὴν μακαριότητα τῆς ἀπραγμοσύνης τους, καθὼς δὲ εἶναι παρὰ μιὰ ἀγέλη ἄβουλων πλασμάτων, παραδομένων στὴν ἐξουσία καὶ τὴν φροντίδα τοῦ θείου ποιμένα. Ἐπειδή, σύμφωνα μὲ τὸν Πλάτωνα, ἡ μνήμη τῶν *γηγενῶν* χάνεται μαζί τους στὸ ἐσωτερικὸ τῆς γῆς, ὅπου ἐπιστρέφουν μὲ τὴν μορφὴ σπέρματος, γιὰ νὰ ξαναγεννηθοῦν ἐκ νέου, δὲν ὑπάρχει γι᾽ αὐτοὺς προγονικὸ παρελθόν[250].

---

249. Μτφρ.: Ἠ. Λάγιος.

250. Βλ. σχετ. Πλάτ., *Πολιτ.* 272a: «ἐκ γῆς γὰρ ἀνεβιώσκοντο πάντες, οὐδὲν μεμνημένοι τῶν πρόσθεν». Ἐνδιαφέρουσες παρατηρήσεις γιὰ τὸ θέμα τῆς λήθης κατὰ τὴ Χρυσὴ Ἐποχὴ τοῦ Κρόνου βλ. G. R. F. Ferrari, "Myth and Conservatism in Plato's *Statesman*", στό: *Reading the* Statesman, 389-397, καὶ κυρίως σ. 393-394· Mary Margaret McCabe, "Chaos and Control: Reading Plato's *Politicus*", *Phronesis*, 42 (1997), 94-117, καὶ συγκεκριμένα σ. 107-108.

Συνεπῶς, τὸ συμπέρασμα ποὺ συνάγεται ἀπὸ τὸν μύθο εἶναι ὅτι ὁ ὁρισμὸς τοῦ πολιτικοῦ ὡς βασιλιᾶ–ποιμένα δὲν μπορεῖ νὰ ἰσχύει γιὰ τὴν τωρινὴ ἐποχή, στὴν ὁποία οἱ ἄνθρωποι ζοῦν ἐλεύθεροι καὶ ἀνεξάρτητοι, ὅπως ἀκριβῶς ἐλεύθερος καὶ «αὐτοκράτωρ ... τῆς αὐτοῦ πορείας» (274a) εἶναι καὶ ὁ «κόσμος» νοούμενος ὡς σύμπαν. Οἱ ἄνθρωποι τῆς δεύτερης κοσμικῆς περιόδου ἔχουν ἐλεύθερη βούληση, μνήμη καὶ κριτικὴ σκέψη, γεγονὸς ποὺ καθιστᾶ ἀδύνατον νὰ δεχθοῦν ἕναν βασιλικὸ ποιμένα, ποὺ θὰ τοὺς ἀνατρέφει, καὶ μάλιστα χωρὶς τὴν συνένεση καὶ τὴν ἀνοχή τους. Σὲ μία κοινωνία, ἡ ὁποία ἀπαρτίζεται ἀπὸ αὐτόνομα ὄντα, ποὺ φροντίζουν τὰ ἴδια γιὰ τὴν ἐπιβίωση καὶ τὴν ἐξέλιξή τους, δὲν ἁρμόζει ἡ παρουσία ἑνὸς βασιλικοῦ ποιμένα, κατὰ τὸ πρότυπο τοῦ Κρόνου.

Ἔχει ὑποστηριχθεῖ ἀπὸ πολλοὺς μελετητὲς ὅτι ὁ Πλάτων μέσα ἀπὸ τὴ μυθικὴ διήγηση γιὰ τὶς δύο κοσμικὲς περιόδους στοχεύει στὴν ἀπομυθοποίηση καὶ ἀνατροπὴ τῆς παραδοσιακῆς ἀντίληψης, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ βασιλικὴ ἢ τυραννικὴ ἐξουσία νομιμοποιεῖται ὡς θεία ἰδιότητα ἢ θεία δωρεά. Ὁ Ε. Barker ἐφιστᾶ τὴν προσοχὴ στὴν ἄποψη ἐκείνων ποὺ ὑποστηρίζουν ὅτι ὁ Πλάτων χρησιμοποιεῖ τὸν μύθο γιὰ νὰ «παραμερίσει» τὴν πυθαγόρεια θεωρία «περί θείου δικαιώματος των βασιλέων»[251]. Ἡ θεωρία αὐτὴ «παρουσίαζε τον θεό ως τον ποιμένα του κόσμου και τους βασιλείς ως την εικόνα του θεού»[252]. Ὁ Μ. Miller ἐπίσης διατείνεται ὅτι ὁ μύθος τῆς βασιλείας τοῦ

---

251. Βλ. *Ο πολιτικός στοχασμός στην αρχαία Ελλάδα*, σ. 578

252. Αὐτόθι. Ὁ Ε. Barker ἐπισημαίνει ὅτι ὁ R. L. Campbell ἀπορρίπτει τὴν ἄποψη αὐτή, καθὼς ὑποστηρίζει ὅτι οἱ Πυθαγόρειοι ποὺ διατύπωσαν τὴ συγκεκριμένη θεωρία ἦταν μεταγενέστεροι τοῦ Πλάτωνα καὶ οὐσιαστικὰ ἀντέγραψαν τὴν θεωρία του γιὰ τὸν φιλόσοφο–βασιλιά (σ. 578, σημ. 7).

Κρόνου «είναι μία πολυδιάστατη απάντηση στην επανεμφάνιση του δεσποτισμού»[253] κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Πλάτωνα, κατὰ τὴν ὁποία ἐπικρατοῦσε μεγάλη πολιτικὴ κρίση. Ὁ A. Szakolczai ὑποστηρίζει ὅτι τὸ γεγονὸς ὅτι «δὲν δόθηκε σημασία στὴν τωρινὴ κατάσταση τοῦ κοσμικοῦ κύκλου ἢ στὴν πραγματικότητα τῆς σύγχρονης» τοῦ Πλάτωνα «κρίσης στὴν Ἑλλάδα (274e-275d)», εἶναι ἕνα σφάλμα τοῦ πρώτου ὁρισμοῦ ποὺ ἔρχεται νὰ διορθώσει ἡ παρέκβαση τοῦ μύθου[254].

Πολλοὶ ἐρευνητὲς ὑποστηρίζουν ἐπίσης ὅτι ἡ ἀπόρριψη τοῦ βασιλικοῦ ποιμένα στὸν *Πολιτικὸν* κατὰ τὴ δεύτερη κοσμικὴ περίοδο ἀποτελεῖ οὐσιαστικὰ ἀπόρριψη ἐκ μέρους τοῦ Πλάτωνα τῆς ἰδέας τοῦ φιλοσόφου–βασιλιᾶ. Ὁ G. Klosko, γιὰ παράδειγμα, ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν μελετητῶν ἐκείνων, ποὺ δέχονται τὴν ἄποψη αὐτή, καὶ ἀναφέρει συγκεκριμένα ὅτι «εἶναι δύσκολο νὰ μὴν συσχετίσουμε τὸ ἠθικὸ δίδαγμα τοῦ μύθου μὲ τὴν ἀπόρριψη τῆς ἰδανικῆς πολιτείας τῆς *Πολιτείας* καὶ τῆς κυβέρνησής της ἀπὸ ὑπεράνθρωπους φιλοσόφους»[255].

253. *Ο Φιλόσοφος στον* Πολιτικό *του Πλάτωνα*, σ. 156. Κατὰ τὸν Miller στοὺς διανοούμενους ἐκείνους, ποὺ ἐναπέθεταν τὶς ἐλπίδες τους στὸν δεσποτισμό, γιὰ τὴν ὑπέρβαση τῆς κρίσης ποὺ μάστιζε τὶς ἑλληνικὲς πόλεις, συγκαταλέγονται ὁ Ξενοφῶν, ὁ Ἀντισθένης καὶ ὁ Ἰσοκράτης (σ. 161 · πβ. σ. 153-154).

254. Βλ. "The Virtues of Leadership: Beyond the Pleasure Principle", στό: A. Horvath, A Szakolczai, and M. Marangudakis (eds), *Modern Leaders: Between Charisma and Trickery* (London and New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2020), 61-87 καὶ συγκεκριμένα σ. 64. Γιὰ τὴν σύνδεση τῆς πολυδιάστατης κρίσης ἐκείνης τῆς ἐποχῆς στὴν Ἑλλάδα μὲ τὴν συγγραφὴ καὶ τὸ περιεχόμενο τοῦ *Πολιτικοῦ* βλ. Maria Sozopoulou, "How to Discern the Genuine Politician in a Period of Cricis: The Case of Plato's *Statesman*", στό: G. Maggini, V. P. Solomou-Papanikolaou, H. Karabatzaki and K. D. Koskeridis (eds.), *Philosophy and Cricis: Responding to Challenges to Ways of Life in the Contemporary World* (Washington, D. C.: The Council for Research in Values and Philosophy, 2017), 431-445 καὶ κυρίως σ. 431-436.

255. *The Development of Plato's Political Theory*, σ. 190. Ὁ G. Klosko ὅμως διακρίνει ἕνα πρόβλημα στὴν ἑρμηνευτικὴ αὐτὴ προσέγγιση, καθώς, ὅπως

Ἀντίθετα ὁ C. H. Kahn[256] ἀρνεῖται τὴν ἐκδοχὴ ὅτι ὁ μύθος συνιστᾶ ἀπόρριψη τοῦ φιλοσόφου–βασιλιᾶ καὶ διατείνεται ὅτι τὸ βαθύτερο κίνητρο τοῦ μύθου εἶναι νὰ δείξει πὼς ὁ ἀληθινὸς πολιτικός, ὅπως καὶ ὁ θεϊκός, δὲν εἶναι ὑπαρκτός. Ὁ Πλάτων χρησιμοποιεῖ, κατὰ τὸν Kahn, τὸν μύθο ὡς «τέχνασμα γιὰ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ ἰδανικοῦ Πολιτικοῦ ἀπὸ τὸν ἀνθρώπινο κόσμο καὶ τὴ μεταφορά του στὸν μυθικὸ χῶρο ἑνὸς ἐναλλακτικοῦ κοσμικοῦ κύκλου»[257]. Ἐνδιαφέρουσα, τέλος, εἶναι ἡ θέση τοῦ Κορνήλιου Καστοριάδη –γιὰ νὰ περιορισθοῦμε μόνο σὲ αὐτοὺς τοὺς ἐρευνητές–, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ Πλάτων μὲ τὸν μύθο γιὰ τὶς ἐποχὲς τοῦ Κρόνου καὶ τοῦ Δία ἐπιθυμεῖ νὰ ἀνατρέψει τὴν «ἰδέα τῆς αὐτοσυγκρότησης τοῦ ἀνθρώπινου εἴδους»[258], ἡ ὁποία εἶχε εὐρεία ἀπήχηση καὶ σημαντικοὺς ὑποστηρικτὲς κατὰ τὸν 5ο π. Χ. αἰώνα.

Οἱ προαναφερθεῖσες ἑρμηνεῖες ἐπιχειροῦν νὰ ρίξουν φῶς στὴν βαθύτερη σημασία τοῦ μύθου καὶ στοὺς στόχους ποὺ ὁ Πλάτων διὰ τοῦ μύθου αὐτοῦ ἐπιδιώκει. Φαίνεται πάντως ὅτι ὁ Ἀθηναῖος φιλόσοφος ἐπιθυμεῖ μὲ κάθε τρόπο νὰ δείξει ὅτι τὸ πρότυπο τοῦ βασιλικοῦ ποιμένα μὲ τὶς θεϊκὲς ἰδιότητες ἀνήκει στὴν μυθικὴ σφαίρα τῆς φαντασίας ἢ σὲ κάποιο πολὺ μακρινὸ παρελθὸν καὶ ὄχι στὴν παροῦσα ἱστορικὴ περίοδο. Οἱ τωρινοὶ πολιτικοὶ δὲν διαφέρουν οὐσιαστικὰ ἀπὸ τοὺς ἀρχομένους, καθὼς ἔχουν δεχθεῖ, ἀπὸ τὴν παιδική τους ἡλικία παραπλήσια μὲ αὐτοὺς παιδεία καὶ ἀνατροφή (275c). Οἱ πολιτικοὶ ἐπίσης τῆς ἐποχῆς ποὺ διανύουμε ὑστεροῦν κατὰ πολὺ στὴν γνώση τοῦ ἄρχειν σὲ σχέση μὲ τὸν θεϊκὸ ποιμένα καὶ κάθε προσπάθειά τους νὰ κυβερνήσουν ἀπολυταρχικὰ θὰ κατέληγε σὲ παταγώ-

ἰσχυρίζεται, κατὰ τὴν πορεία τοῦ διαλόγου ὁ Πλάτων «ἐπεξεργάζεται τὴ φύση τοῦ πολιτικοῦ κατὰ τέτοιον τρόπο», ποὺ στὸ τέλος εἶναι δύσκολο νὰ διακριθεῖ ὁ ἀληθινὸς πολιτικὸς ἀπὸ τὸν φιλόσοφο–βασιλιά (σ. 190).

256. "The Myth of the *Statesman*", σ. 163-164.

257. Ὅπ.π., σ. 160.

258. Ὁ Πολιτικός τοῦ *Πλάτωνα*, σ. 219· πβ. σ. 188-191.

δη ἀποτυχία. Ἀποτελεῖ σταθερὴ πεποίθηση τοῦ Πλάτωνα ὅτι ὅποιος πιστεύει ὅτι μπορεῖ στὴν κοσμικὴ περίοδο τοῦ Δία νὰ κυβερνήσει κατὰ τὸ πρότυπο τοῦ Κρόνου θὰ ἐξελιχθεῖ σὲ τύραννο[259]. Ἡ παράδοση ποὺ νομιμοποιεῖ τὴν δεσποτικὴ ἄσκηση τῆς ἐξουσίας ὡς προνόμιο ποὺ ἔχει δοθεῖ σὲ κάποιους ἀπὸ τὸν θεὸ εἶναι μία προπαγάνδα, προκειμένου νὰ πεισθοῦν οἱ κοινωνίες τῶν ἀνθρώπων ὅτι πρέπει νὰ ὑποταγοῦν πλήρως στὶς ἀπολυταρχικοῦ τύπου μοναρχίες.

Μὲ βάση τὰ ὅσα παραπάνω ἀναφέρθηκαν καθίσταται σαφὲς ὅτι ὁ ἀληθινὸς πολιτικός, ὅπως ὁ Πλάτων τὸν σκιαγραφεῖ στὸν ὑπὸ ἐξέταση διάλογο, δὲν θὰ μποροῦσε ποτὲ ὡς γνήσιος *ἐπιστήμων* νὰ εἶναι πανομοιότυπο τοῦ ἀπολυταρχικοῦ ἄρχοντα ἢ τοῦ τυράννου. Εἶναι ὁλοφάνερη ἡ ἐκ μέρους τοῦ Πλάτωνα ξεκάθαρη ἀπόρριψη τῆς ἀπολυταρχίας καὶ τοῦ ὁλοκληρωτισμοῦ, καθὼς καὶ ὁ ἐκτοπισμός τους ἀπὸ τὸ πλαίσιο τῆς ἀληθινῆς πολιτικῆς τέχνης, γεγονὸς ποὺ ἀποδεικνύει πόσο ἄδικος καὶ ἄκυρος εἶναι ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Ἀθηναίου φιλοσόφου ὡς ὁλοκληρωτικοῦ στοχαστῆ[260]. Συνεπῶς βασικὸ σφάλμα τοῦ πρώτου ὁρισμοῦ εἶναι ὅτι ὁδηγεῖ ἀναπόφευκτα στὴν ταύτιση πολιτικοῦ καὶ τυράννου. Δὲν εἶναι δυνατὸν ἐπίσης ὁ ὁρισμὸς νὰ μὴν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ πολιτικὸς «τῆς νῦν περιφορᾶς καὶ γενέσεως» (274e) εἶναι θνητὸς καὶ ὅτι δὲν ἁρμόζει σὲ θνητὸ νὰ περιγράφεται μὲ ὅρους θεϊκοῦ ποιμένα. Ἀποδεικνύεται λοιπὸν ὅτι ἡ πορεία τῆς διαίρεσης ὑπῆρξε λανθασμένη (275a), διότι ἀπομάκρυνε τὴν συζήτηση ἀπὸ τὴν διερεύνηση τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖο ἕνας ἄρχοντας ὀφείλει νὰ κυβερνᾶ μία *πόλιν*.

259. Ὁ C. L. Griswold Jr. ("Politikē Epistēmē in Plato's *Statesman*", σ. 147) εὔστοχα παρατηρεῖ ὅτι «ἕνα ἄτομο στὸν δικό μας κοσμικὸ κύκλο, τὸ ὁποῖο νομίζει ὅτι κατέχει τὴν ἐπιστήμη τοῦ Κρόνου, ὅτι εἶναι διαφορετικὸς στὸ εἶδος ἀπὸ ἐκείνους ποὺ κυβερνᾶ καὶ ὅτι οἱ κυβερνώμενοι εἶναι ζῶα ἐφάμιλλα μὲ τὰ πρόβατα, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ τύραννος».

260. Βλ. σχετικὰ Εἰσαγωγή, σ. 19-21.

Ὁ Πλάτων ἐστιάζει τὴν ἀρχὴ τῆς διόρθωσης τοῦ ὁρισμοῦ, ὅπως ἔχει ἀναφερθεῖ, στὸν ὅρο *τροφή*, ποὺ ἀφορᾶ τὸν τρόπο ἄσκησης τῆς ἐξουσίας τοῦ βασιλιᾶ–ποιμένα καὶ προτείνει νὰ ἀντικατασταθεῖ μὲ τὸν ὅρο *ἐπιμέλεια*[261]. Ὁ ἀληθινὸς πολιτικὸς ἐπιμελεῖται *τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας* καὶ δὲν τὴν τρέφει, ὅπως ὁ θεϊκὸς *ποιμήν*. Ἡ *τροφὴ* εἶναι ἕνας ἀπολυταρχικὸς τρόπος ἄσκησης τῆς ἐξουσίας, ὁ ὁποῖος δὲν ταιριάζει σὲ ἀνθρώπινα ὄντα μὲ ἐλεύθερη βούληση καὶ κριτικὴ σκέψη, διότι τοὺς ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὴν ζωή τους τὸ αἴσθημα τῆς ὑπεύθυνης δράσης. Εἴδαμε στὸν μύθο ὅτι μόνο οἱ *γηγενεῖς* ζοῦσαν ὑπὸ τὸ καθεστὼς τοῦ Κρόνου, οἱ ὁποῖοι διῆγαν ἕναν βίο ἀνεύθυνο χωρὶς ἔγνοιες, παραδομένο στὴν *τροφὴν* τοῦ ποιμένα τους, ποὺ φρόντιζε τὰ πάντα γι' αὐτούς. Οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς τοῦ Δία, ποὺ εἶναι ὄντα ἀνεξάρτητα καὶ ἐλεύθερα, ἔχουν τὴν εὐθύνη τῆς ἴδιας τους τῆς ἐπιβίωσης καὶ δὲν ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ ἕναν ποιμένα ποὺ θὰ τοὺς *θρέψει*. Ἐκεῖνο ποὺ χρειάζονται εἶναι ἡ *ἐπιμέλεια* ἑνὸς ἀληθινοῦ πολιτικοῦ, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν πολιτική του ἐπιστήμη θὰ δημιουργήσει τὶς κατάλληλες συνθῆκες γιὰ τὴν ὀρθὴ καὶ ὑγιῆ ἀνάπτυξη τῆς δραστηριότητας τῶν πολιτῶν καὶ θὰ ὑποδείξει τὸν σωστὸ δρόμο πρὸς τὴν πραγμάτωση τῆς εὐδαιμονίας. Ὁ A. E. Taylor παρατηρεῖ εὔστοχα ὅτι ἡ διόρθωση τῆς λέξης *τροφὴ* μὲ τὴν λέξη *ἐπιμέλεια* στοχεύει στὸν ἀποκλεισμὸ «τοῦ "ὑπερανθρώπου" ἀπὸ τὴν σοβαρὴ πολιτικὴ θεωρία», καθὼς καὶ στὴν «καίρια προσβολὴ τῆς λατρείας τοῦ "δυνατοῦ ἄνδρα", τοῦ μονοκράτορα ἢ δικτάτορα, ποὺ κυβερνᾶ πατρικὰ τὴν ὑπόλοιπη ἀνθρωπότητα χωρὶς τὴν ἀνάγκη καθοδήγησης ἢ ἐλέγχου ἀπὸ νόμους»[262]. Τέλος, ὁ X. Márquez ὑποστηρίζει τὴν ἄποψη ὅτι «ἡ ἀντικατάσταση τῆς τροφῆς ἀπὸ τὴν ἐπιμέλεια» δηλώνει ὅτι ἡ δραστηριότητα τοῦ πολιτικοῦ κινεῖται πολὺ πιὸ πέρα ἀπὸ τὴν

261. Πλάτ., *Πολιτ.* 276c-d: «τοὔνομα μετασκευωρήσασθαι, πρὸς τὴν ἐπιμέλειαν μᾶλλον προσαγάγοντας ἢ τὴν τροφήν».

262. *Πλάτων*, σ. 453.

ἁπλὴ σωματικὴ φροντίδα τῶν πολιτῶν καὶ φθάνει στὴν ἠθικὴ ἐκπαίδευσή τους[263].

β) Δεύτερος ὁρισμός: Ὁ πολιτικὸς ὡς βασιλιὰς–ὑφαντὴς

Ἔχοντας ἀναγνωρίσει τὰ σφάλματα τοῦ πρώτου ὁρισμοῦ ὁ Πλάτων προχωρεῖ στὸν δεύτερο ὁρισμὸ τοῦ πολιτικοῦ χρησιμοποιώντας τὸ παράδειγμα τῆς ὑφαντικῆς τέχνης καὶ τοῦ ὑφαντῆ[264]. Μέσα ἀπὸ τὸν παραλληλισμὸ τοῦ πολιτικοῦ μὲ τὸν ὑφαντή, ὅπως θὰ φανεῖ στὴν συνέχεια, θὰ ἀναδειχθοῦν τὰ ἰδιαίτερα χαρακτηριστικὰ τοῦ *ἀληθινοῦ* πολιτικοῦ, τὰ ὁποῖα θὰ

263. *A Stranger's Knowledge*, σ. 109. Ὁ S. Dusanić θεωρεῖ ὅτι ὁ Πλάτων, ὅταν προτείνει τὴν ἀντικατάσταση τῆς *τροφῆς* ἀπὸ τὴν *ἐπιμέλειαν*, ἔχει κατὰ νοῦ τὸν Καλλίστρατο, ὁ ὁποῖος ἑστίαζε τὴν δημαγωγία του στὴν «φροντίδα προμήθειας φαγητοῦ γιὰ τὴν Ἀθήνα» (Βλ. "Plato's Academy and Timotheus' Policy, 365-359 B.C.", *Chiron*, 10 (1980), 111-144 [ἐπανατύπωση στό: S. Dusanić, *Plato's Dialogues and Athenian Politics. A Historians View* (Belgrade: Studia Serbica, 2011), 295-339], σ. 139 [σ. 332-333].

264. Πλάτ., *Πολιτ.* 279a-b. Ἡ χρήση τοῦ παραδείγματος τοῦ ὑφαντῆ γιὰ τὸν βασιλιὰ–πολιτικό, συνιστᾶ κατὰ τὸν P. Vidal–Naquet (*Ὁ Μαῦρος Κυνηγός*, σ. 310) παράδοξο, διότι «ἡ ὕφανση στήν ἑλληνική ἀνθρωπολογία εἶναι μιά δραστηριότητα κυρίως γυναικεία, καί ἕνα ἀπό τά πλησιέστερα παράλληλα, πού μπόρεσαν νά παραβάλουν μέ τό πλατωνικό κείμενο, εἶναι ὁ περίφημος λόγος τῆς Λυσιστράτης, ὅπου ἐξηγεῖ τό πῶς ἡ πολιτική τέχνη καί ἡ τέχνη τοῦ νά ὑφαίνεις ἕνα μανδύα γιά τό λαό εἶναι ἕνα καί τό αὐτό πράγμα». Πράγματι στὴν κωμωδία τοῦ Ἀριστοφάνη *Λυσιστράτη* (574-587) βλέπουμε τὴν ἡρωΐδα νὰ παρομοιάζει τοὺ κατοίκους μιᾶς πόλης, ἐλεύθερους, δούλους, ντόπιους, μέτοικους, καὶ ἄλλους μὲ κομμάτια μαλλιοῦ, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ συνδυαστοῦν μεταξύ τους, ὥστε νὰ ὑφανθεῖ ἀπὸ αὐτὰ μία χλαίνη γιὰ τὸν λαὸ («τῷ δήμῳ χλαῖναν ὑφῆναι»), σύμβολο τῆς ἑνότητάς του. Γιὰ τὸ ἴδιο θέμα βλ. Melissa Lane, *Method and Politics in Plato's* Statesman, σ. 164-171. Ἐπίσης γιὰ τὴν δομὴ καὶ τὴν χρήση τοῦ παραδείγματος στὸν *Πολιτικὸν* βλ. ἐνδεικτικὰ S. Kato, "The Role of *Paradeigma* in the *Statesman*", στό: C. J. Rowe (ed.), *Reading the* Statesman, 162-172· S. Rosen, *Plato's* Statesman, σ. 81-97· Melissa S. Lane, *Method and Politics in Plato's* 'Statesman', σ. 61-75.

τὸν διαφοροποιοῦν ἀπὸ ὅλους ἐκείνους ποὺ θὰ διεκδικοῦσαν τὴν θέση του μέσα στὴν *πόλιν*, ὅπως γιὰ παράδειγμα γεωργοί, ἔμποροι, ἀργυραμοιβοί, κήρυκες καὶ γραμματικοί, μάντεις καὶ ἱερεῖς, δημαγωγοὶ καὶ σοφιστές[265].

Ἡ σκιαγράφηση τοῦ βασιλικοῦ ὑφαντῆ ξεκινᾶ ἀπὸ τὴν γνώση ποὺ αὐτὸς πρέπει νὰ ἔχει, ἡ ὁποία κινεῖται σὲ θεωρητικὸ καὶ πρακτικὸ ἐπίπεδο. Συγκεκριμένα, ὁ βασιλικὸς ὑφαντὴς πρέπει νὰ εἶναι κάτοχος τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης, ἡ ὁποία, ὅπως εἴδαμε, εἶναι θεωρητικὴ ἐπιστήμη, καθὼς καὶ τῆς *μετρητικῆς* τέχνης (283d), χωρὶς τὴν γνώση τῆς ὁποίας δὲν θὰ μποροῦσε νὰ ὑπάρξει πολιτικὸς ἢ ὁποιοσδήποτε ἄλλος *περὶ τὰς πράξεις ἐπιστήμων*[266]. Τὸ εἶδος τῆς *μετρητικῆς* τέχνης, τὸ ὁποῖο ὁ Πλάτων θεωρεῖ ἀπαραίτητο ἐφόδιο τοῦ πολιτικοῦ ἔχει σχέση μὲ τὸ *μέτριον*, τὸ *πρέπον*, τὸν *καιρὸν* καὶ τὸ *δέον* «καὶ πάνθ' ὁπόσα εἰς τὸ μέσον ἀπῳκίσθη τῶν ἐσχάτων» (284e), ἀφορᾶ δηλαδή, ὅπως εὔστοχα παρατηρεῖ ὁ Δ. Κούτρας[267], τὶς κανονιστικὲς ἐπιστῆμες καὶ ὄχι τὶς μαθηματικές. Ἡ κατοχὴ ἐπιστήμης εἶναι τὸ βασικότερο στοιχεῖο ποὺ ξεχωρίζει τὸν ἀληθινὸ πολιτικὸ ἀπὸ τὸν τύραννο–δυνάστη, ὁ ὁποῖος κατευθύνεται στὴν πολιτική του δράση ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία καὶ τὴν ἄγνοια[268]. Εἰδικότερα, ἡ γνώση τοῦ *καιροῦ*, νὰ ἀντιλαμβάνεται δηλαδὴ πότε εἶναι ἡ κατάλληλη στιγμὴ γιὰ τὴν λήψη ἀποφάσεων καὶ τὴν τέλεση πολιτικῶν ἐνεργημάτων (305d), εἶναι τὸ πιὸ βασικὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ

265. Βλ. σχετ. Πλάτ., *Πολιτ.* 289d-291c. Γιὰ τοὺς διεκδικητὲς τῆς τέχνης τοῦ πολιτικοῦ βλ. Αλεξάνδρα Π. Λιάκρη, «Ο πολιτικός και οι αντιποιούμενοι την πολιτική», σ. 155 κ.έ..

266. Βλ. σχετ. *Πολιτ.* 284c.

267. «Ἡ *μετρητική τέχνη* καί ἡ πολιτική φρόνηση», σ. 97.

268. Βλ. σχετ. Πλάτ., *Πολιτ.* 301b-c. Ἐνδιαφέροντα σχόλια γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ βλ. ἐνδεικτικὰ R. Weiss, "Statesman as Ἐπιστήμων", σ. 220-221. Ἐπίσης γιὰ τὴν γνώση ποὺ πρέπει νὰ ἔχει ὁ ἀληθινὸς πολιτικὸς βλ. D. A. White, *Myth, Metaphysics and Dialectic in Plato's* Statesman, σ. 104-106.

ἀληθινοῦ πολιτικοῦ καὶ ἐξασφαλίζει τὴν ἐπιτυχία τοῦ πολιτικοῦ του προγράμματος[269].

Ἂν καὶ ὁ Πλάτων προϋποθέτει ὡς βασικὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ ἀληθινοῦ πολιτικοῦ τὴν κατοχὴ ἐπιστήμης, ὡστόσο δὲν κάνει καμία ἀναφορὰ γιὰ τὴν ἐκπαίδευσή του, ἀλλὰ οὔτε γιὰ τὴν οἰκονομικὴ καὶ οἰκογενειακή του κατάσταση, ὅπως ἔκανε στὴν *Πολιτείαν* γιὰ τὸν φιλόσοφο–βασιλιά. Γενικὰ δὲν γίνεται καμία μνεία στὸν τρόπο ζωῆς τοῦ πολιτικοῦ, καθὼς καὶ στὸ ἂν μπορεῖ νὰ εἶναι ἄνδρας ἢ γυναίκα, παρὰ μόνο στὶς δεξιότητές του καὶ στὰ πολιτικά του καθήκοντα. Θὰ μποροῦσε κάλλιστα νὰ ὑποτεθεῖ ὅτι ὅσα ἔχουν εἰπωθεῖ γιὰ τὸν φιλόσοφο–βασιλιὰ στὴν *Πολιτείαν* ἰσχύουν καὶ γιὰ τὸν ἀληθινὸ πολιτικό, ἀφοῦ καὶ οἱ δύο αὐτὲς πολιτικὲς μορφὲς ἔχουν ἕνα κοινὸ χαρακτηριστικό, τὴν κατοχὴ ἐπιστήμης, ποὺ συνδυάζει θεωρητικὴ καὶ πρακτικὴ γνώση. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο ἐνδεχομένως ὁ Πλάτων νὰ ἔκρινε ὡς μὴ ἀπαραίτητη τὴν ἐξ ὑπαρχῆς σύσταση ἑνὸς ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος γιὰ τὸν πολιτικὸ στὸν ὁμώνυμο διάλογο ἢ τὴν ὑποστήριξη τῆς θέσης γιὰ τὴν ἰσότητα τῶν δύο φύλων[270]. Παρὰ τὸ γεγονὸς τῆς ἀπουσίας ὁποιασδήποτε ἀναφορᾶς στὴν φιλοσοφικὴ παιδεία, ποὺ θὰ πρέπει νὰ κατέχει ὁ πολιτικός, καὶ στὴν σπουδαιότητα τῆς παιδείας αὐτῆς γιὰ τὴν πράξη, ἡ φιλοσοφικὴ γνώση θὰ πρέπει νὰ βρίσκεται στὴν κατοχὴ τοῦ *βασιλικοῦ ἀνδρὸς* καὶ στὸν *Πολιτικόν*, καὶ μάλιστα ἡ γνώση τῆς

269. Ἡ Melissa Lane χαρακτηρίζει τὸν ἀληθινὸ πολιτικὸ ὡς «δεξιοτέχνη στὴν ρύθμιση τοῦ χρόνου» (Βλ. *Method and Politics in Plato's* Statesman, σ. 142).

270. Στοὺς *Νόμους* (βλ. π.χ. 806c) ὁ Πλάτων ὑποστηρίζει τὴν ἰσοτιμία τῶν δύο φύλων στὴν πολιτικὴ δραστηριότητα γεγονὸς ποὺ μᾶς ὑποδεικνύει ὅτι ὁ φιλόσοφος παρέμεινε σταθερὸς στὶς ἀπόψεις τους γιὰ τὸ γυναικεῖο φύλο καὶ ὅτι θὰ ἦταν ἄτοπο νὰ θεωρήσουμε ὅτι στὸν *Πολιτικὸν* ἡ γυναίκα ἀποκλείεται ἀπὸ τὴν πολιτικὴ ἐπιστήμη. Περισσότερα γι' αὐτὸ τὸ θέμα βλ. Μαρία Σωζοπούλου, *Ἐκφάνσεις τῆς δημοσιότητας στὴν φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνα*, σ. 108-111.

μεθόδου τῆς διαίρεσης, ποὺ ἐπιτρέπει τὴν ὀρθὴ διάκριση τῶν πραγμάτων χάρη στοὺς ὁρισμοὺς στοὺς ὁποίους ἀποσκοπεῖ. Θὰ μπορούσαμε βάσιμα νὰ ὑποθέσουμε ὅτι χωρὶς τὴ γνώση τῆς διαλεκτικῆς μεθόδου τῆς διαίρεσης θὰ ἦταν ἐξαιρετικὰ δύσκολο γιὰ τὸν πολιτικὸ νὰ κατέχει καὶ νὰ ἐφαρμόζει τὴν *μετρητικὴν* τέχνη, χωρὶς τὴν ὁποία δὲν νοεῖται ἡ ἄσκηση τῆς πολιτικῆς.

Ὡς *ἄρχων ἀληθῶς ἐπιστήμων*[271] ὁ πολιτικὸς–ὑφαντὴς εἶναι ὁ μοναδικὸς ποὺ μπορεῖ νὰ ἐμφυτεύσει τὴν «ὄντως οὖσαν ἀληθῆ δόξαν» (309c), στὶς ψυχὲς τῶν πολιτῶν, σχετικὰ μὲ τὸ τί εἶναι δίκαιο καὶ ἄδικο, καλὸ καὶ κακό, καθὼς καὶ νὰ ἀπομακρύνει, ὅπως εὔστοχα ἔχει ἐκφράσει ὁ Δημήτρης Λαμπρέλλης «την ὕβριν του *μη ὀρθοῦ λόγου* ασπασμού του προσομοίου και δυσχέρειας προς το ανόμοιον»[272]. Ὁ Πλάτων διατείνεται ὅτι ὅσοι ἀποκαλοῦνται ἀπὸ μόνοι τους πολιτικοί, χωρὶς νὰ ἔχουν γνώση, δὲν εἶναι στὴν πραγματικότητα πολιτικοί, ἀλλὰ ταραχοποιοὶ καὶ προστάτες τῶν *μεγίστων εἰδώλων*, ὅπως ἄλλωστε στὸ γένος τῶν εἰδώλων ἐντάσσονται καὶ οἱ ἴδιοι (303c). Ἡ κτήση ἐπιστήμης συνιστᾶ τὴν εἰδοποιὸ διαφορὰ τοῦ πολιτικοῦ ἔναντι τῶν ψευδοπολιτικῶν ποὺ ὡς *μέγιστοι μιμηταὶ καὶ γόητες* ξεπερνοῦν στὴν παραπλάνηση τῶν πολιτῶν ἀκόμη καὶ τοὺς πιὸ ἱκανοὺς καὶ σπουδαίους σοφιστές (303c). Ὁ Πλάτων ἀποκαλεῖ τοὺς ψευδοπολιτικοὺς *στασιαστικούς* (303c) θέλοντας νὰ τονίσει τὴν σοβαρὴ διαταραχὴ ποὺ προκαλοῦν στὴν κοινωνία. Ἡ λέξη *στάσις* ἐμφανίζεται δύο φορὲς στὸν *Πολιτικὸν*[273] στὸ σημεῖο ποὺ γίνεται ἡ περιγραφὴ τῆς ἀντίθεσης τῶν δύο χαρακτήρων, δηλαδὴ τῶν ἀνδρείων καὶ τῶν σωφρόνων. Οἱ *στασιαστικοὶ* ψευδοπολιτικοὶ ἐντείνουν καὶ μεγαλώνουν τὴν *στάσιν* μεταξὺ τῶν

271. Πλατ., *Πολιτ.* 293c· πβ. 301b. Προκειμένου νὰ ἀναδειχθεῖ ἡ ἐπιστημοσύνη τοῦ πολιτικοῦ, ὁ Πλάτων συχνὰ τὸν κατατάσσει στοὺς «εἰδότας» (300c) καὶ στοὺς «ἐντέχνους» (300e).

272. *Φιλοσοφία και κοινωνικά συγκεκριμένο στον* Πολιτικό *του Πλάτωνα*, σ. 151.

273. Βλ. Πλατ., *Πολιτ.* 306b καὶ 307c.

πολιτῶν ἐν ἀντιθέσει μὲ τὸν ἀληθινὸ πολιτικό, ὁ ὁποῖος στοχεύει στὴν μείωση τῆς *στάσεως* καὶ τὴν ἐγκαθίδρυση τῆς ὁμόνοιας καὶ τῆς φιλίας στοὺς κόλπους τῆς πολιτείας.

Γνῶστες τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης δὲν μπορεῖ κατὰ τὸν Πλάτωνα νὰ εἶναι οὔτε τὸ πλῆθος τῶν πλουσίων οὔτε «ὁ σύμπας δῆμος» (300e), καθὼς ὁ Ἀθηναῖος φιλόσοφος ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος τῆς συγγραφικῆς του δραστηριότητας διατηρεῖ ἀκλόνητη τὴν πίστη ὅτι οἱ ἐπαΐοντες σὲ κάθε τέχνη, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς πολιτικῆς, εἶναι λίγοι καὶ ὄχι πολλοί[274]. Ὁ *βασιλικὸς ἀνὴρ* κυβερνᾶ «μετ' ἀρετῆς καὶ ἐπιστήμης» (301d) καὶ «μετὰ νοῦ καὶ τέχνης» ἀπονέμει ὀρθὰ τὴν δικαιοσύνη, σώζει τοὺς πολίτες καὶ στοχεύει σταθερὰ στὴν ἠθική τους προαγωγή (297b). Κυβερνᾶ, ὅπως τονίζει ὁ Πλάτων, *εὐδαιμόνως* (301d), ἕνα ἀπόλυτα ὀρθὸ πολίτευμα, πρότυπο μίμησης γιὰ τὰ ἄλλα πολιτεύματα. Καθορίζει τὰ ἠθικο–κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ πρότυπα, βάσει τῶν ὁποίων οἱ παιδαγωγοὶ θὰ δημιουργήσουν χαρακτῆρες κατάλληλους γιὰ τὴν πολιτικὴ συνύφανση, καὶ θὰ προβεῖ ἐνδεχομένως σὲ βίαιες καὶ σκληρὲς πράξεις (309a), ἔχοντας πάντα ὡς ὁδηγὸ τὴν γνώση καὶ τὴν αἴσθηση τοῦ δικαίου. Προκαλεῖ ἔκπληξη ἡ δυνατότητα γιὰ χρήση βίας σὲ βάρος τῶν πολιτῶν[275] ἐκ μέρους τοῦ ἀληθινοῦ πολιτικοῦ καὶ ἀνακύπτει τὸ ἐρώτημα πῶς μπορεῖ νὰ διαφέρει σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωση ὁ *βασιλικὸς ἀνὴρ* ἀπὸ τὸν τύραννο, ἀφοῦ καὶ οἱ δύο δὲν ἀποτάσσονται τὴν βία. Θὰ μποροῦσε νὰ δοθεῖ στὸ ἐρώτημα αὐτὸ ἡ ἀπάντηση ὅτι ὁ βασιλιὰς διαφέρει στὴν ἄσκηση τῆς βίας ὡς πρὸς τὸν τύραννο, διότι καθοδηγεῖται ἀπὸ τὴν πολιτικὴ ἐπιστήμη, ἡ ὁποία μὲ τὴν βοήθεια τῆς *μετρητικῆς* τέχνης τὸν κάνει νὰ

274. Πλατ., *Πολιτ.* 292e-293a, 297b-c. Πβ. *Ἀπολ.* 25a-c, *Πρωτ.* 322c.

275. Γιὰ τὸ θέμα τῆς χρήσης βίας ἐκ μέρους τοῦ ἀληθινοῦ πολιτικοῦ βλ. G. Klosko, *The Development of Plato's Political Theory*, σ. 191, ὅπου ὁ συγγραφέας ἐπισημαίνει ὁμοιότητες μὲ τὴν *Πολιτείαν*, παρατηρώντας ὅτι «οἱ φιλόσοφοι–βασιλεῖς δύνανται νὰ χρησιμοποιήσουν δραστικὰ μέσα, προκειμένου νὰ ὑπάρξει ἡ ἰδανικὴ πολιτεία».

πράττει ἐκεῖνο ποὺ πρέπει, ὅταν πρέπει. Ἡ χρήση ἐκ μέρους του βίας εἶναι προϊὸν κρίσης καὶ οὐσιαστικῆς γνώσης τῶν περιστάσεων καὶ ὄχι προϊὸν τυφλοῦ πάθους καὶ ἀγνωσίας.

Ὁ ἀληθινὸς πολιτικὸς φέρει προφανῶς μέσα του τὶς δύο ἀντίθετες ἀρετές, τῆς ἀνδρείας καὶ τῆς σωφροσύνης, ἀπόλυτα ἰσορροπημένες. Ἄλλωστε ὁ ἴδιος προβάλλει ὡς πρότυπο ἠθικῆς ζωῆς, ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν ἠθικὸ ὄν[276], ποὺ εἶναι σὲ θέση νὰ ἐνεργεῖ μὲ βάση τὶς ἀρχὲς τοῦ *μετρίου*, τοῦ *πρέποντος*, τοῦ *καιροῦ* καὶ τοῦ *δέοντος* (284e). Μὲ τὴν *μετρητικὴ* τέχνη ἐπιτυγχάνει τὴν μεσότητα καὶ ἀποφεύγει τὰ δύο ἄκρα τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἔλλειψης, τόσο στὸν ἴδιο του τὸν ἑαυτὸ ὅσο καὶ στὴν ἄσκηση τῆς ἐξουσίας, καθὼς εἶναι πεπεισμένος γιὰ τὴν ἀξία τῆς μεσότητας ὡς παράγοντα ἰσορροπίας καὶ ἑνότητας σὲ ὅλες τὶς ἐκφάνσεις τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ τοῦ δημόσιου βίου. Ὁ Πλάτων, εἰσάγοντας στὴν πολιτική του θεωρία τὴν ἔννοια τοῦ *μετρίου*, μένει πιστὸς στὴν ἠθικὴ καὶ πολιτικὴ παράδοση τῆς *πόλεως*, ποὺ ἀπαιτοῦσε τὴν τήρηση τῆς μετριοπάθειας καὶ τοῦ μέτρου (*μέτρον ἄριστον*) καὶ τὴν πάταξη τοῦ πνεύματος τῆς *ὕβρεως* καὶ τῆς ὑπερβολῆς.

Ὡς ἐξέχουσα πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ προσωπικότητα ὁ γνήσιος πολιτικὸς ἔχει ὡς βασικὸ στόχο *τὸν θεῖον δεσμόν* (309c), δηλαδὴ νὰ ἐμφυσήσει στὴν ψυχὴ τῶν πολιτῶν τὴν *ἀληθῆ δόξαν*, ὥστε νὰ ἐπικρατήσει ὁμογνωμοσύνη, ὅσον ἀφορᾶ τὶς ἠθικὲς ἀξίες καὶ τὸν ἁρμόζοντα τρόπο ζωῆς, καὶ νὰ ἐξασφαλιστεῖ ἔτσι ἡ ἁρμονία καὶ ἡ εὔρυθμη λειτουργία τῆς κοινωνίας. Γι' αὐτὸ καὶ ἕνα ἀπὸ τὰ καθήκοντά του εἶναι νὰ ἐπιβλέπει τὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα καὶ ταυτόχρονα νὰ καθορίζει πιὸ θὰ εἶναι τὸ περιεχόμενο τῆς διδασκαλίας τῶν παιδαγωγῶν[277], ὥστε μέσα ἀπὸ μία

276. Κατὰ τὸν J. O' Brien τὸ ἦθος τοῦ πολιτικοῦ καὶ «ὁ καλὸς χαρακτήρας εἶναι ἕνα εἶδος *φρονήσεως*». (Βλ. "Defending *Phronesis* from Coding", στό: A. Horvath, A Szakolczai, and M. Marangudakis (eds), *Modern Leaders: Between Charisma and Trickery*, 88-104, καὶ συγκεκριμένα σ. 89.

277. Πλάτ., *Πολιτ.* 308d-e. Ἐνδιαφέροντα σχόλια γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ βλ. Μαρία Βενετή, «Η ύφανση προσώπων και αρετών στον *Πολιτικό* του Πλά-

ἄρτια καὶ πολυδιάστατη παιδεία νὰ ἐμφυτεύσει σὲ ἐκείνους τοὺς χαρακτῆρες ποὺ ἐκ φύσεως γεννήθηκαν *εὐγενεῖς* (310a) τὴν *ἀληθῆ δόξαν*. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ παιδαγωγικοῦ ἔργου θὰ εἶναι ἡ προαγωγὴ τῶν φυσικῶν καὶ ἠθικῶν καταβολῶν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐν τέλει ἡ ἠθική του βελτίωση. Μὲ τὴν κατάλληλη παιδεία ἡ ἀνδρεία ψυχὴ γαληνεύει, ἡμερεύει καὶ καθίσταται ἱκανὴ νὰ ἐνστερνιστεῖ τὰ *δίκαια* (309d-e). Ἡ ψυχὴ ἐπίσης, στὴν ὁποία ὑπερέχει ἡ κοσμιότητα, γίνεται μὲ τὴν πρέπουσα ἀγωγὴ *σώφρων* καὶ *φρόνιμος* ἀποφεύγοντας κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο νὰ μεταπέσει στὴν κατάσταση μιᾶς ἐπονείδιστης εὐήθειας (309e). Ἔτσι ὁ ἀληθινὸς πολιτικὸς ἐπιτυγχάνει μὲ τὸ «φάρμακον»[278] τοῦ *θείου δεσμοῦ* νὰ διαμορφώσει σωστοὺς καὶ ἰσορροπημένους χαρακτῆρες πολιτῶν, ποὺ θὰ συνυπάρχουν ἁρμονικὰ στὴν πολιτεία, καὶ θὰ ἀποδέχονται τὴν παρουσία πλουραλισμοῦ στὸ πλαίσιο τῆς κοινωνίας δείχνοντας ἀνοχὴ καὶ διαλλακτικότητα στὴν διαφορετικότητα.

Πρὸς ἐπίτευξη τοῦ ἔργου του ὁ πολιτικὸς ἔχει ἀνάγκη τὴν ρητορικὴ τέχνη. Μὲ τὴν βοήθεια τῆς τέχνης τῆς πειθοῦς θὰ ἐπιχειρήσει νὰ πείσει τοὺς πολίτες γι' αὐτὸ ποὺ εἶναι δίκαιο (304a). Θὰ χρησιμοποιήσει ἐπίσης τὴν ρητορικὴ ὡς ὄργανο διάδοσης μυθολογημάτων, ποὺ ἀποσκοποῦν στὸ κοινὸ καλό, ἐπειδὴ πιστεύει ὅτι τὸ *πλῆθος* καὶ ὁ *ὄχλος* πείθονται «διὰ μυθολογίας ἀλλὰ μὴ διὰ διδαχῆς» (304c-d)[279], μὴ διαφέροντας στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀπὸ τὸν φιλόσοφο–βασιλιὰ ποὺ δὲν διστάζει

τωνα», στό: Κ. Ἰ. Βουδούρης (ἐκδ.), *Ἡ Πολιτικὴ καὶ ὁ* Πολιτικός, 48-56, καὶ κυρίως σ. 50.

278. Πλάτ., *Πολιτ.* 310a. Γιὰ τὸ «φάρμακον» στὸν Πλάτωνα ὡς ἴαμα ἢ γιατρικό, ἀλλὰ καὶ ὡς δηλητήριο βλ. J. Derrida, *Πλάτωνος φαρμακεία*, Εἰσαγωγή, μετάφραση, σημειώσεις: Χ. Γ. Λάζος (Ἀθήνα: Ἐκδ. Ἄγρα, 1990), καὶ κυρίως σ. 114-148.

279. Ἐνδιαφέρουσες παρατηρήσεις γιὰ τὸ χωρίο αὐτὸ βλ. Κ. Π. Μιχαηλίδης, «Ὁ πολιτικός καί οἱ συναίτιοι τοῦ πολιτικοῦ καί ἡ πολιτική ὡς ὑφαντική τέχνη», σ. 180.

νὰ κάνει χρήση τῆς ψευδολογίας γιὰ τὸ συμφέρον τῆς *πόλεως*. Προφανῶς ἡ ρητορικὴ θὰ τὸν βοηθήσει, ὥστε νὰ ἐφαρμόσει χωρὶς μεγάλες δυσκολίες τοὺς «ἀνθρώπινους δεσμούς», τοὺς γάμους δηλαδὴ μεταξὺ *ἀνδρείων* καὶ *σωφρόνων* φύσεων, μὲ σκοπὸ τὴν γέννηση παιδιῶν ποὺ μεγαλώνοντας θὰ ἔχουν ἁρμονικὸ καὶ συγκροτημένο χαρακτῆρα. Ὁ Πλάτων ἀπορρίπτει τοὺς γάμους ποὺ γίνονται μὲ σκοπὸ τὴν ἀπόκτηση πλούτου καὶ ἐξουσίας, καὶ χαρακτηρίζει τέτοιου εἴδους ἑνώσεις ὡς μὴ ὀρθὲς γιὰ τὴν παιδοποιία (310b). Οἱ γάμοι, σύμφωνα μὲ τὴν πρόταση τοῦ Πλάτωνα, πρέπει νὰ γίνονται μὲ ὅρους εὐγονικῆς, ὥστε τὰ τέκνα ποὺ θὰ γεννηθοῦν νὰ ἔχουν ἐκ φύσεως τὶς καταβολὲς γιὰ μία ἰσορροπημένη καὶ χωρὶς ἐσωτερικὲς συγκρούσεις ψυχή[280]. Οἱ ὅροι εὐγονικῆς περιλαμβάνουν τὴν μείξη τῶν σωφρόνων καὶ τῶν ἀνδρείων χαρακτήρων, ἡ ὁποία κατὰ τὸν Πλάτωνα ἀποτελεῖ «βασιλικῆς συνυφάνσεως ἔργον» (310e). Ὅσοι ἀνήκουν στὰ *ὑπενάντια γένη* ἔχουν μιὰ φυσικὴ ροπὴ νὰ ἀπομακρύνονται μεταξύ τους καὶ νὰ ἕλκονται ἀπὸ τοὺς ὁμοίους τους, ροπὴ ἡ ὁποία πρέπει νὰ ἀντιμετωπιστεῖ ἀπὸ τὸν πολιτικό, προκειμένου νὰ ἀποφευχθεῖ ἕνας μελλοντικὸς ἐκφυλισμὸς τοῦ γένους τῶν πολιτῶν. Ἐπιπλέον εἶναι ἀνάγκη νὰ γεννηθοῦν παιδιά, τὰ ὁποία ὅταν ἀναλάβουν μὲ τὴν ἐνηλικίωσή τους τὴν διακυβέρνηση τῆς *πόλεως*, θὰ συνδυάζουν ἁρμονικὰ στὶς ψυχές τους τὶς ἀρετὲς τῆς σωφροσύνης καὶ τῆς ἀνδρείας, γιατὶ χωρὶς αὐτὸν τὸν συνδυασμὸ τίποτα καλὸ δὲν μπορεῖ νὰ γίνει στὸν ἰδιωτικὸ καὶ στὸν δημόσιο βίο[281].

Ἕνα ἀπὸ τὰ βασικότερα χαρακτηριστικὰ τοῦ ἀληθινοῦ πολιτικοῦ εἶναι κατὰ τὸν Πλάτωνα ἡ ἀνωτερότητά του ἔναντι τῶν νόμων[282]. Ὁ πολιτικὸς βρίσκεται πάνω ἀπὸ τοὺς νόμους καὶ

280. Βλ. σχετ. Πλάτ., *Πολιτ.* 310a-e.

281. Βλ. *Πολιτ.* 311a-b.

282. Βλ. *Πολιτ.* 294a· πβ. *Πολιτ.* 297a. Ἐνδιαφέρουσες ἑρμηνευτικὲς προσεγγίσεις τῆς πλατωνικῆς θέσης γιὰ τὴν τοποθέτηση τοῦ πολιτικοῦ πάνω ἀπὸ τοὺς νόμους βλ. π.χ. L. Strauss, "Plato", σ. 74-76· M. Davis, "The

τοὺς χρησιμοποιεῖ μόνο ἐπικουρικὰ στὸ πολιτικό του ἔργο. Ἡ φρόνηση τοῦ πολιτικοῦ κατὰ τὸν Πλάτωνα ὑπερτερεῖ ἔναντι τοῦ νόμου, γιατὶ ὁ νόμος φέρει ἕνα ἰδιαίτερα ἀρνητικὸ στοιχεῖο, τὸ στοιχεῖο τῆς ἀκαμψίας, ποὺ τὸν καθιστά ἀνίκανο νὰ ἀνταποκριθεῖ στὶς ἰδιαιτερότητες καὶ τὴν ποικιλομορφία τῶν ἀνθρώπων μιᾶς κοινωνίας. Ὁ νόμος δὲν θὰ μποροῦσε νὰ ἀρθεῖ πάνω ἀπὸ τὸν πολιτικό, ἀφοῦ δὲν δύναται ποτὲ νὰ συμπεριλάβει μὲ ἀκρίβεια «τό τε ἄριστον καὶ τὸ δικαιότατον» (294a-b) γιὰ ὅλους τοὺς πολίτες καὶ νὰ ἀξιώσει τὸ καλύτερο γι' αὐτούς. Ὑπεύθυνη γι' αὐτὴν τὴν ἀδυναμία τοῦ νόμου εἶναι ἡ ἀνομοιότητα τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πράξεών τους καὶ γενικότερα ἡ ρευστότητα τῶν ἀνθρώπινων πραγμάτων (294b).

Ὁ νόμος σύμφωνα μὲ τὸν Πλάτωνα μοιάζει μὲ ἕναν ἄνθρωπο «αὐθάδη» καὶ «ἀμαθῆ» (294c), ποὺ δὲν δέχεται τίποτε διαφορετικὸ ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ προστάζει καὶ δὲν ἐπιτρέπει σὲ κανέναν νὰ πράττει κάτι ἐνάντια στὶς προσταγές του. Βασικὴ ἰδιότητα τοῦ νόμου εἶναι ἡ ἁπλότητα[283], ἡ ὁποία τὸν καθιστᾶ ἀνίκανο

Statesman as a Political Dialogue", *American Journal of Philology*, 88 (1967), 319-331, καὶ συγκεκριμένα σ. 325-328, ὅπου ὁ συγγραφέας παρατηρεῖ ὅτι ἂν καὶ ὁ Πλάτων ὑποστηρίζει ὅτι ὁ πολιτικὸς δὲν χρειάζεται τοὺς νόμους, ἐν τούτοις τὸν παρουσιάζει νὰ τοὺς θεσπίζει καὶ νὰ κυβερνᾶ μὲ βάση αὐτούς· Ἰ. Τσέντος, «Ὁ νόμος καὶ ὁ πολιτικός», στό: Κ. Ἰ. Βουδούρης (ἐκδ.), *Ἡ Πολιτικὴ καὶ ὁ* Πολιτικός, 285-296· Εὐαγγελία Μαραγγιανοῦ–Δερμούση, «Ὁ σωστὸς πολιτικὸς εἶναι ἢ ὄχι κατὰ τὸν Πλάτωνα ὑπεράνω τῶν νόμων;», *Φιλοσοφία*, 23-24 (1993-1994), 145-154, καὶ συγκεκριμένα σ. 149-150· S. Rosen, *Plato's* Statesman, σ. 156-168· P. Stern, "The Rule of Wisdom and the Rule of Law in Plato's Statesman", *The American Political Science Review*, 91 (1997), 264-276· C. Rowe, "The *Politicus* and Other Dialogues", 244-251· C. Gill, "Rethinking Constitutionalism in *Statesman* 291-303", στό: C. J. Rowe (ed.), *Reading the* Statesman, 292-305· X. Márquez, *A Stranger's Knowledge*, σ. 233-302.

283. Πλάτ., *Πολιτ.* 294c: «τὸ διὰ παντὸς γιγνόμενον ἁπλοῦν». Κατὰ τὸν Δ. Λαμπρέλλη τὸ «ἁπλοῦν» τοῦ νόμου καὶ οἱ μεγάλες διαφορὲς ποὺ διακρίνουν τὸ ἀντικείμενό του, δηλαδὴ τοὺς ἀνθρώπους, συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς ἄποψης ὅτι «το τέλος της πολιτικής όπως κατ' αρχήν αυτό ορίζεται σε σχέση με το νόμο ... είναι η προάσπιση της διαφοράς» [«Η έννοια της διαφοράς και η πολιτική τέχνη στον *Πολιτικό* του Πλάτωνα», στό: Κ. Ἰ. Βουδούρης (ἐκδ.), *Ἡ Πολιτικὴ καὶ ὁ* Πολιτικός, 107-151, καὶ συγκεκριμένα σ. 120].

νὰ ἀσχολεῖται μὲ θέματα, ποὺ σὲ καμία περίπτωση δὲν εἶναι ἁπλᾶ. Ὁτιδήποτε γίνεται ἢ δημιουργεῖται *κατὰ συγγράμματα* (σύμφωνα μὲ γραπτοὺς νόμους) καὶ ὄχι *κατὰ τέχνην* (299e) δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιβιώσει καὶ νὰ διατηρηθεῖ. Κατὰ συνέπεια ὁ νόμος βάσει τῶν ἰδιοτήτων του, ἂν ἔπρεπε τὰ πάντα νὰ κανονίζονται ἀπὸ αὐτόν, θὰ ἐμπόδιζε τὴν ἔρευνα ποὺ ἀποβλέπει στὴν βελτίωση τῶν τεχνῶν καὶ κατ' ἐπέκταση θὰ ἐμπόδιζε τὴν κοινωνικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ ἐξέλιξη[284]. Ἡ ἀπόλυτη μάλιστα κυριαρχία του σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς θὰ μποροῦσε νὰ κάνει τὸν βίο τῶν πολιτῶν *ἀβίωτον* καὶ *χαλεπὸν* (299e). Οἱ ἀνθρώπινες κοινωνίες μεταβάλλονται καὶ ἐξελίσσονται καὶ ἀλλάζουν τὰ ἤθη τους καὶ τὴν νοοτροπία τους. Ὁ νόμος, μὲ τὴν ἀκαμψία ποὺ τὸν χαρακτηρίζει, ἀδυνατεῖ νὰ ἀκολουθήσει τὴν πορεία καὶ τὴν ἐξέλιξη τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας, νὰ ἀφομοιώσει τὶς ἀλλαγὲς καὶ νὰ προσαρμοστεῖ στὰ καινούρια καὶ διαφορετικὰ δεδομένα τῆς κάθε ἐποχῆς καὶ γενικὰ δὲν γνωρίζει τὶς ἀρχὲς *μέτριον, πρέπον, καιρός* καὶ *δέον*.

Ἡ ἀρνητικὴ ἐντύπωση ποὺ προκαλεῖται μὲ τὴν ἐπίθεση ποὺ ἐξαπολύει ὁ Πλάτων ἐναντίον τοῦ νόμου στὴν συνέχεια μετριάζεται, ὅταν ὁ φιλόσοφος ἐκφράζει ρητὰ τὴν πεποίθηση ὅτι εἶναι ἀπαραίτητο νὰ θεσπίζονται νόμοι[285]. Ὁ νομοθέτης εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ θεσπίσει νόμους, εἴτε γραπτοὺς («ἐν γράμμασιν», 295a) εἴτε νόμους σύμφωνα μὲ τὰ ἄγραφα πατροπαράδοτα ἔθιμα («ἐν ἀγραμμάτοις, πατρίοις δὲ ἔθεσι, 295a) μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ καλύπτουν τὴν πλειονότητα τῶν περιπτώσεων

284. Πλάτ., *Πολιτ.* 299e: «Δῆλον ὅτι πᾶσαί τε αἱ τέχναι παντελῶς ἂν ἀπόλοιντο ἡμῖν, καὶ οὐδ' εἰς αὖθις γένοιντ' ἂν ποτε διὰ τὸν ἀποκωλύοντα τοῦτον ζητεῖν νόμον».

285. *Πολιτ.* 294c: «ἀναγκαῖον νομοθετεῖν».

καὶ τὴν πλειοψηφία τῶν πολιτῶν. Στὸ ἐρώτημα γιατὶ θὰ πρέπει νὰ ὑπάρχουν οἱ νόμοι, ἀφοῦ ὑστεροῦν ἀπὸ κάθε ἄποψη ἔναντι τοῦ ἀληθινοῦ πολιτικοῦ, ἡ ἀπάντηση τοῦ Πλάτωνα θὰ μποροῦσε νὰ ἀνασυγκροτηθεῖ ὡς ἑξῆς: α) Εἶναι ἀδύνατον γιὰ τὸν πολιτικὸ νὰ βρίσκεται διὰ βίου διαρκῶς δίπλα στὸν καθένα καὶ νὰ ὑπαγορεύει τὸ προσῆκον (295a-b). β) Σὲ περίπτωση ἀπουσίας τοῦ πολιτικοῦ δύσκολα οἱ πολίτες θὰ μποροῦσαν νὰ θυμοῦνται τὰ προστάγματά του (295c). γ) Οἱ νόμοι εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα μεγάλης ἐμπειρίας (300b: «ἐκ πείρας πολλῆς κειμένους») καὶ ἔχουν συνταχθεῖ ἀπὸ νομοθέτες γνῶστες τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν πραγμάτων. Θὰ πρέπει μάλιστα νὰ θεωροῦνται «μιμήματα ... τῆς ἀληθείας», καθὼς προέρχονται ἀπὸ *εἰδότας* (300c). δ) Ἐπειδὴ δὲν μπορεῖ νὰ ἐμφανιστεῖ στὶς ἱστορικὲς πόλεις κάποιος *βασιλικὸς ἀνὴρ* ποὺ νὰ ὑπερέχει ἔναντι ὅλων καὶ ὡς πρὸς τὸ σῶμα καὶ ὡς πρὸ τὴν ψυχή, ἐπιβάλλεται ἡ καταγραφὴ νόμων καὶ ἡ κυριαρχία τους στὴν πολιτικὴ ζωὴ (301d-e) ὡς «δεύτερος πλοῦς» (300c).

Ὁ γνήσιος πολιτικὸς εἶναι ὁ μόνος ποὺ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἀντιμετωπίζει τὴν ἀκαμψία τῶν νόμων μὲ τὴν ἀναθεώρηση τοῦ συντάγματος, λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν του τὶς ἐξελίξεις καὶ τὰ καινούρια κοινωνικὰ δεδομένα. Ἐπίσης, ὅταν οἱ περιστάσεις τὸ ἀπαιτοῦν, δικαιοῦται νὰ δράσει παραμερίζοντας τοὺς νόμους. Ὁ πολιτικὸς ἐνεργεῖ ὅπως ἀκριβῶς ἕνας γιατρός[286] (295c-296a), ὁ ὁποῖος, ὅταν διαπιστώνει ὅτι τὰ δεδομένα τῆς ἀσθένειας ἔχουν ἀλλάξει, τροποποιεῖ ἀναγκαστικὰ τὴν φαρμακευτικὴ ἀγωγὴ ποὺ εἶχε δώσει στὸν ἀσθενή του[287]. Ὁ πραγματικὸς ἡγέτης, ὡς

286. Ὁ Πλάτων χρησιμοποιεῖ δύο εἰκόνες γιὰ τοὺς βασιλικοὺς ἄρχοντες, τὴν εἰκόνα τοῦ γενναίου καπετάνιου καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἄξιου γιατροῦ (297e).
287. Ἡ ἀναλογία πολιτικοῦ καὶ γιατροῦ ἔχει θεωρηθεῖ ὑπεύθυνη γιὰ τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ Πλάτωνα ὡς ὁλοκληρωτικοῦ. Ἔχει ὑποστηριχθεῖ ὅτι ἡ συγκεκριμένη ἀναλογία δὲν ἔχει ἀπόλυτη ἰσχύ σὲ ὅλα τὰ σημεῖα της, διότι ὁ πολιτικὸς δὲν εἶναι εἰδικός, ὅπως ὁ γιατρός, οὔτε οἱ πολίτες μποροῦν νὰ νοηθοῦν ὡς ἀσθενεῖς. Ἡ εἰκόνα τοῦ γιατροῦ γιὰ τὸν πολιτικὸ ἰσχύει μόνο

«σοφὸς καὶ ἀγαθὸς ἀνήρ» (296e), δύναται νὰ τροποποιεῖ καὶ νὰ ἀναθεωρεῖ τοὺς νόμους κατὰ τὴν κρίση του πρὸς τὸ συμφέρον τῶν κυβερνωμένων. Εἶναι σὰν τὸν ἄξιο καπετάνιο, ὁ ὁποῖος φροντίζει πάντα γιὰ τὸ καλὸ τοῦ πλοίου καὶ τῶν ναυτῶν, χωρὶς νὰ δίδει γραπτοὺς νόμους καὶ ὁδηγίες, κάνοντας τὴν ἴδια του τὴν τέχνη νόμο[288]. Εἶναι ὁ γιατρὸς τῆς πολιτείας, ποὺ τὴν θεραπεύει ἀπὸ κάθε κοινωνικὴ νόσο (293b-d). Γιὰ τὸ καλὸ τῆς *πόλεως* («ἐπ' ἀγαθῷ τὴν πόλιν») θανατώνει ἢ ἐξορίζει ὅσους θεωροῦνται ἐπικίνδυνοι καὶ μποροῦν νὰ βλάψουν μὲ τὴν δράση τους τοὺς πολίτες (293d). Ἐπιπλέον στοχεύει στὴν διατήρηση ἑνὸς σταθεροῦ μεγέθους τῆς *πόλεως* μὲ δύο τρόπους: α) Μὲ τὴν δημιουργία ἀποικιῶν σὲ περίπτωση ὑπερπληθυσμοῦ καὶ β) μὲ τὴν ἐνσωμάτωση καὶ ἀφομοίωση ξένων κατοίκων, προκειμένου νὰ αὐξηθεῖ ὁ μικρὸς ἀριθμὸς τῶν πολιτῶν[289]. Ὅλα αὐτὰ

γιὰ τὶς ἐλάχιστες περιπτώσεις τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, ποὺ δὲν ἐπιδέχονται τὸν διάλογο καὶ δὲν ἀποδέχονται τὴν εὔλογη πειθώ. Κατὰ τοὺς J.–P. Vernant καὶ M. Detienne ὅμως τὸ παράδειγμα τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης εἶναι συμβατὸ μὲ τὴν πολιτικὴ ἐπιστήμη, διότι ἡ ἰατρικὴ διαθέτει τρεῖς διανοητικὲς λειτουργίες πρόγνωσης καὶ τρόπου γνώσης παρόμοιες μὲ ἐκεῖνες ποὺ θὰ πρέπει νὰ διαθέτει ὁ πολιτικός. Συγκεκριμένα «ἡ ἰατρική τέχνη διαθέτει ἕναν κατάλληλο τρόπο γνώσης, τήν *πρόγνωσιν* ἤ τό *προγνωστικόν*, πού συνδυάζει τρεῖς διανοητικές λειτουργίες: ἀνάλυση προκειμένων περιπτώσεων· σύγκρισή τους μὲ προηγούμενες περιπτώσεις πού παρουσίαζαν ἀνάλογες καταστάσεις· συναγωγή συμπερασμάτων, πού ἐπιτρέπουν τήν πρόβλεψη τῆς ἐξέλιξης τῆς ἀσθένειας» (*Μῆτις*, σ. 363). Ἐπίσης γιὰ τὸ ἴδιο θέμα βλ. Θ. Πελεγρίνης, «Ἠθικὴ καὶ πολιτική», στό: Κ. Ἰ. Βουδούρης (ἐκδ.), *Ἡ Πολιτική καί ὁ* Πολιτικός, 241-249, καὶ συγκεκριμένα σ. 242-244· Β. Σιταράς, «Νομιμότητα καί πολιτική», στό: Κ. Ἰ. Βουδούρης (ἐκδ.), *Ἡ Πολιτική καὶ ὁ* Πολιτικός, 266-275, καὶ συγκεκριμένα σ. 271· P. Stern, "The Rule of Wisdom and the Rule of Law in Plato's *Statesman*", σ. 268.
288. Πλάτ., *Πολιτ.* 297a: «ἀλλὰ τὴν τέχνην νόμον παρεχόμενος».
289. Βλ. *Πολιτ.* 293d: «εἴτε καὶ ἀποικίας οἷον σμήνη μελιττῶν ἐκπέμποντές ποι σμικροτέραν ποιῶσιν, ἤ τινας ἐπεισαγόμενοί ποθεν ἄλλους ἔξωθεν πολίτας ποιοῦντες αὐτὴν αὔξωσιν». Γιὰ τὶς πολιτικὲς θέσεις, ποὺ διατυπώνει ὁ Πλάτων στὸν *Πολιτικόν* καὶ τὴν ἐπίδραση ποὺ ἄσκησαν στὴν

γίνονται μὲ τὴν πραγματικὴ θέλησή του νὰ ἀφιερώσει τὴν ζωή του στὴν πολιτική, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν φιλόσοφο–βασιλιὰ τῆς *Πολιτείας*, ὁ ὁποῖος ἐξαναγκάζεται νὰ ἀσχοληθεῖ μὲ τὰ κοινά[290].

Ὁ ἀληθινὸς πολιτικὸς εἶναι ὁ *ἄρχων ἐπιστήμων*, ποὺ ἔχει ὡς στόχο νὰ ἐπιτύχει τὸ *ἄριστον*, δηλαδὴ τὴν εὐδαιμονία, γιὰ τὴν πολιτικὴ κοινωνία τῆς ὁποίας προΐσταται. Τὸ πρότυπο τοῦ γνήσιου πολιτικοῦ ποὺ σκιαγραφεῖ ὁ Πλάτων στὸν *Πολιτικὸν* ἔχει ὑποστηριχθεῖ πὼς ἔχει ἱστορικὸ ὑπόβαθρο καὶ ὅτι ἔχει βασιστεῖ σὲ ἀληθινὰ πολιτικὰ πρόσωπα τῆς Ἀθηναϊκῆς πολιτείας. Ὁ S. Dusanić[291], γιὰ παράδειγμα, ὑποστηρίζει ὅτι στὸν διάλογο *Πολιτικὸς* καὶ μάλιστα σὲ ὁλόκληρο τὸ χωρίο 293d γίνονται «συγκαλυμμένες ἀναφορές» στὸν Τιμόθεο, μαθητὴ τοῦ Πλάτωνα στὴν Ἀκαδημία καὶ μετέπειτα στρατηγό, καὶ σὲ συγκεκριμένες πολιτικὲς δράσεις του στὴν Ἀθήνα κατὰ τὸ 362-1 π. Χ., τὶς ὁποῖες ὁ Πλάτων ἐπιδοκίμαζε, ὅπως ἐπίσης καὶ στὸν ἀντίπαλο τοῦ Τιμόθεου, τὸν πολιτικὸ καὶ δημαγωγὸ Καλλίστρατο, καὶ στὸν τρόπο αὐτοεξορίας καὶ θανάτου του. Ὁ Καλλίστρατος ἦταν κατὰ τὸν συγγραφέα τὸ «ἱστορικὸ μοντέλο τοῦ σοφιστῆ–τυράννου στὸν *Σοφιστὴν* καὶ στὸν *Πολιτικόν*». Ὁ S. Dusanić ἐπίσης ἐκφράζει τὴν ἄποψη ὅτι ὁ *Πολιτικὸς* ἀνήκει στοὺς πλατωνικοὺς διαλόγους ποὺ ἔχουν συμβουλευτικὸ χαρακτήρα καὶ

διαμόρφωσή τους ἡ πολιτικὴ δράση τοῦ Τιμόθεου καὶ τοῦ Καλλίστρατου βλ. S. Dusanić, "Plato's Academy and Timotheus' Policy, 365-359 B.C.", *Chiron*, 10 (1980), 111-144, καὶ κυρίως σ. 134 κ. ἑ.

290. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ βλ. ἐνδεικτικὰ D. R. Davenport, "Unravelling an Outline of the *Statesman*", *Polis*, 28 (2011), 74-89, καὶ κυρίως σ. 84-85.

291. Βλ. "The True Statesman of the *Statesman* and the Young Tyrant of the *Laws*", στό: C. J. Rowe (ed.), *Reading the* Statesman, 337-346 [ἐπανατύπωση στὸ S. Dusanić, *Plato's Dialogues and Athenian Politics. A Historians View* (Belgrade: Studia Serbica, 2011), 425-442] καὶ συγκεκριμένα σ. 346 [440-441]. Γιὰ τὸ ἱστορικὸ ὑπόβαθρο τοῦ *Πολιτικοῦ* βλ. J. S. Morrison, "The origins of Plato's Philosopher–Statesman", *Classical Quarterly*, 8 (1958), 198-218· M. H. Hansen, "The Historic Model of Plato's Statesman in *Politikos*", *Polis*, 28 (2011), 126-131.

ἀπευθύνονταν κυρίως στὸν «στενὸ κύκλο» σπουδαστῶν τῆς Ἀκαδημίας ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους συγκαταλέγονταν καὶ οἱ μετέπειτα πολιτικοὶ «Χαβρίας, Τιμόθεος καὶ Λεωσθένης»[292]. Ὁ συμβουλευτικὸς χαρακτήρας τοῦ *Πολιτικοῦ* θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸ χωρίο 259a-b, ὅπου ὁ Πλάτων προσγράφει τὸν τίτλο τοῦ ἀληθινοῦ πολιτικοῦ ἀκόμη καὶ σὲ ἕναν *ἰδιώτην*, δηλαδὴ σὲ ἄτομο ποὺ δὲν ἀσχολεῖται μὲ τὰ κοινά. Ὁ *ἰδιώτης* αὐτός, ἐφ' ὅσον κατέχει τὴν πολιτικὴ ἐπιστήμη, δύναται νὰ δρᾶ ὡς σύμβουλος τοῦ ἐν ἐνεργείᾳ πολιτικοῦ. Ὁ ἀληθινὸς πολιτικὸς ὡς *ἰδιώτης* σύμβουλος ἐνδεχομένως νὰ δηλώνει τὴν ἐπιθυμία τοῦ Πλάτωνα νὰ τονίσει τὴν ἀξία τοῦ ἀτόμου, ποὺ ἐνῶ *ἰδιωτεύει*, δρᾶ ὡς πολιτικὸς σύμβουλος, καὶ ἀκόμη τὴν ἐπιθυμία νὰ παρουσιάσει τὸν ἴδιο του τὸν ἑαυτό ὡς τὸν κατάλληλο σύμβουλο γιὰ τοὺς πολιτικοὺς τῆς ἐποχῆς του.

Εἶναι σαφές, ἀπὸ τὴν ἐκτενῆ ἀνάλυση ποὺ προηγήθηκε, ὅτι ὁ γνήσιος πολιτικὸς εἶναι ἐκεῖνος ποὺ «μετὰ νοῦ καὶ τέχνης» ἀπονέμει στοὺς πολίτες τὴν δικαιοσύνη, τοὺς σώζει καὶ καταβάλλει κάθε δυνατὴ προσπάθεια νὰ τοὺς κάνει ὅσο γίνεται καλύτερους (297a-b). Ὁ πολιτικὸς ἐμφανίζεται ὡς ἡ ἐνσάρκωση τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἀφοῦ ἡ *μετρητικὴ* τέχνη, ποὺ εἶναι αὐστηρὰ ὀρθολογιστική, συνιστᾶ τὸν ἀκρογωνιαῖο λίθο τῆς ἐπιστήμης τὴν ὁποία ἀσκεῖ. Ὡς σοφὸς νομοθέτης ἔχει τὴν ἱκανότητα νὰ προσφέρει στὴν κοινότητα νόμους τέτοιους, ποὺ νὰ διασφαλίζουν τὸ συμφέρον τοῦ συνόλου καὶ ὄχι τῶν ὀλίγων. Ὡς βασιλικὸς ὑφαντὴς ἐξομαλύνει τὴν ἀντιπαλότητα καὶ τὶς συγκρούσεις, ποὺ συνιστοῦν *νόσον ἐχθίστην* γιὰ τὶς *πόλεις* (307d). Μὲ τὴν συμπλοκὴ τῶν ἠθῶν τῶν ἀνδρείων καὶ τῶν σωφρόνων, ποὺ ἀποτελεῖ τὸ κορυφαῖο πολιτικό του ἐνέργημα, ἐξασφαλίζει τὴν ἑνότητα τῆς *πόλεως* καὶ τὴν σωτηρία της.

292. "The True Statesman of the *Statesman* and the Young Tyrant of the *Laws*", σ. 342 [433]).

Ὁ ἀληθινὸς πολιτικὸς παρουσιάζεται ἐδῶ ἀπὸ τὸν Πλάτωνα ὡς γνώστης τῆς ὕπαρξης τῆς διαφορετικότητας καὶ ὡς ἄριστος διαχειριστὴς τοῦ πλουραλισμοῦ. Ἔχει συναίσθηση ὅτι τὸ πολιτικὸ γίγνεσθαι, τὸ ὁποῖο καλεῖται ὁ πολιτικὸς νὰ ἀντιμετωπίσει, εἶναι γεμάτο ἀπὸ συγκρούσεις, ἀνισορροπίες καὶ ἀπρόβλεπτες καταστάσεις, ποὺ ἀπαιτοῦν γιὰ τὸν ἔλεγχό τους εὐλυγισία σκέψης ἐκ μέρους του, ὥστε νὰ ἐπιτυγχάνεται τὸ κατὰ τὸ δυνατὸν *ἄριστον* στὴν συγκεκριμένη κάθε φορὰ στιγμή, ἐνεργώντας μὲ βάση τὸ *μέτριον*, τὸ *πρέπον*, τὸν *καιρὸν* καὶ τὸ *δέον* εἶναι σὲ θέση νὰ ἀντιμετωπίζει τὰ ἀνθρώπινα προβλήματα καὶ τὰ κοινωνικὰ ζητήματα μὲ μεγαλύτερη κατανόηση καὶ συγκαταβατικότητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Η ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ

1. Εἰσαγωγικὲς παρατηρήσεις

Στὸν *Πολιτικὸν* ὁ Πλάτων παρουσιάζει ὡς «συναίτιον» (281d) τέχνη τῆς πολιτικῆς ἕνα εἶδος ρητορικῆς ποὺ τὸ ὀνομάζει «βασιλικῇ κοινωνοῦσα ῥητορεία» καὶ τὸ ὁποῖο «συνδιακυβερνᾷ τὰς ἐν ταῖς πόλεσιν πράξεις» (304a). Ἡ τέχνη τῆς πειθοῦς παρουσιάζεται ὡς ἀναπόσπαστο κομμάτι τῆς πολιτικῆς δραστηριότητας καὶ συνιστᾷ τέχνη ποὺ ἀπαραιτήτως πρέπει νὰ κατέχει ὁ ἀληθινὸς πολιτικός, προκειμένου νὰ ἐξασφαλίσει χωρὶς χρήση βίας τὴν ἐπιτυχία τοῦ πολιτικοῦ του προγράμματος. Ἡ ρητορικὴ ἐν γένει κατέχει μία πολὺ σημαντικὴ θέση στὴν πλατωνικὴ πολιτικὴ θεωρία. Πρόσφατες μελέτες ἀναγνωρίζουν τὴν σημαντικὴ συμβολὴ τοῦ Ἀθηναίου φιλοσόφου στὴν ρητορικὴ θεωρία, ἀναθεωρώντας τὴν παλαιότερη ἐπικρατοῦσα ἄποψη ποὺ τὸν παρουσίαζε ὡς ἐχθρὸ τῆς τέχνης τῆς πειθοῦς[293]. Ἀνάμεσα στοὺς μελετητὲς ποὺ ὑποστηρίζουν τὴν ὕπαρξη θετικῆς στάσης τοῦ Πλάτωνα ἀπέναντι στὴν ρητορικὴ εἶναι ὁ C. Rowe, ὁ ὁποῖος διατείνεται ὅτι ὁ Πλάτων ἤδη ἀπὸ τὸν *Γοργίαν* ἀποδέχεται τὴν

293. Τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ ἐκδηλώθηκε ἐπίσης καὶ στὸ διεθνὲς Συμπόσιον, ποὺ διοργανώθηκε στὶς 25-27 Ἀπριλίου 2014 ἀπὸ τὴν International Plato Society μὲ θέμα «Πλάτων καὶ Ρητορική» (Plato & Rhetoric), τὸ ὁποῖο ἔλαβε χώρα στὸ Πανεπιστήμιο Keio τῆς Yokohama στὴν Ἰαπωνία. Περισσότερες πληροφορίες βλ. http://platosociety.org/ips-conference-report-plato-rhetoric/.

δυνατότητα ὕπαρξης «κάποιου εἴδους ἀληθοῦς ρητορικῆς»[294]. Κατὰ τὸν J. L. Kastely ὁ Ἀθηναῖος φιλόσοφος ἐπιχειρεῖ νὰ δείξει στὴν *Πολιτείαν* ὅτι ἡ φιλοσοφία ἔχει ἀνάγκη τὴν ρητορική, προκειμένου νὰ γίνει προσιτὴ σὲ ἕνα μὴ φιλοσοφικὸ κοινό[295]. Μάλιστα, ὁ H. Yunis ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Πλάτων στὴν *Πολιτείαν* διαμόρφωσε ἕνα εἶδος προτρεπτικῆς πειθοῦς γιὰ τὸ ἀναγνωστικὸ κοινό του[296]. Ἀκόμη, ὁ Ἰωάννης Θεοδωρακόπουλος[297] τονίζει ὅτι κατὰ τὸν Πλάτωνα «ἡ σχέση τῆς ρητορικῆς μὲ τὴ φιλοσοφία εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ γόνιμη, ἐφ' ὅσον ἡ ρητορικὴ μεταλάβει φιλοσοφικὴ παιδεία». Τέλος, παρόμοια ἄποψη ἐκφράζει ἡ Marina McCoy ὅτι δηλαδὴ ὁ Πλάτων συνυφαίνει τὴν φιλοσοφία μὲ τὴν ρητορικὴ καὶ ὅτι στὸν διάλογο *Φαῖδρος* μᾶς παραδίδει ἕνα μοντέλο «φιλοσοφικῆς ρητορικῆς», τὸ ὁποῖο περιλαμβάνει ποικίλες ρητορικὲς μεθόδους καὶ διάφορους ρητορικοὺς μηχανισμούς[298].

Στὸ παρὸν Κεφάλαιο θὰ ἐστιάσουμε τὴν προσοχή μας σὲ δύο διαλόγους, τὸν *Γοργίαν* καὶ τὸν *Φαῖδρον*. Στόχος εἶναι νὰ

294. "Public and Private Speaking in Plato's Later Dialogues", στό: L. Brisson, T. Calvo, L. Rosseti, T. A. Szlezák (eds.), *Platón: Los Diálogos Tardíos. Actas del Symposium Platonicum 1986, compilado por Conrado Eggers Lan* (Sankt Augustin: Academia Verlag, 1994 [19871]), 125-137, καὶ συγκεκριμένα σ. 127-129.

295. *The Rhetoric of Plato's* Republic*: Democracy and the Philosophical Problem of Persuasion* (Chicago and London: The University of Chicago Press, 2015), σ. 208.

296. "The Protreptic Rhetoric of the *Republic*", στό: G. R. F. Ferrari (ed.), *The Cambridge Companion to Plato's* Republic (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), 1-26.

297. *Πλάτωνος* Φαῖδρος. *Εἰσαγωγή, ἀρχαῖο καὶ νέο κείμενο μὲ σχόλια* (Ἀθήνα: Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἑστίας», 2005 [1948¹]), σ. 290.

298. *Plato on the Rhetoric of Philosophers and Sophists* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), σ. 193. Ἕνα χαρακτηριστικὸ παράδειγμα τέτοιων ρητορικῶν μηχανισμῶν ἀποτελοῦν σύμφωνα μὲ τὴν Χλόη Μπάλλα τὰ *προοίμια* τῶν *Νόμων*, τὰ ὁποῖα «με τις ανάγλυφες ρητορικές τους συνδηλώσεις» συνιστοῦν «το κατ' εξοχήν όχημα της πειθούς» (βλ. *Πλατωνική Πειθώ: Από την Ρητορική στην Πολιτική*, πρόλ.: Π. Καλλιγάς [Αθήνα: ΠΟΛΙΣ, 1997], σ. 175· πβ. 129.

δοῦμε πῶς παρουσιάζονται τὰ στοιχεῖα τῆς ἀληθινῆς ρητορικῆς τέχνης, ἡ ὁποία *συνδιακυβερνᾷ* μὲ τὴν πολιτικὴ τέχνη. Ὅπως θὰ φανεῖ στὴν συνέχεια, ὁ Πλάτων κρίνει ἀπαραίτητο νὰ γίνει ἕνας σαφὴς διαχωρισμὸς τῆς γνήσιας ρητορικῆς τέχνης ἀπὸ τὴν κίβδηλη καὶ ἄτεχνη ρητορική. Ἡ τέχνη τῆς πειθοῦς εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν τέχνη τοῦ λόγου, ἡ ὁποία χειρίζεται μὲ δεξιότητα τὶς λέξεις. Ἕνας καλὸς ρήτορας πρέπει νὰ διακρίνεται ἀπὸ τὸ φυσικό του χάρισμα στὴν ἄψογη χρήση τῆς γλώσσας καὶ ἀπὸ τὴν ἀποτελεσματικὴ ἀξιοποίηση τῶν ρητορικῶν τεχνασμάτων καὶ μεθόδων. Ὅμως γιὰ τὸν Πλάτωνα τὸ φυσικὸ ρητορικὸ χάρισμα καὶ ἡ ὀρθὴ χρήση τοῦ λόγου καὶ τῶν ρητορικῶν μεθόδων δὲν φθάνουν γιὰ νὰ χαρακτηρισθεῖ κάποιος καλὸς καὶ ἀληθινὸς ρήτορας. Εἶναι ἀπαραίτητο νὰ διερευνηθεῖ ποιὸς εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς πειθοῦς καὶ ἂν στοχεύει στὴν ὠφέλεια τῶν ἀνθρώπων, καθὼς καὶ ἂν ἡ τέχνη αὐτὴ μπορεῖ νὰ συνδυαστεῖ μὲ τὴν φιλοσοφία, ὥστε ἡ ρητορικὴ νὰ εἶναι συμβατὴ μὲ τὸ ἔργο τῆς ἀληθινῆς πολιτικῆς τέχνης.

2. *Γοργίας*

Στὸν διάλογο *Γοργίας* ὁ Πλάτων ἐστιάζει στὴν πολιτικὴ διάσταση τῆς ρητορικῆς τέχνης. Ὁ Σωκράτης χαρακτηρίζει τὴν ρητορικὴ ὡς «πολιτικῆς μορίου εἴδωλον» (463e), ἐνῶ ὁ Γοργίας ὁρίζει ὡς *μέγιστον ἀγαθόν* της τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν δύναμη νὰ ἄρχει κάποιος τοὺς συμπολίτες του μέσῳ τῆς πειθοῦς στὰ δικαστήρια, στὴν Βουλή, στὴν Ἐκκλησία τοῦ δήμου καὶ σὲ ὁποιαδήποτε ἄλλη πολιτικὴ συνέλευση[299]. Ἡ δύναμη τῆς πειθοῦς εἶναι τεράστια στὴν δημόσια σφαίρα καὶ ἔχει τὴν ἱκανότητα νὰ χειραγωγεῖ καὶ νὰ ὑποδουλώνει τὰ πλήθη[300]. Δὲν εἶναι τυχαῖο, ἄλλωστε, ὅτι

299. Πλάτ., *Γοργ.* 452e: «Τὸ πείθειν ἔγωγ' οἷόν τ' εἶναι τοῖς λόγοις καὶ ἐν δικαστηρίῳ δικαστὰς καὶ ἐν βουλευτηρίῳ βουλευτὰς καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ ἐκκλησιαστὰς καὶ ἐν ἄλλῳ συλλόγῳ παντί, ὅστις ἂν πολιτικὸς σύλλογος γίγνηται»· πβ. 452d καὶ 454b, ὅπου τονίζεται καὶ τὸ θέμα τῆς δικαιοσύνης.

300. *Γοργ.* 452e.

ὁ ὅρος «ρήτωρ» ἦταν ἐκείνη τὴν ἐποχὴ συνώνυμος μὲ τὸν ὅρο «πολιτικός», ἀφοῦ ἡ δεξιότητα στὴν χρήση τοῦ δημόσιου λόγου ἦταν ἀναπόσπαστο κομμάτι τῆς πολιτικῆς τέχνης[301]. Ἡ δύναμη τῆς ρητορικῆς τέχνης, λοιπόν, εἶναι ἀδιαμφισβήτητη καὶ γι' αὐτὸν τὸν λόγο ὁ Πλάτων συμφωνεῖ μὲ τὴν δημοκρατικὴ παράδοση καὶ τὴν θεωρεῖ καὶ ὁ ἴδιος ἀπαραίτητη γιὰ ἕναν πολιτικό.

Προκύπτει, ὅμως, ἕνα ἠθικὸ ζήτημα σχετικὰ μὲ τὸν τρόπο χρήσης τῆς ρητορικῆς δύναμης. Τὸ ζήτημα αὐτὸ γίνεται φανερὸ μέσα ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ Γοργία στὸ 456c-457c, ὅπου τονίζεται ἰδιαίτερα ὅτι «δικαίως καὶ τῇ ρητορικῇ χρῆσθαι» ($457b_4$). Διακρίνεται ἐδῶ, δηλαδή, ἡ ὕπαρξη ἑνὸς διαχωρισμοῦ μεταξὺ τῆς ὀρθῆς καὶ δίκαιης χρήσης τῆς ρητορικῆς καὶ τῆς κακῆς καὶ ἄδικης χρήσης της. Ὅπως ἔχουμε ἤδη δεῖ στὰ προηγούμενα κεφάλαια, ὁ Πλάτων ἔχει τονίσει ἐπανειλημμένως τὴν ἀξία καὶ τὴν σημασία τοῦ ἤθους τοῦ πολιτικοῦ, εἴτε αὐτὸς εἶναι ὁ φιλόσοφος–βασιλιὰς εἴτε ὁ βασιλεύς–ὑφαντής. Εἶναι εὔλογο ἑπομένως νὰ ἐπιθυμεῖ νὰ ἀναδείξει τὴν ἠθικὴ ἀξία καὶ στὸ κατ' ἐξοχὴν ὄργανο τοῦ πολιτικοῦ ποὺ εἶναι ἡ τέχνη τῆς πειθοῦς, ἐνῶ παράλληλα προειδοποιεῖ γιὰ τὸν κίνδυνο ποὺ ἐλλοχεύει ἀπὸ τὴν κακὴ χρήση τῆς ρητορικῆς, ἰδιαίτερα ὅταν αὐτὴ γίνεται ἐνώπιον ὄχλου ἀπαίδευτου[302].

Στὴν συνέχεια, ὁ Πλάτων διὰ στόματος τοῦ Πώλου προβάλλει ἕνα ἄλλο χαρακτηριστικὸ τῆς ρητορικῆς ποὺ εἶναι ὁ στόχος τῆς χαρᾶς καὶ τῆς λύπης[303]. Ἡ τέχνη τῆς πειθοῦς ἔχει μέσα της τὸ στοιχεῖο τῆς κολακείας (466a), τὸ ὁποῖο ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ χειραγωγεῖ τὴν ἀνθρώπινη συνείδηση. Οἱ τρεῖς ἰδιότητες τῆς κολακείας, κατὰ τὸν Πλάτωνα, εἶναι α) ἡ παρατηρητικότητα καὶ ἡ γνώση τῶν ψυχικῶν διαθέσεων καὶ ὀρέξεων τῶν ἀνθρώπων,

301. Γιὰ τὸν ὅρο «ρήτωρ» ὡς συνώνυμο τοῦ ὅρου «πολιτικός» βλ. W. R. Connor, *The New Politicians of Fifth-Century Athens* (Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company, 1992 [1971]), σ. 116-117.

302. Πλάτ., *Γοργ.* 459a.

303. *Γοργ.* 462c «Χάριτός τινος καὶ ἡδονῆς ἀπεργασίας».

β) τὸ θάρρος καὶ ἡ τόλμη, καὶ γ) ἡ κοινωνικότητα[304]. Ὅταν ἡ κολακεία συνδυαστεῖ μὲ τὴν κακὴ χρήση τῆς πειθοῦς καὶ τὴν ἔλλειψη ἤθους ἐκ μέρους τοῦ ὁμιλητῆ, τότε ἔχουμε τὸ εἶδος τῆς *κολακευτικῆς* (464c) ἢ τῆς *κολακικῆς* (522d) ρητορικῆς, τὸ ὁποῖο «τῷ δὲ ἀεὶ ἡδίστῳ θηρεύεται τὴν ἄνοιαν καὶ ἐξαπατᾷ» (464d), ἐκμεταλλεύεται δηλαδὴ τὴν ἀνοησία καὶ τὴν ἄγνοια τοῦ ὄχλου καὶ τὸν ἐξαπατᾶ μέσῳ μιᾶς ἐπίμονης προσφορᾶς εὐχαρίστησης καὶ ἡδονῆς.

Στὸ 502e-503a γίνεται ἕνας σαφὴς διαχωρισμὸς ἀνάμεσα στοὺς ρήτορες ποὺ ὁμιλοῦν ἔχοντας κατὰ νοῦ τὸ συμφέρον τῶν πολιτῶν καὶ στοχεύοντας στὴν βελτίωσή τους, καὶ σ' ἐκείνους ποὺ κολακεύουν τοὺς πολίτες προκαλώντας τους ἡδονὴ καὶ εὐχαρίστηση μὲ σκοπὸ νὰ προωθήσουν τὸ ἰδιωτικό τους συμφέρον. Οἱ ἰδιωτελεῖς ρήτορες ἀνήκουν στὴν κατηγορία τῶν κολάκων καὶ ἡ ρητορικὴ τέχνη ποὺ μεταχειρίζονται καὶ ποὺ συνιστᾶ κακὴ χρήση τῆς πειθοῦς, καλεῖται «κολακεία» καὶ «αἰσχρὰ δημηγορία» (503a). Ἡ κολακεία (501c) φροντίζει μόνον γιὰ τὴν ἡδονὴ τῆς ψυχῆς, χωρὶς νὰ λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὸ ὠφέλιμο καὶ τὸ βλαβερό, ἀφοῦ ὁ κακὸς *ρήτωρ*, ὅπως τονίζεται στὸ 459b-c, δὲν ἔχει καμία γνώση τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων, γιὰ τὰ ὁποῖα κάνει λόγο, καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν δύναται νὰ διδάξει καὶ νὰ προσφέρει γνώση στοὺς ἀκροατές, βελτιώνοντάς τους ἠθικά.

Ἡ *κολακικὴ καὶ αἰσχρά δημηγορία* ἀπορρίπτεται κατηγορηματικὰ ἀπὸ τὸν Πλάτωνα ὡς ἀκατάλληλη γιὰ τὴν πολιτικὴ τέχνη καὶ ἐπικίνδυνη γιὰ τοὺς πολίτες. Ὁ ἴδιος ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ἀρετὴ τῆς ρητορικῆς πρέπει νὰ εἶναι ὁ στόχος τῆς ὠφέλειας καὶ τῆς βελτίωσης τῶν πολιτῶν[305] καὶ ὄχι ἡ κολακεία, ἡ ἐξαπάτηση καὶ ἡ προώθηση προσωπικῶν συμφερόντων. Ὁ *ρήτωρ* πρέπει νὰ εἶναι κατὰ τὸν Πλάτωνα «ἀγαθὸς ἀνήρ» ($503d_6$). Ὁ ὅρος «ἀγαθὸς ἀνήρ», τὸν ὁποῖο συναντήσαμε καὶ στὸν *Πολιτι-*

304. Πλάτ., *Γοργ.* 463a-b.

305. *Γοργ.* 503c-d· πβ. 513e.

κόν (296e «σοφὸς καὶ ἀγαθὸς ἀνήρ»), ἐντοπίζεται καὶ στοὺς *Νόμους* (770d «ἀνὴρ ἀγαθός») καὶ δηλώνει μία κοινὴ ἀρετὴ καὶ γιὰ τὰ δύο φύλα, ἡ ὁποία σχετίζεται μὲ τὸν ὕψιστο βαθμὸ ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς παιδείας ποὺ ἔχει λάβει ὁ κάθε πολίτης ἄνδρας ἢ γυναίκα[306]. Ἑπομένως, ὁ *ρήτωρ* πρέπει νὰ εἶναι ἐνάρετος καὶ ἀνιδιωτελής, σώφρων καὶ δίκαιος. Τὸ ἀδαμάντινο ἦθος ὅμως τοῦ ρήτορα θὰ πρέπει νὰ συνδυάζεται μὲ γνώση (500d-e) ποὺ θὰ τὸν βοηθήσει στὴν καλύτερη καὶ ἀποτελεσματικότερη χρήση τῆς πειθοῦς. Ὁ «τεχνικός τε καὶ ἀγαθός» *ρήτωρ* (504d) πρέπει κατὰ τὸν Πλάτωνα νὰ ἔχει καὶ ἐκπαιδευτικὸ χαρακτήρα καὶ νὰ στοχεύει στὴν ἠθικὴ βελτίωση τῶν πολιτῶν. Ἡ δύναμη τῆς ἀληθινῆς ρητορικῆς τέχνης του θὰ πρέπει νὰ ἐπιτυγχάνει τὴν ἐνστάλαξη τῆς φιλίας, τῆς κοσμιότητας, τῆς σωφροσύνης καὶ τῆς δικαιοσύνης στὶς ψυχές τους καὶ νὰ ἀπομακρύνει ἀπὸ αυτὴν τὴν ἀδικία καὶ τὴν κακία (508a).

Τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς *ἀληθινῆς ρητορικῆς* τέχνης καὶ τῆς *κολακικῆς καὶ αἰσχρᾶς δημηγορίας* μποροῦν νὰ συνοψισθοῦν στὸν παρακάτω πίνακα:

306. Γιὰ τὸν ὅρο «ἀγαθὸς ἀνήρ» βλ. ἐνδεικτικὰ T. Samaras, "Family and the Question of Women in the *Laws*", στό: C. Bobonich (ed.), *Plato's* Laws*: A Critical Guide* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 172-196, καὶ συγκεκριμένα σ. 187· C. Bobonich, *Plato's Utopia Recast: His Later Ethics and Politics* (Oxford: Clarendon Press, 2007 [2002¹]), σ. 385· Μαρία Σωζοπούλου, *Ἐκφάνσεις τῆς δημοσιότητας στὴν φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνα*, σ. 109-110.

Κόλακας/κολακικὴ καὶ αἰσχρὰ δημηγορία	Τεχνικὸς καὶ ἀγαθὸς ρήτωρ/ἀληθινὴ ρητορικὴ τέχνη
α) Ἔλλειψη γνώσης τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων.	α) Γνώση τῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων.
β) Ἔλλειψη ἤθους, ἰδιοτέλεια.	β) Ἦθος, ἀνιδιοτέλεια, «ἀγαθὸς ἀνήρ».
γ) Χρήση τῆς κολακείας, χειραγώγηση τοῦ πλήθους καὶ ἐξαπάτησή του.	γ) Χρήση μεθόδων πειθοῦς, ρητορικὰ ψεύδη μόνο σὲ εἰδικὲς περιπτώσεις (πρὸς ἀποφυγὴν τῆς βίας) καὶ μόνο ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν πολιτῶν.
δ) Στόχος ἡ ἡδονὴ καὶ ὄχι ἡ γνώση.	δ) Στόχος ἡ ὠφέλεια τῶν πολιτῶν.
ε) Ἀπουσία ἐκπαιδευτικοῦ χαρακτήρα.	ε) Παρουσία ἐκπαιδευτικοῦ χαρακτήρα ποὺ στοχεύει στὴν βελτίωση τῶν πολιτῶν.

Στὸ γ) ποὺ ἀφορᾶ τὴν ἐξαπάτηση τῶν πολιτῶν γίνεται ἀναφορὰ στὰ ρητορικὰ ψεύδη γιὰ τὰ ὁποῖα ἔχει κάνει λόγο ὁ Πλάτων στὴν *Πολιτείαν* καὶ στὸν *Πολιτικόν*. Πρόκειται γιὰ μηχανισμοὺς ρητορικούς, ὅπως τὸ *γενναῖον ψεῦδος* καὶ οἱ μυθολογίες, ποὺ τίθενται σὲ ἐφαρμογὴ σὲ ἐξαιρετικὲς περιπτώσεις ὅταν δὲν εἶναι ἐφικτὸ νὰ γίνουν ἀπὸ τοὺς πολίτες ἀποδεκτὰ τὰ λογικὰ ἐπιχειρήματα. Πρὸς ἀποφυγὴν τῆς βίας οἱ πολίτες πρέπει νὰ πεισθοῦν μὲ ρητορικὰ ψεύδη πρὸς ὄφελός τους καὶ μόνο. Τὰ συγκεκριμένα ρητορικὰ ψεύδη δὲν σχετίζονται μὲ τὴν αἰσχρὴ ἐξαπάτηση τῆς *κολακικῆς* ρητορικῆς, διότι εἶναι μηχανισμοὶ ποὺ χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ ἕναν *τεχνικὸν καὶ ἀγαθὸν* ρήτορα ποὺ στοχεύει στὴν εὐδαιμονία τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου καὶ ὄχι στὸ προσωπικό του συμφέρον.

Βλέπουμε, λοιπόν, ὅτι τὸ πρότυπο τῆς *ἀληθινῆς ρητορικῆς* τέχνης καὶ τοῦ ἀληθινοῦ ρήτορα ἔχει τὰ ἴδια χαρακτηριστικὰ μὲ τὴν γνήσια πολιτικὴ τέχνη καὶ τὸν γνήσιο πολιτικό. Ὁ Πλάτων, ὅμως, γνωρίζει καλὰ ὅτι τὸ πρότυπο αὐτὸ δύσκολα μπορεῖ νὰ βρεθεῖ στὶς ἀνθρώπινες κοινωνίες. Στὸ 521d παρουσιάζει τὸν Σωκράτη

νὰ δηλώνει ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ μοναδικὸς ἀληθινὸς πολιτικός, διότι μὲ τοὺς λόγους του στοχεύει πάντοτε στὴν ὠφέλεια καὶ τὴν βελτίωση τῶν Ἀθηναίων καὶ ὄχι στὴν εὐχαρίστησή τους. Μάλιστα, λίγο πρὶν τὴν δήλωσή του αὐτή, ὁ Σωκράτης ἄσκησε αὐστηρὴ κριτικὴ σὲ γνωστοὺς καὶ ἀξιόλογους κατὰ τὰ ἄλλα πολιτικούς, ὅπως ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Κίμων, ὁ Μιλτιάδης καὶ ὁ Περικλῆς[307], γιὰ τὴν ἀποτυχημένη χρήση ἐκ μέρους τους τῆς τέχνης τῆς πειθοῦς, ἀφοῦ κατὰ τὴν γνώμη του δὲν κατάφεραν νὰ χρησιμοποιήσουν ὀρθὰ οὔτε τὴν *ἀληθινὴν ῥητορικὴν* οὔτε τὴν *κολακικήν* (517a).

Ἕνα ἐρώτημα ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ τεθεῖ σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο εἶναι ποιὰ σχέση ἔχει ἡ ρητορικὴ τέχνη μὲ τὴν φιλοσοφία. Στὸν *Γοργίαν* (484c-d) ὁ Καλλικλῆς ἀπορρίπτει ξεκάθαρα τὴν ἀξία τῆς φιλοσοφίας στὴν πολιτικὴ ζωὴ καὶ μάλιστα τὴν θεωρεῖ ὡς «διαφθορὰ τῶν ἀνθρώπων» (484c), ἀφοῦ κατὰ τὴν ἄποψή του ἡ μακροχρόνια ἐνασχόληση μὲ τὴν φιλοσοφία καθιστᾶ τὸν ἄνθρωπο ἄπειρο τόσο στὰ δημόσια ὅσο καὶ στὰ ἰδιωτικὰ πράγματα. Πρόκειται, ὅπως χαρακτηριστικὰ ἀναφέρει ὁ D. Wolfsdore[308], γιὰ «τὴν πιὸ κατηγορηματικὴ καὶ συνεχῆ ἐπίθεση στὴν φιλοσοφία», ἡ ὁποία στοχεύει στὴν ἀμφισβήτηση τῆς πρακτικῆς διάστασης τοῦ φιλοσοφεῖν. Ἀκόμη ἔχει διατυπωθεῖ στὸν *Γοργίαν*, μέσῳ τῆς ἀναλογίας ἰατροῦ καὶ μάγειρα (521e-522c)[309], ἡ ἄποψη γιὰ τὴν ἀδυναμία τῶν φιλοσόφων, μὲ χαρακτηριστικὸ παράδειγμα τὸν Σωκράτη, νὰ ὑπερασπισθοῦν τὸν ἑαυτό τους στὸ δικαστήριο.

Ἡ ἀδυναμία ἐπιτυχημένης χρήσης τῆς ρητορικῆς ἐξαρτᾶται ἀπὸ πολλοὺς παράγοντες καὶ δὲν ἀφορᾶ μόνο τὸν συνδυασμὸ

307. Πλάτ., *Γοργ.* 503c· 515c-520c. Ἐνδιαφέροντα σχόλια γιὰ τὴν κριτικὴ αὐτὴ βλ. E. R. Dodds, *Plato*, Gorgias. *A Revised Text with Introduction and Commentary* (Oxford: Clarendon Press, 1959), σ. 356-367.

308. *The Trials of Reason. Plato and the Crafting of Philosophy* (New York; Oxford: Oxford University Press, 2008), σ. 234.

309. Γιὰ μία ἐνδιαφέρουσα ἀνάλυση τῆς ἀναλογίας ἰατροῦ καὶ μάγειρα βλ. Jessica Moss, "The Doctor and the Pastry Chef: Pleasure and Persuation in Plato's *Gorgias*", *Ancient Philosophy*, 27 (2007), 229-249.

ρητορικῆς καὶ φιλοσοφίας. Μία ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα γιὰ τὴν σχέση τῆς πειθοῦς μὲ τὴν φιλοσοφία καὶ τὸν ὀρθὸ τρόπο χρήσης τῆς τέχνης αὐτῆς ἐπιχειρεῖ ὁ Πλάτων νὰ δώσει στὸν *Φαῖδρον*.

3. *Φαῖδρος*

Ἡ ρητορικὴ τέχνη ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ὕπαρξής της μέχρι καὶ τὴν ἐποχὴ τοῦ Πλάτωνα γνώρισε μεγάλη ἐξέλιξη καὶ πολλὲς ἀλλαγές, ποὺ στόχο εἶχαν τὴν ὅσο δυνατὸν μεγαλύτερη ἀποτελεσματικότητά της. Εἶναι γεγονὸς ὅτι ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης συνέβαλαν σημαντικὰ στὴν διαμόρφωση καὶ τὴν βελτίωση τῆς τέχνης τῆς πειθοῦς[310]. Συγκεκριμένα, ὁ Πλάτων προτείνει ἕνα πρότυπο φιλοσοφικῆς ρητορικῆς[311] στὸν διάλογο *Φαῖδρος* (257c-274a) καὶ τάσσεται ὑπὲρ τῆς σύνδεσης ρητορικῆς καὶ φιλοσοφικῆς διαλεκτικῆς. Ὑποστηρίζει μὲ σθένος ὅτι «ἐὰν μὴ ἱκανῶς φιλοσοφήσῃ, οὐδὲ ἱκανός ποτε λέγειν ἔσται περὶ οὐδενός» (261a), ποὺ σημαίνει ὅτι ὁ Πλάτων εἶναι πεποισμένος ὅτι χωρὶς τὴν φιλοσοφικὴ γνώση δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει ἀληθινὴ τέχνη τοῦ λόγου. Ἡ γνώση τῆς ἀλήθειας τῶν πραγμάτων γιὰ τὰ ὁποῖα κάνει λόγο ὁ ρήτορας[312], εἶναι ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ τὴν ὀρθὴ χρήση τῆς τέχνης τῆς πειθοῦς.

Γιὰ τὸν Πλάτωνα ἔχει μεγάλη σημασία ἡ σαφὴς διάκριση ἀνάμεσα στὴν γνώση τῆς ἀλήθειας καὶ στὴν γνώση τῆς δόξας, δηλαδὴ τῆς ἐπιφανειακῆς καὶ φαινομενικῆς γνώμης τοῦ πλή-

310. Ἐνδιαφέρουσες πληροφορίες γιὰ τὴν σχέση ρητορικῆς καὶ φιλοσοφίας, μὲ ἰδιαίτερη ἀναφορὰ στὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη βλ. T. Cole, *The Origins of Rhetoric in Ancient Greece* (Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1991), σ. 139-158.

311. Βλ. J. L. Kastely, *The Rhetoric of Plato's* Republic, σ. 208-226 γιὰ μία ἐνδιαφέρουσα ἀνάλυση τῆς φιλοσοφικῆς ρητορικῆς, ὅπως τὴν ἀντιλαμβάνεται ὁ Πλάτων.

312. Πλάτ., *Φαῖδρ.* 259e: «δεῖ τοῖς εὖ γε καὶ καλῶς ῥηθησομένοις τὴν τοῦ λέγοντος διάνοιαν εἰδυῖαν τὸ ἀληθὲς ὧν ἂν ἐρεῖν πέρι μέλλῃ;».

θους[313], διότι ἀπὸ αὐτὴν τὴν διάκριση καὶ τὴν γνώση μπορεῖ νὰ ἐξασφαλισθεῖ ἡ ὀρθὴ καὶ ἐπιτυχημένη χρήση τῆς ρητορικῆς. Διαφορετικά, ἡ ἔλλειψη γνώσης τῆς ἀλήθειας καθὼς καὶ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ (260c-d) καθιστᾶ τὴν χρήση τῆς ρητορικῆς τέχνης ἐπικίνδυνη. Εἶναι γεγονὸς ὅτι ἡ ρητορικὴ τέχνη ἔχει μεγαλύτερη ἰσχὺ σ' ἐκεῖνα τὰ πράγματα γιὰ τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουμε σταθερὴ γνώμη καὶ ἄποψη (263a-b), ὅπως εἶναι οἱ ἔννοιες τῆς δικαιοσύνης, τοῦ Ἔρωτα κτλ., καὶ γι' αὐτὸ εἶναι εὔκολο γιὰ ἕναν κακὸ ρήτορα νὰ ἐκμεταλλευθεῖ τὴν νοηματικὴ ἀστάθεια αὐτῶν τῶν πραγμάτων καὶ νὰ ἐξαπατήσει τὸ πλῆθος. Ὅμως, ὁ *ρήτωρ* ποὺ θὰ παρουσιάσει στὸ ἀπαίδευτο πλῆθος τὸ κακὸ ὡς καλό, θὰ δρέψει στὸ τέλος κακοὺς καρποὺς ἀπὸ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ρητορικῆς του, ποὺ θὰ βλάψουν καὶ τὸν ἴδιο[314]. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο, ἀκόμη καὶ γιὰ τὸν ρήτορα ποὺ σκοπεύει νὰ κολακεύσει καὶ νὰ ἐξαπατήσει (261e) τὸ πλῆθος, δηλαδὴ τὸν *κόλακα* ποὺ μεταχειρίζεται τὴν *κολακικὴν καὶ αἰσχρὰν δημηγορίαν*, ἡ γνώση τῆς ἀλήθειας γιὰ ὅσα κάνει λόγο εἶναι ἀπαραίτητη, γιὰ νὰ μὴν ἐξαπατηθεῖ καὶ παραπληνηθεῖ ἀκόμη καὶ ὁ ἴδιος του ὁ ἑαυτός. Ἡ τέχνη τῆς πειθοῦς κατὰ τὸν Πλάτωνα φαντάζει γελοία καὶ ἄτεχνη (262c), ὅταν ὁ *ρήτωρ* δὲν εἶναι *τεχνικός*, δηλαδή, δὲν γνωρίζει τὴν ἀλήθεια παρὰ μόνο κενές δόξες.

Ἡ τέχνη «τοῦ τῷ ὄντι ῥητορικοῦ τε καὶ πιθανοῦ» (269c) ἐξαρτᾶται κατὰ τὸν Πλάτωνα ἀπὸ δύο παράγοντες (269d): α) ἀπὸ τὸ ἐκ φύσεως ρητορικὸ χάρισμα («φύσει ῥητορικῷ εἶναι» καὶ β) ἀπὸ τὴν «ἐπιστήμην τε καὶ μελέτην». Ἡ ρητορικὴ φύση ἔχει ἀπόλυτη ἀνάγκη τὴν γνώση καὶ τὴν πρακτικὴ ἄσκηση. Μόνο μὲ αὐτὸν τὸν συνδυασμὸ μπορεῖ κάποιος νὰ χαρακτηρισθεῖ ὡς *ἀληθινὸς* ρήτορας. Ἡ γνώση ποὺ ἔχει ἀνάγκη ὁ ρήτορας εἶναι ἡ φιλοσοφική. Ὁ Πλάτων ὑποστηρίζει

313. *Φαῖδρ.* 259e-260a.

314. Πβ. τὴν κριτικὴ τῶν πολιτικῶν στὸν *Γοργίαν* (515c-520c), ὅπου τὸ πλῆθος ἐστράφη ἐναντίον τους.

ὅτι ἡ ρητορικὴ πρέπει νὰ μετέχει τῆς φιλοσοφικῆς γνώσης, μέσῳ τῆς διαλεκτικῆς καὶ συγκεκριμένα μέσῳ τῶν μεθόδων τῆς διαίρεσης καὶ τῆς συναγωγῆς[315]. Ἡ διαλεκτικὴ καὶ οἱ δύο φιλοσοφικὲς προαναφερθεῖσες μέθοδοί θὰ συμβάλουν στὴν ὀρθὴ μελέτη τοῦ ρήτορα γιὰ τὰ ἑξῆς ἀπαραίτητα πράγματα, ποὺ πρέπει νὰ γνωρίζει καλά[316]:

α) Γνώση τῆς ἀλήθειας τῶν πραγμάτων, γιὰ τὸ ἀγαθὸ καὶ τὸ δίκαιο.

β) Ὀρθὸς διαχωρισμὸς ἀνάμεσα στὰ πράγματα γιὰ τὰ ὁποῖα τὸ πλῆθος ἔχει σταθερὴ καὶ κοινὴ γνώμη καὶ σ' ἐκεῖνα γιὰ τὰ ὁποῖα οἱ γνῶμες διχάζονται καὶ ἀμφιταλαντεύονται.

γ) Πόσα εἴδη ἔχει ἡ ψυχὴ καὶ τί λογῆς εἶναι.

δ) Διαμόρφωση τῶν ρητορικῶν λόγων σύμφωνα μὲ τὰ εἴδη τῆς ψυχῆς καὶ τὶς ποιότητές τους.

ε) Πρακτικὴ ἄσκηση καὶ ἐμπειρία. Ὁ *ρήτωρ* πρέπει νὰ ἐφαρμόζει στὴν πράξη ὅσα διδάχθηκε.

ζ) Γνώση τοῦ κατάλληλου καιροῦ (272a «τὴν εὐκαιρίαν τε καὶ ἀκαιρίαν διαγνόντι»), ὥστε νὰ ἀντιλαμβάνεται ὀρθὰ πότε πρέπει νὰ ὁμιλεῖ και πότε ὄχι, καὶ πότε πρέπει νὰ μακρηγορεῖ καὶ πότε νὰ εἶναι σύντομος.

Ἕνα ἀπὸ τὰ παραπάνω στοιχεῖα νὰ λείπει, ὁ ρητορικὸς λόγος δὲν μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθεῖ ἀληθινὰ φιλοσοφικὸς καὶ εἶναι καταδικασμένος στὴν ἀποτυχία. Τὰ προαναφερθέντα στοιχεῖα ἀποτελοῦν τὸ σύνολο τῆς ἀπαραίτητης γνώσης καὶ δεξιότητας ποὺ πρέπει νὰ συνδυαστοῦν μὲ τὴν φυσικὴ ρητορικὴ ἱκανότητα τοῦ ὁμιλητῆ. Ὁ συνδυασμὸς ἱκανῆς φύσης καὶ δεξιότητας συνιστᾶ τὴν ἀληθινὴ φιλοσοφικὴ ρητορική, ἡ ὁποία διαφέρει ἀπόλυτα ἀπὸ τὴν κοινὴ–σοφιστικὴ ρητορική[317]. Ἡ κοινὴ ρητο-

315. Πλάτ., *Φαῖδρ.* 266b· πβ. 273e.

316. *Φαῖδρ.* 263b· 271c-272b.

317. Γιὰ τὶς βασικὲς διαφορὲς ἀνάμεσα στὴν φιλοσοφικὴ ρητορικὴ καὶ τὴν σοφιστικὴ ρητορικὴ βλ Marina McCoy, *Plato on the Rhetoric of Philosophers and Sophists*, σ. 194-195.

ρική (272d-273a) θεωρεῖ ὡς μὴ ἀπαραίτητη τὴν γνώση γιὰ τὸ δίκαιο καὶ τὸ καλό, τὴν γνώση τῆς ψυχῆς καὶ τῶν εἰδῶν της, διότι ὑποστηρίζει πὼς τὸ πλῆθος στὶς δημόσιες συνελεύσεις δὲν νοιάζεται γιὰ τὴν ἀλήθεια, παρὰ μόνο γιὰ ὅ, τι φαίνεται πιστευτό. Θὰ μποροῦσε νὰ εἰπωθεῖ μὲ βάση αὐτό, ὅτι ἡ κοινὴ-σοφιστικὴ ρητορική, ἀντίθετα μὲ τὴν ἀληθινὴ φιλοσοφικὴ ρητορική, βασίζεται σὲ ἐπιφανειακὲς δόξες, σὲ φαινομενικὰ ἀληθινὲς γνῶμες καὶ ἐξαπατᾶ κολακεύοντας τὸ πλῆθος.

ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ἡ διεξοδικὴ μελέτη καὶ ἀνάλυση τῆς πλατωνικῆς θεωρίας γιὰ τὴν ἡγεσία ἔδειξε ὅτι ἡ πολιτικὴ σκέψη καὶ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνα εἶναι ἐξελισσόμενη καὶ δυναμική. Ἐπιπλέον, ὅπως ἀποκαλύπτουν οἱ σημαντικὲς ὁμοιότητες ποὺ ἐντοπίζονται ἀνάμεσα στὴν *Πολιτείαν*, τὸν *Πολιτικόν*, τὸν *Γοργίαν* καὶ τὸν *Φαῖδρον*, διαπιστώνεται μία σταθερότητα τοῦ Ἀθηναίου φιλοσόφου σὲ ὁρισμένα στοιχεῖα τῆς πολιτικῆς του θεωρίας, ἀπὸ τὰ ὁποῖα δὲν ἀπομακρύνθηκε ποτέ. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὑπάρχει πράγματι μία ἑνότητα στὴν πολιτικὴ σκέψη τοῦ Πλάτωνα, ἱκανὴ νὰ τὸν ἀπαλλάξει ἀπὸ κάθε μομφὴ γιὰ ἀσυνέπεια καὶ ἀντιφατικότητα.

Ὅπως εἴδαμε, ὁ Πλάτων καὶ στοὺς δύο διαλόγους, *Πολιτεία* καὶ *Πολιτικός*, θεωρεῖ ὅτι ἡ πολιτικὴ εἶναι μία τέχνη ἢ ἐπιστήμη, ἡ ὁποία προϋποθέτει γιὰ τὴν ὀρθὴ ἄσκησή της συγκεκριμένες γνώσεις καὶ ἱκανότητες, καθὼς καὶ φυσικὴ προδιάθεση. Μάλιστα, ἀκολουθεῖ παραπλήσια πορεία στὴν *Πολιτείαν* καὶ στὸν *Πολιτικόν*, προκειμένου νὰ ἀναζητήσει τὴν προέλευση τῆς πολιτικῆς τέχνης. Συγκεκριμένα, στὴν *Πολιτείαν* περιγράφει δύο μορφὲς *πόλεως*, τὴν *ὑγιῆ* ἢ *ἀληθινὴ* καὶ τὴν *τρυφῶσαν* ἢ *φλεγμαίνουσαν*, καὶ προτείνει ἡ ἐμφάνιση τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ πολιτικοῦ νὰ ἀναζητηθεῖ στὴν *τρυφῶσαν* καὶ *φλεγμαίνουσαν* ἀπὸ τὸν πυρετὸ τῆς ἀδικίας *πόλιν*, ὅπου ἡ πλεονεξία καὶ ἡ ἀπληστία καθιστοῦν ἀπαραίτητη τὴν παρουσία μιᾶς πολιτικῆς ἀρχῆς. Μὲ ἀνάλογο τρόπο στὸν *Πολιτικὸν* κάνοντας χρήση ἑνὸς παλαιοῦ μύθου, τοῦ μύθου τῆς Χρυσῆς ἐποχῆς τῆς βασιλείας τοῦ Κρόνου καὶ τῆς ἀντιστροφῆς τοῦ κόσμου, περιγράφει τὶς δύο κοσμικὲς περιόδους τοῦ σύμπαντος,

τὴν ἐποχὴ τοῦ Κρόνου καὶ τὴν ἐποχὴ τοῦ Δία, καὶ τὶς συνθῆκες διαβίωσης τῶν ἀνθρώπων σ' αὐτές, καὶ θεωρεῖ ὅτι ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη καὶ ὁ πολιτικὸς ἄνδρας θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν στὴν δεύτερη κοσμικὴ περίοδο, ὅπου οἱ ἄνθρωποι εἶναι αὐτόνομοι καὶ ἀνεξάρτητοι, ζώντας σὲ κατάσταση ἀταξίας, καὶ ὡς ἐκ τούτου κρίνεται ἀπαραίτητη ἡ παρουσία ἑνὸς κυβερνήτη γιὰ νὰ τεθεῖ τάξη καὶ μέτρο στὴν ζωή τους.

Στὴν *Πολιτείαν* ἡ πολιτικὴ τέχνη ἔχει ὀντολογικὴ θεμελίωση, καθὼς προϋποθέτει τὴν γνώση τοῦ κόσμου τῶν ἰδεῶν καὶ μάλιστα τῆς ἰδέας τοῦ ἀγαθοῦ, ἐνῶ στὸν *Πολιτικόν* δὲν καθίσταται σαφὲς ἂν ἡ μεταφυσικὴ γνώση ἀποτελεῖ ἀναγκαία προϋπόθεση τῆς πολιτικῆς, ἀφοῦ δέν γίνεται καμία ἀναφορὰ στὴν θεωρία τῶν ἰδεῶν. Θὰ μπορούσαμε ὅμως νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὁ Πλάτων ἴσως νὰ μὴν ἔχει ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὴν συγκεκριμένη θεωρία, ἀλλὰ νὰ ἔκρινε περιττὴ μία ἐκ νέου ἀνάλυσή της. Τὴν ἄποψη αὐτὴ ἐνισχύει τὸ γεγονὸς ὅτι στὴν *Πολιτείαν*, ὅπως καὶ στὸν *Πολιτικόν*, εἶναι ἐμφανὴς ἡ πρακτικὴ σπουδαιότητα τῆς διαλεκτικῆς, ἀφοῦ στὸν πρῶτο διάλογο ἡ οἰκοδόμηση τῆς *ἀρίστης πολιτείας* δὲν εἶναι δυνατὴ χωρὶς τὴν κατοχὴ τῆς ἀνώτατης αὐτῆς ἐπιστήμης, ἐνῶ στὸν δεύτερο ἡ διαλεκτικὴ μὲ τὴν μορφὴ τῆς μεθόδου τῆς διαίρεσης εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ τὸν ὁρισμὸ τοῦ ἀληθινοῦ πολιτικοῦ, τοῦ πολιτικοῦ δηλαδὴ ἐκείνου γιὰ τὸν ὁποῖο ἀξίζει νὰ ἐλπίζουμε ὅτι μπορεῖ νὰ ὀργανώσει καὶ νὰ διοικήσει ὀρθὰ τὴν πολιτικὴ κοινότητα, ὥστε γνωρίζοντας τί σημαίνει πραγματικὸς πολιτικὸς νὰ μὴν ἐπιτρέψουμε τὴν ἀναρρίχηση τοῦ ψευδοπολιτικοῦ στὴν ἐξουσία.

Οἱ ἡγετικὲς μορφές, ποὺ σκιαγραφοῦνται στὴν *Πολιτείαν* καὶ στὸν *Πολιτικόν*, εἶναι ὁλοκληρωμένες προσωπικότητες, ποὺ συνδυάζουν τὸ ἀδαμάντινο ἦθος μὲ τὴν θεωρητικὴ καὶ πρακτικὴ γνώση. Τὸ πρότυπο τοῦ ἀληθινοῦ πολιτικοῦ, εἴτε ὡς φιλόσοφος–βασιλιὰς εἴτε ὡς βασιλικὸς ὑφαντής, βρίσκεται πάνω ἀπὸ τοὺς νόμους, γιατὶ ἡ ἐπιστήμη τῆς ὁποίας εἶναι κάτοχος ἔχει ἀπόλυτη κυριαρχικότητα καὶ κανένας νόμος ἢ θεσμὸς δὲν μπορεῖ νὰ τὴν

ὑπερκεράσει. Ἂν οἱ κυβερνῆτες πρέπει νὰ ὑποτάσσονται στὸν νόμο, δὲν εἶναι πλήρως ἐπιστήμονες. Αὐτό, βέβαια, δὲν ἰσχύει σὲ καμία περίπτωση γιὰ τοὺς πολιτικοὺς τῶν ἱστορικῶν κοινωνιῶν, διότι εἶναι πολὺ δύσκολο κατὰ τὸν Ἀθηναῖο φιλόσοφο νὰ βρεθεῖ ἀνάμεσά τους ἄτομο ποὺ νὰ ἐνσαρκώνει ἀπόλυτα τὸ πρότυπο τοῦ ἀληθινοῦ πολιτικοῦ.

Ὁ ἀληθινὸς πολιτικὸς καὶ στοὺς δύο διαλόγους ἐπιμελεῖται τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας, ἀφιερώνει τὴν ζωή του στὴν ὀρθὴ ἄσκηση τῆς ἐξουσίας καὶ πάντοτε φροντίζει ἀνιδιοτελῶς καὶ μὲ περίσσια αὐτοθυσία γιὰ τὴν ἀπομάκρυνση τῆς διχόνοιας ἀπὸ τοὺς κόλπους τῆς *πόλεως*. Ἡ πολιτική του δράση ἔχει πάνω ἀπ' ὅλα ἐκπαιδευτικὸ χαρακτήρα στοχεύοντας στὴν ὠφέλεια καὶ τὴν ἠθικὴ βελτίωση τῶν πολιτῶν. Ἡ εὐδαιμονία τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, ποὺ εἶναι ὁ βασικὸς στόχος τῆς ἡγεσίας δὲν θὰ μποροῦσε νὰ ἐπιτευχθεῖ ἐὰν ὁ ἀληθινὸς πολιτικὸς δὲν ἔχει τὴν ἀποδοχὴ τῶν ἀρχομένων. Ὁ Πλάτων τονίζει ξεκάθαρα στὸν *Πολιτικὸν* ὅτι ὁ γνήσιος πολιτικὸς δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ κυβερνᾶ ἀπολυταρχικὰ καὶ νὰ συμπεριφέρεται ὡς τύραννος ἢ νὰ κυβερνᾶ κατὰ τὸ πρότυπο τοῦ Κρόνου.

Τέλος, τὸ θεμελιῶδες τρίπτυχο ἦθος – ἐπιστημονικὴ / φιλοσοφικὴ γνώση καὶ δεξιότητες – ὠφέλεια καὶ βελτίωση κοινωνικοῦ συνόλου ἀφορᾶ ἀκόμη καὶ τὴν τέχνη τῆς πειθοῦς, ἡ ὁποία κρίνεται ἀπὸ τὸν Πλάτωνα ἀπαραίτητη γιὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἄσκηση τῆς πολιτικῆς τέχνης. Ὁ Ἀθηναῖος φιλόσοφος προτείνει τὸ δικό του μοντέλο τῆς ἀληθινῆς φιλοσοφικῆς ρητορικῆς, τὸ ὁποῖο περιλαμβάνει ἀκόμη κι ἐκείνους τοὺς ρητορικοὺς μηχανισμοὺς ποὺ χρησιμοποιοῦν ψεύδη καὶ μυθολογήματα. Ὁ Πλάτων δίδει τὸ δικαίωμα στὸν ἀληθινὸ πολιτικὸ νὰ ψεύδεται κάνοντας χρήση μυθολογημάτων ποὺ κατὰ τὴν γνώμη του εἶναι εὐεργετικὰ γιὰ τὴν *πόλιν*, καὶ μποροῦν νὰ συμβάλουν στὴν ἀποφυγὴ τῆς βίας καὶ στὴν ἐπιτυχῆ διεκπεραίωση τῶν πολιτικῶν του στόχων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Πηγὲς

Πλάτων (Ἐκδόσεις–Μεταφράσεις)

Platonis Opera, Tomi I–V, recognovit brevique adnotatione critica instruxit I. Burnet (Oxonii: E Typographeo Clarendoniano, 1900–1907 [I = 1900, II = 1901, III = 1903, IV = 1902, V = 1907]· μὲ πολλὲς ἔκτοτε ἀνατυπώσεις) (Νέα ἔκδοση [1995] τοῦ τόμ. I ἀπὸ τοὺς E. A. Duke, W. F. Hicken, W. S. M. Nicoll, D. B. Robinson, J. C. G. Strachan καὶ τῆς *Πολιτείας* [2003] ἀπὸ τὸν S. R. Slings).

Hamilton, E. and H. Cairns (eds.), *The Collected Dialogues of Plato Icluding the Letters. With Introduction and Prefatory Notes* (trans. by varius hands) 'Bollingen Series 71' (Princeton, N. J.: 1963[2] with corrections· Princeton University Press, 1987[13]).

Ἀπολογία

Κουραβέλος, Κ., *Πλάτων*, Ἀπολογία Σωκράτους, *Εἰσαγωγή, μετάφραση, σχόλια* (Ἀθήνα: Ἰ. Ζαχαρόπουλος, χ.χ.).

Τζιράκης, Ν. Ἐμ., *Πλάτωνος* Ἀπολογία Σωκράτους. *Εἰσαγωγή, μετάφραση, σχόλια* (Ἀθήνα: Πατάκης, 2009 [2002[1]]).

Γοργίας

Dodds, E. R., *Plato*, Gorgias. *A Revised Text with Introduction and Commentary* (Oxford: Clarendon Press, 1959).

Τζουμελέας, Στ., *Πλάτων*, Γοργίας. *Εἰσαγωγή, μετάφραση, σχόλια* (Ἀθήνα: Ἰ. Ζαχαρόπουλος, χ.χ.).

Ἐπιστολαί

Κορμπέτη, Ἡρὼ Ε., *Πλάτωνος* Ἐπιστολὴ Ζ', *εἰσαγωγή, μετάφραση καὶ σημειώσεις* (Ἀθήνα: Στιγμή, 2007 [= Ἐποπτεία, τεύχ. 109 (1986), 99-147 – Πρώτη δημοσίευση: *Προπύλαια* Α'1938]).

Κρατύλος

Κεντρωτής, Γ., *Πλάτων* Κρατύλος, *εἰσαγωγή, μετάφραση, σχόλια* (Ἀθήνα: ΠΟΛΙΣ, 2001).

Κρίτων

Ἀραπόπουλος, Κ., *Πλάτων*, Κρίτων, *Εἰσαγωγή, μετάφραση, σχόλια* (Ἀθήνα: Ἰ. Ζαχαρόπουλος, χ.χ.).

Μένων

Πετράκης, Ι., *Πλάτων*, Μένων, *Εισαγωγή–μετάφραση–ερμ. σχόλια* (Αθήνα: ΠΟΛΙΣ, 2008).

Νόμοι

Νικολούδης, Ἠ. Π. , *Πλάτων*, Νόμοι. *Εἰσαγωγή, μετάφραση, σχόλια* (Ἀθήνα: Ἰ. Ζαχαρόπουλος, 2008), τόμ. Α', Β', Γ'.

Πολιτεία

Adam, J., *The* Republic *of Plato, Edited with Critical Notes, Commentary and Appendices*, Second Edition with an Introduction by D. A. Rees, 2 Vols. (1902[1]· Cambridge: Cambridge University Press, 1963[2]).

Γρυπάρης, Ἰ., *Πλάτων*, Πολιτεία. *Εἰσαγωγή, μετάφραση, σχόλια*. πρόλ. Ε. Παπανοῦτσος, (Ἀθήνα: Ἰ. Ζαχαρόπουλος, χ.χ.), τόμ. Α–Β.

Σκουτερόπουλος, Ν. Μ., *Πλάτων*, Πολιτεία. *Εἰσ. σημείωμα–Μετάφραση–Ἑρμ. σημειώματα* (Ἀθήνα: ΠΟΛΙΣ, 2002).

Πολιτικός

Campbell, R. L., *The* Sophistes *and* Politicus *of Plato, with a Revised Text and English Notes* (1867· rpt., New York: Arno Press, 1973).

Skemp, J. B., *Plato's* Statesman: *A Translation of the Politicus of Plato with Introductory Essays and Footnotes* (London: Routledge & Kegan Paul, 1952).

Χριστοδούλου, Ι. Σ., *Πλάτων*, Πολιτικός. *Εἰσαγωγή, μετάφραση, σχόλια* (Θεσσαλονίκη: Ζήτρος, 2003).

Λιακάκος, Ε., Λάγιος, Ἠλ., *Πλάτων*, Ἀλκιβιάδης Α'-Πολιτικός. *Εἰσαγωγή, μετάφραση, σχόλια* (Ἀθήνα: Ἰ. Ζαχαρόπουλος, χ.χ.).

Πρωταγόρας

Τατάκης, Β., *Πλάτων*, Πρωταγόρας. *Εἰσαγωγή, μετάφραση, σχόλια* (Ἀθήνα: Ἰ. Ζαχαρόπουλος, χ.χ.).

Σοφιστής

Γληνός, Δ., *Πλάτων*, Σοφιστής, *Εἰσαγωγή, μετάφραση, σχόλια* (Ἀθήνα: Ἰ. Ζαχαρόπουλος, χ.χ.).

Campbell, R. L., *The* Sophistes *and* Politicus *of Plato, with a Revised Text and English Notes* (1867· rpt., New York: Arno Press, 1973).

Τίμαιος

Κάλφας, Β., *Πλάτων*, Τίμαιος. *Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια* (Αθήνα: ΠΟΛΙΣ, 1995, με πολλές ανατυπώσεις έκτοτε).

Φαῖδρος

Θεοδωρακόπουλος, Ἰ. Ν., *Πλάτωνος* Φαῖδρος. *Εἰσαγωγή, ἀρχαῖο καὶ νέο κείμενο μὲ σχόλια* (Ἀθήνα: Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἑστίας», 2005 [1948[1]]).

Φαίδων

Hackforth, R., *Plato's* Phaedrus. *Translated with an Introduction and Commentary* (Cambridge: Cambridge University Press, 1952).

Θεοδωρακόπουλος, Ἰ. Ν., *Πλάτωνος* Φαῖδρος. *Εἰσαγωγή, ἀρχαῖο καὶ νέο κείμενο μὲ σχόλια* (Ἀθήνα: Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἑστίας», 2005 [1948[1]]).

Σκουτερόπουλος, Ν. Μ., *Πλάτων* Φαῖδρος. *Εἰσαγωγή, μετάφραση, σημειώσεις* (Ἀθήνα: ΠΟΛΙΣ, 2015).

Φίληβος

Ἀνδρόνικος, Μ., *Πλάτων*, Φίληβος, *Εἰσαγωγή, μετάφραση, σχόλια* (Ἀθήνα: Ἰ. Ζαχαρόπουλος, χ.χ.)

Β. Ἄλλες πηγὲς

α) Κείμενα ἀρχαίων συγγραφέων

Ἀνώνυμος

Anonymous Prolegomena to Platonic Philosophy, Platonic Texts and Translations Vol. V, edited with translation by L. G. Westerink (Dilton Marsh: Prometheus Trust, 2011 [1962[1]]).

Προλεγόμενα τῆς Πλάτωνος φιλοσοφίας, στὸ: *Platonis Dialogi. Secundum Thrasylli Tetralogias Dispositi*. Ex Recognitione Caroli Friderici Hermani. Vol. VI (Lipsiae: Sumptibus et Typis B. G. Teubneri, 1873), σ. 196-202.

Ἀπουλήιος

Apulei Platonici Madaurensis, De Philosophia Libri: De Platone et eius dogmate, recensuit Paulus Thomas exemplar anastatice iteratum (Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, 1921), 82-134.

Ἀριστοτέλης

Aristotelis Opera ex recensione I. Bekkeri, edidit Academia Regia Borussica, accedunt Fragmenta, Scholia, Index Aristotelicus, Vol. I–V (Vol. quintum: *Index Aristotelicus*, edidit H. Bonitz). Editio altera quam curavit O. Gigon (Berolini: Apud W. de Gruyter et Socios, 1960-1961 [=Vol. I-IV (1831-1836[1]), Vol. V (1870[1])].

Ἀριστοφάνης

Aristophanis Comoediae, Tomi I–II, recognoverunt brevique adnotatione instruxerunt F. N. Hall, W. M. Geldart (Oxonii: 1900[1] · E Typographeo Clarendoniano, 1906[2]).

Cicero

Marcus Tullius Cicero, *Gespräche in Tusculum*, Lateinisch–deutsch mit ausführrlichen Anmerkungen neu herausgegeben von O. Gigon (München: 1951[1]· Heimeran Verlag, 1979[4]).

Διογένης Λαέρτιος

Diogenes Laertius, *Lives of Eminent Philosophers*, in Two Vols., with an English Translation by R. D. Hicks, 'The Loeb Classical Library' (Cambridge, Mass./London: Harvand University Press/W. Heinemann, 1925· μὲ πολλὲς ἀνατυπώσεις).

Ἑρμείας

Hermias Alexandrinus in Platonis Phaedrum Scholia, ediderunt C. M. Lucarini et C. Moreschini (Berlin: De Gruyter, 2012).

Ἡρόδοτος

Herodoti Historiae, Tomi I–II, recognovit brevique adnotatione critica instruxit C. Hude (Oxonii: E Typographeo Clarendoniano, 1908).

Ἡσίοδος

Hesiodi Theogonia, Opera et Dies, Scutum, editit F. Solmsen· *Fragmenta Selecta*, ediderunt R. Merkelbach et M. L. West (Oxonii: E Typographeo Clarendoniano, 1970).

Θουκυδίδης

Thucydidis Historiae, Tomi I–II, iterum recognovit brevique adnotatione critica instruxit H. S. Jones. Apparatum criticum correxit et auxit J. E. Powell (Oxonii: E. Typographeo Clarendoniano, 1900-1901· μὲ πολλὲς ἀνατυπώσεις).

Ἰάμβλιχος

Iamblichos, *Pythagoras. Legende – Lehre – Lebensgestaltung*, Griechisch und Deutsch, herausgegeben, übersetzt und eingeleitet von M. von Albrecht (Zürich und Stuttgart: Artemis Verlag, 1963).

Ξενοφῶν

Xenophontis Opera Omnia, Tomi I–V, recognovit brevique adnotatione critica instruxit E. C. Marchant. Editio altera (Oxonii: E Typographeo Clarendoniano, 1900–1920· μὲ πολλὲς ἀνατυπώσεις).

Ὀλυμπιόδωρος

Olympiodori in Platonis Gorgiam Commentaria, edidit Leendert Gerrit Westerink (Leibnig: BSB B. G. Teubner Verlagsgesellschaft, 1970).

Ὀλυμπιοδώρου *βίος Πλάτωνος*, στό: *Platonis Dialogi. Secundum Thrasylli Tetralogias Dispositi*. Ex Recognitione Caroli Friderici Hermani. Vol. VI (Lipsiae: Sumptibus et Typis B. G. Teubneri, 1873), σ. 190-195.

Πλούταρχος

Plutarchi Vitae Parallelae, recognoverunt Cl. Lindskog et K. Ziegler (Lipsiae: Typis in Aedibus B. G. Teubneri MCMXXXV, 1884–1974), τόμ. I–V.

Φιλόδημος

Σύνταξις, στὸ: *Academicorum Philosophorum Index Herculanensis*, edidit Segofredus Mekler (Berolini: Apud Weidmannos, 1902), 1-37.

β) Ἀποσπάσματα ἀρχαίων συγγραφέων

Diels, H., Kranz, W., *Die Fragmente der Vorsokratiker Griechisch und Deutsch* von H. Diels, hrsg. von W. Kranz, 3 Bde (Bd. III: *Wortindex* von W. Kranz, *Namen – und Stellenregister* von H. Diels ergänzt von W. Kranz) (Dublin/Zürich: Weidmann, I-II 1972[16], III 1971[13] [= unveränderter Nachdruck der 6. Auflage (1951-1952) · 1903-1906[1]]. [H. Diels–W. Kranz, *Οἱ Προσωκρατικοί. Οἱ μαρτυρίες καὶ τὰ ἀποσπάσματα*, τόμ. Α΄–Γ΄, (Τόμ. Α΄–Β΄: Ἀπόδοση στὰ Νέα Ἑλληνικὰ καὶ Ἐπιμέλεια: Β. Α. Κύρκος, Φιλολογικὴ ἐποπτεία: Γ. Α. Χριστοδούλου· τόμ. Α΄, Συνεργασία: Δ. Γ. Γεωργοβασίλης. Τόμ. Γ΄, Ἐπιμέλεια: Β. Α. Κύρκος, Μεταγραφὴ καὶ ἐπεξεργασία: Β. Α. Κύρκος καὶ Εὐτέρπη Σ. Φλόκα) (Ἀθήνα: Ἐκδ. Παπαδήμα, 2005-2010 [Α΄= 2007 [2005[1]], Β΄= 2007, Γ΄= 2010)].

Γ. Λεξικὰ

Astius, D. F., *Lexicon Platonicum sive Vocum Platonicarum Index*, Vol. I–III (Lipsiae: In Libraria Weidmanniana, 1835–1838 · unveränderter Nachdruck, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1956).

Brandwood, L., *A Word Index to Plato* (Leeds: W. S. Maney and Son, 1976).

Liddell, H. G., Scott, R., *A Greek–English Lexicon* (= *LSJ*). A New Edition Revised and Augmented throughout by H. S. Jones with the Assistance of R. McKenzie and with the Co–operation of Many Scholars (1843[1]· Oxford: At the Clarendon Press, 1940[9]· μὲ πολλὲς ἀνατυπώσεις) (Ἑλλ. μτφρ. Ξ. Μόσχου: Liddell, H. G., Scott, R., *Μέγα Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, Τόμοι 1-4. Διὰ πολλῶν δὲ βυζαντινῶν ἰδίως λέξεων καὶ φράσεων πλουτισθὲν καὶ ἐκδοθὲν ἐπιστασίᾳ Μ. Κωνσταντινίδου (1906[1]) · ἀνατ. Ἀθῆναι: Ἐκδοτ. Οἶκος «Ἰ. Σιδέρης», 1966). Liddell, H. G., Scott, R., Jones H. S., *Greek–English Lexicon: A Supplement*, ed. by E. A. Barber, with the assistance of P. Maas, M. Scheller and M. L. West (Oxford: At the Clarendon Press, 1968). – *Συμπλήρωμα τοῦ Μεγάλου Λεξικοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης* H. G. Liddell καὶ R. Scott, τόμ. 1-2, σχεδιασθὲν ὑπὸ Κ. Δ. Γεωργούλη, συνταχθὲν δὲ ὑπὸ ὁμάδος φιλολόγων ἐπιστασίᾳ: Π. Κ. Γεωργούντζου (Ἀθῆναι: Ἐκδοτ. Οἶκος «Ἰ. Σιδέρης», 1972-1977).

Νεοελληνικὴ γραμματικὴ (τῆς δημοτικῆς). Ἀνατύπωση τῆς ἔκδοσης τοῦ ΟΕΣΒ (1941) μὲ διορθώσεις (Θεσσαλονίκη: Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ἰνστιτοῦτο νεοελληνικῶν σπουδῶν [Ἵδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη], 2005).

Suidae Lexicon, edidit A. Adler, Vol. I-V (Stutgardiae: In Aedibus B.G. Teubneri, 1967-1971 [= 1928-1935[1]]).

Τζάρτζανος, Ἀ. Ἀ., *Γραμματικὴ τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης (τῆς ἁπλῆς καθαρευούσης)* (Ἀθῆναι: Ἐκδόσεις Κ. Κακουλίδη, 1945 [1930[1]]).

Δ. Δευτερεύουσα βιβλιογραφία

Αγγελίδης, Μ., Γράβαρης, Δ., Σακκάς Δ. (επιμ.), *Κοινωνική θεωρία και πολιτική ευθύνη: Συντροφικό αντιχάρισμα στον Νίκο Πετραλιά* (Αθήνα: Gutenberg, 2008).

Andersson, T. J., *Polis and Psyche: A Motif in Plato's* Republic (Göteborg: Elanders Boktryckeri Aktiebolac, 1971).

Andrew, E., "Equality of Opportunity as the Noble Lie", *History of Political Thought*, 10 (1989), 577-595.

Annas, Julia, *Εισαγωγή στην* Πολιτεία *του Πλάτωνα*, μτφρ.: Χρυσούλα Γραμμένου, επιμ.: Χ. Ζαφειρόπουλος, Π. Μπουρλάκης (Αθήνα: Καλέντης, 2006 [ἔκδ. ἀγγλ. πρωτοτύπου 1981]).

Ἀντωνακόπουλος, Ἀ. Λ., *Ἡ ἔννοια τῆς πολιτικῆς οὐτοπίας στὸν Πλάτωνα* (Ἀθήνα: Σύγχρονη Ἐποχή, 1983).

Anton, J., Preus, A. (ed.), *Essays in Ancient Greek Philosophy III Plato* (U. S. A.: State University of New York, 1989).

Αραμπατζής, Γ. (επιμ.), *Πλάτων [Οντολογία, Γνωσιοθεωρία, Ηθική Πολιτική Φιλοσοφία, Φιλοσοφία της Γλώσσας, Αισθητική] Αφιέρωμα στον Δημήτρη Ζ. Ανδριόπουλο*, Μεταφράσεις: Γ. Αραμπατζής, Ν. Σ. Μελισσίδης, Κ. Περιστεράκη, τόμ. Α–Β, Αθήνα: Παπαδήμας, 2002).

Arendt, Hannah, *Υπόσχεση πολιτικής*, επιμ. και εισ.: Τ. Κόν, μτφρ.: Κατερίνα Χαλμούκου (Αθήνα: Κέδρος, 2009 [ἔκδ. ἀγγλ. πρωτοτύπου 2005]).

Balot, R. K. (ed.), *A Companion to Greek and Roman Political Thought* (United Kindom: Wiley-Blackwell, 2009).

Bambrough, R. (ed.), *Plato, Popper and Politics. Some Contributions to a Modern Controversy* (Cambridge: W. Heffer–Sons Limited, 1967).

Bambrough, J. R., "Plato's Modern Friends and Enemies", *Philosophy*, 37 (1962), 97-113 (Ἀνατύπωση στὸ R. Bambrough [ed.], *Plato, Popper and Politics. Some Contributions to a Modern Controversy* [Cambridge: W. Heffer–Sons Limited, 1967], 3-19).

Barker, E., *Ο πολιτικός στοχασμός στην αρχαία Ελλάδα. Ο Πλάτων και οι καταβολές του*, μτφρ.: Κ. Κολιόπουλος, επιμ.: Ζωή Κωτούλα, Η. Παπαγιαννόπουλος, επιστ. επιμ.: Η. Παπαγιαννόπουλος (Αθήνα: Ποιότητα–Taylor and Francis Group, 2007 [ἔκδ. ἀγγλ. πρωτοτύπου 1918]).

Βασίλαρος, Γ. Ν., «Πολιτική μυθολογία. Από τον Ησίοδο έως τον *Πολιτικό* του Πλάτωνος», στό: Κ. Ἰ. Βουδούρης (ἐκδ.), *Ἡ Πολιτική καί ὁ* Πολιτικός (Ἀθήνα: Διεθνής Ἑταιρεία Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, 1990), 37-47.

Benardete, S., "Eidos and Diaeresis in Plato's *Statesman*", *Philologus*, 107 (1963), 193-226.

Βενετῆ, Μαρία, Γ., *Πλάτωνος* Πολιτεία. *Ένα πολίτευμα της ψυχής (Ερμηνευτική προσέγγιση)* (Θεσσαλονίκη: Ζήτρος, 2009).

Βενετῆ, Μαρία, «Η ύφανση προσώπων και αρετών στον *Πολιτικό* του Πλάτωνα», στό: Κ. Ἰ. Βουδούρης (ἐκδ.), *Ἡ Πολιτική καί ὁ* Πολιτικός (Ἀθήνα: Διεθνής Ἑταιρεία Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, 1990), 48-56.

Benson, H.H. (ed.), *A Companion to Plato* (Malden, Mass.; Oxford: Blackwell Publishing, 2006).

Βλαστός, Γ., Σωκράτης: *Εἰρωνευτής καὶ ἠθικός φιλόσοφος*, μτφρ.: Π. Καλλιγᾶς, πρόλ.: Ἀ. Νεχαμᾶς (Ἀθήνα: Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἑστίας», 1993 [ἔκδ. ἀγγλ. πρωτοτύπου 1991]).

Bleustone, Natalie H., *Women and the Ideal Society. Plato's* Republic *and Modern Myths of Gender* (Oxford/Hamburg/New York: Berg, 1987).

Bluck, R. S., "Plato's Biography: The *Seventh Letter*", *The Philosophical Review*, 58 (1949), 503-509.

Boas, G. "Fact and Legend in the Biography of Plato", *The Philosophical Review*, 57 (1948), 439-457.

Bobonich, C., *Plato's Utopia Recast: His Later Ethics and Politics* (Oxford: Clarendon Press, 2007 [2002¹]).

Bobonich, C., "The Virtues of Ordinary People in Plato's *Statesman*", στό: C. J. Rowe (ed.), *Reading the* Statesman. *Proceedings of the III Symposium Platonicum* (Sankt Augustin: Academia Verlag, 1995), 313-329.

Bormann, K., *Πλάτων*, μτφρ.: Ι.Γ. Καλογεράκος (Αθήνα: Ινστιτούτο του Βιβλίου–Α. Καρδαμίτσα, 2006 [ἔκδ. γερμ. πρωτοτύπου 2003]).

Βουδούρης, Κ. Ἰ., «Εἰσαγωγή: *Ὁ Πολιτικός καί ἡ θέση του* στήν Πλατωνική Φιλοσοφία», στό: Κ. Ἰ. Βουδούρης (ἐκδ.), *Ἡ Πολιτική καί ὁ* Πολιτικός (Ἀθήνα: Διεθνής Ἑταιρεία Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, 1990), 15-19.

Βουδούρης, Κ. Ἰ. (ἐκδ.), *Ἡ Πολιτική καί ὁ* Πολιτικός (Ἀθήνα: Διεθνής Ἑταιρεία Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, 1990).

Βουδούρης, Κ. Ἰ. (ἐκδ.), *Πλατωνικὴ Πολιτικὴ Φιλοσοφία, Πρακτικὰ 8ου Διεθνοῦς Συνεδρίου Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, Ἀθήνα–Πυθαγόρειον Σάμου, Ἰούλιος 1996* (Ἀθήνα: Διεθνὲς Κέντρο Φιλοσοφίας καὶ Πολιτισμοῦ, 1997).

Βουδούρης, Κ. Ἰ., «Στασιμότητα καί πολιτική μεταβολή», στό: Κ. Ἰ. Βουδούρης (ἐκδ.), *Ἡ Πολιτική καί ὁ* Πολιτικός (Ἀθήνα: Διεθνής Ἑταιρεία Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, 1990), 20-36.

Βουδούρης, Κ. Ἰ., *Ψυχὴ καὶ πολιτεία. Ἔρευνα ἐπὶ τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνος, Διδακτ. διατρ. 'Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου, 7'* (Ἐν Ἀθήναις: Ἐθνικὸν καὶ Καποδιστριακὸν Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, Φιλοσοφικὴ Σχολή, 1970).

Brandwood, L., *The Chronology of Plato's Dialogues* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990).

Brandwood, L., "Stylometry and Chronology", στό: R. Kraut (ed.), *The Cambridge Companion to Plato* (Cambridge: Cambridge University Press, 1992), 90-120.

Brisson, L., *Ο Πλάτων, οι λέξεις και οι μύθοι*, μτφρ.: Στ. Οικονόμου [Αθήνα: Μεταίχμιο, 2006 (ἔγκ. ἀγγλ. πρωτοτύπου 1998).

Brumbaugh, R. S., «Digression and Dialogue: The *Seventh Letter* and Plato's Literary Form", στό: C. L. Griswold, Jr (ed.), *Platonic Writings, Platonic Readings* (London, New York: Routledge, 1988), 84-92, καὶ συγκεκριμένα σ. 84-87.

Burnyeat, M., "The Pseudo-Philosophical Digression in *Epistle* VII", στό: D. Scott (ed.), *M. Burnyeat and M. Frede: The Pseudo-Platonic* Seventh Letter (Oxford: Oxford University Press, 2015), 121-133.

Cavini, W., "Naming and Argument: Diaeretic Logic in Plato's *Statesman*", στό: C. J. Rowe (ed.), *Reading the* Statesman. *Proceedings of the III Symposium Platonicum* (Sankt Augustin: Academia Verlag, 1995), 123-138.

Charbit, Y., Virmani, A., "The Platonic City: History and Utopia", *Population*, 57 (2002), 207-235.

Cherniss, H., "The Relation of the *Timaeus* to Plato's later dialogues", *American Journal of Philology*, 78 (1957), 225-266.

Chiara–Quenzer, Deborah de, "The Purpose of the Philosophical Method in Plato's *Statesman*", *Apeiron*, 31 (1998), 91-126.

Clark, S. R. L., "Herbs of Free Bipdes", στό: C. J. Rowe (ed.), *Reading the* Statesman. *Proceedings of the III Symposium Platonicum* (Sankt Augustin: Academia Verlag, 1995), 240-245.

Cole, T., *The Origins of Rhetoric in Ancient Greece* (Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1991).

Coleman, Janet, *Ιστορία της Πολιτικής Σκέψης. Από την αρχαία Ελλάδα μέχρι τους πρώτους χριστιανικούς χρόνους*, μτφρ.: Γ. Ε. Χρηστίδης, επιμ.: Π. Σ. Βαλλιάνος (Αθήνα: Κριτική, 2005 [ἔκδ. ἀγγλ. πρωτοτύπου 2000]).

Connor, W. R., *The New Politicians of Fifth-Century Athens* (Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company, 1992 [1971]).

Cornford, F, M, "Psychology and Social Structure in the *Republic* of Plato", *The Classical Quarterly*, 6 (1912), 246-265.

Crossman, "Plato and the Perfect State", στό: T. L. Thorson (ed.), *Plato: Totalitarian or Democrat?* (Englewood Cliffs, N. J.: Prentice–Hall, 1963), 15-40.

Crossman, R. H. S., *Plato Today* (London: Unwin Books, 1971 [1937[1]]).

Davenport, D. R., "Unravelling an Outline of the *Statesman*", *Polis*, 28 (2011), 74-89.

Davis, M., "*The Statesman* as a Political Dialogue", *American Journal of Philology*, 88 (1967), 319-331.

Demos, R., "A Fallacy in Plato's *Republic?*", *The Philosophical Review*, 73 (1964), 395-398.

Δενδρινός, Ν., «Η Συνύφανσις και οι πολιτειακές της υποδηλώσεις στον *Πολιτικό*», στό: Κ. Ἰ. Βουδούρης (ἐκδ.), *Ἡ Πολιτική καί*

ὁ Πολιτικός (Ἀθήνα: Διεθνής Ἑταιρεία Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, 1990), 77-93.

Derrida, J., *Πλάτωνος φαρμακεία*, Εἰσαγωγή, μετάφραση, σημειώσεις: Χ. Γ. Λάζος (Ἀθήνα: Ἐκδ. Ἄγρα, 1990).

Δεσποτόπουλος, Κ. Ἰ., «Σχόλια στὴν πολιτειολογία τοῦ Πλάτωνος», *Φιλοσοφία*, 2 (1972), 222-234.

Δεσποτόπουλος, Κ. Ἰ., «Ἡ πολιτικὴ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνα. Ἐπαληθεύσεις της καὶ δικαιώσεις της ἀπὸ τὴν ἱστορία», *Νέα Ἑστία*, 107 (1980), 389-396 καὶ 461-467.

Δημητρίου, Σ., «Ἔλεγχος, δικαιολόγηση και τρία πρωτοφιλοσοφικά προβλήματα», στό: Μ. Αγγελίδης, Δ. Γράβαρης, Δ. Σακκάς (επιμ.), *Κοινωνική θεωρία και πολιτική ευθύνη: Συντροφικό αντιχάρισμα στον Νίκο Πετραλιά* (Αθήνα: Gutenberg, 2008), 281-312.

Δημητρίου, Σ., *Ἡ πολιτικὴ στὸν* Πολιτικὸ *τοῦ Πλάτωνα: Μηδέποτε μηδὲν ἡσυχίαν ἄγειν τῶν ἀνθρωπίνων*, ἐπιμ.: Ἀναστασία Καραστάθη (Ἀθήνα: M.I.E.T., 2016).

Δῆμος, Ρ., «Ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ κατὰ Πλάτωνα», *Ἀρχεῖον φιλοσοφίας καὶ θεωρίας τῶν ἐπιστημῶν*, 7 (1936), 290-345.

Dombrowski, D., "Plato's 'Noble' Lie", *History of Political Thought*, 18 (1997), 566-578.

Dorter, K., *Form and Good in Plato's Eleatic Dialogues. The* Parmenides, Theaetytus, Sophist, *and* Statesman (Berkeley. Los Angeles. London: University of California Press, 1994).

Duncan, C. M., Steinberger, P. J., "Plato's Paradox? Guardians and Philosophers–Kings", *The American Political Science Review*, 84 (1990), 1317-1322.

Dusanić, S., "Plato's Academy and Timotheus' Policy, 365-359 B.C.", *Chiron*, 10 (1980), 111-144 [ἐπανατύπωση στό: S. Dusanić, *Plato's Dialogues and Athenian Politics. A Historians View* (Belgrade: Studia Serbica, 2011), 295-339].

Dusanić, S., *Plato's Dialogues and Athenian Politics. A Historians View* (Belgrade: Studia Serbica, 2011).

Dusanić, S., "The True Statesman of the *Statesman* and the Young Tyrant of the *Laws*", στό: C. J. Rowe (ed.), *Reading the* Statesman. *Proceedings of the III Symposium Platonicum* (Sankt Augustin: Academia Verlag, 1995), 337-346, [ἐπανατύπωση στὸ S. Dusanić, *Plato's Dialogues and Athenian Politics. A Historians View* (Belgrade: Studia Serbica, 2011), 425-442].

Everson, S., "The Incoherence of Thrasymachus", *Oxford Studies in Ancient Philosophy*, 16 (1998), 99-131.

Evrigenis, I. D., "The Psychology of Politicis: The City–Soul Analogy in Plato's *Republic*", *History of Political Thought*, 23 (2002), 590-610.

Ferber, R., *Platos Idee des Guten* (Sankt Augustin: Verlag H. Richarz, 1984).

Ferguson, J., "The Ethics of the γενναῖον ψεῦδος", *Liverpool Classical Monthly*, 6 (1981), 259-267.

Ferrari, G. R. F., "Myth and Conservatism in Plato's *Statesman*", στό: C. J. Rowe (ed.), *Reading the* Statesman. *Proceedings of the III Symposium Platonicum* (Sankt Augustin: Academia Verlag, 1995), 389-397.

Field, G. C., "On Misunderstanding Plato", *Philosophy*, 19 (1944), 49-62 (Ἀνατύπωση στὸ R. Bambrough [ed.], *Plato, Popper and Politics. Some Contributions to a Modern Controversy* [Cambridge: W. Heffer–Sons Limited, 1967], 71-84).

Fuks, A., "The Conditions of 'Riches' (πλοῦτος) and of 'Poverty' (πενία) in Plato's *Republic*", *Rivista storica dell' Antichità*, 6-7 (1976-77), 63-73.

Gill, C., "Plato and Politics: The *Critias* and the *Politicus*", *Phronesis*, 24 (1979), 148-167.

Gill, C., "Rethinking Constitutionalism in *Statesman* 291-303", στό: C. J. Rowe, (ed.) *Reading the* Statesman. *Proceedings of the III Symposium Platonicum* (Sankt Augustin: Academia Verlag, 1995), 292-305.

Griswold, C. L. Jr (ed.), *Platonic Writings, Platonic Readings* (London, New York: Routledge, 1988).

Griswold, C. L. Jr., "Politikē Epistēmē in Plato's *Statesman*", στό: J. Anton and A. Preus (eds.), *Essays in Ancient Greek Philosophy III*

Plato (U. S. A.: State University of New York, 1989), 141-167.

Guthrie, W.K.C., *A History of Greek Philosophy. Vol. IV. Plato. The Man and His Dialogues: Earlier Period* (Cambridge: Cambridge University Press, 1975).

Hahm, D. E., "Plato's Noble Lie and Political Brotherhood", *Classical et Mediaevalia*, 30 (1969), 211-227.

Hahm, D. E., "The Mixed Constitution in Greek Thought," στὸ: R. K. Balot (ed.), *A Companion to Greek and Roman Political Thought* (United Kindom: Wiley-Blackwell, 2009), 178-198.

Hall, R. W., "The Just and Happy Man of the *Republic*: Fact or Fallacy?", *Journal of the History of Philosophy*, 9 (1971), 147-158.

Hammond, L. M., "Plato on Scientific Measurement and the Social Sciences", *The Philosophical Review*, 44 (1935), 435-447.

Hansen, M. H., "The Historic Model of Plato's Statesman in *Politikos*", *Polis*, 28 (2011), 126-131.

Hansen, P. J., "Thrasymachus and His Attachment to Justice", *Polis*, 32 (2015), 344-368.

Henderson, T. Y., "In Defence of Thrasymachus", *American Philosophical Quarterly*, 7 (1970), 218-228.

Hoerber, R. G., "Thrasylus' Platonic Canon and the Double Titles", *Phronesis*, 2 (1957), 10-20.

Horvath, A., Szakolczai, A., and Marangudakis, M. (eds), *Modern Leaders: Between Charisma and Trickery* (London and New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2020).

Hourani, G. F., "Thrasymachus' Definition of Justice in Plato's *Republic*", *Phronesis*, 7 (1962), 110-120.

Huffman, C. A., *Archytas of Tarentum. Pythagorean, Philosopher and Mathematician King* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005).

Θεοδωρακόπουλος, Ἰ. Ν., *Εἰσαγωγὴ στὸν Πλάτωνα* (Ἀθήνα: Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἑστίας», 2000 [1941¹]).

Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, τόμ. Γ1 καὶ Γ2 (Ἀθῆναι: Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, 2000 [1971¹]), σ. 447-461 (Μ. Σακελλαρίου) καὶ σ. 38-61 (Μ. Σακελλαρίου), ἀντίστοιχα.

Jaeger, W., *Παιδεία. Ἡ μόρφωσις τοῦ Ἕλληνος ἀνθρώπου*, μτφρ.: Γ. Π. Βέρροιος, τόμ. Α΄–Γ΄, (Ἀθῆναι: Παιδεία, 1968-1974).

Kahn, C. H., *Ο Πυθαγόρας και οι Πυθαγόρειοι*, μτφρ.: Μαριάννα Σταυροπούλου, επιμ.: Γ. Κουσουνέλου (Αθήνα: Εκδ. Ενάλιος, 2005 [ἔκδ. ἀγγλ. πρωτοτύπου 2001]).

Kahn, C. H., "The Myth of the *Statesman*", στό: Cataline Partenie (ed.), *Plato's Myths* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), 148-165.

Kahn, C. H., "The Place of the *Statesman* in Plato's Later Work", στό: C. J. Rowe (ed.), *Reading the* Statesman. *Proceedings of the III Symposium Platonicum* (Sankt Augustin: Academia Verlag, 1995), 49-60.

Καχλαμάνου, Ελένη, «Περιπτώσεις απάτης στην Πλατωνική *Πολιτεία*», *Υπόμνημα*, 2 (2004), 61-86.

Κανελλόπουλος, Π., «Πλάτων καὶ Δίων», *Φιλοσοφία*, 7 (1977), 111-161.

Karabatzaki–Perdiki, Helen, *Individual and Society in Plato and Durkheim: A Comparative and Critical Analysis*, *unpubl. Ph.D. Diss.* (University of East Anglia, 1988).

Kastely, J. L., *The Rhetoric of Plato's* Republic*: Democracy and the Philosophical Problem of Persuasion* (Chicago and London: The University of Chicago Press, 2015).

Καστοριάδης, Κ., *Ὁ Πολιτικός τοῦ Πλάτωνα. Ἑπτά σεμινάρια στήν EHESS*, μτφρ.: Ζωή Καστοριάδη, πρόλ.: Π. Βιντάλ–Νακέ (Ἀθήνα: ΠΟΛΙΣ, 2001 [ἔκδ. γαλλ. πρωτοτύπου 1999]).

Kato, M., *Techne und Philosophie bei Platon* (Frankfurt am Main · Bern · New York: Peter Lang, 1986).

Kato, S., "The Role of Paradeigma in the *Statesman*", στό: C. J. Rowe (ed.), *Reading the* Statesman. *Proceedings of the III Symposium Platonicum* (Sankt Augustin: Academia Verlag, 1995), 162-172.

Kerferd, G. B., "The Doctrine of Thrasymachus in Plato's *Republic*", *Durham University Journal*, 9 (1947-48), 19-27.

Kirwan, C. A., "Glaucon's Challenge", *Phronesis*, 10 (1965), 162-173.

Klosko, G., "Politics and Method in Plato's Political Theory", *Polis*, 23 (2006), 328-349.

Klosko, G., *The Development of Plato's Political Theory* (New York and London: Methuen, 1986).

Koyré, A., *Φιλοσοφία και πολιτεία: Εισαγωγή στην ανάγνωση του Πλάτωνα*, μτφρ.: Λένα Κασίμη (Αθήνα: Εκδ. Αλεξάνδρεια, 1990).

Κούτρας, Δ., «Ἡ Μετρητική Τέχνη καί ἡ Πολιτική Φρόνηση», στό: Κ. Βουδούρης (ἐκδ.), *Ἡ Πολιτική καί ὁ* Πολιτικός (Ἀθήνα: Διεθνής Ἑταιρεία Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, 1990), 94-106.

Κουτσογιαννόπουλος, Δ. Ἰ., «Ἡ ἔννοια τῆς τρυφῆς παρὰ Πλάτωνι», *Πλάτων*, 17 (1965), 3-10.

Kraut, R. (ed.), *The Cambridge Companion to Plato* (Cambridge: Cambridge University Press, 1992).

Laing, B.M., "The Problem of Justice in Plato's *Republic*", *Philosophy*, 8 (1933), 412-421.

Λαμπρέλλης, Δ. Ν., *Φιλοσοφία και κοινωνικά συγκεκριμένο στον* Πολιτικό *του Πλάτωνα. Η περίπτωση της ανομοιότητας ή διαφοράς* (Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, 2014 [2007¹]).

Λαμπρέλλης, Δ., «Η έννοια της διαφοράς και η πολιτική τέχνη στον *Πολιτικό* του Πλάτωνα», στό: Κ. Ἰ. Βουδούρης (ἐκδ.), *Ἡ Πολιτική καί ὁ* Πολιτικός (Ἀθήνα: Διεθνής Ἑταιρεία Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, 1990), 107-151.

Lane, Melissa, "A New Angle on Utopia: The Political Theory of the *Statesman*", στό: C. J. Rowe (ed.), *Reading the* Statesman. *Proceedings of the III Symposium Platonicum* (Sankt Augustin: Academia Verlag, 1995), 276-291.

Lane, Melissa S., *Method and Politics in Plato's* 'Statesman' (Cambridge: Cambridge University Press, 1998).

Levinson, R. B., *In Defense of Plato* (Harvard: Harvard University Press, 1953).

Levy, G. R., *Plato in Sicily* (London: Faber and Faber, 1956).

Lewis, V. B., "The *Seventh Letter* and the Unity of Plato's Political Philosophy", *The Southern Journal of Philosophy*, 38 (2000), 231-250.

Leys, W. A. R., "Was Plato Non-Political?", *Ethics*, 75 (1965), 272-276.

Λεωνιδοπούλου, Χριστίνα, «Η πολιτική τέχνη και οι τέχνες», στό: Κ. Ἰ. Βουδούρης (ἐκδ.), *Ἡ Πολιτική καί ὁ* Πολιτικός (Ἀθήνα: Διεθνής Ἑταιρεία Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, 1990), 163-171.

Λιάκρη, Αλεξάνδρα, «Ο Πολιτικός και οι Αντιποιούμενοι την πολιτική τέχνη», στό: Κ. Ἰ. Βουδούρης (ἐκδ.), *Ἡ Πολιτική καί ὁ* Πολιτικός (Ἀθήνα: Διεθνής Ἑταιρεία Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, 1990), 152-162.

Lloyd, E. R., "Plato and Archytas in the *Seventh Letter*", *Phronesis*, 35 (1990), 159-174.

Maggini, G., Solomou-Papanikolaou, V. P., Karabatzaki, H., and Koskeridis, K. D. (eds.), *Philosophy and Cricis: Responding to Challenges to Ways of Life in the Contemporary World* (Washington, D. C.: The Council for Research in Values and Philosophy, 2017).

Μαλεβίτσης, Χρ., «Ὁ πολιτικὸς καὶ ὁ μύθος στὸν Πλάτωνα», *Εὐθύνη*, 224 (1990), 353-357.

Μανιάτης, Γ. Ν., *Φιλοσοφία και πολιτεία στον Πλάτωνα: Ο φιλόσοφος-βασιλεύς και η άριστη πολιτεία* (Αθήνα: Έννοια, 2005).

Μανωλοπούλου, Χρυσή, «Ἠθική καί πολιτική», στό: Κ. Ἰ. Βουδούρης (ἐκδ.), *Ἡ Πολιτική καί ὁ* Πολιτικός (Ἀθήνα: Διεθνής Ἑταιρεία Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, 1990), 172-178.

Μαραγγιανοῦ-Δερμούση, Εὐαγγελία, «Ὁ σωστὸς πολιτικὸς εἶναι ἢ ὄχι κατὰ τὸν Πλάτωνα ὑπεράνω τῶν νόμων;», *Φιλοσοφία*, 23-24 (1993-1994), 145-154.

Márquez, X., *A Stranger's Knowledge. Statesmanship, Philosophy & Law in Plato's* Statesman (Las Vegas: Parmenides Publishing, 2012).

Márquez, X., "Measure and the Arts in Plato's *Statesman*", *Plato: The Internet Journal of the International Plato Society*, 6 (2006), 1-12.

Márquez, X., "Theory and Practice in Plato's *Statesman*", *Ancient Philosophy*, 27 (2007), 31-53.

McCabe, Mary Margaret, "Chaos and Control: Reading Plato's *Politicus*", *Phronesis*, 42 (1997), 94-117.

McCoy, Marina, *Plato on the Rhetoric of Philosophers and Sophists* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008).

Μίλερ, Μ., *Ο Φιλόσοφος στον* Πολιτικό *του Πλάτωνα, μαζί με το «Διαλεκτική εκπαίδευση και Άγραφα δόγματα στον Πολιτικό του Πλατωνα»*, μτφρ.: Δ. Καπράλος (Αθήνα: Ενάλιος, 2009).

Miller, M., "The God–Given Way", *Proceedings of the Boston Area Colloquium in Ancient Philosophy*, 6 (1990), 323-359.

Mishima, T., "Courage and Moderation in the *Statesman*", στό: C. J. Rowe (ed.), *Reading the* Statesman. *Proceedings of the III Symposium Platonicum* (Sankt Augustin: Academia Verlag, 1995), 306-312.

Μιχαηλίδης, Κ., «Ὁ πολιτικός καί οἱ συναίτιοι τοῦ πολιτικοῦ καί ἡ πολιτική ὡς ὑφαντική τέχνη», στό: Κ. Ἰ. Βουδούρης (ἐκδ.), *Ἡ Πολιτική καί ὁ* Πολιτικός (Ἀθήνα: Διεθνής Ἑταιρεία Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, 1990), 179-185.

Μιχαηλίδης, Κ.Π., «Τὸ Μέτρο ὡς ἠθικὴ καὶ πολιτικὴ ἀρχὴ στὸν Πλάτωνα», στό: Κ. Ἰ. Βουδούρης (ἐκδ.), *Πλατωνική Πολιτική Φιλοσοφία*, Πρακτικά 8ου Διεθνοῦς Συνεδρίου Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, Ἀθήνα–Πυθαγόρειον Σάμου, Ἰούλιος 1996 (Ἀθήνα: Διεθνές Κέντρο Φιλοσοφίας καί Πολιτισμοῦ, 1997), 73-86.

Μιχαηλίδης–Νουάρος, Γ., «Νέα ἀξιολόγηση τοῦ διαλόγου τοῦ Θρασύμαχου μὲ τὸν Σωκράτη», *Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν*, 53 (1978), 117-137.

Mohr, R. D., "Plato, *Statesman* 284c-d: An "Argument from the Sciences"", *Phronesis*, 22 (1977), 232-234.

Mohr, R. D., "The Formation of the Cosmos in the *Statesman* Myth", *Phoenix*, 32 (1978), 250-252.

Moore, H., "Why Does Thrasymachus Blush? Ethical Consistency in Socrate's Refutation of Thrasymachus", *Polis*, 32 (2015), 321-343.

Moore, K. R., "Platonic Myths and Straussian Lies: The Logic of Persuasion", *Polis*, 26 (2009), 89-115.

Morrison, J. S., "The Origins of Plato's Philosopher–Statesman", *Classical Quarterly*, 8 (1958), 198-218.

Morrow, G., *Plato's Cretan City: A Historical Interpretation of the Laws* (Princeton, New Jersey: Pronceton University Press, 1993 [1960¹]).

Moss, Jessica, "The Doctor and the Pastry Chef: Pleasure and Persuation in Plato's *Gorgias*", *Ancient Philosophy*, 27 (2007), 229-249.

Μούγιου, Θεώνη, «Πολιτική και ρητορική», στό: Κ. Ἰ. Βουδούρης (ἐκδ.), *Ἡ Πολιτική καί ὁ* Πολιτικός (Ἀθήνα: Διεθνής Ἑταιρεία Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, 1990), 186-196.

Μουτσόπουλος, Ε., *Ἡ μουσικὴ στὸ ἔργο τοῦ Πλάτωνος*, μτφρ.: Ν. Ταγκούλης, ἐπιμ.: Ν. Μπεζαντάκος (Ἀθῆναι: Σύλλογος πρὸς διάδοσιν Ὠφελίμων Βιβλίων, 2010).

Moutsopoulos, E., *Thought, Culture, Action: Studies in the Theory of Values and it's Greek Sources* (Athens: Academy of Athens, Center of Research on Greek Philosophy, 2006).

Μπαγιόνας, Α., *Ἱστορία τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἠθικῆς ἀπό τούς Προσωκρατικούς ὥς τήν ἀρχαία Ἀκαδημία* (Θεσσαλονίκη: Α. Π. Θ., 1978).

Μπάλλα, Χλόη, «Γιατί ο Πλάτων δέχεται τις γυναίκες στην τάξη των φυλάκων;», *Υπόμνημα*, 2 (2004), 105-115.

Μπάλλα, Χλόη, *Πλατωνική Πειθώ: Από την Ρητορική στην Πολιτική*, πρόλ.: Π. Καλλιγάς (Αθήνα: ΠΟΛΙΣ, 1997).

Μπουγᾶς, Τ., «Πολιτική: Μύθος, λόγος, ιδεολογία», στό: Κ. Ἰ. Βουδούρης (ἐκδ.), *Ἡ Πολιτική καί ὁ* Πολιτικός (Ἀθήνα: Διεθνής Ἑταιρεία Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, 1990), 193-210.

Nails, Debra, "The Life of Plato of Athens", στὸ: H.H. Benson (ed.), *A Companion to Plato* (Malden, Mass.; Oxford: Blackwell Publishing, 2006), 1-12.

Νικολαΐδου–Κυριανίδου, Εὐγενία, «Η πολιτική ως τέχνη: Πράξη και κατασκευή», στό: Κ. Ἰ. Βουδούρης (ἐκδ.), *Ἡ Πολιτική καί ὁ* Πολιτικός (Ἀθήνα: Διεθνής Ἑταιρεία Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, 1990), 211-232.

O' Brien, J., "Defending *Phronesis* from Coding", στό: A. Horvath, A Szakolczai, and M. Marangudakis (eds), *Modern Leaders: Between Charisma and Trickery* (London and New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2020), 88-104.

Okin, Susan Moller, "Philosopher Queens and Private Wives: Plato on Women and the Family", *Philosophy and Public Affairs*, 6 (1977), 345-369.

Orrù, Alice, "Hos Pharmakon Chresimon: Il Mito Come 'Rimedio Retorico' nella Kallipolis Platonica", *Rivista Italiana di Filosofia del Linguaggio*, 15 (2021), 18-29 (ἀγγλικὸς τίτλος: «Hos Pharmakon Chresimon: Myth as a 'rhetorical remedy" within Plato's Kallipolis").

Ὀρφανουδάκης, Κ., «Κοινωνεῖν, συμπλέκειν καί ὑφαίνειν στό *Σοφιστή καί τόν Πολιτικό*», στό: Κ. Ἰ. Βουδούρης (ἐκδ.), *Ἡ Πολιτική καί ὁ* Πολιτικός (Ἀθήνα: Διεθνής Ἑταιρεία Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, 1990), 233-240.

Παπασταῦρος, Ἰ. Σ., *Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος* (Ἐν Ἀθήναις: Ἐκδ. Ἰ. Χιωτέλη, 1969).

Pappas, N., Πολιτεία *του Πλάτωνα. Ένας οδηγός ανάγνωσης*, μτφρ.: Δ. Παπαγιαννάκος, επιστ. επιμ.: Ιωάννα Πατσιώτη (Αθήνα: Οκτώ, 2006 [ἔκδ. ἀγγλ. πρωτοτύπου 1995]).

Partenie, Cataline (ed.), *Plato's Myths* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009).

Πελεγρίνης, Θ., «Ἠθικὴ καὶ πολιτική», στό: Κ. Ἰ. Βουδούρης (ἐκδ.), *Ἡ Πολιτική καί ὁ* Πολιτικός (Ἀθήνα: Διεθνής Ἑταιρεία Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, 1990), 241-249.

Pettersson, O., "Political Reluctance: On the Noble Lie in Plato's *Republic*", *E - Logos: Electronic Journal for Philosophy*, 18 (2014), 1-32.

Philip, J. A., "The Platonic Corpus", *Phoenix*, 24 (1970), 296-308.

Plochman, G. K., "Socrates, The Stranger from Elea, and Some Others", *Classical Philology*, 49 (1954), 223-231.

Πόππερ, Κ., *Ἡ ἀνοιχτή κοινωνία καί οἱ ἐχθροί της, Τόμ. Ι. Ἡ γοητεία τοῦ Πλάτωνα*, εἰσ.–μτφρ.: Εἰρήνης Παπαδάκη (Ἀθήνα: Παπαζήσης, 2003 [ἔκδ. ἀγγλ. πρωτοτύπου 1945]).

Ραμαντάνης, Ν., «Μορφή και περιεχόμενο του 1ου βιβλίου της *Πολιτείας*», *Υπόμνημα*, 2 (2004), 45-60.

Reeve, C. D. C., *Philosopher–Kings. The Argument of Plato's* Republic (Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1988).

Riginos, Alice S., *Platonica: The Anecdotes Concerning the Life and Writings of Plato* (Leiden: E. J. Brill, 1976).

Robinson, R., "Dr. Popper's Defence of Democracy", *The Philosophical Review*, 60 (1951), 487-507.

Roochnick, D., "Residual Ambiguity in Plato's *Statesman*", *Plato: The Internet Journal of the International Plato Society*, 5 (2005), 1-13.

Rosen, S., "Plato's Myth of the Reversed Cosmos", *The Review of Metaphysics*, 33 (1979), 59-85.

Rosen, S., *Plato's* Statesman*: The Web of Politics* (New Haven and London: Yale University Press, 1995).

Rosen, R. M. and Farrell, J. (eds.), *Nomodeiktes. Greek Studies in Honor of Martin Ostwald* (Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1993).

Rowe, C. J., Plato: Statesman. *Edited with Introduction, Translation and Commentary* (Warminster: Aris & Phillips, 2005 [1995[1]]).

Rowe, C. J. (ed.), *Reading the* Statesman. *Proceedings of the III Symposium Platonicum* (Sankt Augustin: Academia Verlag, 1995).

Rowe, C.–Schofield, M. (eds.), *The Cambridge History of Greek and Roman Political Thought* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010 [2000[1]]).

Rowe, C., "Public and Private Speaking in Plato's Later Dialogues", στὸ: L. Brisson, T. Calvo, L. Rosseti, T. A. Szlezák (eds.), *Platón: Los Diálogos Tardíos. Actas del Symposium Platonicum 1986*, compilado por Conrado Eggers Lan (Sankt Augustin: Academia Verlag, 1994 [1987[1]]), 125-137.

Rowe, C., "The *Politicus* and Other Dialogues", στό: C. Rowe–M. Schofield (eds.), *The Cambridge History of Greek and Roman Political Thought* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010 [2000[1]]), 233-257.

Rowe, C., "The Treatment of Non–Ideal Constitutions in the *Politicus*: Further Considerations", *Plato: The Internet Journal of the International Plato Society*, 5 (2005), 1-13.

Rowett, Catherine, "Why the Philosopher Kings Will Believe the Noble Lie", *Oxford Studies in Ancient Philosophy*, 50 (2016), 67-100.

Sachs, D., "A Fallacy in Plato's *Republic*", *The Philosophical Review*, 72 (1963), 141-158.

Salkever, S. G., "Plato on Practices: The Technai and the Socratic Question in *Republic*", *Proceedings of the Boston Area Colloquium in Ancient Philosophy*, 8 (1992), 243-267.

Samaras, T., "Family and the Question of Women in the *Laws*", στὸ: C. Bobonich (ed.), *Plato's* Laws: *A Critical Guide* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 172-196.

Santas, G. (ed.), *The Blackwell Guide to Plato's* Republic (Oxford: Blackwell Publishing, 2006).

Santas, G., "The Form of the Good in Plato's *Republic*", *Philosophical Inquiry*, 2 (1980), 374-403 (ἑλλ. μτφρ.: Γ. Αραμπατζής: G. Santas, «Η ιδεά του αγαθού στην *Πολιτεία* του Πλάτωνος», στό: Γ. Αραμπατζής (επιμ.), *Πλάτων [Οντολογία, Γνωσιοθεωρία, Ηθική Πολιτική Φιλοσοφία, Φιλοσοφία της Γλώσσας, Αισθητική] Αφιέρωμα στον Δημήτρη Ζ. Ανδριόπουλο*, Μεταφράσεις: Γ. Αραμπατζής, Ν. Σ. Μελισσίδης, Κ. Περιστεράκη, τόμ. Α–Β, Αθήνα: Παπαδήμας, 2002, τόμ. Β, 801-848).

Saunders, T. J., "Plato's Later Political Thought", στό: R. Kraut (ed.), *The Cambridge Companion to Plato* (Cambridge: Cambridge University Press, 1992), 464-521.

Saxonhouse, Arlene W., "Comedy in Callipolis: Animal Imagery in the *Republic*", *The American Political Science Review*, 72 (1978), 888-901.

Sayre, K., "Excess and Deficiency at *Statesman* 283C-285C", *Plato: The Internet Journal of the International Plato Society*, 5 (2005), 1-25.

Sayre, K. M., *Metaphysics and Method in Plato's* Statesman (Cambridge: Cambridge University Press, 2006).

Sayers, S., *Πλάτωνος* Πολιτεία*: Μια εισαγωγή*, μτφρ.: Χ. Κεφαλής (Αθήνα:Εκδόσεις Τόπος, 2015 [ἔκδ. ἀγλλ. πρωτοτύπου 1999]).

Seaford, R., *Ἀνταπόδοση καὶ τελετουργία. Ὁ Ὅμηρος καὶ ἡ τραγωδία στὴν ἀναπτυσσόμενη πόλη–κράτος*, μτφρ.: Β. Λιάπης (Ἀθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ., 2003 [1994[1]]).

Sevelsted R., "Myth and Truth in *Republic* 2-3", *PLATO JOURNAL*, 22, (2021), 115-131.

Shields, C., "Plato's Challenge: The Case of Justice in *Republic* II", στό: G. Santas (ed.), *The Blackwell Guide to Plato's* Republic (Oxford: Blackwell Publishing, 2006), 63-83.

Schiller, J. P., "Just Men and Just Acts in Plato's *Republic*", *Journal of the History of Philosophy*, 6 (1968), 1-14.

Scodel, H. R., *Diaeresis and Myth in Plato's* Statesman (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1987).

Sinclair, T.A., *Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς πολιτικῆς σκέψεως*, μτφρ.–πρόλ. Γ. Κ. Βλάχος (Ἀθῆναι: Παπαζήσης, 1969).

Σινανίδης–Ανεμογιάννης, Σ., «Η γνωσιολογία και οντολογία τοῦ Σοφιστή ως προϋπόθεση της υφαντικής τέχνης στον *Πολιτικό*», στό: Κ. Ἰ. Βουδούρης (ἐκδ.), *Ἡ Πολιτική καί ὁ* Πολιτικός (Ἀθήνα: Διεθνής Ἑταιρεία Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, 1990), 260-265.

Σιταράς, Β., «Νομιμότητα καί πολιτική», στό: Κ. Ἰ. Βουδούρης (ἐκδ.), *Ἡ Πολιτική καί ὁ* Πολιτικός (Ἀθήνα: Διεθνής Ἑταιρεία Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, 1990), 266-275.

Smith, N. D., "Plato and Aristotle on the Nature of Women", *Journal of the History of Philosophy*, 21 (1983), 467-478.

Smith, N., "The Logic of Plato's Feminism", *Journal of Social Philosophy*, 11 (1980), 5-11.

Sozopoulou, Maria, "How to Discern the Genuine Politician in a Period of Cricis: The Case of Plato's *Statesman*", στό: G. Maggini, V. P. Solomou-Papanikolaou, H. Karabatzaki and K. D. Koskeridis (eds.), *Philosophy and Cricis: Responding to Challenges to Ways of Life in the Contemporary World* (Washington, D. C.: The Council for Research in Values and Philosophy, 2017), 431-445.

Σολωμού–Παπανικολάου, Βασιλική Π., *Ανθρώπινος Βίος και Ηδονή κατά τον Πλατωνα, αδημοσ. Διδακτ. Διατρ.* (Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 2003).

Soffer, W., "Socrates' Proposals Concerning Women: Feminism or Fantasy?", *History of Political Thought*, 16 (1995), 157-173.

Sparshott, F. E., "Plato as Anti–Political Thinker", *Ethics*, 77 (1967), 214-219.

Steinberger, P. J., "Ruling: Guardians and Philosopher–Kings", *The American Political Science Review*, 83 (1989), 1207-1225.

Stern, P., "The Rule of Wisdom and the Rule of Law in Plato's *Statesman*", *The American Political Science Review*, 91 (1997), 264-276.

Stocks, J. L., "Plato and the Tripartite Soul", *Mind*, 24 (1915), 207-221.

Strauss, L. and Cropsey, J. (eds.), *History of Political Philosophy* (Chicago and London: The University of Chicago Press, 1987 [1963¹]).

Strauss, L., "Plato", στό: L. Strauss and J. Cropsey (eds.), *History of Political Philosophy* (Chicago and London: The University of Chicago Press, 1987 [1963¹]), 33-89.

Szakolczai, A., "The Virtues of Leadership: Beyond the Pleasure Principle", στό: A. Horvath, A. Szakolczai, and M. Marangudakis (eds), *Modern Leaders: Between Charisma and Trickery* (London and New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2020), 61-87.

Σωζοπούλου, Μαρία, *Ἐκφάνσεις τῆς δημοσιότητας στὴν φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνα* (Ἀθήνα: Ἐκδόσεις Παπαζήσης, 2020)

Taylor, A. E., Πλάτων. *Ὁ ἄνθρωπος καὶ τὸ ἔργο του*, μτφρ.: Ἰ. Ἀρζόγλου (Ἀθήνα: M.I.E.T., 2009 [ἔκδ. ἀγγλ. πρωτοτύπου 1926]).

Taylor, Q. P., "Political Science or Political Sophistry? A Critique of Plato's *Statesman*", *Polis*, 17 (2000), 91-109.

Thesleff, H., *Studies in Platonic Chronology* (Helsinki: Societas Scientiarum Fennica, 1982).

Thorson, T. L. (ed.), *Plato: Totalitarian or Democrat?* (Englewood Cliffs, N. J.: Prentice–Hall, 1963).

Tomasi, J., "Plato's *Statesman* Story: The Birth of the Fiction Reconceived", *Philosophy and Literature*, 14 (1990), 348-358.

Τσέντος, Ἰ., «Ὁ νόμος καὶ ὁ πολιτικός», στό: Κ. Ἰ. Βουδούρης (ἐκδ.), *Ἡ Πολιτική καί ὁ* Πολιτικός (Ἀθήνα: Διεθνής Ἑταιρεία Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, 1990), 285-296.

Unger, E., "Contemporary Anti–Platonism", *The Cambridge Journal*, 2 (1949), 643-659 (Ἀνατύπωση στὸ R. Bambrough [ed.], *Plato, Popper and Politics. Some Contributions to a Modern Controversy* [Cambridge: W. Heffer–Sons Limited, 1967], 91-108).

Vernant, J. P. – Detienne, M., *Μῆτις. Ἡ πολύτροπη νόηση στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα*, μτφρ.: Ἰωάννα Παπαδοπούλου (Ἀθήνα: Ἰ. Ζαχαρόπουλος, 1993 [ἔκδ. γαλλ. πρωτοτύπου 1974]).

Vidal–Naquet, P., *Ὁ Μαῦρος Κυνηγός*, μτφρ.: Γ. Ἀνδρεάδης – Πέπη Ρηγοπούλου (Ἀθήνα: Λιβάνης, 1983 [ἔκδ. γαλλ. πρωτοτύπου 1981]).

Vidal–Naquet, P., "Plato's Myth of the *Statesman*, the Ambiguities of The Golden Age and of History", *Journal of Hellenic Studies*, 98 (1978), 132-141.

Vlastos, G., «Δικαιοσύνη καὶ εὐτυχία στὴν *Πολιτεία*», στό: G. Vlastos, *Πλατωνικὲς Μελέτες*, μτφρ.: Ἰ. Ἀρζόγλου (Ἀθήνα: M. I. E. T., 1994 [ἔκδ. ἀγγλ. πρωτοτύπου 1973], 169-210.

Vlastos, G., *Πλατωνικὲς μελέτες*, μτφρ.: Ἰ. Ἀρζόγλου (Ἀθήνα: M. I. E. T., 1994 [ἔκδ. ἀγγλ. πρωτοτύπου 1973]).

Waugh, Joanne, «Οι γυναίκες, οι πολίτες και η δημοκρατία: Η πρόκληση της *Πολιτείας*», στό: Κ. Ἰ. Βουδούρης (ἐκδ.), *Πλατωνική Πολιτική Φιλοσοφία*, Πρακτικά 8ου Διεθνοῦς Συνεδρίου Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, Ἀθήνα–Πυθαγόρειον Σάμου, Ἰούλιος 1996 (Ἀθήνα: Διεθνές Κέντρο Φιλοσοφίας καί Πολιτισμοῦ, 1997), 198-216.

Weingartner, R. H., "Vulgar Justice and Platonic Justice", *Philosophy and Phenomenological Research*, 25 (1964), 148-252.

Weiss, R., "Socrates and Thrasymachus on Perfect and Imperfect Injustice", *PLATO JOURNAL*, 22 (2021), 79-86.

Weiss, R., "Statesman as Ἐπιστήμων: Caretaker, Physician, and Weaver", στό: C. J. Rowe (ed.), *Reading the* Statesman. *Proceedings of the III Symposium Platonicum* (Sankt Augustin: Academia Verlag, 1995), 213-222.

Wender, Dorothea, "Plato: Misogynist, Paedophile, and Feminist", *Arethusa*, 6 (1973), 75-90.

White, D. A., *Myth, Metaphysics and Dialectic in Plato's* Statesman (Burlington: Ashgate, 2007).

White, N., "The Classification of Goods in Plato's *Republic*", *Journal of the History of Philosophy*, 22 (1984), 393-421.

White, N. P., *A Companion to Plato's* Republic (Indianapolis: Hackett, 1979).

Wilamovitz–Moellendorf, U. Von, *Πλάτων. Η ζωή και το έργο του. Νεότητα – Ώριμα χρόνια – Γήρας* (Αθήνα: Κάκτος, 2005 [ἔκδ. γερμ. πρωτοτύπου 1920]).

Wild, J., "Plato as an Enemy of Democracy: A Rejoinder", στό: T. L. Thorson (ed.), *Plato: Totalitarian or Democrat?* (Englewood Cliffs, N. J.: Prentice–Hall, 1963), 105-126.

Wild, J., *Plato's Modern Enemies and the Theory of Natural Law* (Chicago: The University of Chicago Press, 1953).

Williams, D. L., "Plato's Noble Lie: From Kallipolis to Magnesia", *History of Political Thought*, 34 (2013), 363-392.

Wolfsdore, D., *The Trials of Reason. Plato and the Crafting of Philosophy* (New York; Oxford: Oxford University Press, 2008).

Yumoto, Yasumasa, «Τα χαρακτηριστικά της τέχνης κατά τον Πλάτωνα και ιδιαίτερα στον *Πολιτικό*», στό: Κ. Ί. Βουδούρης (ἐκδ.), *Ἡ Πολιτική καί ὁ* Πολιτικός (Ἀθήνα: Διεθνής Ἑταιρεία Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, 1990), 297-310.

Yunis, H., "The Protreptic Rhetoric of the *Republic*", στὸ: G. R. F. Ferrari (ed.), *The Cambridge Companion to Plato's* Republic (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), 1-26.

Φραγκομίχαλος, Κ., «Ἀδικεῖ τὸν Θρασύμαχον ὁ Πλάτων;», *Πλάτων*, 41 (1989), 58-64.

Ψυχοπαίδης, Κ., *Ο φιλόσοφος, ο πολιτικός και ο τύραννος. Για την πολιτική σκέψη του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη* (Αθήνα: Πόλις, 2006 [1999¹]).

ENGLISH SUMMARY

Plato on Leadership: The Political art and the Statesman

This research consists of a Prologue, Notes-Abbreviations, Introduction, three Chapters, Conclusions, Bibliography and one Index.

The first Chapter entitled "Plato's Political Radicalism in the *Republic*" includes "Introductory Remarks" and two subchapters. The first subchapter bears the title "The Predominance of Justice as a Fundamental Aim of the Political Science" and the second one the title "The Politician as a Philosopher and the *Guardian Art*".

In the beginning of this chapter is attempted an analysis of the concept of justice in the way Plato conceives it, in order to make comprehensible the reasons why justice constitutes the foundation for the realization of the right constitution and why the basic aim of the politician and of the political science is, according to Plato, the predominance of justice into the *city* as well as into the soul. There is also a short reference to the common views, as far as justice is concerned, which were prevailing in Plato's era and to which Plato was opposed because, as he believed, it would be impossible to construct on their basis the ideal state that he had visualized. Additionally, there is an effort to present the traits and virtues of the philosopher-king, who, in Plato's conception, embodies the ideal figure of the politician

and represents the upmost standard of perfection of the human nature. Special emphasis is laid also on veracity, as an element of the philosopher-king's character, and on his capability of using lies "for the benefit of the city" as well as on the questions that arise from the coexistence of truth and lie in his ethos and on the inconsistency that this coexistence implies. Moreover, this chapter refers to the significance of the knowledge of the idea of the good in practice, since it renders the philosopher able to take the reins of government and to exercise the real political science, which is also called *guardian* art, and is identical with the science of "good judgment". In addition, this chapter presents the philosopher-king's priorities and aims, his selflessness, his struggles against privatization and most notably his firm concern so as not to be infringed the principle "that all should 'do their own' and stick to what is appropriate for them". Finally, I examine the philosopher-king's role as the supreme minister of education and as the *painter of cities*, in order to show why he is presented by Plato as the *savior* and the *trustee* of the *city*.

The second Chapter, which bears the title "Plato's Realistic Political Thought in the *Politicus*", consists also of Introductory Remarks and two subchapters. The first one is entitled "The Paradigm of the Weaving Art and the Politics" and the second one "The Politician as a Royal Weaver".

In this chapter there is a reference to the philosophical method that is implemented in this dialogue, which is the method of dichotomous division and its practical significance is also stressed. Furthermore, the first definition of the political art and of the politician is examined. However, this definition is deemed as insufficient by the Eleatic Stranger, the most central person of this dialogue, and with the help of the myth of Kronos' kingship and of the reversal of the world the inaccuracies of the definition come to light. There is additionally an extensive presentation of this particular myth, from which one could come

to the conclusion that the political art and the political man must be quested in a society within which there is disorder and for whose arrangement is required the creation of a distinctive sector of authority. This kind of society makes its appearance in the cosmic period, during which the universe is detached from Kronos' custody and supervision, changes its route and moves free; that is during the period we are now running. It is further supported that Plato, by introducing this myth, desires to underline that absolutism, during our cosmic era, is impossible to exist, that the masterful power can be exercised only by god and not by humans and that the political art is the privilege of the people of the cosmic period we are now running.

Moreover, there is a detailed reference to the second definition concerning the politics and the politician and to the conclusions that are drawn from it, as well as to the paradigm of the weaving art, which is raised by Plato so as to make comprehensible in what exactly consists the task of the statecraft and of the statesman. Moreover, are examined a) the link between politics and the ontological concept of the *due measure*, b) Plato's view that the politician-scientist is above the law and c) the central position of this dialogue, according to which the politician with the help of his art is obliged to interweave the *courageous* and the *moderate* people, that is to interweave people with a different character in order to create harmony within the bosom of the political community.

The third Chapter is entitled "Rhetoric and Political Art," and consists of two subchapters, which are respectively entitled "*Gorgias*" and "*Phaedrus*." This chapter presents Plato's theory of rhetoric. The art of persuasion is fundamental for the political art, and it contributes to the success of the genuine politician's political program. In the first subchapter I examine Plato's view in the *Gorgias* on the rhetoric art as "an image of a part of politics" (463e). Plato makes a clear division between the unjust

"flattering oratory" (522d) and the just and true rhetoric art. The *flattering oratory* or the "shameful public harangue" (503a) aims at the manipulation and the deception of the citizens and promotes the private interests or the orator. On the contrary, the true rhetoric art aims at the benefit of the citizens and at their ethical improvement. In the second subchapter, I examine Plato's presentation of his own philosophical model of the rhetoric art, which presupposes morality, philosophical knowledge, practical knowledge and physical abilities in using *logos* in a right and efficient way.

The research is completed with Conclusions.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΡΩΝ ΚΑΙ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

ΣΤΗ ΣΕΙΡΑ ΔΙΑ-ΛΟΓΟΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ

1. Μελέτες

- Σωτήρης Αμάραντος, *Η βούληση της ισχύος στον στοχασμό του Παναγιώτη Κονδύλη.*
- Γεώργιος Αραμπατζής, *Για το επιστημικό πεδίο της Βυζαντινής Φιλοσοφίας.*
- Δέσποινα Βερτζάγια, *Η πόλη και ο φιλόσοφος. Ο Leo Strauss ξαναδιαβάζει τον Πλάτωνα.*
- *Βιοηθικοί Προβληματισμοί*, επιμέλεια: Μαρία Κανελλοπούλου-Μπότη – Φερενίκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή.
- *Βιοηθικοί Προβληματισμοί ΙΙ. Το πρόσωπο*, επιμέλεια: Μαρία Κανελλοπούλου-Μπότη – Φερενίκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή.
- *Βιοηθικοί Προβληματισμοί ΙΙΙ. Το παιδί*, επιμέλεια: Μαρία Κανελλοπούλου-Μπότη – Ευάγγελος Πρωτοπαπαδάκης – Φερενίκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή.
- *Βιοηθικοί Προβληματισμοί IV – Δεδομένα Υγείας και Γενετικά Δεδομένα*, επιμέλεια: Μαρία Κανελλοπούλου-Μπότη – Φερενίκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή.
- Πέτρος Α. Γέμτος, *Αρχαιοελληνική κοινωνική σκέψη.*
- Πέτρος Α. Γέμτος, *Θεσμοί ως κεντρική μεταβλητή των κοινωνικών επιστημών. Μια φιλοσοφική-διεπιστημονική θεώρηση.*
- Νένος Α. Γεωργόπουλος, *Η τέχνη της ελευθερίας και άλλα φιλοσοφικά κείμενα.*
- Στέφανος Γεωργόπουλος, *Ο Πλάτων και η εγγύτητα του ἀγαθοῦ. Μια ερμηνευτική προσέγγιση.*
- Μάρκος Ν. Δενδρινός, *Πλάτων. Από τον Πλατωνικό Σωκράτη στον Αριστοτελικό Πλάτωνα.*
- Παναγιώτης Δόικος, *Η ζωή του ιδανικού στον κινηματογράφο.*
- Παναγιώτης Δόικος, *Ο Μίκης Θεοδωράκης και η Θεωρία της Συμπαντικής Αρμονίας.*
- Παναγιώτης Δόικος, *Οντολογία της Στοχαστικής Φαντασίας.*

- Παναγιώτης Ι. Ηλιόπουλος, *Η ηθική του επιχειρείν ως εφαρμοσμένη ηθική.*
- Κυριάκος Σ. Κατσιμάνης, *Η «γραφή» του Νίτσε κατά του Σωκράτη. Καταγγελτικός λόγος και κριτικός αντίλογος.*
- Χριστίνα Νικηφ. Καψιμαλάκου, *Κλήμης ο Αλεξανδρεύς και η αρχαία ελληνική ηθική.*
- Χριστίνα Νικηφ. Καψιμαλάκου, *Η ανάγνωση της Πλατωνικής* Πολιτείας *από τον Νεοπλατωνικό Πρόκλο. Μια ερμηνευτική προσέγγιση.*
- Παναγιώτης Ν. Κορμάς, *Στωική και Επικούρεια Φιλοσοφία. Απαρχή της Γνωσιακής Νευροψυχολογίας.*
- Γιάννης Λαζαράτος, *Τέχνη – Φιλοσοφία – Αυτονομία. Η απελευθερωτική αποδοχή της θνητότητας.*
- Γιάννης Λαζαράτος, *Το παράθυρο του Καστοριάδη. Χάος, Άβυσσος, Απύθμενο.*
- Δημήτρης Ν. Λαμπρέλλης, *Nietzsche, φιλόσοφος της πολλαπλότητας και της μάσκας.*
- Δημήτρης Ν. Λαμπρέλλης, *Η αγωνία της άρνησης στον Marcuse, ή περί της θεμελίωσης της κοινωνικής του φιλοσοφίας.*
- Δημήτρης Ν. Λαμπρέλλης, *Από τον Nietzsche στον Kerouac. Το θεμέλιο, η άβυσσος, η περιπλάνηση.*
- Δημήτρης Ν. Λαμπρέλλης, *Επιθυμία και Τραγωδία. Η ύστατη πλατωνική ανθρωπολογία.*
- Δημήτρης Ν. Λαμπρέλλης, *Η ένταση, το υποκείμενο, η κοινωνία. Φιλοσοφικές παρατηρήσεις στη «Stultifera Navis» του Foucault.*
- Δημήτρης Ν. Λαμπρέλλης, *Φιλοσοφία και κοινωνικά συγκεκριμένο στον* Πολιτικό *του Πλάτωνα. Η περίπτωση της ανομοιότητος ή διαφοράς.*
- Δημήτρης Ν. Λαμπρέλλης, *Το παίγνιο του κόσμου και η προβληματική μιας μη μεταφυσικής κατεύθυνσης του στοχασμού.*
- Δημήτρης Ν. Λαμπρέλλης, *Το βλέμμα και το αίμα. Μη αναπαραστατικές συσπειρώσεις του τραγικού στον Ευριπίδη. Το παράδειγμα της* Μήδειας.
- Δημήτρης Ν. Λαμπρέλλης, *Μεταξύ της εκκάλυψης και της απώλειας του φιλοσοφείν.*
- Δημήτρης Ν. Λαμπρέλλης, *Η πρόσληψη του Νίτσε στην Ελλάδα. «Τέχνη» και «Διόνυσος», Βλαστός και Καζαντζάκης.* Δεύτερη ἔκδοση.
- Δημήτρης Ν. Λαμπρέλλης, *Ο Εμπεδοκλής και τα πέρατα του λόγου.*

- Δημήτρης Ν. Λαμπρέλλης, *Άνθρωπος και φύση. Η τριπλή προοπτική: πολιτική - ηθική - αισθητική.*
- Δημήτρης Ν. Λαμπρέλλης, *Ζωή θάνατος μή άναπαράσταση τελετουργία. Ἀπὸ τὴν* Νέκυια *τοῦ Ὁμήρου στὶς* Βάκχες *τοῦ Εὐριπίδη.*
- Δημήτρης Ν. Λαμπρέλλης, *Η ανακλαστική διαλεκτική ανθρώπου και ζώου/Φύσης. Από τον Εμπεδοκλή στον Nietzsche.*
- Λαμπρίνα Α. Μαραγκού, *Η ιερότης του Διονύσου. Από τις «Βάκχες» του Ευριπίδη στον «Κιθαιρώνα» του Antonio Negri.*
- Λαμπρίνα Α. Μαραγκού, *Ψυχή και κόσμος στην* Άλκηστη *του Ευριπίδη.*
- Μιχαήλ Κ. Μαντζανάς, *Αφομοίωση και εθνική συνείδηση των μεταναστών. Όψεις δικαίου και κοινωνικοπολιτικές παράμετροι. Η κοινωνική πολιτική, με φιλοσοφική, ψυχολογική και παιδαγωγική θεώρηση.*
- Λία Μελά, *Alasdair MacIntyre. Η ηθική μεταξύ κανόνων και αρετών.*
- Μάριος Π. Μπέγζος, *Γεωγραφία της φιλοσοφίας.*
- Χρυσούλα Μητσοπούλου, *Για μια κοινωνική οντολογία της καθημερινής ζωής. Henri Lefebvre και Agnes Heller.*
- Γιώργος Μπούτλας, *Θεραπεύοντας τη συναίνεση. Βιοηθική και Ιατρική Ηθική.*
- Κωνσταντίνα Π. Μυλωνά-Γιαννακάκου, *Το ηθικό τοπίο της αγροτικής βιοτεχνολογίας.*
- Παναγιώτης Νούτσος, *Επινοώντας «αντίδοτα».*
- Παναγιώτης Νούτσος, *Κοινωνική και πολιτική αγοραστολμία.*
- Παναγιώτης Νούτσος, *Για τον ρατσισμό των κοινωνιών μας.*
- Παναγιώτης Νούτσος, *Ο Marx στον καθρέφτη.*
- Παναγιώτης Νούτσος, *Κεντρικό καφενείο «Ο Λαϊκισμός».*
- Παναγιώτης Νούτσος, *«Αριστερά» και «Στίβος».*
- Παναγιώτης Νούτσος, *Γνώσης «Επί-γνωση».*
- Παναγιώτης Νούτσος, *Για το ιστορικό «Υπόβαθρο» της λογοτεχνίας.*
- Παναγιώτης Νούτσος, *Για το Πανεπιστήμιο.*
- Παναγιώτης Νούτσος, *Αυτοβιογραφίας Αφορμές.*
- Παναγιώτης Νούτσος, *Χρόνοι επανεκκίνησης.*
- Παναγιώτης Νούτσος, *Από την πρόσφατη Ελληνική Σκέψη. «Έξω» / «Μέσα».*
- Παναγιώτης Νούτσος, *Προς την «Τέταρτη Βιομηχανική Επανάσταση».*
- Παναγιώτης Νούτσος, *Συζητώντας για την ιστορι(ογραφ)ία σε καιρούς «πανδημίας».*

- Φερενίκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή, *Η θεσμική διαδρομή της αμβλώσεως. Μια ηθικο-συνταγματική προσέγγιση.*
- Φερενίκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή, *Οι σύγχρονες περιπέτειες της διδασκαλίας του μαθήματος των Θρησκευτικών. Μια ηθικο-συνταγματική προσέγγιση.*
- Φερενίκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή, *Τεχνητή νοημοσύνη: Ο δρόμος προς έναν ψηφιακό συνταγματισμό. Μια ηθικο-συνταγματική θεώρηση*, πρόλογος: Ιωάννης Σαρμάς, Πρόεδρος του Ελεγκτικού Συνεδρίου.
- Θεοδόσης Ν. Πελεγρίνης, *Το Κορίτσι-Βασιλιάς και το άδοξο τέλος του Καρτέσιου.*
- Θεοδόσης Ν. Πελεγρίνης, *Γνώμες.*
- Θεοδόσης Ν. Πελεγρίνης, *Ιστορία της Φιλοσοφίας.*
- Θεοδόσης Ν. Πελεγρίνης, *Τυχαίοι έρωτες και κάποιες άλλες πτυχές της ζωής και του έργου του υπαρξιστή Ζαν Πωλ Σαρτρ.*
- Θεοδόσης Ν. Πελεγρίνης, *Η μοιραία έξοδος του καθηγητού Ανρί Μπεργκσόν.*
- Θεοδόσης Ν. Πελεγρίνης, *Συντηρητής φακών. Το επάγγελμα βιοπορισμού του φιλόσοφου Μπαρούχ Σπινόζα.*
- Γιώργος Ν. Πολίτης (Εισαγωγή-Επιμέλεια), *Roger Scruton: Φωτίζοντας τον ελέφαντα στο δωμάτιο.*
- Γιάννης Πρελορέντζος, *Φιλοσοφία και Λογοτεχνία στη Γαλλία, 1930-1960.*
- Ευάγγελος Δ. Πρωτοπαπαδάκης, *Κλωνοποίηση και βιοηθική.*
- Γεώργιος Χρ. Στείρης, *Η παράδοση της Αναγέννησης. Βυζαντινή και Δυτική Φιλοσοφία στον 15ο αιώνα.*
- Βασίλειος Σύρος, *Μεσαιωνική ισλαμική πολιτική σκέψη και σύγχρονη ηγεσία.*
- Μαρία Σωζοπούλου, *Ἐκφάνσεις τῆς δημοσιότητας στὴν φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνα.*
- Μαρία Σωζοπούλου, *Ο Πλάτων για την ηγεσία. Η πολιτική τέχνη και ο πολιτικός.*
- Ανδρέας Χρ. Τίφας, *Άνθρωπος και ηθική: έννοιες και ζητήματα στη σχέση μεταξύ νοσηλευτικής και φροντίδας.*
- Νικόλαος Τσίρος, *Αξιοπρέπεια και δικαιώματα του ανθρώπου ως συγκείμενα της νεωτερικότητας.*
- Νίκος Τσίρος, *Πολιτική νομιμοποίηση και ανθρώπινα δικαιώματα στο έργο του Jürgen Habermas: Η στροφή της σύγχρονης κοινωνικής θεωρίας στη φιλοσοφία του δικαίου.*

- Χαρίκλεια Τσοκανή, *Πρόσωπα του μύθου, του θρύλου, της μουσικής. Μια φιλοσοφική προσέγγιση.*
- Μαρία Χωριανοπούλου, *Βιοηθική και δικαιώματα.*
- Lou Salomé, *Ο Φρήντριχ Νίτσε μέσα από τα έργα του*, πρόλογος: Δημήτρης Ν. Λαμπρέλλης, μετάφραση-επίμετρο: Παρασκευή Σιδερά-Λύτρα.

2. Πηγές

- René Descartes, *Λόγος περί της μεθόδου*, πρόλογος-εισαγωγή-μετάφραση-σχόλια: Χριστόφορος Χρηστίδης.
- Immanuel Kant, *Κριτική του καθαρού λόγου*, πρόλογος ελληνικής νέας έκδοσης: Δημήτρης Ν. Λαμπρέλλης, πρόλογος-μετάφραση-σχόλια: Αναστάσιος Γιανναράς.
- John Locke, *Δοκίμιο για την ανθρώπινη νόηση*, εισαγωγή-μετάφραση-σχόλια: Χρήστος Ξανθόπουλος.
- Karl Marx, *Κριτική της εγελιανής φιλοσοφίας του κράτους και του δικαίου*, μετάφραση: Μπάμπης Λυκούδης.
- Herbert Marcuse, *Ο μονοδιάστατος άνθρωπος. Μελέτες για την ιδεολογία της ανεπτυγμένης βιομηχανικής κοινωνίας*, πρόλογος: Δημήτρης Ν. Λαμπρέλλης, μετάφραση: Μπάμπης Λυκούδης.
- Michel De Montaigne, *Περί δόξας και περί ματαιότητας. Δύο δοκίμια*, εισαγωγή-μετάφραση: Μαρία Λιτσαρδάκη.
- Fr. Nietzsche, *Επιστολές. Επιλογή από την αλληλογραφία του*, πρόλογος: Δημήτρης Ν. Λαμπρέλλης, μετάφραση: Γιάννης Σωφρονιμίδης.
- Fr. Nietzsche, *Οι σημειώσεις για τον Ζαρατούστρα*, εισαγωγή-μετάφραση-σχόλια: Γιάννης Τζαβάρας.
- Alfred Whitehead, *Διαδικασία και πραγματικότητα. Ένα δοκίμιο στην κοσμολογία*, μετάφραση-επίμετρο: Φώτης Τερζάκης.
- Ludwig Wittgenstein, *Φιλοσοφικές έρευνες*, εισαγωγή-μετάφραση-σχόλια: Παύλος Χριστοδουλίδης.
- *Βασικά κείμενα φιλοσοφίας: Marcuse, Negri, Nietzsche, Robespierre*, επιλογή κειμένων-επίμετρο: Δημήτρης Ν. Λαμπρέλλης, μετάφραση: Λ. Μαραγκού, Φ. Τερζάκης, Δ. Τζωρτζόπουλος.

- *Δοκίμια Σύγχρονης Πολιτικής Φιλοσοφίας. Δικαιοσύνη – Ελευθερία – Αρετή*, εισαγωγή-μετάφραση: Λία Μελά.
- Πλάτων, *Πολιτικός*, πρόλογος: Δημήτρης Ν. Λαμπρέλλης, μετάφραση-σχόλια: Κωνσταντίνος Χρ. Στέφου.
- Πλάτων, *Σοφιστής*, Μετάφραση-Σχόλια-Επίμετρο: Γιώργος Η. Ηλιόπουλος.
- Πλάτων, *«Φαίδρος» Ο Έρωτας και ο Λόγος*, πρόλογος: Δημήτρης Ν. Λαμπρέλλης, εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια, σημειώσεις: Παναγιώτης Ο. Δόϊκος.

Υπό έκδοση

1. Μελέτες

- Ελένη Γ. Αλεξανδρή, *Αρχαϊκές ηθικές αξίες και πολιτική συμπεριφορά στον Ισοκράτη*. Πρὸς Νικοκλέα *και* Νικοκλῆς ἢ Κύπριοι.
- Ἰωάννης Ν. Λαδᾶς, *Τὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφικῆς θεμελίωσης τῆς βιοηθικῆς καὶ οἱ βιοηθικὲς θεωρήσεις τοῦ* H. Tristram Engelhardt, Jr.
- Παναγιώτης Νούτσος, *Έντεχνος βίος*.

2. Πηγές

- Soren Kierkegaard, *Η επανάληψη*, εισαγωγή-μετάφραση-σχόλια: Σοφία Σκοπετέα.
- Gottfried Leibniz, *Νέα δοκίμια για την ανθρώπινη νόηση*, εισαγωγή-επιμέλεια-σχόλια-βιβλιογραφικό επίμετρο: Δημήτρης Αθανασάκης, μετάφραση: Πάρις Μπουρλάκης.
- Claude Levi-Strauss, *Άγρια σκέψη*, εισαγωγή-σχόλια: Άλκη Κυριακίδου-Νέστορος, μετάφραση: Εύα Καλπουρτζή.
- G.E. Moore, *Principia Ethica*, εισαγωγή-επιμέλεια: Σταυρούλα Τσινόρεμα, μετάφραση: Ευάγγελος Πρωτοπαπαδάκης.
- Baruch Spinoza, *Θεολογικο-πολιτική Πραγματεία*, εισαγωγή-επιμέλεια-σχόλια-βιβλιογραφικό επίμετρο: Δημήτρης Αθανασάκης, μετάφραση: Θεόδωρος Αντωνιάδης.
- Ferdinand de Saussure, *Μαθήματα Γενικής Γλωσσολογίας*, προλογικό σημείωμα-μετάφραση-σχόλια: Φ. Δ. Αποστολόπουλος.

- Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-philosophicus*, εισαγωγή: Bertrand Russell, παρουσίαση: Ζήσιμος Λορεντζάτος, μετάφραση: Θανάσης Κιτσόπουλος.
- Διονύσιος Αρεοπαγίτης, *Περί θείων ονομάτων*, εισαγωγή: Ιγνάτιος Σακαλής, μετάφραση: Μαρέττα Νικολάου.
- Αριστοτέλης, *Μετεωρολογικά*, εισαγωγή-μετάφραση-σχόλια: Θεοδώρα Σ. Ζήκου.
- Ιωάννης Δαμασκηνός, *Διαλεκτικά*, εισαγωγικό σημείωμα: Χρήστος Γιανναράς, μετάφραση: Ιγνάτιος Σακαλής.
- Δημόκριτος, *Τα ηθικά αποσπάσματα*, εισαγωγή-μετάφραση-σχόλια: Ιωάννης Δελής.

Ὁ Πλάτων εἶναι ὁ πρῶτος ποὺ ἐπινόησε τὸν ὅρο *πολιτικὸς* γιὰ νὰ δηλώσει τὸ ὑποκείμενο ποὺ εἶναι κυβερνήτης μιᾶς *πόλεως*, τὴν διοικεῖ καὶ εἶναι ὑπεύθυνο γιὰ τὶς δημόσιες ὑποθέσεις. Ἀντιστοίχως, μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι μὲ τὸν ὅρο *πολιτικὴ* δηλώνεται ἡ τέχνη τοῦ κυβερνᾶν, ἡ ἐπιστήμη τῶν πολιτικῶν πραγμάτων.

Ἡ παροῦσα ἔρευνα ἐπικεντρώνεται στὸ θέμα τῆς ἡγεσίας καὶ στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖον τὸ ἀντιλαμβάνεται ὁ Πλάτων. Ἡ μελέτη ἑστιάζεται στοὺς διαλόγους *Πολιτεία* καὶ *Πολιτικός*, ὅπου γίνεται μία διεξοδικὴ ἀνάλυση τῶν ἐννοιῶν τῆς πολιτικῆς τέχνης καὶ τοῦ ἀληθινοῦ πολιτικοῦ. Ἐπιπλέον, γίνεται μελέτη τῶν διαλόγων *Γοργίας* καὶ *Φαῖδρος*, προκειμένου νὰ ἐντοπισθοῦν καὶ νὰ ἀναδειχθοῦν τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα ποὺ συνθέτουν τὴν ἀληθινὴ ρητορικὴ τέχνη, ποὺ σύμφωνα μὲ τὸν Πλάτωνα, κάθε ὀρθὸς καὶ γνήσιος πολιτικὸς ὀφείλει νὰ κατέχει.

ISBN 978-960-02-403
9 789600 24039

www.papazissi.gr

δια-ΛΟΓΟΣ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ / ΜΕΛΕΤΕΣ 95

Μαρία Σωζοπούλου

Ὁ Πλάτων γιὰ τὴν ἡγεσία

Ἡ πολιτικὴ τέχνη καὶ ὁ πολιτικός

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ